

4755
**АНДРЕЙ
ГУЛЯШКИ**

том първи

**СЕДЕМТЕ ДНИ
НА НАШИЯ ЖИВОТ**

**РОМАНТИЧНА
ПОВЕСТ**

Български писател

София 1984

АНДРЕЙ ГУЛЯШКИ

том 1

СЕДЕМТЕ ДНИ
НА НАШИЯ ЖИВОТ
○
РОМАНТИЧНА
ПОВЕСТ

РОМАНИ

Издателство „Български писател“

© Андрей Гуляшки, т. 1, 1984
с/о Jusautor, Sofia

СЕДЕМТЕ ДНИ НА НАШИЯ ЖИВОТ

РОМАН

ПЪРВА ЧАСТ ПОРТРЕТЪТ

ПЪРВА ГЛАВА

1

Преди две години Етнографският институт при Академията реши да организира голяма битова изложба, посветена на родопската черга.

— Хайде — каза ми директорът, — ето ти един удобен случай да заминеш за твоето любимо село Кестен. Там сигурно ще откриеш халища, и то тъкмо такива, каквито ни трябват. Искаш ли да прескочиш дотам?

— Не ще и дума — съгласих се аз. И без да му мисля много, заявих доста въодушевено: — Непременно ще замина! И ще ви донеса един чудесен експонат — аз познавам халищата на село Кестен като петте си пръста!

Така казах тогава. И с това започна.

Щеше ми се да се махна за някое време от града, дори за два-три дни макар, а времето беше понапреднало вече, идеха снегове. Нужен беше някакъв важен повод, за да се измъкна навън.

Вие, разбира се, не познавате село Кестен, пък аз го зная много добре. Скрито е от света това селце сред боровите гори и тилилейските пущинаци на Триградския балкан. В говора на жителите му, дървари и овчари, още се къдри мекозвучното «ио», гальовно в устата на тънконогоите невести и моми от тоя край като беломорския ветрец, който прехвърча привечер от юг. В собите на каменните къщурки миндерлъците са покрити с тъкани черги, които изглеждат винаги нови, винаги тихо засмени с широките си алени, сини и жълтеникави ленти. Аленият цвят на тия черги е бакърен — какъвто е залезът над тъмнеещите борови гори по хребетите и котловините; синият — той напомня утринното небе, бездънно и прозрачно, чисто като измито стъкло; а жълтият

цвят — той златее, грее — това е цветът на узрелите дюли, на сладкото южно грозде, на тлъстия тракийски тютюн. Затова чергите, с които са покрити миндерлъците в ниските каменни къщи, изглеждат винаги свежи и тихо засмени.

Но ако мислите, че тия черги са единственото нещо, с което стопанките от село Кестен могат да се гордеят, дълбоко се мамите. Защото стопанките от село Кестен си имат още своите халища — чудни завивки, каквито няма никъде другаде по света. Те не се усмихват, защото белите ръце на невестите не са втъкали в тях онова, за което скрито си мечтаят. Те са сурови и строги, тия халища напомнят за корави и властни мъжки сърца и за железни мишци; напомнят още за вълчи глутници и снежни бури, за мъгли, които лазят като рунтави къдели от връх на връх; и за оная топлина в студените и ветровити нощи, която взима дъха на невестите и пари устните им като жар. Такива халища имат стопанките от село Кестен. Няма подобни никъде другаде по света.

И ако си мислите, че с тях свършват хубавите неща, пак ще се измамите. От няколко години вече село Кестен си има стопански двор и широки овчарници, покрити с дебели дюшеци от слама, и ново радио в канцеларията на стопанството, и няколко дузини книжки за прочит по рафтовете на белосания с вар младежки клуб. Младежите тук се задържат дълго — ходят по мините да вадят руда, но книжките си стоят по рафтовете и радват очите.

Има и други хубави неща в село Кестен, като например бадемовите очи на Нурие, големи и влажни, каквито са очите на повечето от високобедрените ѝ дружки; има вакли къдрорунни овци-красавици, които дават по няколко пръстени черпака мляко на ден. Има и много други прекрасни неща в това село, но между тях пчелинът стои, разбира се, на челно място.

Чудният пчелин на село Кестен! Дори само заради него си струва човек да бие този дълъг и предълъг път! А да се намери сред оня пущинак, не е твърде мъчно. Излизате от Триград и хващате пътя, който води за Даудовите кошари. Това е един мек път, обрасъл тук и там с трева, на места неравен, поизгърбен, но навсякъде весел и зелен. Провира се между папрати и шубраци, навременни излиза сред слънчеви поляни и ако е ранно лято — мо-

жете да си наберете там и колкото щете диви горски ягоди, червени като рубини, сочни и прелестни като устните на Нурие, внучката на дядо Ракип. Ще си откриете от тия ягоди, защото те сами ще ви повикат и сами ще ви се предложат — за разлика от устните на Нурие. А после ще продължите пътя си — той ще извие и ще навлезе в една смълчана и тъмна гора, една гора от столетни смърчове и борове-гиганти, постлана с изгнила иглолистна настилка, рядко докосвана от слънчево зарево. Тук е толкова глухо и тихо, че ако се спрете за миг, ще чуете и ударите на сърцето си, и собствения си дъх. Толкова е тихо, че всичко може да ви се стори — и дебелостволестите смърчове, и борове-гиганти — като видения, излезли от дълбок и мрачен сън. Но, разбира се, няма да се спирате, а ще продължите да вървите напред и всякак ще се стараете да не мислите за неприятни неща. Неприятните мисли са натрапчиви гости, най-вече когато небето е скрито над главата ви от разперени зелени ръце и наоколо е зеленикав сумрак като в някакъв подводен мир.

Зимно време тук бродят вълци — пресичат гората, за да се прехвърлят от една окрайнина в друга и пътем да подгонят някоя по-непредпазлива сърна. През лятото вълците се спускат надолу — към Даудовата кошара, за да са по-близо до летните пасбища, до оградените с плетища навеси и къшли. Затова, като пресичате гората, можете да си вървите съвсем безгрижно, да не мислите за нищо лошо и да си подсвирквате с уста. Ако зърнете някъде едно рунтаво кафяво туловище, което да се провира като сянка помежду изкорубените от старост дънери, не се плашете — или така ви се е сторило, или пък ако е било наяве — трябва да знаете, че тоя рунтав цар на гората просто си събира сладки коренчета, търси хралупа със сладък мед от диви пчели и по никакъв начин няма да се интересува от вас. Вървете си спокойно по живо по здраво и благодарете на добрия случай, че ви е срещнал с един от последните представители на дивия планински свят.

И ето ще излезете най-после из сумрака на тази стара и прастара гора. Тя ще остане зад вас с мълчанието си, със сенките си, със сънната си зелена тишина. Пред очите ви ще се засмее слънчев валог, просторен и чист, леко наклонен на изток. Тревата е до колене, тук и там

пъстрейт лайкучки, сплитат стебла къпинови и малинови храсти. А където валогът свършва, в ниското, там има горичка от ели — рехава и весела. Оттатък, в зашумения от лещаци дол, скача от камък на камък бистър ручей. Той прави вирчета на по-сенчестите и по-усойните места — вирчета синкави и прозрачни, плитки. Там водата рядко стига по-нагоре от белите колене на Нурие. Водата е ледено студена и когато Нурие излиза на покрития с мъх и със ситни камъчета бряг, кожата ѝ е порозовяла, тя цялата изглежда посипана с рубинови мъниста.

Тука, между тази елова гора и рекичката, е пчелинът на дядо Ракип. Пчелинът е на стопанството, но кой знае защо всички казват — «пчелинът на дядо Ракип». Това всъщност няма значение, защото дядо Ракип и стопанството са две неделими едно от друго неща.

Та ставаше дума за пчелина. Да пристигнете в село Кестен и да не се отбиете на това място — то е все едно да идете например в Париж и да не видите Айфеловата кула. И не заради кошерите трябва да се отбиете тук — кошери има всякакви, и плетени от пръчки, и модерни — ковани от чамови дъски. Да погледате отдолу железната плетеница на Айфеловата кула и да не се качите на някоя от площадките ѝ — няма да загубите бог знае какво. Но да не похапнете паничка мед от пчелина на дядо Ракип — за такова нещо си струва да жалите цял живот.

Знаете ли какъв е този мед? Де ще знаете, село Кестен е далече, зареяно е зад девет планини, скрито е от света сред тилилейски гори! А медът е чуден и в неговата прелест не бива да се съмнявате дори нито за миг. Той ухае на ела и разцъфтял бор, ухае още на невестинска китка от планински цветя и на горски поляни, осеяни с дъхав здравец и къпини. Ето такъв мед вади дядо Ракип от своя скътан до еловата горичка пчелин! Сторете чест на стареца, почетете го, идете му на гости, макар и за час. Внучката му Нурие едва ли ще видите, защото тя припка около стадото кози на стопанството, варди сливаците от тях. Понякога тя се къпе в ония студени и бистри вирчета в дола — но и там едва ли ще я зърнете, защото тоя дол е гъсто зашумен с лески и други шубраци, пък и тя има слух на сърна. Но затова пък дядо Ракип е любезен и гостоприемен стопанин, той непременно ще ви нагости с паничка мед. А медът и сега е такъв чудесен — в това можете да бъдете абсолютно уверени, — той и сега е такъв,

какъвто е бил по времето, когато из тия места е скитал Орфей. . .

Да, струва си човек да бие тоя дълъг и предълъг път, за да види село Кестен — голямо като длан, каменно и по-старо от най-старите борове из тоя край, сгушено сред пущинаците, прелестно-диво, вгледано учудено в новия живот с влажните и тъмни очи на Нурие.

Напълних две туби бензин, скътах в платнената си пътна чанта кое-що за похапване и яхнах дръгливия си Росинант, тоест седнах пред волана на престарелия си и раздрънкан «Вилис», и поех храбро на път, напук на метеорологичния бюлетин. Този бюлетин предвиждаше снеговалежи, но аз се силех да не му вярвам твърде. Ето, казвах си, случвало се беше той да вещае — и колко пъти! — и слънце, и горещина, а в уречения ден преваляха буреносен дъжд. Сега пък предвиждаше снеговалежи, но пък кой ли знае! Току-виж, че из целия път до Триград ще вие подир задницата на моята кранта опашка от сив прахоляк! А от безоблачното небе ще се усмива едно студено слънце, по-студено и от най-студената усмивка на Нурие. Но все пак — усмивка, нали?

Не, не исках да вярвам, не ми се искаше да вярвам в мрачните прогнози на метеорологичния бюлетин. Затова напълних двете резервни туби с бензин, пъхнах в пътната си торба хляб, голямо парче прясно осолена сланина, захар и пакетче първокачествено кафе, сетне пришпорих самоуверено своята дръглива кранта и потеглих на път.

Тя имаше поне две десетилетия зад гърба си, нейната поява на света съвпаднаше по време с края на Втората световна война. Възмъжал предивременно в неслоди, поизпортен от авантюри, уморен от нередовен живот, тоя «Вилис» попадна след примирието на българска земя и зачислен на специална служба, няколко години подред се търкаля по занемарените пътища на юг. Тази му дейност е изпълнена с напрежение, с героична романтика, но и с чупене на ресори и главини, със стопяване на лагери и бързо износване на шенкели и сегменти. Амбриажната му верига започва да хлопа, той се задъхва по високите баири, иска допълнителни дажби масло, за да ква-си пренагдетите си вътрешности. Тогава го прехвърлят

в «тила», където в компания с други ветерани като него помага в домакинските работи, снабдява кухните на почивните станции с олио и брашно, а лятно време — с пъпеши и дини. После го бракуват, продават го на «Вторични суровини», където местните хора го опоскват до такава степен, че той заприличва наистина на един жалък «сиромас Лазар» — бос, гологлав, сляп, без акумулатор, с измъкнато динамо, с празно място там, където някога е пулсирал електромотор.

Някогашният западен денди сега заприличва на един ограбен и пребит скитник. Такъв мизерен той едва ли би предизвикал съчувствие в родината си — там някоя мартенова пещ незабавно би го лапнала като залък топъл хляб. Но сред славянския свят романтиката е все още черта, присъща на много сърца. Един добруджански агроном, председател на кооперативно стопанство, хвърля око на тази руина — цената му се вижда нищожна, а бъдещето, украсено с един истински джип — мечта, на която не може да устои. И ето, след дълги ремонти вилисът започва отново да се търкаля — сега по добруджанския чернозем. Сърцето на председателя ликува, но кесията му е изпразнена — безкрайните ремонти са изяли в аванс едногодишната му заплата. Бъдещето, макар и украсено с истински джип, не изглежда вече розово, мрачни предчувствия, от лоши по-лоши, тровят душата му ден и нощ. Такава романтика понякога идва до гуша.

А когато някому е дошло от нещо до гуша, той върши отчаяни постъпки. В отчаянието си председателят взе, че продаде тоя «Вилис» на мене. Аз рисувах тогава картини из Добруджа, готвех първата си самостоятелна изложба и бях напълно уверен, че точно с тоя джип ще стигна до големия успех. Така казваше и председателят — че ще ми бъде от голяма полза. Джипът не е каква да е машина, той може да препуска и надолу, и нагоре, по сухо и по разкаляно, за него теренът не играе никаква роля, лошите атмосферни условия не му пречат, той дори не ги забелязва. За един художник тия предимства са от голямо значение. Защото как другояче ще опознаеш хората и живота на хората, ако не скитаеш почти непрекъснато нагоре и надолу, и по всякакви пътища, и по всякакво време. А само един джип с двойното си предаване може да бъде в услуга на такава цел. Председателят беше агроном, начетен човек — той схващаше добре какви

са насъщните нужди на художник като мене. Затова той ми продаде своя «Вилис», и на доста ниска цена, и аз му благодарих от сърце.

Оттогава изминаха няколко години и с всяка измината година аз се уверявах, че този «Вилис» е една кранта и че заради нея джебовеите ми винаги ще са празни, защото тя често и дълго боледува, а монтьорите и до ден днешен продават скъпо и прескъпо своите чуждодейни услуги. Но аз нито кълна, нито мразя своя джип, а за оня председател от Добруджа съм запазил в душата си най-добри чувства. Та щях ли да видя например село Кестен, ако нямах на разположение дръгливата си кранта? Със самото свое съществуване тя ме караше да мисля за далечни и трудни пътища, а село Кестен се намира, нали, някъде си на края на света. Много прекеждия минаха през главата ми с тоя «Вилис», но по дяволите! Видях строежи-гиганти и те изпълниха душата ми с гордост; срещнах интересни хора, могъщи хора, които изграждаха с ръцете и със сърцата си живописни каскади и изумителни заводи-дворци; и тия хора аз изобразявах в картините си. Как мога да ненавиждам тази своя дръглива кранта! Аз я обичам.

Прекеждията — тях ги изкупува дори само една паничка от оня чуден мед на дядо Ракип! Грижите? Забравах ги, а да не се сещам за тях е много лесно. Затварям очи и в зноя на цветовете виждам една елова горичка, слънчева и крехка. По-нататък има дол, гъсто зашумен от габъри и лещак. А в дола скача, подскача по белите гладки камъни малка рекичка и прави сини, прозрачни вирове на по-дълбоките места. . . Какви ли неща не вижда човек, когато затваря очи!

И така, аз яхнах моята кранта и потеглих на път.

2

Превалих Вакарелското възвишение. И когато хоризонтът се откри пред очите ми — смръщен, затрупан с камарища от облаци, една стена, зад която сякаш се бяха събрали всичките мрачини на земята, — когато тоя оловен кръгозор се мярна пред очите ми, на часа си спомних предсказанията на метеорологичния бюлетин. Зад оная стена сигурно валеше вече сняг.

Тръгнах за село Кестен в най-добро настроение: радвах се, че отново ще се срещна с хора, които бях обикнал, че ще видя отново места, където бях прекарал приятни и безгрижни часове. Напоследък често се сещах за къшлата на дядо Ракип — на пръв поглед нямаше нищо чудно, че си припомнях навремени дядовата Ракипова къшла, тъй като бях живял в една от двете и одаи цяло едно лято. Но чудното се състоеше в това, че се сещах за нея най-неочаквано и при най-неподходящи обстоятелства. Онзи ден например разглеждахме на разширено дирекционно съвещание проектоплана за следващото бюджетно упражнение и изведнъж, тъкмо когато стигнахме до параграфа за режимните разноски — ни в клин, ни в ръкав в паметта ми изскочи тази каменна къшурка, цялцеленичка, с клюмнал комин върху позеленелия ѝ покрив. А какво общо можеха да имат режимните разноски с къшлата на дядо Ракип.

И онази рехава елова горичка нямаше нищо общо с портретите, които рисувах напоследък, но аз си я припомнях, въпреки че тя беше частица от един стар и прастар планински свят, а пък моделите му бяха — от първия до последния — най-съвременни хора. Между тях имаше и един старши леяр от фабрика «Електрометал». Какво общо можеше да има този старши леяр с еловата горичка или с ония тилилейски пушинаци? Нищо общо не можеше да има, разбира се, и тъкмо затова образът му изскачаше върху платното бледичък и като че ли лишен от душа. Пречеше тази елова горичка. Тя стоеше между него и мене и хвърляше сянка върху лицето му, та може би затова то изглеждаше бледо.

Тъй или иначе, но работата с портретите на моите съвременници не вървеше и колкото по-малко вървеше, толкова по-начесто си спомнях и къшлата на дядо Ракип, и онази рядка елова гора от дивия триградски пушинак. Затова тръгнах на път с най-добро настроение: надявах се тайничко в себе си, че като понаплискам очите си с бистрата и ледена вода от ручея, дето тече наблизко до пчелина на дядо Ракип, работата ми с портретите ще потръгне и образите на моите модели няма да изскачат от платната бледни и с лъжливо уморени лица.

Така си мислех и духах навремени в ръцете си, защото стоманата на проклетия волан просто вкочаняваше пръстите ми от студ. Като любител на комфорта, бях си измайсторил брезентни вратички, които затварях отвътре с красиви телени закопчалки. Тия вратички образуваха с опнатия гюрюк една правоъгълна кутия и в нея беше много приятно да се седи. Вятърът оттичаше вън и отгоре, гърмеше и плющеше, а в брезентната кутия човек се чувствуваше уютно и ако имаше на гърба си дебело палто, не възнеше от студ. Така беше някога, а сега върху платнищата зееха дупки (омръзнало ми беше да ги кърпя) и през съдраните места нахлуваше ужасен студ. Нахлуваше всъщност студен вятър, и много поривисто при това, и правоъгълното чергило непрекъснато правеше отчаяни усилия да се превърне в балон. Не можеше да става и дума за никакъв уют.

Влязох в Ихтиман на разсъмване. Току-що бяха отворили закусъчната и моята кранта спря точно пред входа ѝ. Тия ранобудни малки гостилнички със зовещи жълти очи, замъглени от утринния студ! Кюмбето вътре беше червено от разгорелите се чамови подпалки, а откъм кухнята ухаеше на гозба и парата от врялата чорба димеше над казана и щедро пълнеше въздуха с упойваща миризма. Толкова беше хубаво, че докато греех ръцете си над кюмбето, чувствавах как лошите ми предчувствия са се изпарили вече от душата ми и за хиляден път се уверявах, че светът е разумно устроен и че ако не са случайните и малки несгоди, нямаше да бъде толкова красив.

След първата чорба си поръчах втора и може би щях да омета още една, ако не ме беше досрамяло от младата и червенобузеста сервитьорка. Човек трябва да спазва известно благоприличие пред жените дори когато има вълчи апетит.

Дали от чорбата, или от огъня, или защото бях сменил внезапно обстановката, стана ми изведнъж весело, почувствах се удобно като в дома си и едва не заговорих със сервитьорката — много ми се щеше да си поприказвам с някого. «Хайде — идеше ми да ѝ кажа, — защо си губиш времето тук?» А после, когато приседне на столче до масата ми и вземе смутено да придърпва полата си надолу, за да не ѝ се виждат коленете, щях да ѝ предложа да тръгне с мене на далечен път, защото имах едно свободно място в джипа, и не в кабинката, а отпред. И

сях още да ѝ кажа, че ще ѝ купя едно халище, когато стигнем в село Кестен — едно чудно халище, дето може да служи едновременно и за спалня, и за украса. Нещо подобно сях да ѝ кажа или друго, каквото ми дойде на ум. Непременно сях да я заговоря, тази червенобузеста ранобудница. Но когато обърнах глава, за да ѝ се усмихна, вратата изскърца съвсем неочаквано — в шкембеджийницата влязоха шумно и на тумба неколцина мъже.

И аз тутакси забравих моята сервитюрка — нямаше вече на света никаква млада жена с червени бузи и набъбнала на гърдите престилка. Имаше само една отворена врата и оттатък — притъмняло утро, украсено като в новогодишните картички с разкошен сняг. На безлюдната улица се изсипваше море от студени бели цветове.

Може би си мислите, че изтръпнах? Че обзет от мрачни предчувствия, тозчас съм се размислил за едно бързо бягство назад, преди пътищата ми за отстъпление да бъдат пресечени от бялата стихия? Дълбоко се мамите, ако мислите така. Защото аз бях предварително скътал под задната седалка на джипа няколко платна, специално грундирани за зимни пейзажи. И после забравяте, че не пътувах с каква да е кола, а с джип, който има двойно предаване и просто си пее, когато препуска по сняг.

Когато излязох из дефилето, снегът започна да редее и скоро премина в студен и ситен дъжд. Подгоних машината, защото исках на всяка цена да стигна до обед в Батак. Но като се спуснах в първата котловина още, засредна ме мъгла и волею-неволею трябваше да повдигна крака си от педала за газта. Мъгла се точеше и по височините и само на по-откритите и обветрени места пътят беше чист.

Довлякох се до Батак към един часа следобед. Слязох от джипа премръзнал, схванат и сигурно доста посинял, но се мъчех да си подсвирквам безгрижно, за да не мислят хората, че съм разглезен и изнежен градски човек, или пък някакъв жалък новак по трудните и дълги пътища. Не исках да изглеждам пред тия хора, в чиито жили течеше потомствена кръв на герои — не исках в никакъв случай — поне външно — да изглеждам по-долен от тях. Затова, като си подсвирквах безгрижно, влязох в кръчмата и не се засилих веднага към печката, която бумтеше примамливо по средата на помещението, а се спрях до входа и някое време си давах вид, че се ко-

лебая — дали си струва да изгубя някоя и друга минута тук, или пък да си продължа пътя нагоре, както подобаваша на опитен и кален в нескъпите човек. Постоях така, после пристъпих до една от масите, дето беше по-далеко от входа, седнах на дъсчената табуретка и запалих цигара. Забелязах, че кибритената клечка трепереше в пръстите ми — издаваше ме проклетата, — и се изругах, че си бях забравил запалката в къщи. Запалката е по-солиден предмет и по-малко издава, когато пръстите треперят. Всмукнах от цигарата и започнах да оглеждам небрежно обстановката. Но понеже бях измръзнал и уморен и земята като че ли все още се люлееше под краката ми — а това се случва, когато човек дълго пътува с кола, без да слиза, — отделните предмети ми се виждаха поразкривени, поизместени от местата си, като да бяха изскочили от оживяла картина на Шагал.

Не си спомням колко минути съм разглеждал обстановката, но по едно време забелязах пред себе си шишенце с коняк. Това шишенце нито висеше във въздуха, нито беше обърнато с шийката надолу, както би могло да изглежда например в една картина от Шагал. Затова протегнах вкочанената си ръка към него, сграбчих го и тогочас излях съдържанието му в гърлото си. Аз обичам коняка и с удоволствие го пия във всички случаи, дори когато не ми е студено.

После избърсах устните си и се огледах. Сега предметите от обстановката вече не се сливаха пред очите ми, а много ясно си личаха, и всеки беше на мястото си. Посетителите бяха неколцина и тихичко си приказваха, насядали в кръг около високата пернишка печка. Зад тезгяха стоеше пълничък мъж, облечен в зеленикава ватена куртка, закопчана от средата нагоре. Той имаше престилка на кръста си, но може би това не беше престилка, а покривка за маса, защото по нея не личаха нито джебове, нито презрамки. Облакътен върху ламаринения тезгях, той гледаше към посетителите, насядали около печката, но, по всичко изглеждаше, нито ги виждаше, нито ги слушаше, а си мислеше съсредоточено за своите работи. Пък и тия хора около печката не му обръщаха никакво внимание.

Досами моята маса седеше един човек и ме гледаше мълчаливо и замислено. Пушеше бавно, но поемаше дълбоко от дима и дълго го задържаше в гърдите си. Беше

едър, плещест, а дебелината му шаячна шуба, подплатена отвътре с овчи кожи, го правеше почти гигант. Имаше продълговато лице, скуесто, мургаво, прорязано с бръчки около устата, с рязко очертана масивна долна челюст, която завършваше с кокалеста, тежка, почти четвъртната брада. Това мъжествено, сурово лице, сечено сякаш от гранит с каменарско длето, беше украсено с високо полегато чело, с дебели склучени вежди, под които грееха с топъл блясък големи светлосини очи. Сила и страшна воля идеха от този могъщ човек, но той не изглеждаше груб, от него не вееше суровост, макар и чертите на лицето му, и фигурата му да бяха сурови и груби. Сметнаха ги — не, по-скоро ги одухотворяваха — очите му — мислещи, умни, съзнаващи сякаш силата си и затова малко самонадеяни и ласкаво снизходителни. Умни и красиви очи на силен човек.

Но имаше във външността му и нещо, което смущаваше. Това не беше «нещо», а сбор от такива неща, които дават повод на хората да казват за някого, че се е «изоставил». Този човек беше грижливо избръснат, но се виждаше, че не се е подстригвал отдавна — кичури от прошарената му коса стърчаха над ушите. Около шията си имаше шалче, меко, от камилска вълна — някога много елегантно може би, но сега лежеше смачкано на гърдите му, с орфани краища, излиняло. Горните две копчета на огромната му шаячна шуба бяха откъснати, по колана на пуловера му, изплетен на ръка от дебела вълнена прежда, биеха на очи разнищени бримки, подаваха се разрунжавени нишки. Панталоните му, шити от хубаво кадифе, кафяво и на едри раета, бяха много износени вече, изтъркани и поизлъскани на коленете. Чувствуваше се занемареност у тоя човек, занемареност, несвойствена на природата му, и затова тя правеше впечатление и се улавяше от пръв поглед. Въпреки прошарените си коси той не изглеждаше на повече от четиридесет години.

Седеше насреща ми и когато го погледнах — кимна леко с глава и едва забележимо се усмихна. Но колкото и незабележима да беше тази усмивка, в нея имаше много снизходителност и аз усетих, че се изчервявам.

— Ваш ли беше конякът? — попитах, като се мъчех да придам повече небрежност на гласа си. Конякът ме беше затоплил и се чувствах по-добре.

— Няма значение — отвърна моят съсед. Сега той ме наблюдаваше спокойно и равнодушно.

— Да — кимнах в знак на съгласие, — няма значение, разбира се, но аз не обичам да консумирам безстопанствени питиета. — Като казах това, взех, че почуках на масата и се провикнах към оня човек, който стоеше зад тезгяха. Поръчах му да донесе шишенце коняк.

Той изпълни моята поръчка много бързо и без всякакво суетене. Изглежда, че го бях стреснал, защото се провикнах доста силно. Дори оня хора около печката произвърнаха глави.

— Пък аз не обичам да консумирам сам — засмя се моят съсед. Този път усмивката му беше истинска и пълна и от това лицето му стана особено приветливо и ласкаво. Но все пак оня негов израз на добродушна снизходителност не можеше да се стопи съвсем. — Аз не обичам да консумирам сам — повтори той.

И без да ме пита дали искам, или не искам да пия, той поръча и за мене коняк и на всичко отгоре нареди на човека зад тезгяха да ми приготи нещо за похапване, въпреки че съвсем не бях го молил да прави от мое име каквито и да било поръчки.

— Нарези от наденичката и я посгрей на скарата — завърши поръчката си моят съсед.

— Слушайте — казах аз с вид на засегнат човек, — защо вие се разпореждате от мое име и за моя сметка?

Той отпи от коняка си и не ми отговори веднага. Аз започнах да си подсвирквам с уста. Исках да му покажа, че не държа особено на отговора му, че той може, ако иска, и въобще да не ми отговаря.

Така ние мълчахме някое време, после той изведнъж заговори — и сякаш не беше чул нито една от остриите думи, с които се бях обърнал към него.

— Нашият човек — каза той — крие луканката под тезгяха. Реже от нея само на редовните си клиенти.

— Негова си работа! — повдигнах аз рамене.

— Негова — кимна той, — но нямаше да видиш нито едно резенче, ако не бях се застъпил за тебе!

Говореше ми на «ти». Какъв човек! Не знаех дали трябваше да се разсърдя, и този път много сериозно, или само да махна с ръка. Но ми беше станало добре от коняка и затова не направих нито едното, нито другото.

— Той реже от луканката само на редовните си клиен-

ти и на местните хора от по-първа ръка — продължи моят съсед. — Или на някой нов посетител, но ако той му направи добро впечатление още от пръв поглед.

— А вие по какво съдите, че не съм му направил добро впечатление? — кипнах аз.

Той ме измери с поглед от главата до петите с такова ласкаво и добродушно снизхождение, че ми стана дори неловко.

— Тука хората оценяват достойнствата на човека според боя му, според това колко са яки плещите му и дали стои здраво на краката си.

— В такъв случай — казах язвително — вие ще излапате, изглежда, всичката луканка на този човек! Вие сте — натъртих — в това отношение един безспорен първенец!

Той ме изгледа продължително и замълча. Стори ми се, че в погледа му се мярна някаква сянка на тъга или обида може би — ясните му очи потъмняха, в тъглчетата на тънките му чувствителни устни трепна за миг една невесела и като че ли болезнена усмивка. Всъщност, ако един от двама ни трябваше да се обиди, това бях аз. Нямах неговото Херкулесово телосложение наистина, но пък и не бях дребосък, че да ме гледа със снизходителни очи. Пък и да бях дребосък — редно ли е за един възпитан човек да навира някому в носа природния му недостатък? Недостатък, за който той не носи никаква вина? Не съм маниак на тема «телосложение» и не се мисля за никакъв Аполон, боже упаз! Но аз си имам моите сто и седемдесет сантиметра във височина и съм доволен от тях, макар и те да не са кой знае какво за един мъж. Имам си и моите тридесет години, и проектите си за втора самостоятелна изложба, и започнатите си портрети на съвременници — дори само това да беше, и то стигаше, за да не обръщам внимание на такива хора като тоя, дето седеше насреща ми, склонни да потупват познатите си по раменете, да се държат покровителствено с тях и да гледат със снизходителни очи на целия свят. Така си мислех, но кой знае защо и като че против волята си извадих кутията с цигари и любезно му я предложих. Редно беше той да си вземе папироса — това е общоприет обичай сред пушачите — да не откажеш, когато ти предложат да запушиш. Но моят съсед по маса, тоя внимателен човек, се усмихна презрително и поклати отрицателно глава.

— Много са меки — каза той. И допълни: — Това са женски цигари.

Разбира се, той нямаше никакво основание да казва така, защото моите цигари бяха от оня тип първо качество, който минава между пушачите за най-«серт». Той очевидно искаше лекичко да ме уязви, и то за втори път, но аз си премълчах. Имаше ли смисъл да влизам в разправии заради някакви си цигари! Дядо Ракип твърдеше например, че волската кола возела по-меко и по-удобно от моя джип, и аз не му възразявах.

Той измъкна от джеба на шубата си една смачкана кутия «Бузлуджа», избра си папираса, почука я няколко пъти по масата и запали. Пушеше мълчаливо и като одева — бавно и на дълбоки глътки. Така продължи да пуши и сякаш ме забрави. Гледаше втренчено в насрещния прозорец, но си личеше, че това, което ставаше на улицата, не го интересуваше много. Навън прехвърчаше дребен и рядък снежец. Улицата беше безлюдна.

Гостилничарят донесе една порция луканка, леко подгрята върху тиха жар. Той сложи на масата и няколко филии хляб — също затоплени на огън, порозовели. И аз изведнъж почувствувах, че просто изгарям от вълчи апетит — толкова ми се беше прияло, че дори глътката ме заболя. Това се дължеше сигурно на миризмата, която идеше от луканката. Но се случи същото, което беше станало преди малко, когато се възмущавах в себе си от поведението на тоя човек, пак извадих кутията си с цигари, за да го почерпя. Вместо да сграбча вилищата, за да си набода резенче от луканката, извадих бързо молива си и в секундата захванах да скицирам лицето му върху opakото на гостилничарския лист, който лежеше до чинията с хляба. Докато той гледаше втренчено към прозореца, аз с разтуптяно сърце се силех да схвана израза му — казвам с разтуптяно сърце, защото имах чувството, че го ограбвам, сякаш се вмъквах в чужда къща, без да почукам. Рисувах със същата стръв, с каквато се готвех да унищожавам преди минута-две затопления хляб и препечената луканка. А той пушеше бавно, вече втора цигара, равнодушен и към мене, и към целия свят.

Когато основното беше запечатано върху хартията, посегнах с лявата си ръка към чинията и напъхах изведнъж в устата си няколко резенчета луканка. Стори ми се безвкусна и жилава и доядя ме, че трябваше да дъвча.

И втори път не посегнах към чинията, а хляба забравих съвсем. Оня вълчи апетит като че никога не е бил в стомаха и в очите ми: чувствавах се сит.

А кръвта бучеше в ушите ми и сърцето ми биеше неспокойно. Неспойно биеше от радост — изведнъж и само в няколко мига бях разбрал, че съм открил онова, което неусетно съм търсел през последните месеци. Та в тоя човек си съжителствуваха почти всичките ми модели: и старши леярят от «Електрометал», и конструкторът от Дирекцията за хидромелиоративните строежи, и професорът по енергетика от Софийската политехника. Събрани бяха у него като единство на сила, мисъл и чувство и в същото време той беше абсолютно различен от тях, свършено «свой». Такъв модел ми трябваше, за да събера в едно платно и в един ярък образ като неговия чертите на времето, в което всички ние живеем. Гледах го и си мислех: та не е ли това живият символ на епохата? Човекът, който правеше епохата, е могъщ като него — защото беше излязъл победител от битката със стария свят. Хубав е като него — защото мечтае за Златното руно на аргонавтите и иска да полети оттатък планетите чак — към звездите. Самоуверен е като него — защото върва в идеите си и никога не му минава наум да отстъпи от тях. Ако в нищо и никаквата «Малка ношна музика» на Моцарт епохата рококо танцува менует или прихванала с розови пръсти кринолиновите си поли, кани някого да забрави горестите си и да се включи в тържествения кадрил на господин херцога, защо в портрета на един такъв мъжествен човек да не се оглежда епохата, в която живеем ние — съвременниците?

Ако този човек беше и по душа такъв хубавец. . . можех да нарисувам портрета му и със спокойна съвест да напиша под него «Герой на нашето време» или нещо подобно. Усмивхате се? А защо, моля? Човек трябва да сваля шапка на случая, когато попадне на благодарен сюжет.

Но аз не свалих шапка, защото си спомних, че ме чака дълъг път.

3

Моята кранта стоеше до плочника и макар да изглеждаше равнодушна, имаше доста тъжен вид. Снегът, колкото и да беше дребен и рядък, беше засипал вече чергило-

то, беше проникнал дори вътре — през многото дупки на платнището, — така че предната седалка изглеждаше покрита с голяма снежнобяла салфетка. Пътната торба отдира с провизиите — и тя беше побеляла. Знаех, че дребният снежец има свойството да се просмуква и през най-незначителните цепнатинки. И затова не се учудих. А се обърнах с гръб към вятъра, събрах шепите си и запалих цигара. Нямах време за губене, но кой знае защо не ми се потегляше веднага. Стоях на плочника, гледах крантата си и пуших.

Тогава от кръчмата излезе моят познат — човекът, чийто образ току-що бях скицирал най-грижливо. Той стърчеше над главата ми с две педи, а в раменете, както беше облечен с овчата си шуба, беше може би два пъти по-широк. Къд्रेха се изпод скиорската му шапка, килната назад, прошарени кичури от гъстия му перчем. Той застана до мене, помълча някое време, после ме запита накъде ще пътувам, но така, като че ли това съвсем не го интересуваше. Сигурно питаше, за да каже нещо, да не мълчи. Аз му отговорих, и с такъв тон, сякаш ставаше дума за пътуване до съседната махала. Той ме изгледа продължително, после измери вилиса с малко скептични очи и пак се взря в лицето ми.

— До село Кестен с тази таратайка?

Не можеше да се разбере дали пита, за да се намира на работа, или се учудва, но в гласа, и в думите му имаше нещо обидно и затова не му отговорих, а само повдигнах рамене. Защо трябваше да нарича моя джип таратайка? Дори той наистина да беше таратайка, най-малко нему отиваше да казва така. Ако чергилото на джипа беше износено, неговото шалче пък например и панталоните му — те не бяха в по-блестящо състояние? И после, човек може да знае, че има таратайка, и пак да я обича, нали? В това отношение за човешкото сърце няма кальпи. След своя пчелин и внучката си дядо Ракип обичаше най-много на света стария си пес — а той беше вече едно грохнало същество, една сянка. Но аз бях сигурен, че старецът не би заменил тоя пес дори срещу една истинска златна пендара. Той го обичаше, въпреки че това куче беше грохнало същество. Ето какви са хората. Затова аз никога не бих казал на един човек, че колата му е таратайка или нещо подобно.

Но в тоя момент, когато стояхме двама на плочника, аз не

бях толкова огорчен заради джипа си, колкото заради оная своя представа, която си бях съставил одеде, когато бях още в кръчмата. С грубите си думи той беше понакърнил сега, и то доста сериозно, тази представа. Защото положителният герой, който мечтае да литне отвъд планетите, към звездите чак, едва ли ще каже на приятеля си — и направо в лицето му, — че колата му е жалка развалина, достойна за тъжната епитафия на древността: *Sic transit gloria mundi*, уви.

Та думата ми беше за това, че скърбях заради накернената си представа — изплъзваше се от ръцете ми едно чудесно откритие, един великолепен сюжет.

— С тази таратайка до село Кестен? — каза моят познат и се засмя. — Добре си го измислил!

— Джипа си го бива — отвърнах троснато аз, — той има двойно предаване. И тегли с два диференциала.

От негова страна последва презрителна и насмешлива гримаса.

— В сухо време — каза поучително той — твоят ветеран би изпъшкар някак си до заставата при Доспат, но в тоя сняг няма да стигне до изгорелия чарк. Или ще затыне в преспа, или ще се претърколи на някой по-хлъзгав завой.

— Той има двойно предаване — повторих машинално аз. Горях от желание да му противопоставя някакви силни доводи в полза на моя джип, та да направя смешни мрачните му пророкувания, но не ми идеше нищо наум. И за да отклоня този неприятен разговор в друга посока, попитах го откъде познава тия места и дали наистина ги познава добре.

Моят въпрос като че ли не го вдъхнови за по-изчерпателни обяснения. Познавал тия места, защото имал възможност да ги обикаля и надлъж, и нашир. Той бил по професия сондьор — нещо като рудотърсач. Сега му предстои път за към Тешел, но проклетото време! Развалило се изведнъж. Аз да не гледам това, че тука само прехвърчал снежец. Тук може само да прехвърча, а в планината се сипе като из фуния. И тази работа била започнала от вчера сутринта. Снощи се довялякъл един последен камион на горското стопанство и с това се свършило. Шофьорът, като гарирал машината на сухо, изпил после четвърт коняк, за да размрази вкочанените си крайници.

Снегът прекъснал съобщенията, та трябвало по принуда да стои тук, докато снегорините отворят пътя за Доспат.

Какъв човек! На вид герой, а сърцето му малодушно. Но истинският положителен герой, който мечтае да хвъркне отвъд планетите и прочее, не би се уплашил в никакъв случай от никакъв си сняг. Ето как може да се подведе човек, когато реши да съди само по външността.

Така си мислех, а в себе си решавах един голям въпрос — да тръгна или да не тръгна. Аз не съм страхлив, но пък и пътят, който предстоеше — и той не беше лек. Каквото и да се приказва, трябва да се признае, че зимните пътешествия са свързани с някои неприятности дори когато човек се вози с кола, която има два диференциала. Аз не съм пътешествувал в зимни условия, но познавам хора с по-богат опит в това отношение, на които може да се вярва.

Всякакви неща премислях и не стигнах до никакъв положителен извод. А въпросът се реши от само себе си — много просто и някак съвсем механично. Докато мислех туй и онуй, ръцете ми сами бяха измъкнали метличката изпод предната седалка и много усърдно бяха започнали да чистят снега — и от седалката, и от стъклото, и от стражничните платнища на гюрука. Измитах полепналия сняг с такъв вид, сякаш никакъв въпрос не решавах в себе си. Сигурно затова моят познат ме запита с тон на удивление:

— Ама ти наистина ли си решил да пътуваш?

Нека се удивлява! Смелостта винаги е будила учудване у малодушните. Всъщност тук не ставаше дума за проява на някаква особена смелост, тъй като преминаването на планината не представляваше кой знае каква непреодолима трудност — най-после беше заваляло от вчера, нали? Но ми стана приятно все пак — винаги е приятно, когато учудваш някого. Веднъж бях казал на Нурие (просто излъгах), че съм ходил на лов за бели мечки при едно свое пътуване (въображаемо!) из арктическите области. Нурие ме изглежда удивено и аз си спомням, че изпитах тогава голямо задоволство.

— Разбира се, че ще пътувам — казах.

Моят познат помълча някое време.

— Ще затынеш на някое по-усойно място — каза той. После допълни: — Горе падат гъсти мъгли, а завоите са остри и отсечени — непременно ще се изтърколиш някъде.

— Това не се знае — усмихнах се.

— Ти си много лекомислен човек — поклати глава моят познат.

Не му отговорих. Имаше ли смисъл да споря с него? Не казах нито дума, а излях в резервоара бензин от резервната туба и с вид на човек, който познава добре работата си, започнах да се готвя за старт, тоест — закопчах полушубката си до най-горното копче и захванах да изтупвам краката си от снега. А моят познат през цялото време ме наблюдаваше с насмешка и със съжаление и при това никак не се стараяше да прикрива чувствата си — изглеждаше откровен човек, не се преструваше.

Седнах зад волана и духнах на ръцете си.

— Почакай малко — каза изведнъж моят познат. Той се извърна и влезе в кръчмата, без да ми обяснява защо трябва да почакам. Бях понавикнал вече със странностите му и затова само повдигнах рамене. В края на краищата, щом е за минутка-две, можех да почакам — тъкмо щеше да се посгрее машината.

Той излезе от кръчмата, като мъкнеше на гърба си една огромна и претъпкана раница. На ремъците висяха две канчета, манерка, лопатка, а под горното платнище беше пристегнат с каиша търнокоп, но не изглеждаше да е търнокоп. Всичко у тоя човек, което се забелязваше на пръв поглед — и ръстът, и шубата, и раницата, че и малко грубият начин, по който се държеше, — всичко това биеше на очи било с едрите си мащаби, било със силата, която лъчеше.

И така, той дойде до джипа, отвори дясната вратичка и захвърли раницата си зад предната седалка, притъкми я до моята пълна торба. После се понаведе, намести се до мене и захлопна силно вратичката. Извади цигара и запуши.

Аз продължавах да натискам леко педала на газта.

— Хайде, включвай и давай напред — промърмори той, без да ме погледне. — Какво чакаш? — Той каза това спокойно и почти тихо. И изведнъж се ядоса: — Ще тръгваме ли?

Включих на първа скорост, отпуснах бавно съединителя. Моята кранта потрепера, кихна два пъти и някак насила потегли по побелелия път.

Пътувахме мълчаливо. По едно време той ме запита каква е професията ми, с какво се занимавам и аз му отговорих. Дори му казах, че отивам в село Кестен със специална мисия — да търся оригинално халище за голяма битова изложба. Но не бях сигурен че ме слуша. Той упорито мълчеше и както ми се стори, някак тъжно мълчеше и аз постепенно загубих желание да приказвам с него за каквото и да било. А защо ми се струваше, че в мълчанието му имаше нещо тъжно — не можех никак да си отговоря. Нямах възможност да мисля по този въпрос, защото снеговалежът бързо се усилваше, колкото се изкачвахме по-нагоре в планината, и пътуването ставаше все по-трудно и по-опасно.

Снегът се сипеше тихо и гъсто, изправяше пред нас една подвижна бяла стена, която доста неохотно отстъпваше, за да ни прави път. Бърсалките скърцаха по стъклото, едва смогваха да осигуряват пред очите ни «прозорчета», големи колкото длан. Криво-ляво движехме се някак, но положението ставаше особено тежко, когато попадахме в мъгла. Мъгла и сняг — това е една бяла, шуплива каша, в която няма ляво и дясно, горе и долу; има само един ориентир — усещането на твърдта под колелетата и нищо друго. Ако не е този ориентир — твърдта под колелетата, — човек би помислил, че пътува не наляво, а наясн, в някаква астрална бяла мъглявина.

Включих предния диференциал — сега моторът движеше и четирите копита на крантата и макар тя да се задъхваше от напрежение — не боксуваше в дебелата снежна настилка, не се занасяше наляво и надясно като пияна, а напредваше равномерно, макар и с нищожна бързина.

Напредвахме може би с десетина километра в час. Спидометърът беше развален и аз не знаех точно с колко километра напредваме, а само предполагах. Запалих жълтите фарове — нали жълтата светлина уж пробивала донякъде мъглата? Но жълтата светлина на моите фарове не успяваше да пониже мъглата, тя просто се разтваряше в нея, променяше цвета на астралната мъглявина от бял в жълт.

Движехме се напред, но накъде? Вляво или вдясно? Дали към скалите, които ограждаха пътя от дясната ни страна, или към пропастта, която зееше наляво от нас? Нямах никаква представа. И не се опитвах да имам каквато

и да било представа — от това нямаше да излезе нищо или, казано на по-точен език, нямаше да излезе нищо добро. Затова не се и опитвах да напругам въображението си, за да гадая посоките наум, а се вслушвах в препоръките на моя съсед — той ги изказваше по обичая си отсечено и под формата на най-безпрекословни команди:

— Ляво!

— Дясно!

— Изправяй!

Или:

— Пълен наляво!

— Пълен надясно!

— Задържай!

Такъв, изглежда, му беше обичаят — да се изказва категорично и рязко. Всеки човек се изразява по различен начин. Но аз не му се сърдех — винаги съм се мъчил да разбирам хората и да ги приемам такива, каквито са.

Всъщност, ако трябваше да решавам сам по-нататъшната съдба на нашето пътешествие, аз щях тутакси да се закова на едно място и нямаше да мръдна нито метър напред. Пътешествие, правено в условия на изобилен сняг и непрогледна мъгла — това е авантюра, романтична наистина, но лекомислена до немай-къде. Аз обичам романтиката, но към авантюрите и лекомислието нямам никакъв вкус. Така например, като бях миналата година в село Кестен, гледах да оставам по-начестичко с Нурие, но когато оставах насаме с нея — пазех се да издавам било с поглед, било с дума някои свои мисли и чувства. Знаех си, че няма да излезе нищо добро нито за мене, нито за нея, ако тя разбере или схване някои неща. Авантюрата можеше да превърне романтиката в най-отвратителна проза с последици от много неприятен характер. Защо трябва да се усложнява животът? Аз и когато рисувам, обичам чистите цветове, рядко пренасям от палитрата върху платното сложно забъркана смес от бои.

Така че ако аз трябваше да решавам по-нататъшната съдба на пътешествието ни, щях непременно да запра крантата си на едно по-равно място и на това място да чакам търпеливо вдигането на мъглата. И ако все пак ние напредвахме някак си и не спирахме, макар и да срещаме понякога и равни места — заслугата за тоя наш непрекъснат шумр на планината принадлежеше на моя забележителен спътник. Аз бях само един механичен из-

пълнител на неговата воля, ръководех се от неговия усет, осланях се изцяло на изумителния му ориентировъчен инстинкт. Така че по-нататъшната съдба на пътешествието ни, макар и аз да държах волана в ръцете си, зависеше и се решаваше само и изключително от моя спътник.

Той беше силен човек. Той, изглежда, беше от категорията на ония властни мъже, които умеят да подчиняват без особени усилия чуждата воля на своята; които в трудни моменти поемат командването в свои ръце, без да проявяват хамлетовщина, без да се боят от отговорности — мъже, свикнали да рискуват на едро — играчи на *va banque*. Ето какъв човек беше моят спътник. Напразно бях помислил одеде, че първата ми чудесна представа за него е накърнена! В сравнение с образа му, който сега се откриваше в душата ми, първата ми представа за него изглеждаше жалка.

Така мислех, но мислите ми скачаха много безредно: ризата лепнеше за гърба ми, мокра от пот; очите ме боляха от непрекъснатото виране в тая жълта небулоза, която кипеше хаотично пред фаровете; а слухът ми — толкова го налягах, за да не разбере криво някои от командите, с които ме напътствуваеше моят съсед, че започнах да усещам главата си някак прекомерно тежка — като да беше напълнена с нажежен и много тежък метал. Това е едно неприятно усещане и когато човек го изпитва по-дълго, престава да бъде разговорлив, добива тъжен и омърлушен вид.

Така пътувахме около час и половина — два. (Нямах възможност да погледна часовника си, аз нося джебен часовник.) И най-после забелязах, че мъглата започва да редее пред фаровете, че се мяркат златни снежинки отпред и че се движим по един рохкаво мек и позлатен път. Знаех, че всички тия златни неща са илюзия, че това се дължи на жълтата светлина на фаровете, но все пак беше красиво, радваше очите. И онази тежест в главата ми започна постепенно да се топи и да чезне, почувствах се по-добре. И кой знае защо натиснах металическият диск на клаксона и се-засмях с глас. Немного силно, но се засмях.

Ние се измъкнахме постепенно от пътя, който се виеше през гората, непрекъснато се изкачвахме нагоре, пресичахме оголени и открити места. И колкото повече напредвахме, толкова тихият снеговалеж оставаше далече

зад нас, а ние навлизахме все повече в царството на ужасни ветрове. Златните снежинки се въртяха в ужасни въртопи, налитаха яростно върху предното стъкло, засипваха бърсалките, пречеа им да се движат. Духавицата загребваше сухия сняг от пътя, повдигаше го и го мяташе отгоре ни, сякаш някакъв гигантски дарак бълваше раздиплена вълна върху нас.

Беше започнало да се свечерява. И заедно с мътилката, която предхождаше голямата тъмнина, под нашия гюрук взе да нахлува отвън остър и хапещ студ. Той беше смесен с невидим снежен прах — микроскопичен прах, който проникваше през отворите за педалите и през цепките на платнището — а те не бяха една и две. Това всъщност не беше прах, а облак от иглици, наелектризирани със студ — бодяха кожата на лицето, вдървяваха ръцете и краката, а по някакъв необясним начин намираха пролуки, за да се вмъкнат под палтата и дрехите, до коленете чак. Ето сред каква прелест налетяхме. След като прекосихме онова бяло безмълвие на гъстите мъгли и тихия сняг.

Воят на вятъра заглушаваше напрегнатото боботене на мотора. Но това не беше вой, а гръмогласен рев на цяла дузина водопади — поне на мене така ми се струваше: защото аз не носех шапка с наушници, каквато носеше моят съсед. Гърмяха цяла дузина водопади и аз очаквах всеки момент прокъсаният гюрук на джипа да литне на възбог. Такъв бесен вятър ни подхвана, когато се изкачихме по-нависоко и излязохме на по-открити места.

И все пак виелицата не беше най-голямото зло. Злото започна, когато моята послушна кранта взе да залита поради хлъзгавицата наляво и надясно, ту към скалите, ту към пропастта, която тъмнееше отстрани. В тия страшни мигове воланът губеше властта си над нея, тя изобщо не искаше да знае за никакъв волан, а подхваната сякаш от някакви безумни свръхестествени сили, правеше всичко, за да ни изпрати в небитието, а себе си да превърне в купчина жалко и смачкано желязо. Аз знаех как трябва да се действа в такива мигове на отчаяно безумие — оставях я да кривне, а после, в последната частица от секундата, преди да рухне в пропастта или да връхлети върху скалите, леко изправях кормилото и тя отново поемаше, послушна и укротена, правия път.

Така спасявах «положението» на няколко пъти, но

това ми струваше много нерви — който твърди, че срещите със смъртта са забавни или приятни, е направо лъжец. Аз отмалявах и при всяко ново подхлъзване губех «почва» под краката си, ставах неуверен, обземаше ме някаква отвратителна слабост, виеше ми се свят. И по-неже изпитвах неувереност и бях обзет от слабост, аз не подавах газ на мотора правилно и равномерно, не поддържах необходимата за такива случаи еднаква скорост и затова проклетият джип започна да залита все повече и все по-безумно на по-откритите завои.

Но продължавахме да се движим напред. Напредвахме някак, а моят спътник се беше ужасно умълчал — толкова приказлив в зоните на непрогледната мъгла, зорко бдящ върху пътя, той приличаше сега на задрямал човек или на човек, унесен в някакви свои тежки мисли, чужд на целия свят. Подхлъзвахме се към дълбоки пропасти, залитахме срещу озарени от фаровете озъбени скали, а той не помръдваше, не трепваше дори, не проговаряше нито дума. А си личеше — това го чувствавах много добре, — личеше си, че нито беше заспал, нито пък дремеше. Мислеше си за някакви свои работи и не се интересуваше от нищо. Може би имаше прекалена вяра в моите шофьорски способности! Или лекомислено се осланяше на щастливата си звезда? Във всеки случай поведението му изглеждаше твърде странно.

И дали заради странното му поведение, или защото ми омръзнаха опасните залитания, аз натиснах меко и едновременно педалите на спирачката и съединителя и джилът (моят добър, верен джип!) бавно и послушно спря, като поизвъртя задницата си малко наляво от средишната ос на пътя. Отклонението беше незначително, пък и по посока на скалите, а не към дола, който се таеше зловещо от дясната ни страна.

Избърсах студената пот, която беше овлажнила челото ми, поех дълбоко въздух и изведнъж почувствавах, че съм съсипан от умора.

Моят спътник мълчеше.

— Много е хлъзгаво по завоите — казах.

Той повдигна рамене.

— Снегът е замръзнал, направил е кора — допълних.

Той продължаваше да мълчи.

Извадих кутията си с цигари и запуших. Сега вятърът не ревеше гръмогласно, а виеше протяжно, мъ-

чително, като изгладняла глутница. (Не съм чувал как вълците вършат тази работа, но си мисля, че вятърът виеше тогава точно така, като изгладняла глутница.) Ние стояхме на едно място, малко накриво спрямо средишната ос на пътя, с угаснал мотор, на габаритни светлини. Вътре, под гюрука, беше много тъмно. Чувахе се в паузите, между два напъна на вятъра, как сухият и замръзвал сняг засипва арматурното стъкло.

— Страх ли те е? — проговори моят спътник.

Аз се стреснах, но не му отговорих.

Той се засмя с някакъв горчив смях, после въздъхна дълбоко и пак се умълча. Усещах краката си да тръпнат от студ. Клепките ми натежаха. Скрих ръцете си по-надълбоко в джебовете на полушубката и затворих очи.

— Хубава работа! — каза моят съсед. — А сетне? — В гласа му нямаше нито сянка от недоволство. Той просто се чудеше, но в учудването му се долавяха и миньорни нотки — непривични за грубата му и властна природа.

— Сетне — отвърнах аз, като се мъчех да изглеждам много самоуверен и безгрижен, — сетне ние ще си отспим, ще изкараме по един хубав сън, а когато се събудим. . . когато се събудим — повторих и без да искам, потракнах със зъби от студ, — ще има слънце, ще бъде светло. . . и ние ще продължим нашия път.

Той сигурно се съгласи с мене, защото не ми възрази. И защо ще възразява? Утре ще има слънце, ще бъде много светло, по сребърната покривка на пътя ще блестят диаманти, пътят ще заприлича на гигантска огърлица, източена на спирала през планината. А от двете страни на огърлицата ще стоят на стража стари побелели борове, с калпаци от сняг. . . Това е прелестно, струва си човек да го види, да му се порадва. . . да го нарисува в скициника си — все някога може да послужи като материал за по-голяма картина със зимен сюжет. . . До старите побелели борове трябва непременно да се кипрят и няколко ели — тия снежни царкини от приказките. Ако ги няма — ще се измислят, за да бъде по-красиво. Може ли без измислица? Когато човек престане да измисля, той ще се превърне в математическа формула, забучена на два крака. . . Нещо като дървените Пинокио, малки дървени Пинокио с електронен мозък, поставен в геометрични кутии. Такъв мозък не може да измисля снежни кра-

савици. . . И никакви ели, и никакви борове с бели калпаци. . . Той ще казва, този електронен мозък: «Пътят прилича на парабола, извива се като хипербола, кръжи подобно на елипса, има форма на елипсоид! . . .» Ах, той няма никога да каже, че пътят прилича на огърлица. . . че е сребърен, везан със сърма, и че в сърмата блестят бисери, ситни като морски песъчинки. . . Няма да го каже, защото това е една илюзия, лъжа, а електронният мозък не познава илюзиите, той не умее да лъже. . .

Всякакви неща си мислех, но не знаех дали мисля наяве, или насън. Та и какво значение имаше това — дали мисля наяве, или насън? Нямахе никакво значение, разбира се, и моят спътник не трябваше да ми пречи, нали не исках нищо от него? Но той ме буташе доста силно по рамото, а ръката му беше тежка и аз го запитах какво се е случило и защо се тревожи.

Тогава, като чу гласа ми, той отвори вратичката на джипа и слезе на снега.

— Премести се на моето място! — заповяда той. Можеше, разбира се, да не бъде толкова груб, но аз бях свикнал вече с държането му и затова не му направих никаква бележка. Аз бях домакин, а той — гост, в реда на нещата е да се правят отстъпки на гостите. Щом като той искаше да седи отляво, зад волана — моля! — нека заповяда. На мене ми беше все едно.

Преместих се на мястото му — то беше дори по-удобно, защото там нямахме разни педали, които да пречат на краката със стъпненките си. Човек можеше да протегне краката си по-свободно. Изпълних молбата му, а той разкопча огромната си шуба, съблече я и я наметна на раменете ми. Тя или му пречеше, или пък той искаше с тоя си жест да ми благодари, задето му отстъпих мястото си при волана. Щях да се възпротивя тутакси, но той като че ли се досети за намерението ми и побърза да захлопне обратно вратичката.

После изтича около джипа, като обиколи предницата му, намести се зад волана и запали фаровете. Превъртя ключа, даде пълна газ и моторът тежко забоботи. Той не беше напълно истиннал, затова моят спътник успя още с първото подаване на газ да му вдъхне живот.

Отпред, в светлината на фаровете, разни златни съзвездия продължаваха лудо да се въртят.

Аз усетих как той придърпа лоста на скоростите към

себе си, но не направих нищо, за да му попреча. Чувствах се много уморен, спеше ми се ужасно. А кормилото изглеждаше като някаква детска играчка в ръцете му. Колос, възседнал мъничко пони — това се мярна в съзнанието ми. И се усмихнах, защото беше смешно. И в същия този миг джипът потегли — плавно, едва-едва, без онова неизбежно занасяне встрани, което аз тайничко и с тревога очаквах. Виждаше се, че има опит в зимното каране. Какъв човек! Нямаше смисъл да му преча.

Снежните рояци заиграха още по-лудо отпреде ми, ония водопади около чергилото отново гръмнаха. Но под шаячната му шуба, подплатена с овчи кожи, беше приятно и топло. Само краката ме боляха от студ, защото шубата, макар и да стигаше под коленете ми, не можеше да покрие стъпалата. Клепките ми натежаха и аз затворих очи.

Сигурно сме пътували час-два, а може би и малко повече. Той говореше нещо и гласът му бързо отпъждаше и разсейваше просъницата, в която бях потънал и която много приличаше на одевешната астрална мъгла. Преди неговите думи да стигнат до съзнанието ми, аз вече бях разбрал, по-скоро — усетил, че стоим на едно място, че моторът на джипа е угасен, че не светят дори нашите габаритни светлини. Само вятърът виеше покрай чергилото и снегът все така се сипеше върху арматурното стъкло.

— Питам — можеш ли да слезеш? — дъднене гласът му.

— Защо да не мога — казах. — Разбира се, ей сега ще слеза — рекох по-твърдо и натиснах ръчката на брезентната врата.

Беше лесно да се отвори, но краката си измъкнах навън доста трудно. Усещах ги вдървени, изтръпнали, като че ли не бяха съвсем мои. Стъпих в снега — на това място, от дясната страна на пътя, вятърът го беше особено навееял — стигаше почти до коленете. Рояк снежинки връхлетяха право в лицето ми.

— Сещаш ли се къде сме? — запита ме моят спътник, като викаше силно, за да надвие вятъра.

Не му отговорих. Какво можех да видя в тъмнината? През цялото време, докато пътувахме, бях решавал свои

задачи, а за местностите, през които минавахме, не ми беше дори минало наум да помисля.

— Атемовата колиба! — викна в ушите ми моят спътник. — Колибата на Атем.

Е добре, колибата на дядо Атем. Може! Знаех, че има-ше тук и там сгущени встрани от пътя някакви стари и прастари колиби от камък и пръст, но коя от тия отдавна изоставени овчарски къшли беше Атемовата, не знаех. Във всеки случай се досетих, че сме някъде около Лъките — едва на половината път до село Кестен и затова ми стана още по-студено.

— Тръгвай подире ми, ама внимателно, и стъпвай в моите стъпки! — заповяда моят спътник и тръгна напред.

На няколко пъти се препъвах и падах по лице в снега, защото проклетата шуба тежеше ужасно, пък и полите ѝ се преплитаха в краката ми и ми пречеха да стъпвам по-чевръсто. При всяко падане заоравах в сухия и рохкав сняг, но бързах тутакси да се изправям, за да не изоставам много от водача си. Знаех, че по време на виелица и нощно време всяко изоставане може да завърши с неприятен край. Така че, размахвайки ръце, полузаслепен от поленналия по очите ми сняг, задъхан, гологлав (шапката ми кой знае къде отхвъркна), аз следвах упорито оногова и единственото нещо, което най-отчетливо усещах, бяха ударите на сърцето ми — то биеше по ребрата ми като ковашки чук.

Нямах никаква представа накъде вървим в тая виелица и ледена тъмница и дали ще стигнем някога до колибата на Атем. Световните посоки сякаш бяха отвени от ветрищата, а времето — безнадеждно затрупано под снега. Но трябваше да се върви и аз вървах.

И най-после стигнахме до нещо, което сигурно беше колибата на Атем. Моят спътник ритна вратата ѝ (аз познах по трясъка това) и ми извика: «Влизай, но си навеждай главата да се не чукнеш в горния праг!» — и изчезна в отвора, потъна в една тъмнина, която беше по-гъста и по-непрогледна от тъмнината, в която аз се намирах. Послушах го и прекрачих подире му.

Ето колко забележителна беше първата ми и всъщност последна и единствена среща с моя герой. Разбира се, аз тогава не знаех, не можех и да подозирам дори, че

през идните дни, седмици и месеци вниманието ми ще закръжи неотлъчно около неговия образ, че много месеци насетне — една година след тази наша първа среща — ще се мъча над десетки етюди, за да си изясня истината в образа му, голямата истина за човека, която поне за себе си все още не съм изяснил. Тогава, в онази ледена и снеговита нощ, не можех да подозирам тия неща, да се досещам за онова, което предстои.

Но пък съм запомнил някои малки подробности. Така например, когато натрупаната купчина от борови съчки пламна в огнището и в собата стана светло, той се изправи, отупа ръцете си и ме погледна. Бяха се изминали само някакви си две-три минути и аз продължавах да стоя до вратата. Той ме погледна и тозчас прихна да се смее гръмко, весело и доста безочливо. Сякаш не му минаваше наум, че може да ме огорчи със смеха си и че изобщо не е красиво един човек да се смее по такъв начин на друг човек. Когато го запитах студено с какво съм предизвикал смеха му, той най-искрено се учуди:

— Ама ти знаеш ли на какво приличаш?

Откъде ще зная. Повдигнах рамене.

Може би забеляза, че не съм доволен от тия негови невъздържани изблици на веселие. Лицето му стана изведнъж сериозно и той се доближи до мене.

— Защо не се отръскаш от снега? — Гласът му беше станал мек и угрижен. Не очаквах такива изненадващи кадифени нотки у този самонадеян присмехулник! Той свали шубата от раменете ми, отнесе я до срещуположната страна на огнището и там я закачи на някаква дървена кука, забита в кухината между два ръбести камъка. Походката и движенията му бяха гъвкави, меки — напомнях движенията и стойката на диво и силно животно, но израснало от мъничко, от бозайниче още, в комфортната обстановка на удобен и културен дом.

Взе от земята едно изсъхнало борово клонче и го подаде в ръцете ми.

— Очукай снега с туй клонче — посъветва ме, — докато не се е стопил по дрехите ти. А сетне приседни до огъня, хе на това кютюче тука, и се огрей, ама не се припичай много и отведнъж! И притуряй по някое дръвче отгоре, пък аз ще изтичам до шосето да донеса багажа!

Щял да изтича! Тръпки полазиха по гръбнака ми,

като си представих тъмнината и снежните въртопи, които го очакваха навън. Може да затъне неочаквано в някое по-дълбоко място, в падина например. Или да се залута в друга посока, противоположна на мястото, където се намира колата. В такава отвратителна нощ всичко може да се случи! Ще върви, ще върви, а кола никаква. Нито шосе, нито път, а някакви храсти, и не храсти, а бели купчини. Впрочем той няма да види в тъмното дали тия купчини са бели, или черни. Той просто ще налети в тях и тогава ще разбере, че това са храсти. Възможно е, докато се лута из кърищата, да срещне вълци, защото вълците обичат най-вече в такова време да предприемат набезите си към селата. Затова тия нощи ги наричат вълчи нощи.

Ето за какви неща размислях, докато се греех на огъня. Преместих кютючето до стената, за да ми бъде удобно. И си мислех дано вълците да не са много. А най-важно от всичко беше той да не сбърка пътя, да не се залута из ония храсталаци. Защото, както са покрити със сняг, те приличат на всичко друго, но не и на храсталаци. И тук се улових в лъжа — те не ще наподобяват нищо, тия храсталаци, тъй като беззвездната нощ е сложила отгоре им шапки-невидимки, шапки-невидимки! Както в приказките. Само очите на вълците святкат в такава нощ. . .

Стреснах се от захлопването на вратата. В мисли ли се бях унесъл, или дрямка ме беше оборила — но се сепнах изведнъж, защото много шумно захлопна вратата подире си. Той влезе като някакъв северен бог — огромен, заснежен, могъщ, носещ със себе си вледеняващия дъх на виелицата, и в същото време — ведър и усмихнат, както подобава на един истински северен бог. Гледах го изумен.

— Брей, ти си изпуснал огъня! — Богът поклати глава и се понамръщи. Но не изглеждаше сърдит.

— Като че ли съм задрямал за минутка — казах сконфузено и бързо се пресегнах към купчината борови клонки. Грабнах два сухи върхара и ги захвърлих върху жаравата. Направих това и усетих едни тъпи болки да ме жегват в коленете и раменете. И ако съм направил някаква гримаса в тоя миг, то е било не от болките — аз издържам на такива неща. Веднъж, случи се в пчелина на дядо Ракип, ужилиха ме едновременно две пчели —

две сърдити и много люти пчели. Те ме ужилиха и Нурне видя това, защото стоеше досамй мене, пък аз само леко махнах с ръка, макар че пред очите ми притъмня изведнъж. Друг на мое място сигурно би подскачал и би крещял. Та искам да кажа, че не изкривих лицето си от болки, когато се пресегнах за боровите върхари, а така — почувствувах се много виновен пред тоя човек, и дребен, и нищожен като песъчинка.

Той захвърли на земята раницата си и походната ми торба. Дойде до огъня, раздуха го, натрупа отгоре камара от клони. Сетне излезе навън, побави се някое време, а когато се завърна — носеше в ръцете си две тежки цепеници, посипани със сняг. И чак когато ги притъкми, както трябва, та огънят стана буен и силен, той ме погледна и се усмихна — и усмивката му беше насърчаваща и бодра.

— Сега ще ти дам да изпиеш един горещ и сладък чай — каза ми той. — Аз имам чудесен чай, ще видиш колко е приятен на вкус. Ти трябва да сръбнеш нещо горещо, защото ми се виждаш изстинал — това, дето си го сложил на гърба си, палто ли го наричаш? Тръгва ли се зимно време на дълъг път с такава дрешка? Може да е красиво, но не е топло. Из тия пушинаци зимно време се пътува ей с такава шуба като моята! Може да е груба и да не е твърде угледна, ама ако те опаковам в нея, както се следва, и те изхвърля вънка на снега, бас държа, че до утре няма да замръзнеш. Ще спиш като в пухено легло и ще сънуваш много приятни сънища. Такава е моята шуба.

Той преувеличаваше, разбира се, качествата на своята шуба, но не му възразявах. Можеше да каже, какъвто си беше своенравен (всички богове са своенравни), можеше да каже например: «Тъй ли! Не вярваш? Хайде да опитаме тогава!» — и вземе, че наистина ме опакова в тия овчи кожи и ме изхвърли навън на снега! Можеше да направи това, по очите му познавах, че можеше да го направи. Тия неговии ясни сини очи можеха да бъдат гальовни и топли като пролетно утро и студени и сурови като парчета лед. Твърдите и отсечени черти на лицето му и най-вече неговата масивна лъвска челюст — тия неща показваха, че сигурно умее да държи на думата си, че не би се отказал току-тъй дори от най-незначителното си намерение и че едва ли има нещо общо с хората, които

са склонни да делят думите си от делата. Такъв изглеждаше, затова реших, че ще е по-благоразумно да не му възразявам. Нека хвали своята шуба колкото си ще, шом като му прави удоволствие! Нурие казваше например, че нейната любима козичка била приличала на сърна. Тя разправяше така, пък аз знаех много добре, че това нейно сравнение няма нищо общо с истината, защото брадати сърни изобщо не съществуват. Но не ѝ възразявах.

Докато си мислех така, моят спътник развързваше мълчаливо раницата си. Той извади две котелки, изскочи навън и след няколко секунди се завърна, като носеше котелките, здраво натъпкани догоре със сняг. При тъкми ги до жаравата и когато снегът се стопи, пресипа водата от едната котелка в другата. Още няколко пъти излиза навън, докато онази котелка, която все си стоеше до огъня, не се напълни догоре с вода.

Изпихме чая си жадно, но мълчаливо.

— Сега по-добре ли си? — запита ме.

Кимнах глава.

— Постели палтото си ей върху ония клони там, грабвай шубата ми и лягай да спиш!

Може би трябваше да го запитам с какво ще се завие той, като взема шубата му, но кой знае защо не проговорих нито дума. Нищо не казах, а станах от кютючето и се затътрах с натежали крака към онова място, където бяха нахвърляни на купчини сухи борови клонки. Преди да се завия с овчия му кожух, аз се сетих за нещо и се засмях. Бяхме пропътували заедно доста път; току-що бях пил чай от неговото канче, имах отгоре си неговата шуба, а все още не знаех името му, нито пък той знаеше моето. Затова се засмях.

— Как ти е името? — запитах го. Заговорих го на «ти», защото беше крайно време да вляза и аз в неговия тсн.

Той ме изглежда, както бях свит под шубата, като да преценяваше дали си струва да ми отговаря, и дори помълча някое време. Стана ми обидно, шубата изведнъж натежа отгоре ми като планина.

— Името ми е Емилиян — каза най-сетне той. — А презимето ми е Киров. Емилиян Киров. — И се извърна към огъня, обърна ми гръб. Гръб — като стена.

«Чакай — помислих си, — ти се държиш пренебрежително към мене, но аз ще те науча! Ще те поставя на-

тясно и ти ще съжалиш хиляди пъти, че си се държал така. На горделивите хора трябва винаги да се дава за-служен урок.» Осведомих го за името си, макар той да се-деше с гръб към мене и да си даваше вид, че ме е забра-вил. Казах му също, че съм художник и че той вероятно е забелязал това, когато в кръчмата правех скицата му. Сигурен бях, че той нищо не бе забелязал тогава, но на-точно казах така. А сетне забих своя гвоздей.

— Емилияне — казах, като се мъчех да скриям ко-варните нотки в гласа си, — кои от световните художни-ци най-много харесваш? И защо?

Забих своя гвоздей и сигурно в тоя момент съм при-личал на ловец, който държи под прицела си голям лов.

Той постъкна главните, за да дават по-силен пламък. Сетне изтегли една недогоряла съчка и запали цигарата си. И тогава чак се обърна към мене. И така насмешливо ме изгледа, с такива иронично снизходителни очи, че изведнъж като да усетих огъня досами лицето си — тъй ми се стори.

— Кои от знаменитите художници най-много ми ха-ресват — това ли ме питаш? — Той се усмихна и помъл-ча. — В тази област аз съм само един невежа дилетант и нищо повече, но като ме питаш, ще ти кажа. Най-мно-го ми харесват, разбира се, импресионистите. И то — ранните импресионисти. . . Мане, Моне, Реноар, Дега и прочее. . . Ще кажеш — но откъде ги познаваш? От картинките по списанията? Може би и от картинките. . . а може и да ми се е случвало така, пътем да гледам нещо от тях, както се казва — и в оригинал. Но дори да не бях виждал нищо в оригинал, да знаех само цветните репро-дукции, картинките, пак щях да кажа, че най-много оби-чам тях. . . А защо — това е отделна работа, личен въпрос. От руските реалисти обичам най-вече Левитан. И Ре-пин донякъде, но предпочитам Левитан. . . — Той се засмя. — Доволен ли си? Или имаш още въпроси?

Гледах го смаян. Моят гвоздей като че ли удари на камък. Всичките въпроси, които мислех да му задам, щукнаха от главата ми — разпиляха се като подплашени пилци. Гледах го смаян и мълчах.

— Хайде — каза той, като се извъртя отново към огъня, — прибирай краката си под шубата и кротувай. Време е да спиш.

Чуден човек! Отнасяше се с мене като с някакво де-

те! Съзнавах много добре, че трябва да се обидя — та всеки друг би се обидил от такова снизходително отношение, нали? Но кой знае защо в душата си не чувствах никаква обида. В душата си не чувствавах дори по-малко от обида. По-лошо — радвах му се! Да, колкото и да изглеждаше унизително това като признание — аз искрено и от сърце се радвах на този човек.

Но в себе си, разбира се. Иначе направих това, което всеки на мое място щеше да направи: прозниха се отегчено, обърнах гръб на огъня и затворих очи.

И тутакси се понесох като сянка в оня бял астрален свят, сред безкрая от тихо прелитащи бели звезди. Знаех, че това не е никакъв астрален свят и че наоколо ми няма никакви звезди, а прелитат само най-обикновени снежинки. Но беше хубаво, удивително хубаво, и аз се усмихвах. В края на краищата и снежинките могат да приличат на звезди. Чел съм някъде, че в нашата галактика имало много бели звезди. А какво значи много? Много значи безкрай. Летях и се усмихвах в безкрай от бели звезди.

Не знаех колко съм странствувал така из този безмълвен свят на сънищата, но по едно време се сепнах и отворих уплашено очи. Нямаше никаква особена причина, за да се сепвам, защото си лежах на същото място и нищо наоколо не се беше променило. Само виелицата навън като че ли виеше по-силно и вратата се тресеше много шумно под напорите на вятъра. Тя скърцаше в рамките си, сякаш беше жива и някой я шибаше яростно с камшици.

Погледнах към огъня. И там, при огнището, не беше се случило нищо особено. Пламъците пърпореха кротко и отраженията им лениво лижеха каменния зид настръх. Емилиян седеше, както преди — поизгърбен, с ръце върху коленете си, неподвижен. Нито едно мускулче не трепваше по лицето му — като да се беше вкаменил.

Гледах го и не вярвах на очите си — това лице ми изглеждаше сега много странно: познато и в същото време непознато. Като че някаква нежна ръка беше изличила от него и суровостта, и самонадеяната мъжественост, и онай ярко изявена сила — самоуверена и надсмиваща се

над другите, — която тутакси се хвърляше в очи, когато го зърнеше човек.

До огнището седеше един друг Емилиян — един тъжен Емилиян, измъчен, потиснат, вгълбен в себе си, чужд на виелицата и на тая каменна колиба, блуждаещ в някакво мрачно море от неизбродни мъки. Със стиснати устни, с притворени очи, с вдълбани бръчки около устата, приличаше на човек, току-що чул за себе си и за целия си изминал живот ужасна, но справедлива присъда.

Притаих дишането си, а сърцето ми — като че ли някой го беше притиснал с тежка и ледена ръка. Полека се извърнах към стената и затворих очи. Нямахме го вече белия астрален свят. Виелицата виеше навън със сто вълчи гърла, дебелията чамова врата подскачаше уплашена на скобите си, стенеше като жива.

Какво утро, мили мои! Целият свят е бял и приказно чист.

Някъде снегът достига до пояс. Където има паднинки, снежната покривка е още по-дълбока — бог знае какво може да се случи, ако затънеш в такава падинка! А на по-заветните места вятърът е натрупал истински преспи — борчетата подават само върхарите си отгоре. Пък и те, тия върхове от зелени ресни и иглици, и те са покрити с бели калпаци. Целият видим свят — поляни, гори и планини, — навсякъде е бяло и чисто, всичко е покрито с пресен, излъчващ светлина, недокоснат сняг.

Моята кранта — и тя, нещастната, е почти цялата засипана от тоя чуден сняг. И като че ли е стояла на това място от сътворението на света и ще стои на същото място, неподвижна и така безнадеждно затрупана, до края на вековете — имаше такъв вид.

Нека почива. Сърцето ми е весело и преизпълнено с благодарност. В това бяло и тихо утро не бих могъл никому да се сърдя.

Връщам се в колибата и бързам да изтупам снега от краката си.

В огнището бумти силен огън. Емилиян седи на трикракото столче и усмихнато ме гледа. Сега той не е нито самоуверено надменен, нито болезнено тъжен — той ми се усмихва с открита и сърдечна усмивка, очите му са

ласкави и аз чувствавам дълбоко в себе си, че ми се радват.

После ние постиламе на земята едно зелено платнище, нареждаме богатата трепеза и започваме лакомо да се храним. Сърбаме горещ чай, лапаме препечена на жаравата солена сланина и помежду залците разменяме някоя и друга делова приказка за близкото бъдеще, за това, какво следва да се прави в най-близките часове.

А близкото бъдеще не изглежда много утешително. Емилиан казва, че небето, както тегне от облаци, скоро ще изпрати на земята нов сняг. Той е готов да се обзаложи, че в няколко часа пак ще завали. Където шосето е по-обветрено, снегът не е дълбок и джипката би могла да го изгази, макар че гумите ѝ — казано между нас — са по-изтъркани от лактите на неговата великолепна шуба. Но обветрените места се редуват с усойни и там, според него, моята кранта щяла да затъне в преспите до корем. Двойното ѝ предаване не чинело пукната пара в такива преспи. А до най-близкото село оттук — Лъките — лежали цели девет километра път. Той криво-ляво щял да го вземе някак тоя път, но аз. . . Но аз докъде бих могъл да стигна с тия чепици? И каква глупост е това, тръгва ли се зимно време през планината с такива никакви обувки? Пък и да са добри обувките, тия девет километра, задръстени от снегове и преспи, не са лъжица за моята уста. Това му изглеждало съвсем очевидно — нещо, което се разбирало от само себе си, като имал пред вид моята доста изнежена градска особа.

На това място от неговия монолог аз го прекъснах. Казах, че впечатленията му са много бегли, че аз не съм никак изнежен и че съм минавал неведнъж по тия места. А що се отнася до деветте километра. . . — магнах с ръка, като исках да му покажа, че по тоя въпрос той не бива да се тревожи. В края на краищата девет километра все пак не са много нещо. Нека идем до Лъките, предложих, пък след ден-два, като се оправн времето, ще се върнем по живо и по здраво и ще си прибера джипа.

Това беше разумно предложение, но той не му обърна никакво внимание. Продължи да излага по-нататък мислите си, сякаш не бях го прекъсвал нито за един миг. Храната, която имахме в раницата си, щяла да ни стигне за още един ден. Ако на втория ден времето не се оправи, а продължава да бъде снеговито, той сам щял да

се изкачи до Лъките. Ще направи там една конска шейна с кое-що за хапване, ще вземе назаем кожух и две лопати и ако тръгнел оттук призори — късно следобед на другия ден щял да бъде отново при мене. Така той мислел да отвори път за моята кранта — плазовете на шейната и двете лопати щели много да помогнат.

Докато обмислях думите му, той приклепна при рааницата си и измъкна оттам една кафява калъфка с прегъната вътре двуцевна пушка.

— Сега аз ще поизляза — каза той — и ако имам късмет, може би ще ударя нещо. А ти през това време вземи, че се поразтъпчи около колибата, но гледай да не си простудиш краката. Тия твои чепици. . .

И той нарамчи двуцевката и излезе навън.

Наближаваше обед. Тръгнах към шосето и тогава дочух да звънят ония звънчета, които весело известяват на света едно и също нещо — че се задава шейна, теглена от двойка коне. Забравен вече звън, напомнящ стари времена.

Избързах до пътя. В здрачения въздух започна да прехвърча сняг.

И ето че тя изскочи из бялата мрежа — шейната, теглена от двойка коне. Също като в старите разкази — конете имаха на челата си китки, шити от червени конци, на капрата се кипреше мустакат човек в дебел кожух и с калпак. А шейната беше съвсем проста, селска, грубова-та, дори без шини под плазовете. Зад капрата седеше свит върху купчинка сено друг човек. И той носеше кожух, но беше по-модерен — градски. На главата си имаше ушанка, а ръцете му бяха пъхнати в огромни кожени ръкавици с по един пръст.

Когато оня на капрата подвижна на конете и шейната спря на няколко разкрача от мене, мъжът с ушанката повдигна ръка и много дружески ме поздрави, като да бяхме с него отколешни познайници.

— Нали ти си приятелят на Емилиян? — запита ме високо той.

Лицето му бе червендалесто, младежки бодро и свежо за понапредналата му възраст.

Отговорих. Той се размърда, повдигна полите на ко-жуха си и скочи леко от шейната.

— Приятно ми е — каза и ми протегна ръка.

Запушихме, като криехме цигарите си в шепа, за да не ги накваси снегът. Казвал се Иванаки Стефчов и бил участъков лекар по тия места. Извикали го спешно в село Боровка заради някаква родилка, та затова бил този кучешки път по никакво време. Ама нейсе, да се свърши работата благополучно — мъчнитеите с тези внезапни пътувания лесно се забравят. Стига им една грейна ракийка с медец! Пийнеш, кръвта закипи в жилите ти и — край! Тутакси забравяш и снеговете, и виелиците, и всичките кучешки мъчности. В душата ти остава само доброто. . . А с Емилиян той се познава отдавна — има-няма, от преди две години и половина. . .

— Така ли? — изненадах се аз. — Вие сигурно сте приятели с него?

Той захвърли угарката си в снега и повдигна рамене. По лицето му като да премина сянка — то изведнъж загуби веселия си израз и като че ли се състари с няколко години.

— Приятели! — Докторът помълча някое време, порови с крак в снега и сдържано се усмихна. Колкото и да беше сдържана тази усмивка, тя не изглеждаше никак весела. Но не беше и тъжна. Тя беше по-скоро усмивка на недоумение, на разочарование, засегнало дълбоко честолюбието на един добър човек.

— Приятели! — повтори той. — Когато двама души, любезни, са прекарвали под един покрив не ден и два, а месеци; и когато през това време не се е случвала вечер да не са заедно, и са пили често бирата си коляно до коляно; и на един спиртник са си варили кафе; и са умували до среднощ над големи и малки въпроси; казвам — когато такива двама души се срещнат, и не само след две, а дори след двадесет години, те се срещат като приятели, по приятелски си стискат ръцете, и колкото и да са заети и да бързат — все отделят някой час от времето си, за да си побъбрят отново и да си припомнят туй-онуй. Ние живяхме с него единадесет месеца в една квартира, после аз заминах на специализация, пътищата ни се разделиха, изгубихме се от очи. И ето че днес се случи да се срещнем, след толкова време, хей там, зад оня дол, дето пътят навлиза в гората. Ти си му приятел и аз затова ти разказвам тия неща, защото някой ден и с тебе ще се случи същото. Непременно ще се случи същото, та да го имаш

пред вид! Стисна ми ръката, но така, като че ли се познаваме едва от вчера. И веднага побърза да ме предупреди, че бил на пусия, заек вардел, та да се сещам де — да си обирам крушите и да не се застоявам. Поканих го да се отбие при мене в Лъките, а той махна с ръка най-неопределено — бил с приятел, трябвало да го проводи донякъде си, може би до Лъките, та ако останело време, че много бързал. . . Изпушихме по цигара и се разделихме. Ти питаш дали сме приятели! Приятел съм му и го обичам, ама нъ! Така ли се срещат приятели? — Докторът закопча кожуха си и погледна към шейната. И шейната, и конете, и оня човек на капрата — всичко изглеждаше заплетено в белите нишки на снега, който неспирно и тихо се сипеше от замъгленото небе.

— Едва от вчера го познавам — казах аз. И понеже докторът мълчеше, добавих: — Струва ми се, че е интересен човек.

— Няма какво да ти се струва! — отсече докторът. — Ти ела при мене в Лъките и аз ще ти разкажа за него някои неща. Той е от тия екземпляри, за които не можеш да кажеш с каква боя са вапцани, добри ли са, или лоши, и колко добри, и колко лоши. Но срещнеш ли се веднъж с тях и по-отблизо — покоряват те някак си, обикваш ги и ги обичаш, и ги носиш в сърцето си цял живот. Та ми ела на гости в Лъките — къде си се забързал в туй време? Нека престане да вали, да се отворят пътищата, пък тогава продължавай нататък! Ще те нагостя, както трябва, защото аз отдавна не съм срещал гости. И ще ти разкажа за нашия общ приятел интересни неща. — Той ми подаде ръка. Беше се въдушевил, онази сянка не помрачаваше вече лицето му. Дори ме потупа по рамото и ме посъветва да не стоя сам на къра, а да си ида в колибата и да стоя там на завет и на топло, докато се завърне Емилиян.

— И не му споменавай, че сме бърбили за него — каза ми на изпроводяк.

Гледах след шейната, докато тя изчезна от погледа ми. Сипеше се, докъдето стигаше окото, кротък, тих и пухкав сняг.

ВТОРА ГЛАВА

По-нататък работите се развиха така, както предвиждаше Емилиян.

На втория ден по здрачаване ние пристигнахме в Лъките. Отведохме шейната в стопанския двор и благодарихме сърдечно на председателя. После, когато останахме сами, Емилиян измъкна раницата си от джипа, нарамчи я и ми протегна ръка.

Гледах го смаян.

— Нали щяхме да нощуваме заедно при доктора? — казах. Ръката му стисна силно моята, толкова силно, че сбърчих неволно вежди.

— Ти ще нощуваш сам при доктора — каза. — Пък аз трябва да се връщам назад. Назад към село Балутин. При село Балутин има мина и аз ще се бавя там, в мината, ден или два.

— А после?

Той повдигна рамене.

— Значи, така — казах и преглътнах.

— Не си струва да се говори за това — каза. Помълча и добави студено: — Пък ти не мисли, че направих тази разходка само заради тебе. Пазил ме бог от такъв род сантименталности! Просто реших да се поразходя и толкова. . . Аз обичам да пътувам по тия места.

Стояхме на открито и вятърът щипеше лицата ни.

— Да беше почакал утрото — казах. И казах още, че според мене не е твърде разумно човек да пътува сам из планината през такава зимна нощ.

— А кой ти каза, че ще пътувам сам? — усмихна се сдържано Емилиян. — От селсъвета тръгва камцион за горското стопанство при Рахнево. Той ще мине на три километра от Балутин. Всичко, от заран още, е предва-

рително уточнено и пресметнато и ти няма защо да се тревожиш за мене. Аз съм човек на точните сметки.

— Поне да ми беше оставил адреса си — казах. И добавих: — Знаеш, че съм направил няколко скици. Когато портретът бъде готов, искам непременно да го видиш.

Той оправи каишките на раницата си и отново ми подаде ръка.

— Ще се погрижа да те намеря в София — каза. — Хайде бъди здрав! И друг път не тръгвай с градски чепици на път. — Измина няколко крачки и се извърна. — Не забравяй да източиш водата от радиатора. Оная нощ аз направих това!

— Няма да забравя! — прошепнах.

И повече не го видях.

Доктор Иванаки Стефчов живееше накрай селото, в нова тухлена къща — рядка лястовица на новите времена в това царство на камъка и дървото. Тази къща беше дигната преди една година от Сали Саидов, сменен бригадир при мината край село Балутин. Сали Саидов се оказа пъргав и способен човек, за по-малко от две години спечели добри пари, ожени се за дъщерята на балутинския партийен секретар и стана приведен зет в големия каменен дом на мастития си тъст. В тухлената къща остана да живее майка му, запазена четиридесет и пет годишна жена, яка като столетните борове, вдовица, както казваха съседите ѝ, от незапомнени времена. (Преди двадесетина години вълци изяли мъжа ѝ някъде около страшната местност Зменца.) Та в тази къща с тухли и с керемиден покрив, нагло млада и гиздава сред посивелите си каменни посестрими, доктор Иванаки пренесе ергенските си вещи — два куфара и едно вързопче медицински списания и книжки. Той нае горния кат, с балкончето и верандата, а майката на Сали остана да живее в приземния — там ѝ беше по-удобно, защото в тоя кат Сали беше натъкмил хубава чешма с две лъскави бронзови канели и широка мивка, облицована с емайлирани плочки, такива чудни и прелестни, че да те е грях дори с ръка да ги пипнеш. . .

Сали не почиташе вече вярата на дедите, все едно му беше чие лице ще се оглежда в червения емайл — свое или чуждо. Пък и не можеше друго да се очаква от него,

безверника! Мръсни погледи шареха по образа на жена му, по бялата ѝ шия, по раменете ѝ, които никаквицата разголваше лятно време до облото на гърдите си, а той не беснееше, кръвта не пламваше в жилите му, десницата му не диреше дръжката на скрития в пояса касапски нож. Ах, той не носеше пояс, отстъпникът, а към ножовете нямаше никакъв вкус. Но старата Фатме все още тачеше обичаите на дедите и затова, макар и тя самата да беше захвърлила отдавна фереджето, все някак гледаше да варди червените плочки над мивката — тая светая светих на къщата ѝ — от чужди ръце и очи.

Гледаше да варди тая хубост и все пак — не така упорито, както би вършила това преди десетина години, да речем. Преди десет години ней и наум не би минало, че ще може да ходи някога разбулена оттатък каменния зид на вдовишкия си дом. А сега не само че ходеше по селските улици без проклетото фередже на бабите и прабабите си, ами се случваше често да нарежда вечерята на Иванаки, пък и да похапва и да се застоява с него, когато той си пийваше повечко ракия от гледжосаното барде на съпруга ѝ, загинал от вълчи зъби. . .

Тъй върви светът — както е прието да се казва. И всичко това ми беше разказано от Иванаки, който гонеше петдесетте години, но беше по младежки весел и не криеше любовното си отношение към безобидните и малки удоволствия на живота.

Фатме свари за нас една кокошка и добре я поизпържи в прясно краве масло. Стопанството в село Лъките имаше голяма кравеферма и своя мандра и затова кооператорите услаждаха и допълваха храната си с вкусно бяло сирене и масло, което се топеше в окадените тигани като морска пяна и изпълваше одаите с апетитно дразнеща миризма. Та в такова масло снажната Фатме позапържи вкусната кокошка, която беше приготвила за нас.

А после, когато се навечеряхме, Иванаки ме заведе в стаята си. Тук приятно бумтеше четвъртито кюмбе, въздухът ухаеше на чам и смола. Докторът ме покани да се поизлегна на кревата му, а той приседна до кюмбето, натъпка го с дърва и сетне започна бавно да пълни с нарязан тютюн обемистата си баварска лула. Поговорихме туй-онуй за поминъка на хората от село Лъките — много от младите мъже заминали да работят по мините и много

от тях не се завърнали вече, задомили се по тамошните села, взели си невести от други краища. Останалите — те се занимавали с дърводобив като работници по държавните горски стопанства или ставали овчари и кравари а лятно време — косачи и извозвачи на сено. Малкото, земеделска работа вършели жените. Жените работели и в кравефермата — доячки и гледачки, — майсторели сирене и биели масло в мандрата, тъчели черги през зимата, раждали и отглеждали деца.

Така разправяше Иванаки, като издихваше кълбца дим от лулата си, и аз уж го слушах, а пред очите ми се мяркаше моето обично село Кестен, голямо като длан и старо като света. С пустеещи къщи и дворове заради тия доходоносни мини, които привличат младите мъже с надниците си и примамките на един нов погражданен бит. Скътаното сред дебрите село Кестен, с много добитък и ливади и с малко работни ръце. И кой знае защо все една и съща картинка никнеше натрапчиво във въображението ми — еловата горичка и зашумелият дол, и полянката над дола, където една тънконога и дългобедрена девойка тичаше подир стадо немирни кози. Едно слушаш, а друго се върти пред очите ти — такава особена е понякога човешката природа. И най-вече когато навън нощта е вълча, а в стаята боботи разпалена до червено чугунена печка.

— Старото си отива — каза докторът, — отива си неудържимо и слава богу! — В гласа му се прокрадваше някакво особено злорадство, сякаш той беше много заинтересован от това, старото да си иде час по-скоро от тоя свят. — След десетилетие-две — каза той — новите промишлени центрове ще изсмучат почти всичката кръв на тия затънтени селца. Тук ще останат само кравефермите и мандрите. Дизеловите машини ще сменят катърите. За каменните къщурки ще си спомнят само дедите, а синовете и дъщерите ще живеят в общежития, направени от тухли и бетон. И докторите няма да се кандилкат със старовремски шейни по заснежени с преспи пътища, а ще пътуват с вертолети — от промишления център до фермите и обратно. . .

Така говореше той — със злорадство за вехториите на сегашното и с жадна замечтаност към близкото бъдеще на тухлите и бетона, и на вертолетите, с които ще пътуват участъковите доктори от едно място на друго. Ива-

наки беше специализирал в чужбина, навлизаше в зряла възраст, имаше склонност към удобния живот и комфорта — за него беше обяснима и естествена тая жадна замечтаност към близкото бъдеще на тухлите и бетона.

Колкото до мене. . . Слушах го и ми беше малко мъчно и някак тъжно, въпреки че по принцип бях напълно съгласен с него. Работата се състоеше в това, че аз просто нямах вкус към вертолетите. Пред съвременните белосани бюфетчета предпочитам старите ракли на дедите, толкоз! Удоволствието да си нацепя сам дърва и да запаля голям огън в огнището не бих разменил срещу никакви електрически радиатори, честна дума! А що се отнася до шейните — Иванаки ще има да взема. Може ли да се сравни ужасното бръмчене на витлото с медногласния припев на звънчетата? Мекото плъзгане на плазове — с бясното фучене на една скорост от триста километра? И защо е необходима тази бързина, кажете ми? Бързината е нужна, когато трябва да се преодоляват големи пространства, нали? А пътят от Доспат до Тешел е едно мигновение и човек не бива да го преживява в някакъв си вертолет. Пътувайки, тоест летейки с вертолета на Иванаки, вие нито ще чуete шепота на снега, нито ще усетите блясъка му — ако денят е слънчев, — нито пък ще имате възможност да порадвате очите си с гледката на накачулените и накичени с бяла премяна борове. Но това е все още нищо, почакайте! Ами тази дрямка, тиха и кротка, която ляга над клепките ви като приспивна песен, след като дълго сте се вслушвали в мекото топуркане на конете? Има ли по-прелестна дрямка, кажете ми? Пък ако денят не е слънчев и от облачното небе се силе сняг, и наоколо е тихо, пусто и диво? Вие черпите с цигари човека, който седи на капрата пред нас, и си приказвате с него за разни незначителни неща, а във въображението ви се мяркат рунтави вълци с пламтящи очи и други разни страшни видения и затова все по-често питате оня човек от капрата дали не е сбъркал случайно пътя и дали скоро ще стигнете до селото, за където сте тръгнали. Ако летите с вертолет, на вас, разбира се, и наум няма да ви мине да питате някого за такива неща.

Ето защо аз слушах малко натъжен приказките на Иванаки за близкото бъдеще. То ще е чудесно, със сградите си от бетон и пластмаси, с асфалтираните си широки магистрали, с вертолетите си. Но онази елова горичка

край зашумения дол? Тя ще бъде превърната сигурно в кът от някакъв голям парк. Шейните? За тях няма да си спомня никой. Хората ще спят върху въздушни дюшечета, в спалните си ще имат кристално свеж въздух, пречистен по химически начин; и климат, какъвто си искат — с повече или по-малко влага, според вкуса си. . . На добър час! Аз предпочитам да лежа по гръб върху тревата, да гледам небето и да слушам шурците.

Като завърши тази първа и осведомителна част от своя монолог, докторът напълни отново лулата си, помълча някое време и започна — най-после! — разказа си за Емилиян.

— С този човек аз се запознах в София преди три години. Тогава служех в тридесет и седмата градска поликлиника; там бях началник на отделението за вътрешни болести. Предстоеше ми командировка в чужбина — хубава, дългосрочна командировка, нещо като специализация по болестите на жлъчката и черния дроб, — затова настроението ми беше приповдигнато и както се случва в навечерието на подобни събития, гледах на света с повесели очи и нещата ми изглеждаха много по-красиви, отколкото бяха в действителност. Аз въобще съм си оптимист, но по онова време моят оптимизъм, както се казва, преля бреговете. Уших си костюм от чудесно раирано дубле и като го облякох пред огледалото, стори ми се, че ме прави поне с десет години по-млад. Жалко, че темето ми беше олисяло вече, иначе имах наистина доста младежки вид. Сетне, вдъхновяван все от това празнично добро настроение, записах се в кварталната школа за изучаване на така наречените бални танци и не от любов към танците, а за всеки случай. Поканят те, да речем, на новогодишна вечеринка и една фройлайн ти се усмихне — «Бите, хер» — и ти подаде ръчичка, а ти потънеш в земята от срам, защото не знаеш нито един бален танц. Та моят оптимизъм по онова време наистина преливаше бреговете: потупвах болните си по раменете, уверявах ги, че с такива болести като техните хората живеят по сто години, че и повече; дори на безнадеждните, чиито сърца скърцаха като пампорите по нанагорнището на Владайското дефиле — и на тях им обещавах дълбока старост, съветвах ги да си купуват въдици и да ходят на лов за кротушки.

И ти казвам, че ако в туй време някое по-умно мо-

миче ми беше предложило ръката си, аз щях непременно да се ожения за него. Защото макар и да бях стар ерген на години съвсем не бях остарял — имях-нямах някакви си шест години отгоре над четиридесетте. . . Та искам да кажа, че по времето, когато се запознах с Емилиян, аз се намирах в едно много бодро душевно състояние. Де да съм знаел тогава, че обещаната ми «скорошна» командировка е била през ония месеци още в стадия на добрите намерения — една фиданка в преписките на министерството, съвсем крехка и с несигурно бъдеще.

Знаеш ли улица «Марин Дринов»? Тя е една улица-красавица, може ли да не я знаеш! А жилищният блок номер шестдесет и девет е нейният бисер. В третия етаж на тоя блок държах две стаи — спалня и малък кабинет. След работното време в поликлиниката приемах пациенти — три пъти седмично. Пациенти рядко идваха, но се случваше понякога и да дохождат. Дохождаха обикновено познати хора — приятели на приятелите ми, далечни роднини или наематели от другите етажи на нашия блок. Непознатите — те и да ме търсеха, мъчно можеха да ме открият: табелката, която бях поставил до главния вход, беше по-малка и от една дамска кърпичка. . . Ще попиташ — защо? Защо ли? Заран — с болни в поликлиниката, следобед — с болни в къщи. Ами следобедният сън, вестниците, чашата бира и приказките с приятели? Кога? Затова си сложих една съвсем малка табелка до входа, приемните си дни ограничих на три, а часовете за преглед — от 4 до 6. Можех да преживявам, разбира се, и без всякаква частна практика, но имам един, така да се каже, особен глад в кръвта си — да върша нещо, и не какво да е, а нещо, което да е свързано с професията. Баща ми беше на времето часовникар. Като го налегнаха годинките, той се прибра в къщи, напусна работата, но си натъкми едно малко тезгяхче в кухнята и всеки ден прекарваше там по няколко часа — като паяк в паяжината си. Понякога ми се струваше, че той нарочно разваля часовниците ни, за да ги поправя. . . А през останалото време, когато не спеше или не ловуваше в паяжината си — киснеше в кварталното кафене, разправяше арменски вицове и играеше гюлбара с пенсионерите.

Така че аз държах две стаи — спалня и кабинет. Насреща ми, в същия апартамент, живееше една пухкава лелка с племенницата си — химичка в парфюмерийното

предприятие «Арома». Те ползуваха и кухнята, в която аз почти не влизах, тъй като в кабинета си имах и мивка, и чешма. Лелката беше много весела жена. Бореха я две страсти — да прави палачинки и да пържи картофи с прясно масло. А когато не вършеше нито едното, нито другото — почиваше си, като плетеше разни пуловери и тантели, или пък си гледаше сама на карти. Колкото до племенницата — трябва да ти кажа, че тя беше просто едно очарование, една мечта с много стройни крака, тънка талия и доста издаден бюст. Аз се обзалагам на една тарга бира, че ако видиш такава жена, ти непременно ще поискаш да я нарисуваш. Но ако попаднеш точно на нея, тя без друго ще ти откаже — обзалагам се на две тарги бира срещу една празна бутилка, че тя ще ти откаже най-безцеремонно. Уж лекомислена на вид поради извитите си устица и капризната си брадичка, а се държеше, на-против, много солидно и винаги ме гледаше със строги очи. «Другарю доктор, другарю доктор» — така ми казваше и ми говореше все на «ви». «Таничка — името ѝ беше Станка, — Таничка — опитвах се да хвърля мост помежду ни, когато ме хващаше скуката, — заповядай в кабинета ми, ще си побъбрем на химически теми.» «Благодаря — отбиваше тя предложението ми и се усмихваше с една ледена усмивка, — какво ли разбирате вие от промишлена химия?»

Бях на четиридесет и шест години. На тази възраст ергените като мене си имат вече твърде установени привички и обичаи. Мъчно бих се отказал например от двата следобедни часа сън, а вечерно време — от моята чаша бира в кварталния ресторант. Едва ли бих разменил съботния бридж с някакво друго удоволствие. Но трябва да ти кажа, че по онова време бях готов да се откажа наполовина от всички тия неща, ако тя — сещаш се, нали? С една дума — това се разбира. Бях готов да се ожения за нея и туйто! И за пръв път в живота си — самоотвержено и без всякакво колебание.

И упорствувах в постигането на тая цел, и как упорствувах аз, старият глупак! Останехме ли за някоя и друга минута сами в хола — ще започна отдалече да кълва темата за брака, а температурата в очите ѝ — под нулата. Аз кълва отдалече и предпазливо, а тя ме гледа строго и само дето не е тропнала с крак и не е казала «къш»! Или ще ме прекъсне и ще започне едни приказки за това нейно

предприятие: как внедрявали в производството не знам каквosi и очаквали успехи от еди-какво си и как тя била предложила на главния технолог туй и онуй, а пък той, главният технолог. . . И прочее в тоя порядък.

Тъй вървяха нашите отношения, докато на сцената се появи Емилиян.

Той се появи като един Вилхелм Завоевател, с всичкото великолепие на младостта си, със самочувствието на човек, тръгнал да открива нови светове. Дойде като наш съквартирант и се настани да живее в четвъртата стая на нашия апартамент!

Нямаше нищо нередно в това, тъй като стаята и апартаментът, и целият жилищен блок бяха под разпореждането на жилищната комисия при райсъвета и точно тази комисия му беше издала и съответния документ за настаняване. В това отношение Емилиян нямаше никаква вина. Той не беше виждал дори насън тази стая, пък и момичето не познаваше.

Аз обичам младите хора, но Емилиян не можа да зарадва очите ми — видя ми се никак прекалено добре изработен. Щом го зърнах, и почувствувах тутакси една особена тревога в сърцето си — просто съжалявах, че се беше появил между нас. Инстинктът ми подсказваше, че ще се случи нещо неприятно и непоправимо, и не се излъгах.

Лелята го беше посрещнала първа този ден и ние вече бяхме научили от нея, че той е геолог, че работи в Института за геоложки проучвания и че на масата си имал микроскоп и други прибори, а леглото му било походно, войнишки тип. Вечерта той дойде при нас в хола, стисна силно ръката ми, но почти не ме погледна, а с химичката направи обратното — едва се докосна до китката ѝ, но я изгледа доста продължително. При това ти знаеш сигурно какви силни очи има тоя човек! След това той ме запитва дали ние все така си бъбрем вечер в хола и аз му отговорих утвърдително, макар и това да не беше съвсем вярно. Тогава той се понамръщи и ни каза без всякакво усукване, че ще е по-добре да не бъбрем в хола, поне за известно време, тъй като имал извънредна работа, пък шумът го смущава. Щях да му възразя, в смисъл че холът е за това хол, за да се събират хората и да си приказват вечер, но химичката ме изпревари. «Бъдете спокоен — каза тя. — Няма да ви пречим.» Това заявление тя направи

и от мое име, без да ме пита предварително дали съм съгласен. И аз си премълчах, защото не беше удобно да влизам в противоречия с нея пред трети човек. Но и да го нямаше третия човек, аз пак щях да си премълча — в името на съгласието! Съгласието и доброто настроение, доброто настроение в компанията — това е нещо като озон във всекидневния живот. «Да — казах аз, — щом като имате толкова работа, ние няма да ви пречим.» Очаквах, че ще ми каже поне едно «благодаря», но той като че ли не ме чу. Или пък си мислеше, че е напълно в реда на нещата ние всички да ходим на пръсти заради тази негова извънредна работа, да си шепнем на ухо каквото имаме да си казваме, или пък да се разговаряме с мимики, като глухонемите. Във всеки случай той нищо не каза, но затова пък моята химичка се разбъбра, и то как! За една-две минути успя да го осведоми, струва ми се, за хиляда неща: че била завършила промишлена химия, че работела като лаборантка в «Арома», че в техния цех. . . — «Арома ли?» — прекъсна я изведнъж Емилиян и се замисли. После запита съвсем ненадейно кому принадлежат столовете в хола, чия е кръглата маса и кой се грижи за реда и чистотата в хола. Започнах да му обяснявам, че столовете са мои, и щях да продължа по-нататък в същия дух, но той захвана да си подчерква тихичко някаква песенчица и отиде, та застана пред литографията, която изобразяваше испанска девойка с делва върху главата си. Литографията беше много хубава и аз прекъснах обясненията си за столовете, за да може той спокойно да я поразгледа. И тази литография беше моя. Получил я бях подарък на един Ивановден, но не си спомням от кого. Рамката ѝ беше бронзирана, блестеше като златна.

Та, значи, той отиде да разгледа литографията поотблизо и на мене ми стана драго. Ето, помислих си, нека види моята химичка, че не съм чужд на изкуството и че хората ценят картините ми. И си дадох дума, докато той наблюдаваше литографията, че ще си купя още една картина.

А той се извърна, измери ме с поглед от главата до петите и ме запита с доста хладен глас дали съм интернист. «Интернист съм» — кимнах. «Така и очаквах» —

засмя се той. «А защо, моля?» Но той не отговори пряко на въпроса ми, а отново се засмя и с тоя свой съкрушително насмешлив смях, който вероятно си имал вече удоволствието да чуеш. Особен смях! . . . Насмешлив, пък не обижда, гръмогласен — без да е груб. Чувствуващ се притиснат, усещаш, че си блъскан, а да се сърдиш — не можеш. Само ти става някак тъжно. . . И не за това, че ти се смеят, а задето нямаш сили и не си способен ти самият да се смееш така. . . После той изля водопад от нападки срещу вътрешната медицина. Била най-загубената област от медицината и аз не трябвало дори да споря по тоя въпрос. Нещата били съвсем очевидни! Да вземем например едно такова нищожно явление като хремата. Хайде де? Ами ревматизма или язвата? Да не говорим за сложните заболявания на сърцето, за цирозата, за рака. . . и прочее. Знаели сме да лекуваме само с кофенал и сулфамиди. Ах, пардон! И с антибиотици! А понататък? «Физиците — каза той — погледнаха в света на атома, откриха частиците с обратен знак, на път са да създадат антивеществото и да разгадаят тайната на първоматерията, а вие, интернистите, вие все още не можете да се справите дори с нищо и никаква кихавица. . . Ето какво сте вие!»

Той се спря напред хола и ме изгледа с немного дружелюбни очи: «Хората летят вече на космически кораби, а вашите знания стоят още при дървеното колело!» — «Моля — възразих аз, — вие сте сбъркали адреса, като отправяте към мене тия жестоки упреци. Та аз не съм нито творец, нито изследовател, изобщо аз не съм никакъв учен, а само един скромен лекар по вътрешни болести. Нито е по силите ми, нито е моя работа да откривам лек против рака!» А той ме изгледа с едно такова убийствено съжаление, че изведнъж ми стана студено, макар и времето да беше задушно — бяхме, струва ми се, в началото на месец юли. «Така — каза той. — Вие сте един «скромнен» лекар, тоест вие по пилатовски бършете ръцете си в полите на докторската престилка. Нека за здравето на хората да мислят професорите и учениците! А ние, скромните, ще кърпим положението с каквото «бог дал». Затова пък ще си живеем спокойно: след работния ден ще ходим с жените си на гости или ще пием бирата си с приятели в някой по-модерен ресторант, или ще играем белот някъде — докато стане време да спане». Чудесно!»

И завърши с оная негова язвителност, която сигурно ти е вече позната: «Тъкмо в стила на епохата, а?» Сиреч изкара ме явление, чуждо на съвременния стил, на съвременния живот.

Аз не зная какво разбираше той под «стил на епохата», но си мисля, че във всички епохи. минали и бъдещи, е имало и ще има изследователи и практиканти — хора, които откриват, и хора, които ще прилагат в живота резултатите от откритията. Колкото за бирата и белота — в тия неща нито съм виждал, нито виждам нещо лошо. Стига да не се прекалява! Стига човек да спазва една разумна мярка — нека пие бира и нека играе белот. И защо да не ходи на гости? Ако има нещо, което да ме измъчва тук, в Лъките, то е това, че семействата, в които бих могъл да ходя на гости, са по-малко от пръстите на едната ми ръка. И затова чакам с нетърпение деня, когато най-сетне ще се открие тая окръжна болница, за да заема мястото си там като специалист. В окръжния град ще завържа приятелство поне с десет семейства, ще си утоля жаждата за отлежала бира и непременно ще се ожения. Пък нека той си разправя, че не било в стила на епохата! . . . Да. И тогава, в оная вечер, аз се почувствувах оскъбен и реших да стана и да си ида в моя кабинет. Погледнах моята химичка, за да ѝ дам знак с очи да не слуша повече тоя човек, защото бях сигурен, че и тя се е огорчила от неговите недообмислени приказки.

Погледнах я и трябва да ти кажа, че ми стана още потъжно. Защото тя гледаше тоя човек прехласнато, с полуотворена устница, както се гледа например картина от прочут световен художник. Виждал съм такива прехласнати погледи, когато ме заведоха веднъж в Третяковската галерия в Москва. Изпадат във възторг някои по-млади същества и това е напълно обяснимо. Срещал съм някоя картина в списанията, слушал съм да се говори за нея и изведнъж — ето я съвсем истинска пред тебе! Може да се възтрогнеш, разбира се, особено ако си по-емоционален по природа. Но тоя геолог не беше никаква картина, а жив човек от кости и месо. И при това пришълец в нашия апартамент, и при това с език нетактичен и доста груб за един пришълец. Но тя го гледаше прехласнато. . . И аз не станах от стола си — и сега не зная защо.

А той дойде до мене и сложи ръката си на рамото ми. Лицето му беше станало изведнъж добро, приятелско,

той ми се усмихваше с една хубава усмивка, която можеше всичко да изкупи — дори най-тежката обида, най-лошата дума. И аз почувствувах в тоя миг, че не му се сърдя и че никога няма да имам сили да му се разсърдя. Такова едно необяснимо чувство премина през душата ми. . . И трябва да ти кажа, че това чувство не ме е напускало и до ден днешен. Да речеш, че съм някакъв занесен романтик или свръхчувствителен екземпляр — не съм. Не страдам от болезнена впечатлителност, защото в двадесетгодишната си практика съм срещал всякакви хора, свикнал съм на всякакви странности — добри и лоши, — душата ми, дето се казва, е хванала в това отношение кора. Но аз почувствувах тогава — когато тоя човек стоеше надвесен над мене, — аз почувствувах, че няма да видя от него добро — едно такова фаталистично проникновение, представи си! И знаех, всъщност това не е най-точната дума, но както и да е — знаех, че ще ме ограби, че ще ми причини мъка и че няма да му се сърдя, а — напротив — ще разтворя душата си за всеопрощение като някакъв древен християнин. . .

И това предчувствие, както ще видиш, не ме излъга. Може би си мислиш, че той направи тая вечер някакво усилие, за да смекчи ефекта от думите си? Моля ти се! След като ме запита с най-милата възможна усмивка дали не ме е огорчил случайно, той побърза да заяви — преди да е чул отговора ми дори, — побърза да заяви, че нему не били присърце хората, които не носели «маршалския жезъл» в раницата си!. . . Тоест причисляваше ме — ни повече, ни по-малко — в категорията на хората, които не се стремят към големи неща, в категорията на хората, лишени от силни пориви и големи стремежи. В очите ми казваше, че аз съм, според него, от групата на равнодушните люде, които той презира и от които светът не се нуждае. Казваше ми го това в очите, най-открито, и в присъствието на трети човек, и ме питаше дали не ме е огорчил случайно! Ето с какъв екземпляр стоях тази вечер *vis-à-vis*. Пък аз, ако бях наистина от «равнодушните» — щях ли с багажеца на моите понапреднали вече години да тичам подир разни специализации? Ти съди сам по този въпрос. Надбавката върху основната заплата не е бог знае колко голяма. Освен това аз не съм от тия, които ламтят за пари. Ти поразпитай когото щеш от Лъките, дали вземам и какво вземам, ако някой дойде частно да

се лекува при мене. Хората ще ти кажат и няма да те излъжат, защото по тия краища лъжата не е на почит. Така че ти съди сам дали аз съм от «равнодушните» и дали той имаше някакво право, когато ме нападаше така обидно и в присъствието на трето лице.

Та за това «трето лице» искам да ти кажа няколко думи — Емилиян го заграби от мене и още през тази първа вечер на нашето познанство. Но аз съм справедлив човек и трябва да ти кажа, че той не употреби никакви нарочни усилия, за да се хареса или за да бъде харесан. Нито се докарваше, нито ухажваше, нито се мъчеше с нещо да блести. Още през тази първа вечер той показа една своя, бих казал, много лоша черта. Той говореше с нас, а като че ли не ни забелязваше — сякаш ние бяхме за него само повод — външен импулс, който го кара да излага мислите си, да размишлява, да спори. Аз съм интърнист — е добре, това му даде повод да изсипе цели филипки срещу изостаналостта на вътрешната медицина. Аз не се занимавам с научни изследвания, не откривам нови зловередни вируси и защитни средства против тях. Толкова по-зле за мене! Аз съм един чужд човек на епохата, един равнодушен лентяй. Обществото, казано направо и без заобикалки — нашето съвременно общество няма нужда от такива лентяи. Той ме критикуваше, съсипваше ме със сарказма си все в името на човешкото добро и в същото време като че ли и наум не му идеше да погледне по-човешки на милостта ми, да ме изслуша, да вникне в работата ми, с една дума — да ме разбере, както човек разбира човека!

Такъв екземпляр може да буди у другите, най-меко казано, недоумение. И всякакви други чувства може да предизвика у хората, но в никакъв случай — симпатия. Естествено беше ние да държим тоя човек по-далечко от сърцата си, да се отнасяме към него с подobaваща студенина. А се случи нещо особено, може би обратното на това, което трябваше да стане. И сега не разбирам защо. Ей така! Обяснявай го, колкото си искаш! Въпреки горчивината, която предизвикаха у мене думите му, аз не само не му се разсърдих, ами — представи си — почувствувах да се заражда някакво приятелство в душата ми, с една дума — тоя невъздържан човек почна да ми става симпатичен. Има или няма логика в тая работа — не зная, но стана точно така, както ти казвам.

Слушал съм и други хора да приказват въодушевено за някакви спорни неща, като човешкото добро например, щастието, дълга и прочее от тоя род. Одобрявал съм в себе си приказките им, но не съм се вълнувал. А нашият Емилиян не говореше въодушевено, не се горещеше, не гладеше думите си с перце, защото той самият беше в думите си — силен и дързък като бикоборец, вярващ като фанатизиран пророк, самоуверен до възможния най-краен предел, мъжествено красив! Кой знае! Може би тия неща хвърлиха мост към душите ни и ние го приехме като приятел, макар той и да не ни забелязваше твърде и да не се интересуваше особено от нас. Приех го аз с добро сърце, въпреки че той ми се надсмиваше и най-категорично сочеше мястото ми върху бунището на равнодушните — при излишните хора, които не живеели в хармония със «стила» на нашата епоха.

Както и да е. Думата ми беше за «третото лице», за моята химичка. Струва ми се, че тя още през тази първа вечер се увлече по него. Казах ти вече, че той не правеше нищо нарочно, за да ѝ замае главата. Но тя се увлече, а след няколко дни беше просто влюбена, и както се казва — от главата до петите. Симптомите на любовната ѝ болест бяха толкова очевидни, че ми ставаше дори неудобно да я срещам на пътя си, да я заговарям. Тя и порано се държеше хладно с мене, но сега аз като че ли се превърнах за нея в празно пространство. А когато все пак се налагаше да ме забележи, защото ние живеехме в един апартамент — чувствавах, че очите ѝ ме гледат враждебно. Нищо лошо не бях ѝ сторил, не исках нищо от нея. Нито мислех да я упреквам, да ѝ дотягам. Защо трябваше да ме гледа с лоши очи?

А той? Ще попиташ — как се държеше той? Казах ти вече, че той не търсеше любовта ѝ. Нито пък се преструваше на влюбен. Влюбените носят цветя на любимата си, правят ѝ малки подаръци, водят я на театър, на кино или просто на разходка в парка. Пък и на мене ми се искаше да постъпвам така. И аз постъпвах така, но мислено, във фантазията си. А в действителност нищо не вършех, защото ужасно се боех да не изпадна в жалкото и смешно положение на натрапен човек, в положението на човек, който предлага чувствата си, без да му е бил даден предварително какъвто и да е повод за подобен род сърдечни откровения. Ето защо аз не носех цветя на

моята химичка, нито пък я канех на разходка. А Емилиян — той дори и във въображението си — аз съм абсолютно сигурен в това, — дори и във въображението си той не вършеше подобни неща. И не поради това, че му бяха чужди по природа — той беше едно истинско и съвършено олицетворение на жизнеността! Ако енергията, която клокочеше у тоя човек, можеше да се превърне в шум, тя би гърмела като водопад, ако можеше да се превърне в светлина — би сияла като ония пъстроцветни ракети, с които вечерно време славят големи празници. Но той просто не проявяваше интерес към моята химичка, сърцето му беше затворено за нея с хиляди ключалки.

Сърцето му беше затворено за нея, но това не му пречеше да ѝ отваря любезно вратата на стаята си и да отвърща на целувките ѝ, когато тя го прегръщаше. Ще попиташ — ти пък откъде знаеш? Зная, защото понякога тя вършеше това нарочно пред мене, с някаква своего рода жестока и показна преднамереност. Миловидна, нежна, органически чужда на всичко грубо и жестоко в света, а се навираше в ръцете му пред мене и се смееше така, че аз непременно да разбера о с о б е н и я характер на смеха ѝ. Мисля, че тя изпитваше някакъв непреодолим нагон да показва любовта си, и затова не се криеше от мене. А той не отдаваше никакво значение на тая любовна игра: канеха го да участвува — играеше. Защо му трябваше да се крие? Химичката и аз — за него ние бяхме поводи за остроумни разговори, поводи за излагане на оригинални мисли, понякога дори поводи за игра. Поемане на дъх, изпиване на чаша студена вода, преди да се улови човек на голямото хоро.

Той не обичаше да говори за своите работи, но ние знаехме, бяхме понаучили нещо, че се е нагърбил с тежка и отговор на задача в минногеоложките проучвания, че имал неприятности с видни хора — специалисти като него. Каква беше задачата и какви неприятностите, не знаех, пък и не можех да узная, защото моят път нито пресичаше някъде, нито се срещаше с пътя на геолозите. Но си личеше, че е изцяло погълнат от работата си, че и в работата си е такъв, какъвто се показваше пред нас — с «маршалски жезъл» в раницата си, крачещ надалеко, ненавиждащ равнодушните, откровен и груб.

Какво можеше да очаква моята химичка от тоя човек? Сериозна връзка? Предложение за брак? Във всеки слу-

чай аз предугаждах злополучния край на историйката и той дойде много скоро. Дойде в най-щастливото, бих казал — най-веселото време на любовната им игра. Това беше времето на оня особен смях, за който ти спомних преди малко. Бяха се изминали само три месеца от оная наша първа вечер. Само някакви си три месеца — за тях, а за мене, сигурно се досещаш — може би цели три години.

И така, беше съботен следобед — най-противният и най-скупният следобед! Дремнах малко и после реших да поскитам из улиците, да погледам витрините, та да убия някак времето, докато удари обичайният час за вечерната бира. Тъкмо отворих вратата на хола, и в ушите ми плисна смехът ѝ, заля ме като вряла вода. Тя се гушеше до рамото му, смееше се и ме гледаше безочливо, а аз знаех много добре, че зад отсрещната врата стои и одобрително слухти леличката с тантелките — тя очакваше, разбира се, една скорошна сватба. Всичко това изглеждаше прекалено вулгарно и аз побързах да се измъкна навън, като си дадох вид на човек, зает с много спешна работа.

— Докторе — провикна се подире ми Емилиян, — почакай само за секунда, ще излезем заедно.

Ръката ми застина върху дръжката на вратата. Щом като ставаше дума за секунда, можех да почакам.

И тогава се случи онова нещо, което трябваше неизбежно да стане.

— Къде ще се видим довечера? — запита тя. И при това очите ѝ не гледаха него, а бяха вторачени в мене.

— Където кажеш — вдигна рамене Емилиян. Неговата стихия бяха големите въпроси, той избягваше да мисли за дреболии. Улицата и мястото на срещата бяха една съвсем нищожна дреболия за него.

— Чакай ме пред входа на предприятието — каза тя. Личеше си, че държи много на това — колежките ѝ да я видят с него.

Той кимна с глава «добре» и тръгна към вратата. Но като се изравни с мене, изведнъж се извърна назад:

— Кое беше твоето предприятие? — запита той.

Той запита съвсем спокойно, мимоходом — сякаш питаше сервитьора в сладкарницата: «А сладкишите ви пресни ли са?» На пръв поглед нямаше нищо особено в неговия въпрос. Но моята химичка трепна, стъписа се,

притисна гърдите си с ръка — и а-ха да извика. Стоеше с полуотворени устница и гледаше като зашеметена. Но не извика, а само притискаше гърдите си и пръстите й току се свиваха и разпускаха. Трябва да ти кажа, че нещо ме бодна в сърцето — дожаля ми за нея, въпреки че тя се държеше с мене като с най-чужд човек.

— Кое беше предприятието ти? — повтори Емилиян. В гласа му имаше и учудване, и раздразнение. Сърдеше се, че го бави, и се чудеше на мълчанието й.

А тя му беше казвала поне сто пъти досега, че работи в «Арома», и в еди-кой си цех, и че «Арома» произвежда напоследък това и това, и че технологът на «Арома» казал туй и онуй за едно нейно предложение, и прочее, и прочее в тоя дух. Да беше разсеян колкото хиляда професори наведнъж или да имаше памет, колкото да можеше да се събере в една кибритена кутия, пак щеше да запомни, че тя работи в това прочуто и единствено по рода си предприятие «Арома».

Но той никога не беше проявявал признаци на разсеяност, а паметта му, според мене, не падаше по-долу от тая, която имаха заедно, примерно казано, хиляди професори, взети накуп. Той имаше в стаята си образци на повече от сто вида минерали, геоложки атлас от хиляда страници, сравнителна таблица с поне петстотин заглавия и трябва да ти кажа, че боравеше безупречно с всичките тия неща. Знаеше безпогрешно кое заглавие на коя страница се намира, кой индекс — в кой раздел, какъв минерал на кое място е скътан и в каква книжка завит. Откъде зная тия неща? Любезни мой, в часовете, които прекарвахме заедно, ние говорехме главно на геоложки теми, а от изречените приказки по тия теми деветдесет и девет процента се падат на него. Останалия един процент поделяхме помежду си: две трети за него, една трета за мене. Тоя процент — пак по негов почин — посвещавахме на «маршалския жезъл» — за да изсипва вдъхновени филиппики срещу тия мъртви души като мене, които безгрижно лентяйствуват и водят жалък и нищожен живот. Та исках да кажа, че с очите си съм виждал колко сръчно и безпогрешно манипулираше той със своите всякакви таблици и експонати. Мисля, че все пак това говори за някакво наличие на памет, нали?

Той беше надарен с удивителна памет, разбира се, а се оказа, че не помни нещо, което му беше казвано и

повтаряно поне десетина пъти. И не от кого да е, а от момичето, с което, извинявай, се целуваше. Имаше си трески за дялане моята химичка, но все пак като работник и като човек тя притежаваше много положителни качества. Обичаше професията си, бих казал — гореше с нея, и в това отношение приличаше доста на Емилиян. «Днес туй направих, оня ден — еди-какво си, а съм замислила такъв опит — представа си нямате!» Получила беше и награда за отлична работа, избрали я бяха дори за членка на партийното бюро. Потропваше и тя на високи токчета, вярно, но иначе се носеше скромно — не бях я виждал с разцепена модна пола или с пола, толкова къса, че да ѝ открива коленете, когато сяда. Трябва да ти кажа, че нямам добро мнение за жените, които ходят с такива поли. Не бих се оженил за жена, която си показва коленете по такъв начин.

Та искам да кажа, че той не биваше да забравя това име — «Арома». Всичко друго можеше да забрави, но това име не трябваше да забравя в никакъв случай. Ако не за друго, то поне от уважение към човека!

И така, тя стоеше, притискаше пръстите си и като че ли не можеше да си поеме дъх. А-ха да припадне, да се строполи на килима. Спуснах се към нея, попитах я какво ѝ е, поместих и един стол по-близо да седне. Знаех аз какво ѝ е, всичко схващах чудесно, но се правех на наивен. По-добре е да ме мисли за глупак, отколкото да чувствава, че разбирам унизителното положение, в което тя беше поставил нейният възлюбен.

Но тя не се докосна до стола. Тя каза «махайте се» и бързо свали ръката си от гърдите. Изглежда, че се беше посъвзела. Овладеяла се беше, защото стоеше изправена и никак неестествено изправена. Нещо вдървено, замръзнало имаше в стойката ѝ. Мускулите на тялото ѝ се бяха изпънали като струни.

Всичко това стана в няколко секунди, не повече. После тя шавна с раменете си, устните ѝ се изкривиха в болезнена усмивка, клепките ѝ се спуснаха над очите, като че ли искаха да ги завардят от ослепяваща светлина.

Тя тръсна глава и отиде при леля си, без да ми каже нито дума.

Бях потресен. Идеше ми да изрека нещо много лошо и силно на оня приятел, който стоеше до вратата, но не

знаех какво. И най-лошите думи ми изглеждаха незначителни и бледни.

А той се засмя с обичайната си снизходително-иронична усмивка, повдигна рамене — «женски истории, ще ѝ мине», сетне отвори външната врата и любезно ме покани да изляза пръв.

Вървахме мълчаливо някое време.

— Докторе — каза той и се понаведе, за да ме погледне в лицето, — тя наистина ли се обиди?

— Ти я обиди по най-ужасен начин — отвърнах троснато аз. Емилиян запали цигара и помълча.

— Аз и сега не мога да си припомня това дяволско име — въздъхна той.

— «Арома» — казах аз.

— «Арома» — повтори той. — Сигурно иде от «аромат».

— Слушай — спрях се и го улових за лакътя. — Ти обичаш ли тази жена?

Той ме гледаше учуден, но внимателно, сякаш се мъчеше да разбере дали говоря сериозно, или се шегувам.

— Обичаш ли я, или просто си играеш на любов? — повторих.

Едни не много добри пламъци блеснаха в очите му, но тозчас угаснаха.

— Докторе — каза той. — Ако успееш да диагностицираш чувствата ми, аз ще съм ти най-благодарният и най-признателният пациент, какъвто се е мяркал и какъвто надали ще се мерне вече пред очите ти.

Той ме улови подръка и ме помъкна към една от празните пейки на Докторската градина — ние се бяхме спрели току пред градинката, до входа ѝ откъм улица «Оборище».

Седнахме, аз запалих цигара, а той продължи:

— Защото, ако искаш да знаеш, в случая аз нито обичам, нито пък си играя на любов. В бедничкия и ограничен свят на моите познания за живота нещата са подредени в строги, ясни и много определени категории. За тебе има или обич, или игра. Тридесет и шест градуса Целзиеви и шест десети отгоре — това е признак на здраве. Един градус повече буди тревога. А два градуса над червената линийка — това означава вече опасност. Според тебе, щом като човек целува едно момиче, той или ще да е влюбен, или ще е мръсник. Ти мериш човешкото поведение

ние с докторския си термометър, пък аз ще ти кажа, че тоя твой термометър е една лъжа. Защото аз не мога да се призная нито за влюбен, нито за мръсник. Аз целувам, без да обичам, и при това съм дълбоко убеден в себе си, че съм честен човек. И ти не можеш да докажеш обратното. Аз приличам, да речем, на един човек, когото са поканили на гости. Домакинята черпи гостенина с коняк. Трябва ли гостенинът да запита домакинята: «Гражданко, тоя коняк гратис ли ми го давате, или взаим?» Или домакинята да каже на госта: «Гражданино, ще ви почерпя коняк, но само при едно условие — ако ми се закълнете предварително, че вие обичате коняк?» Вие знаете чудесно, докторе, че такива въпроси не се задават обикновено: домакинята поднася чашката с коняк и гостенинът я изпива. Толкоз. Тя ми подсказа, че ѝ е приятно да я целувам, и аз я целувам. Никакви предварителни уговорки не е имало помежду ни. А ти ме питаш: обичаш ли я, или си играеш? — Той се засмя весело: — Типичен въпрос впрочем за един интернист!

Ето, любезни, каква пледоария разви пред мене тоя човек! Говореше искрено, вярваше в своята система, с проклетата си логика можеше да се изкара дори почит от планински кристал.

— Не помисли ли — казах аз, — че момичето може да влага и някакви по-сериозни чувства в тази работа? Че целувките ѝ не са някакви си «чашки коняк», а са израз на една хубава и чиста обич?

Той повдигна рамене:

— Ако искаш, вярвай, ако не искаш — недей, то си е твоя работа: не съм мислил. Нищо не съм мислил по този въпрос. Дори не ми е минавало наум, че трябва да се замислям! Други неща са ме вълнували по това време — става дума за истински вълнения, разбирай ме добре! А не за сантиментални глупости. — Той изведнъж присви вежди и хубавите му очи засвяткаха между клепките предизвикателно и студено като остриета. — И не за себе си съм мислил, докторе — той помълча миг-два, сякаш се вслушваше в нещо, — не за себе си — повтори тихо той.

Че не е мислил твърде за себе си — в това нямаше лъжа. Той изобщо не спадаше към хората, които мислят много за личните си удобства. Спеше на най-обикновено войнишко легло, сгъваемо. Седеше на дървен стол. Гар-

деробът му се състоеше от два-три костюма. Вечер не ски-
таше — както е обичайно за човек на неговите години.
Бъбреше час-два с мене или с химичката, сетне сядаше
да работи. И работеше до среднощ. А какви редки книги
имаше по специалността си, какви инструменти, каква
кристалографна сбирка! Ами минералите му? Аз вече
ти говорих за това. Но откъм тъй наречените предмети
за удоволствие и удобство той беше кръгъл сиромас. В
сравнение с него аз, въпреки всичката си скромност, бях
един солиден богаташ. По онова време аз държах в гар-
дероба си три костюма, от които два бяха съвсем официал-
ни, от черно дубле. Спях на чудесно легло, макар и малко
старомодно, притежавах кожено канапе, кожено кресло
и едно масивно и доста представително писалище. Тيو
мебели продадох, когато заминах на специализация, ня
по онова време ги имах. Пък между доходите ни нямаше
голяма разлика, тъй като моята клиентела беше малоброй-
на, а той получаваше голяма заплата — заемаше висок
служебен пост. Та исках да кажа, че можеше да живее
нашироко и да се облича богато, и да си има мебели —
както е прилично за един солиден човек. Той имаше въз-
можност да прекарва вечерите си несравнимо по-весело
било с приятели в увеселителни заведения, било на чаш-
ка — в по-интимен кръг. Казвам ти — в това отношение
той имаше възможности поне три пъти по-големи от мои-
те, защото и годинките му бяха по-малко — аз бягах пред
него с около едно десетилетие. Всички предимства бяха
на негова страна, а живееше ограничено, свито и ако не
беше тази история с химичката, бих казал дори, че жи-
вееше по пуритански образец. Но ти виждаш от тази ис-
тория, че той не беше никакъв пуританин, а — напротив —
беше доста безотговорен и безсъвестен човек в морално
отношение. Спрямо възможностите си той живееше свито
наистина, но трябва да ти кажа, че що се отнася до па-
рите, т. е. до най-важното, тук той не проявяваше ни-
каква свитост. Напротив! Когато от кварталната ОФ ор-
ганизация започнаха да събират доброволно дарения за
обзавеждане на детска градина, той даде сам почти тол-
кова пари, колкото дадох заедно всичките останали чле-
нове на организацията. Това беше една голяма и хубава
сума! Да речеш, че го правеше за показ, та да кажат хо-
рата: «Виж го, така постъпва истинският комунист» —
едва ли. Той не посещаваше събранията, не познаваше

хората от квартала, от никого не се интересуваше, нито пък държеше някой да се интересува от него. А като научи за тая градина, даде тутакси една голяма сума — може би тя правеше половината от месечната му заплата.

Знаех как живееше ограничено и свитичко, потънал в работата и в грижите си, и затова не се усъмних в думите му, когато ми каза, че през тия месеци са го вълнували «други неща», и не някакви си «сантиментални глупости», и че не мислил твърде за себе си. Добре! Че са го вълнували «други неща» и че не е имал време да мисли за личните си удоволствия, това не му даваше основание все пак да нарича връзката си с момичетата «сантиментални глупости», не оправдаваше абсолютното му безразличие към живота на жената, с която се целуваше. И като човек, и като лекар аз не мога да оправдая такава едно безразличие, та ако ще би то да се извинява с всякаква заетост и с грижи от най-колосален характер.

— През цялото това време ти си постъпвал нечестно — казах му. — Ти огорчи момичето, обиди го по най-безобразен начин и сега трябва да изкупиш вината си. Длъжен си да искаш извинение, като кажеш, че в момента си бил разсеян или нещо подобно.

Той се изправи, закопча лодена си, сетне ме погледна с такова презрение, сякаш току-що го бях увещавал да извърши най-мръсната постъпка, каквато можеше да извърши изобщо човек.

— Караш ме да лъжа — каза той. — Да признавам вина, която не чувствам; да показвам чувства, които не изпитвам; да се самообвинявам в разсеяност, от каквато никога не съм страдал. С други думи, ти ме караш да се предреждам като мръсник, да заблуждавам и да лъжа. Знаеш ли какво заслужавам за такива съвети?

Ето какво се получи. От обвинител аз станах обвиняем! В едно такова объркано положение изпаднах, че не знаех просто какво да му кажа.

— Все пак момичето страда — въздъхнах аз. Това го казах тихо и развълнувано, защото наистина ми беше мъчно. А той се засмя — неочаквано, както често се случваше при него — и смехът му беше също така неочаквано весел и добър.

— Докторе — каза ми той, — ти си един наивен добряк и аз затова не се сърдя на приказките ти. Твоят живот е празен и безцелен, твоят свят е дребничък —

от няколко целувки правиш драма, от едно огорчено честолюбие — велика трагедия. Живей си с тази твоя кинкалория, щом това ти доставя удоволствие, но не натрапвай всекиму стоката си, научи се да бъдеш тактичен и прозорлив. Хората решили да си купуват балтони — ти им предлагаш лъскави копчета. Решили да си купуват нови обуца — ти пъхаш в ръцете им вакса за обуца. Това е мило донякъде, но е същевременно много смешно и много жалко. Кинкалорията — това не е стил на нашия живот.

И така, любовта на момичето той оприличи на някакво си копче, вниманието към човека — на нещо като вакса за обуца. . . Най-меко казано — чудак!

Ще речеш — никакъв чудак, а човек студен и бездушен. Моля ти се, не бързай. Не го определяй за такъв. Нека аптекарите да лепят етикети по шишенцата, защото всяко друго лепене на етикети е загубена работа. А ти послушай още малко и ще видиш, че съм прав.

В нашия блок живееха петдесетина души, но от тях Емилиян не познаваше по-отблизо никого. И не изпитваше желание да се опознае или да се сдружи с когото и да било. Срещнеше ли човек по стълбите, поздравяваше го най-любезно, но от тази любезност насетне не излизаше нищо. Не искаше да прехвърли мост към нашия мъничък свят, събран в четирите етаж на блока, и туйто! Ще кажеш — темерутин? Стой!

Току под тавана имаше две мансардни стаи и в тях живееше семейството на един шофьор от ДАП. Женичката му беше много миловидна, някои мрънкаха нещо си за нея и аз мисля, че в случая крушката си имаше опашка, но това не е важно. Тя не играе особена роля в епизода, който ще ти разкажа. Иначе тя беше привлекателна, закръгленичка, пък на всичко отгоре — и малко чипоноса. Казвам «на всичко отгоре», защото това нейно чипо носле придаваше на лицето ѝ един предизвикателно лекомислен израз. Разбира се, за тоя лекомислен израз имаха вина и очите ѝ — много, както се казва, «подвижни» и, изглежда, повече, отколкото е прието за една сериозна жена. Но аз ще ти кажа, че така наречената «сериозност» на жената е понятие, измислено от мъжа-собственик и е по същина много егоистично. Мъжът изисква неговата собствена жена да е «сериозна» — за да бъде подсигурен от неприятни изненади, а предпочита всички

други жени да са «несериозни» — за да има достъп до тях. Но както и да е. Заради нослето или заради очите тази жена на шофьора предразполагаше към интимност още от пръв поглед и аз мисля, че това беше хубаво, защото всяка интимност на тоя свят се съпътствува от радост и други приятни неща.

И така, на мансардния етаж живееше жена с мъжа си и това мило семейство си имаше едно синче на дванадесет години. Аз поради битността си на лекар познавах по-отблизо някои семейства от нашия блок и мога да ти кажа с чиста съвест, че в малкото семейство на шофьора имаше повече песни и повече смях, отколкото в семействата, които живееха в по-долните етажи.

И ето че една вечер синчето на чипоносата потропа на нашата врата. «Тук ли е другарят геолог?» Момченцето беше хубавичко, макар и прекалено шишкаво за годините си. А в лицето му нямаше дори една чертичка от лекомисления израз на майката, въпреки че очите му бяха черни и широки като нейните. То гледаше сериозно и важно — един малко смешничък израз за мъж на дванадесет години и може би точно заради това пък подкупващ и прелестен. И това прелестно същество попита дали геологът си е в къщи. Въведох го в кабинета си. Емилиан си правеше кафе на спиртната ми лампа. «Другарю геолог» — обърна се към него момчето. В тънкия гласец на хлапето не трепваше нито една нотка на смущение. Изглежда, беше наследило доброто самочувствие на майка си. Нашият човек се извърна и с лице, по което беше изписано абсолютно безразличие, запита тихо: «Какво има?» Той не благоволеше дори да му се усмихне, да го насърчи с поглед, както правят обикновено възрастните, когато един малък човек направи опит да се доближи до тях. Момчето протегна ръка, разтвори юмручето си и върху дланта му блесна едно камъче, голямо колкото лешник и обагрено в зеленикав цвят.

В същия миг, когато това скрито камъче се появи върху дланта на момчето — казвам, в същия миг, — абсолютното безразличие изчезна от лицето на нашия човек. Така слънцето изличава сенките, ако си виждал, когато буен вятър гони облаците по небето — мигновено и както се казва, със светкавична бързина. Живот изпълни това лице, душа, то стана красиво и — ако искаш, вярвай ми — грейна, като че ли започна да излъчва една ме-

ка, топла, някак си кадифена светлина. Очите му като да прегърнаха момчето, а сетне се спряха върху зеления камък и се засмяха. Ах, каква усмивка, любезни! Ако така се беше усмихнал дори само веднъж на химичката през медените дни на дружбата им, казвам ти, тя щеше да преглътне всичкото онова огорчение, което ѝ причини по-сетне. Щеше да го преглътне и нямаше да се разсърди! Това беше усмивката на един Аполон, който открива изведнъж, че и у нещастните смъртни може да запламти, макар и за късо време, божественият огън на безсмъртието. Ти прощавай, ако се изразявам с малко високопарни приказки, като намесвам тук Аполона. Нищо общо нямам аз с туй божество на изкуството, моля ти се! Но го споменавам, защото ти си художник, познаваш му образа и можеш да си представиш тази негова усмивка, за която ти говоря. Във всеки случай, ако аз можех да се усмихвам така, както Емилиян се усмихна тогава с очите си, уверявам те най-чистосърдечно, че нито една химичка на света не би устояла на предложението ми — да ми стане тутакси жена. Защото всяка от тях щеше да усети, че у мене гори искрица от оня огън, който прави хората да приличат понякога, да речем, ако не на един Аполон, то поне на един Ескулап. Но туй са приказки, а истината е, че аз видях в очите му усмивка, каквато по-рано не бях виждал; нито в служебната, нито в частната си практика, нито вечер на маса, когато посръбвам бира с приятели и си приказвам за всякакви, дори и за най-чудновати неща.

— Това дали е берилий? — запита момчето.

Защото минералът берилий бил именно такъв — обогарен зеленикаво, прозрачен и много лек. Ръководителят на кръжока им по естествена история, като ги развеждал веднъж из кристалографния отдел на музея, посочил един експонат и казал: «Това е берилиева руда. От него се получава берилият — металът на бъдещето. Най-лекият от леките.» Запитали го дали бъдещите междупланетни станции ще бъдат построени от този метал. Той казал, че това е много възможно, но берилиевата руда била рядко явление в природата, та хората щели да строят междупланетните космодроми от пластмаси, въпреки че берилият бил за предпочитане. «Вчера ни водиха на екскурзия из Витоша — продължи момчето — и аз намерих това камъче в подножието на една голяма скала. Не

обадих никому нищо, защото нашият ръководител спомена, че този минерал имал голямо значение за авиацията. А пък авиацията — каза ми веднъж дружинният командир — е държавна тайна. Затова идвам направо при вас. Аз мога да ви заведа точно на онова място, където намерих камъчето. Отбелязал съм го със стрелки.»

Този епизод започна в моя кабинет и завърши в стаята на Емилиян. Не зная дали момчето се разочарова, когато Емилиян му каза — много внимателно, разбира се, че неговото камъче е една цветна разновидност на кварца и че поради това няма и не може да има нищо общо с берилия. Казах ти, че хлапето беше прелестно — умееше да владее чувствата си като истински мъж и в това отношение то не приличаше твърде на майка си. . . Та не зная дали се разочарова заради своето камъче, но си отиде богато надарено с всякакви минерали — и жълти имаше между тях, и зелени като изумруди, и сини, и такива едни розови, като да бяха попили в себе си най-хубавия миг от най-хубавото зазоряване. Емилиян просто ги тикаше в ръцете му: «И това вземи. . . и това, и това!» Че му даде отгоре и една лупа сгъваема, и едно стоманено чукче за отчупване на пробни парчета от по-големи камъни и скали.

А когато хлапето си отиде, той ме погледна с очи, които бяха изпълнени с тържествена светлина, и с израз на човек, който е доказал на целия свят, че умее да мисли и че целият свят може да живее с вяра в бъдещето, защото той, Емилиян, ще мисли за него. Трябва да ти кажа, че аз не съм никакъв познавач на старата история, но си мисля, че един Цезар например в най-приятните мигове на диктаторската си кариера сигурно ще да е гледал на света по същия начин.

— Виждаш ли — каза ми той, като повдигна пръст, — наблюдавай по-хубавичко това момче и вади заключения за себе си. В това момче се е огледало, макар и по найвен начин и в миниатюрен вид, всичко велико и всичко дръзко на нашата епоха. То живее с пламъка на изследователя, има самочувствието на човек, който прави и е щ о за обществото, и в същото време мисли със съзнанието на класата си: иска да съхрани нещото, което прави за обществото — за с в о е т о общество. Ето как се оглежда в това малко човече стилът на епохата! — Той направи няколко широки крачки из стаята и отново се

спря пред мене. — А ти, възрастният човек, докторът интернист, ти по начин на мисленето си и на живота, който водиш, прощавай, си една рутина. Изкопаемо от друга епоха — това си ти!

Тия негови приказки бяха толкова обидни и груби, че аз или трябваше да му ударя една плесница, или просто да си изляза най-демонстративно от стаята, без да му кажа нито дума. Аз не съм изследовател, вярно е, и не откривам велики истини, но пък лекувам хора, нали, полагам усилия според възможностите си — по-малко да кашлят, по-малко да ги боли главата, черният дроб и т. н. А той ме нарече «изкопаемо» от друга епоха. Аз не зная дали изобщо щеше да има епохи за човечеството, ако нямаше такива «рутини» и «изкопаеми» като мене!

Но както и да е. Трябваше или да го ударя, или да си изляза. Не съм ударил никога и никого в живота си — това нещо ми е противно като смъртта. Можех, значи, да си изляза, да му обърна гръб. . . Но останах на мястото си.

Смей се, колкото си искаш, но така беше. И трябва да ти кажа, че останах на мястото си не от малодушие или от някаква колебливост на духа. За да напусне човек една стая, за да обърне гръб някому, не е необходима кой знае каква решителност. Това всеки може да направи, дори най-страхливият. Аз останах на мястото си ей така, просто защото няха сили да се разсърдя на тоя човек. И как да му се разсърдя! Като че ме омайваше той с тоя си блясък в очите, с тая светлина, която се лъчеше от лицето му, с уверения си мъжествен глас, пък ако щеш — и с твърдите си думи. Друг е въпросът, че по отношение на мене те бяха обидни и несправедливи, Това е друг въпрос. Но тия думи звучаха в устата му искрено, убедено, сами за себе си бяха красиви, носеха в себе си от оная красота, която се съдържа в мелодията на най-добрите революционни и войнишки маршове. Знаеш, че тия маршове зоват за сеч и за кървища — неща жестоки и антихуманни, на които ти си чужд и тялом, и духом, а чуеш ли ги — чувствуваш, че те понасят на крилата си, вдъхват ти някакво упойващо мъжество и без да го съзнаваш, започваш да крачиш в крак, като войник. Моля ти се — като войник.

От тоя ден нататък Емилиян взе момчето на чипоносата под свое покровителство. Не минаваше ден, без да

му донесе нещо — книжки, листове за чертане, пергели и линейки, цветни моливчета. И различни минерали му донасяше, и специални везни за теглене му купи, и какво ли не още. И всеки път — пликче с едни и същи бонбони — морави виолетки. И сега не мога да си обясня защо непрекъснато и така упорито купуваше все от тия бонбони. На същата цена можеше да купи бонбони и от друг вид, а той носеше само виолетки.

Сигурно си мислиш, че той се качваше горе на мансардата? Че покрай момчето е станал приятел и на семейството му? Па макар и на чипоносата само, която, най-скромно казано, не беше безлична жена? Мамиш се, любезни, ако си мислиш така! Безкрайно и жестоко се мамиш! Бих казал — по е възможно ти да си припкал нагоре до мансардата, отколкото той! Мога да се закълна с най-чиста съвест, че кракът му не е прекрачвал оня праг.

А подаръците? — ще попиташ. Подаръците ли? Или момчето си ги взимаше, като му дохождаше привечер на гости, или Емилиян ги оставяше на портиера, за да му ги предаде на другия ден, или в краен случай — аз ги отнасях. Не беше кой знае какво да изкачва два етажа. Някакви си четиридесет стъпала!

Но сега искам да чуеш най-интересното от тази история. Чуй го, пък тогава ела да ми приказваш за благородството на тоя човек.

Беше ноемврийска привечер, чувствувахме се и двамата малко потиснати и затова решихме да поразтушим скуката си някъде навън. И тъкмо излязохме на площадката пред входа — ето че по стълбите отгоре се зададе чипоносата, припка и ме вика по име. И уж ме вика, а очите ѝ в Емилиян. По блузка, по домашному, и носи едно пакетче в ръката си.

— Здравейте — каза тя на Емилиян.

— Здравейте — каза ѝ Емилиян и аз забелязах, че той позадържа ръката ѝ доста фамилиарно в своята.

— Аз съм майката на Николай — обясни тя.

— Така и очаквах — усмихна се Емилиян. — Винаги съм мислил, че майката на Николай ще да е някоя голяма хубавица.

Ах, любезни приятелю, как пламнаха бузите ѝ! Как го погледна тя с тия свои големи и влажни очи и как ги сведе надолу!

— Много съм ви благодарна, задето се отнасяте та-

ка с моя Николай — каза тя. Поизпъчи се, макар и да се смущаваше още, погледна го по-смело и му подаде пакетчето си: — Туй нещо — продължи тя — аз съм го работила, скромничко е, но е от сърце. Вземете го, моля ви се, за спомен от мене и Николай!

Емилиян взе пакетчето, поблагодари ѝ много топло, целуна ѝ ръка. А тя пламна отново, и тоя път още по-силно. Смути се горката, измънка нещо и хайде по стълбите нагоре — сякаш някой я подгони.

— Трогателно! — засмя се на улицата Емилиян. Че беше трогателно — беше, и затова веселият му смях не изглеждаше твърде на място, но аз си замълчах. Бях попривикнал вече със странностите на тоя човек.

Отбихме се в пивницата, дето е отсам Орловия мост, откъм спирката за тролея. Беше претъпкано вътре, та едва си намерихме свободна маса. Поръчах си бутилка вино, а той — коняк. Изненада ме с тоя си вкус към силните алкохоли. Но още повече ме изненада издръжливостта му. Вярно е, че беше мъжага, но и коняка си го биваше. Аз пия коняк само когато съм изстинал силно — за загряване. Та, значи, пиехме полекичка, бърбяхме по малко за туй и онуй и по едно време ми дойде наум онова пакетче. «Дай — казах му — да видим подаръка. Интересува ме какво е изработила с ръцете си онази жена.» Той ме послуша, разви пакетчето и пред нас разцъфтя с червените си орнаменти една чудно красива покривка за маса. Наистина не беше голяма, правена беше за малка масичка, но орнаментите бяха толкова български, така нашенски, че аз дори се просълзих от умиление, и трябва да ти кажа, че виното нямаше никакъв дял в тази работа. Напомни ми тази покривка за нашата стара семейна гостна, където майка ми черпеше гостите си с вишнево сладко. В гостната ни имаше ниска, кръгла маса и аз си спомних, че тя беше покрита с една такава покривка, везана с червени български орнаменти. Затова ми стана мило и казах на Емилиян, че тази покривка е повече от чудесна.

Той се съгласи с мене, но се порадва на покривката повече с очи, отколкото с думи. А след това подхвана едни дълги приказки. . . за националния елемент в орнаментите, за психологичното начало в мотивите и т. н. А пък аз не го слушах, мислех си за по-отдавнашни времена, за нашата гостна и за стария ни дом в Елена. (Аз съм от град Елена, за сведение.) Чукнахме се няколко пъти

в чест на хубавата покривка и най-сетне станахме да си вървим.

Навън ръмеше, подухваше студен североизточен вятър — напомняше за зимата, която хлопаше вече на вратите. Зимата, трябва да знаеш това, е най-лошият, най-неприятният сезон за позастаряващите ергени. И изобщо — за самотниците. Лятно време можеш да развеселиш душата си дори само така — като скиташ безцелно из улиците. Наоколо ти гъмжи свят, младост, блестят витрини, чуваш смехове, святкат очи, въобще — кипи живот. А зиме — всеки бърза, всеки гледа да се приюти някъде на топло, при хора, за да не е сам. Тежко на тоя, дето си няма дружинка! Защото без дружинка нито къщата те мами — пък ако ще да е подредена и с най-скъпата мебел, — нито виното ти се услажда, па макар да е истинско, отлежало и да пръска искри като бенгалски огън.

Ето с такива мисли в главата си крачех до моя приятел, когато изведнъж се сетих за оная покривка на чипоносата. Странно нещо е главата на човека, любезни! Мислиш си например за никулденския шаран, който ще лапаш утре с добри приятели и в затоплена къща, и хоп! — най-неочаквано се сетиш за онова писмо на леля си, на което не си благоволил да отговориш вече шест месеца. . .

— Ти прибра ли покривката? — попитах.

Бяхме стигнали вече моста на улица «Щипка».

Той бръкна тутакси в единия, после в другия джоб на палтото си и повдигна рамене. Не ми отговори нищо.

— Ама ти наистина ли си я забравил? — не повярвах аз.

— Изглежда, че съм я забравил — каза Емилиян.

Стояхме на моста и гледахме водата, която бучеше в коритото си. Дъждът се беше усилил. А може би вятърът загребваше по-силно дъждовните капки и ги сипеше по лицата ни, защото това място беше открито.

— Хайде да се върнем — казах. При по-бързо ходене можехме да стигнем до кръчмата за петнадесетина минути.

— Да се върнем ли? — учуди се Емилиян.

Взрях се в лицето му — то беше спокойно и студено, и непроницаемо като гранит.

— Тази покривка. . . — започнах аз и не довърших.

Нямаше смисъл да приказвам. Когато човек почувства, че няма смисъл да приказва, думите сами щукват от главата му.

— Покривката няма да пропадне — каза Емилиян. — Ще я прибере келнерът, който ни сервираше. Ако е честен човек — ще я предаде на управителя и тя ще лежи в чекмеджето му «до поискване». Ако пък келнерът не е честен човек — ще я потули в палтото си. Ще я даде на жена си и ще излъже: «Виж какво ти купих!» И жена му ще се зарадва. И това ще бъде много хубаво — че тя ще се зарадва. И в края на краищата, докторе — той повдигна яката на палтото си, помръдна рамене и уморено се прозина, — в края на каищата на мене ми е все едно кой ще е собственикът ѝ. Най-откровено ти казвам, че ми е все едно. Аз нямам никаква слабост към такива неща. Да вървим!

— Но онази жена е изцеждала очите си за тебе, а не за някой друг! — запротестирах аз и го улових за лакътя.

— А какво ми влиза в работата това? — сопна се грубо Емилиян. Той можеше да гледа с такова убийствено пренебрежение, че тръпки да те полазят по гърба. И трябва да ти кажа, че у него пренебрежението се проявяваше с безкрайно много нюанси. Тоя чародеец на светлите и вдъхновени усмивки беше в същото време и чародеец на пренебрежението — ту жесток, ту снизходителен, веднъж благодушен, друг път изпълнен с презрение и т. н. Но пренебрежението, с което ме погледна оная вечер, смазваше и аз се наскърбих не на шега.

И така ние извървахме целия останал път до в къщи, без да си разменим нито дума. Не си спомням дали му отговорих, когато на края той ми пожела «лека нощ». И не си спомням кога съм заспал и дали изобщо съм заспивал. Мислех и премислях всякакви неща за този човек. Не можех да си обясня това странно съжителство — най-лъчезарната усмивка живееше, така да се каже, под един покрив с най-отвратителното незачитане, със смазващото пренебрежение. Трябва да ти кажа, че тази загадка на неговия характер не съм си изяснявал и до ден днешен.

Но си мисля понякога, че лошото у него не беше органическо, не беше една естествена съставка на неговия характер. Защото, ако тия отвратителни черти, за които стана дума, бяха черти, п р и с ъ щ и на неговия ха-

рактер, той щеше да бъде, направо казано, един отвратителен човек. И никакви лъчезарни усмивки и възвишени приказки нямаше да са в състояние да прикрият душевната му грозотия. Ах, любезни, аз зная много добре какво ще ми възразиш! Ако човек е по природа ангел, ти и в бъчва с катран да го натопиш — пак ще си бъде най-лъчезарен и най-чист. Но, любезни, аз ще ти кажа, че в живота няма ангели, ангели има в евангелието и във фантазията на разни объркани и наивни глави. В живота има добри хора, които, без да са ангели, при никакви обстоятелства не могат да станат обаче мръсници. У тях добри хора дремят всякакви предразположения. Зависи от хиляда неща в живота кое предразположение ще разцъфти и ще върже плод.

При Емилиян, по начало добър и силен по дух човек, бяха избуяли такива предразположения — да се отнася към н я к о и хора като към изтъркани рупчета, като към бакърени стотинки — нищо и никакви стотинки, и при това извадени от обращение. Казвам, към н я к о и хора, защото аз познавам само мъничката галерия от лица, с които той влезе в случаен допир, когато дойде да живее при нас, в нашия блок на улица «Марин Дринов». По същото време, разбира се, той е имал вземане-даване с много други хора, но аз не зная какви са тях хора и как той се е държал с тях. И химичката, и майката на онуй момче, че и аз — всички ние — нека се изразя по астрономически, сега това е модерно, — всички ние пресякохме случайно неговата орбита, мярнахме се за ден-два в неговия свят и изчезнахме, всеки по своя си път. А той, без друго, си има постоянна среда, хора, с които всекидневно е свързан — и по служба, и по интереси. Как се е държал с тях — нямам сведения, за съжаление. Малко време подир случките, които ти разправих, аз заминах на специализация, а той излязъл в планините начело на една геоложка бригада да търси мед. . .

И пътищата ни се разминаха. . . Случайно се срещнахме вчера, но аз бързах, защото имах спешен случай, а и времето не позволяваше да се застоявам по за дълго на едно място. Направи ми впечатление на човек, който е преживял през тях две години неща, дето се преживяват за десет. Но си личеше, че нямаше настроение за приказки, че бързаше да се освободи от мене, че ме е забравил и че не държи особено за подновяването на старото

ни познанство. . . Негова си работа! Случвало ми се е да излекувам някого от най-проста настинка и той ме запомнил, и ми изпраща честитка за Нова година, и когато ме срещне — приказва приятелски с мене и ме кани на чашка. А друг — вдигнал си детето му от дифтерит, да речем, или от пневмония — едва ще ми кимне с глава, минава и отминава. Е, казвам си, нищо. Нали детето му оздравя? И отивам в кръчмата да изпия сам чашка коняк.

Та думата ми беше за това — как се е държал нашият човек спрямо хората, с които е работил, обичал, с които е спорил и решавал големи въпроси. Защото той беше голям човек — и по знания, и по служба, и по отговорности. И защото любимата му стихия бяха големите въпроси. Интересно е да се знае как се е държал с тия хора! Дали ги е отминавал така, както богатият отминава стотинката? Равнодушно — защото мислите на богатия са насочени към големите суми, макар в края на краищата всяка голяма сума да е направена от стотинки. . . Но богатият гледа равнодушно на стотинката — такъв е законът.

Когато лекувам някого, аз върша това, за да оздравее, за да може да пие бирата си вечер, да си гледа работата, да играе белот, ако обича картите, с една дума — за да е весел и да е весело човеку, когато го срещне било по работа, било на маса. Когато лекувам някого, аз не мисля за никакво човечество, за никакви велики дела в името човешко — върша каквото мога и каквото трябва, защото такава е професията ми и защото в края на краищата за това ми се плаща. Емилиян казва, че такъв подход към работата миришел на еснафство, че бил тесногръд, ограничен и не бил в стила на епохата. Добре! Може и да е така. Не протестирам. И сигурно ще е тъй, защото — откровено казано, — когато лекувам някого, аз не мисля за никакво човечество, за никакво общество освен в случаите на епидемии и на масови заболявания от някакъв по-тежък грип. Тогава предприемам съответните мерки от участъков или от районен мащаб, според това — какви са задълженията ми по служба.

Така че аз като доктор може и да не съм «в стила на епохата», но съм готов да се закълна, че здравето на всеки човек ми е скъпо, макар и да не ме е твърде грижа за човечеството и да ползвам наготово чуждите открития. А Емилиян говори много за човечеството и се горещи за

благо на обществото, и сигурно върши големи дела и за настоящето, и в името на бъдещето, щото той е способен, деен и силен човек. Той е, както се казва, човек напълно в стила на епохата. Хубавец! Да, но тоя същият Емилиян, както виждаш, има навика понякога да не вижда човека или просто да гледа на него като на бакърена стотинка.

Как и защо е станала тази работа? Защо той — благородният, красивият, великодушният, човекът с «маршалския жезъл» в раницата си, — защо е заприличал той на оня богаташ, който гледа с най-ледено равнодушие на стотинките? Как е станала тази работа? В него самия ли е вината, или вината трябва да се търси навън от него? Моята чудесна и мъдра хазайка би отговорила така: «Само един аллах знае защо!» Аз съм уж малко пограмотен от нея, но ако ме попиташ — ще ти отговоря по същия начин: «Един само аллах знае защо!» За каузата на аллаха аз не бих заложил дори бакърена стотинка, но такава е думата! Та на този въпрос, както виждаш, не бих могъл да ти дам никакъв отговор.

Пък и работа ли ми е да отговарям? Аз не нося маршалски жезъл в лекарската си чанта, не ламтя нито за големи, нито за малки открития. Аз лекувам болните, защото трябва да ги лекувам, и ми е драго, когато ги вдигам от постелята. И нищо повече. Не е моя работа да отговарям на сложни и заплетени въпроси. Предпочитам да си пия вечер бирата и да разговарям с приятели върху по-прости неща.

И на края сигурно ще запиташ: «А какво стана с химичката?» Но и да не запиташ, аз ще ти кажа. Не съм я забравил нито в разказа си, нито в душата си. Същия оня ден, като се завърнах в къщи, аз й казах: «Тъй и тъй, Емилиян е забравил съвсем случайно името на предприятието, където ти работиш. Човекът е уморен от много работа, разсеян е като повечето учени и затова е забравил. Ти не бива да му се сърдиш и не бива да правиш голям въпрос от тази дребна история.» Така й казах и съзнавах чудесно, че лъжа и че като лъжа — вървя против собствените си интереси. Защото у мене все още гореше някаква надеждица — ще стане някакво чудо, ще се отворят очите ѝ и тя ще види, че аз, макар и да нямам кой знае какви качества, не съм човек за изхвърляне. Живееше тази надеждица у мене, но аз вървах насреща ѝ, за-

щищавах честта на приятеля си, продавах душата си на дявола, за да ги сдобря тях двамата, та отново да се съберат. И не знаех защо постъпвам така — дали заради Емилиян, или защото я виждах, че страда. Но си мисля, че който и друг да беше на мое място, и той би направил същото, което върших и аз. И така, излъгах я, че Емилиян е забравил съвсем случайно онова име. И какво си мислиш — че ѝ олекна, че очите ѝ се засмяха? Че мъката ѝ поутихна? Де да беше тъй! Не, любезни, нищо подобно не можа да се случи. Тя ме изслуша студено и ако ти кажа — почти враждебно, няма да сбъркам. Каза ми, че този въпрос повече не я интересува, и ме помоли — сухо и с неприязнени нотки в гласа си, да не се занимавам повече с нейните работи. Така позорно завърши моята парламентарска мисия на добра воля — с пълен неуспех. . . Но и ония отношения, които имаше тя с Емилиян — и тях ги отвя вятърът. Тя не му обърна гръб като някаква глупачка — напротив! Поздравяваше го, понякога разговаряше с него, но така, както се поздравява един случаен човек и както се разговаря на перона, когато чакаш закъснелия влак.

А Емилиян? Той нито се разтъжи, нито загуби апетита си — за него като че ли нищо не беше имало преди и като че нищо не беше станало след това. С нея или без нея — беше му все едно. Равнодушието у моята химичка беше маска, разбира се, зад която душата ѝ сигурно се гърчеше от болка. А неговото равнодушие — то си беше истинско, естествено, както е всичко истинско и естествено в природата. Кажи ми — можеш ли да се сърдиш на такъв човек? Човек се сърди на лъжеца, на лицемера, а той не бе нито лъжец, нито лицемер.

И нашият мъничък свят в оня апартамент започна постепенно да се разпада. Най-напред ни напусна химичката — пренесоха се с леля си в друга квартира. Сетне Емилиян замина в планините да търси руда. Докато го чаках — а аз наистина го чаках, — дойде най-после тази командировка за чужбина. Година, че и повече след като ми бяха казали да си стягам куфарите и да се готвя за път. .

Сега, докато завършат болницата в окръжния град, аз съм участъков лекар по тия места. Ако имах близък, с когото да си приказвам вечер, да пия виното си с него — нямаше да ми е тежко. А всъщност може би така е

по-добре. Току-виж, че се сприятеля с някого, че поживеем някой и друг месец под един покрив, а сетне, като се срещнем случайно из кърищата — след година или две, — той да ми каже: «Виж какво, приятелю — много съм зает! Нямам време за приказки. Ха остани си със здраве!» И да ми обърне гръб. Не, любезни, благодаря. Предпочитам да е мирно и тихо в душата ми. Не обичам да човъркат в душата ми други ръце, па макар и да са златни като ръцете на Емилиян.

Лошото, любезни, е това, че аз го помня този човек, и го помня с добро. Ясни ми са като две и две опаките му страни, а да го намразя — не мога. Ха иди обяснявай такава логика де? Откъде извира това негово обаяние! И химичката е разбрала, че той се е държал с нея като негодник, но аз се обзалагам на милион златни пари срещу една бакърена стотинка, че тя и до ден днешен го носи в сърцето си и че още дълго ще го носи — може би цял живот.

И си мисля: дали пък тая наша привързаност към него не е едно красноречиво доказателство, че ние наистина сме само едни «стотинки» в живота? Защото «стотинките» в живота винаги са склонни да боготворят някого, па макар и да знаят, че божеството им е надменно и сурово, и жестоко като Мойсеевия Саваот?

С тия думи Иванаки завърши разказа си за Емилиян. Наближаваше полунощ.

ТРЕТА ГЛАВА

Върнах се в София с едно чудно халище и с един още по-чуден портрет в душата си. «Какъв романтик — ще кажете. — Носел в душата си портрет.» Предвзето и банално, нали?

Моля! Вие казвайте за истината каквото си щете, пък аз ще грундирам едно голямо платно и като завърша след месец-два моя «Съвременник», ще ви повикам в ателието си и ще ви попитам: «Приятелю, познахте ли себе си?»

Ето с какво хубаво настроение се завърнах от село Кестен. Беше ми весело, чувствувах се силен, ръцете ме боляха за работа. Потупвах старата си кранта по торпедото и казвах: «Имай търпение.» Усмихвах се със загадъчна усмивка пред по-близките си приятели и им казвах: «Имайте търпение.» Щеше ми се да викна на всички познати и непознати, които излизаха привечер от ателиета и канцеларии, от заводи и предприятия, на всички да извикам: «Имайте търпение, мили мои, скоро ще се появи на платното образът ви, защото аз имам в душата си един прелестен сюжет! И то какъв сюжет! Целите се оглеждате в него — от горе до долу. Такъв сюжет.»

Но не обичам виковете, подобно нещо никога не бих изрекъл на висок глас.

Това, разбира се, са шегги. Сега те звучат неуместно, дори — бих казал — лекомислено и грубо, защото напоят за хубави настроения, от които не е останало нищо, и за великолепни намерения, които не са вързали до днес никакъв плод. Вие сигурно се досещате, пък и не е трудно да се досети човек — работата с портрета не върви. И ако тази моя отколешна идея — да събере чертите на съвременника в един образ — не беше пуснала

толкова надълбоко корените си в сърцето ми, аз отдавна и с едно безкрайно облекчение щях да се откажа от понататъшната си работа над портрета. Та малко ли други сюжети имах натрупани в съзнанието си! Можех да рисувам например Нурие, върху фона на еловата горичка, или моя старши леяр от фабрика «Електрометал» — светнал в отблясъците на искрящата стомана, с железен прът в ръката си, като жезъл — същински Хефест, който не кове смъртоносно оръжие за бързоногия Ахил, а прави лемежи за тракторен плуг. Една кооператорка овчарка и един представител на стоманодобивната ни промишленост — това са съвременни хора и аз можех да изразя с портретите им доста от характерните черти на нашата съвременност.

Но трябваше ли да се откажа от моя сюжет? Та в образа на Емилиян живееше и романтичният чар на Нурие — оглеждаше се в него природата с всичкото великолепие на суровата си и първична хубост; живееше в образа му духът на безкористното другарство — иначе щеше ли да ми стане спътник във виелиците през оная снеговита нощ, когато ние с него се срещнахме за пръв път? Имаше в образа му и мъжествената сила на оня човек от «Електрометал», и още други хиляди неща, които нямаха име, но които заедно правеха нашата епоха — времето, което превръщахме в големи и малки мечти, и във всякакви дела — нови за историята и присъщи на човека още от одисеевските времена.

И да исках да се откажа — нямах сили. Емилиян идваше в сънищата ми и аз го виждах като наяве. Снегът се сипеше тихо от ниското и потъмняло небе, а той крачеше по снежната пустош — такъв, какъвто го бях видял с очите си и какъвто го носех във въображението и в душата си. Той крачеше по снежната пустош — могъщ и красив, суров, роден сякаш в белите стихии на севера и техен господар. Един северен «бог» с желязна воля, със студен ум и с горещо сърце. Той можеше да променя вековното русло на великите реки и да прегражда течението им с грамадни баражи. Той можеше всичко. Създаваше нови градове на ония места, където до вчера са бродили диви зверове. Проникваше в дълбините на земята и гледаше към звездите — и не с очи на нежен мечтател, а с дръзкият поглед на един Александър, тръгнал да завоюва света. Това беше човекът — утрешният пътник по неведо-

мите пътища на безкрайната галактика. Суров аргонавт, готов да се пребори с всичките бури на земните океани и с всичките вихри на снежните и пясъчните пустини, за да овладее Златното руно — и за себе си, и за по-слабите си събратя. Такъв беше моят съвременник.

Виждах го в сънищата си като наяве. А когато наяве вземах четката, за да го рисувам, гледах от гостилничарският лист — той беше там, на гърба, скициран с молив, и изглеждаше почти такъв, какъвто го виждах в сънищата си. И работата с портрета вървеше.

Но понякога той идеше в паметта ми с очи, в които имаше премного коравосърдечие, с усмивка — откританаистина, но смазваща с израза си на незначитане и обидно снизождение. Хората около себе си той като че ли не забелязваше или ако ги забелязваше — не ги доглеждаше, както богатият недоглежда бакърените стотинки в бездънното си имане. Защо идеше такъв? Защото си припомнях, и не нарочно, разбира се! Защото си спомнях някои мои впечатления от него и някои епизоди от разказа на доктор Иванаки, които бяха ми подействували отблъскващо като хлорна миризма.

Ще кажете — какво пък толкова значително имаше във вашите впечатления и в малките епизоди от разказа на доктор Иванаки?

Наистина!... Но вие не се сърдете на усмивката ми, аз нямам лошия навик да се усмихвам снисходително. Аз мисля само, това е мое право, нали? Аз мисля, представете си, че в много случаи човек проявява най-съществените черти от характера си в най-незначителните на пръв поглед дреболии. Спрямо голямото събитие човек може да се нагажда, да насилва себе си понякога, но в малкото събитие и спрямо малкото събитие той е винаги и гол, винаги е такъв, какъвто е по природа.

Припомних си някои от моите първи впечатления и някои епизоди от разказа на доктора и чувствувах, че те никак не съвпадат с образа на «бога»^{*} който носех в душата си. Тогава се вирах в гостилничарския лист, в скицата на Емилиян, която бях направил с молив. И чудно! Той изглеждаше почти такъв суров, какъвто се рисуваеше във въображението ми, какъвто идеше в паметта ми — след като си припомнях ония неприятни неща. От скицата гледаше един човек с Цезаров поглед — този поглед търсеше може би пирамидите, виждаше си-

гурно римския орел отгоре им. Но мене и доктор Иванаки, и химичката, и майката на онова момченце — нас не ни забелязваше.

Габвах палитрата си и с все сила я запокитвах върху платното. Боите се размазваха и портретът заприличваше на едно смешно и жалко чучело. Северният бог и римският Цезар се превръщаха в един жалък клоун, най-жалкия клоун, който е съществувал някога на света.

Как щеше да завърши всичко това?

Веднъж — струва ми се, че започнах десетия или единадесетия вариант на портрета, не си спомням вече — на вратата ми почука непознат човек.

Преваляше октомври. Навън валеше дъжд, в ателието беше сумрачно. Запалих голямата лампа над статива.

— Заповядайте — казах и посочих на непознатия една дъсчена табуретка. Беше сравнително чиста, по нея нямаше размазани бои, той можеше спокойно да седне. Но той стоеше до входа, усмихваше се малко смутено и клатеше глава. — Ваша работа — казах. Или мислех да кажа нещо подобно — в края на краищата не можех да го накарам да седне насила върху дъсчената ми табуретка. Пък и не ми беше много до приказки, защото и тоя ден работата с портрета не тръгна добре.

— Нося ви писмо от Емилиан Киров — каза тихо непознатият.

— Тъй ли? — учудих се. Това беше неочаквано и твърде интересно. И кой знае защо седнах на табуретката и започнах да се усмихвам. Писмо! От онази вечер, когато се разделихме в Лъките — оттогава се беше изминало много време, — не бях го виждал нито веднъж. Не знаех адреса му, нито имах някаква представа къде да го търся. — Писмо? — казах и очите ми спряха съвсем неочаквано върху смешното чучело, разпънато на другия ми статив. Тоя статив се тулеше в нишата под капандурата на покрива — там го бях изритал вчера, след като бях запратил отгоре му палитрата си с размазани бои. — Писмо? — повторих и изведнъж усетих сърцето си натежало и трмаво — това беше едно отвратително чувство — сякаш кръвта бе престанала да се движи по жилите ми. — Бих искал да зная къде мога да се видя с него — казах, — защото писмото, каквото и да е, не ми върши работа. Искам да зная къде мога да го намеря! — изкрещях някак извън себе си. Двегодишните несполуки

с тоя портрет бяха опънали червите ми, правеха ме почти истеричен.

Веждите на непознатия трепнаха, той отмести очите си от лицето ми и се понамръщи. Беше сух и дребен човек, с късо пардесю, което скъсяваше още повече ниския му ръст. Имаше енергично, мъжествено лице, прекомерно мургаво за късния есенен сезон.

И така аз го запитах къде най-после мога да намеря приятеля си. Бяха се изминали почти две години от оная вечер, когато се разделихме с него в Лъките, и оттогава не бе се мяркал нито веднъж пред очите ми. «И няма да се мерне вече» — кимна непознатият и помълча многозначително някое време. После каза, че пред очите на човека не се мярка онова, което вече не съществува. Той имаше право и аз се съгласих. Трябваше да бъда суверен глупак, за да поддържам обратното.

Запалих цигара, всмукнах няколко пъти от дима и го попитах кога и къде е починал. И машинално станах от табуретката и пак така машинално отидох до онова място под капандурата на тавана, където се тулеше вторият ми статив. Обърнах го с лице към стената, за да не се вижда онова жалко чучело върху опънатото платно.

Преди две години заминала за Мали група инженери. Между тях бил и Емилиян. Свършил добра работа, открил ценни залежи, наградило го малийското правителство с голям орден. Настъпило време за връщане в родината и тогава дошло нещастieto. Емилиян дружел много с туземците, обичал ги като братя, живял с тях в глинен колиба, кусал с тях чорба от обща паница. И туземците го имали за свой, обичали го като брат, за него били готови да минат през огън или да прекосят джунглите по време на най-страшните дъждове. Такъв общителен, скромнен и обичан бил тоя човек! Млади и стари, диви и ограмотени вече — всеки намирал място в сърцето му. То било отворено за всички.

Често излизал на лов с по-младите. И тая страст към опасния лов — тя го погубила. Но да бяха го погубили кривите нокти на пантерата или острите зъби на лъва — иди-доди! А то — някакъв трън. Някакъв отровен шип. . . Пантерата не го надвила — надвил го смъртоносен бодил. Дори не го забелязал, когато одраскал коляното му — такъв нищожен трън!

Тая неизвестна отрова действувала бавно, убивала

живота постепенно. Човек губел сили, слабее, съхнел — и никакви болки не усещал, а само задух и виене на свят в последните няколко дни. Като съзнал, че работите не вървят добре, или като се усъмнил в добрия край — това било около две седмици преди да започне истинската агония, — Емилиян поръчал да му донесат една по-дебела тетрадка и всеки ден прекарвал в писане по няколко часа.

Той угаснал тихо — затворил очи и не ги отворил вече, в хамака си, под гъстата сянка на няколко сплетени манго!

Непознатият извади от чантата си един издут голям плик, поизбърса го с длан, като че ли пликът се беше напращил, сетне пристъпи до масичката и тържествено го остави върху неразтворените туби с бои.

— Адреса ви научих от Съюза на художниците — каза той.

Кимнах с глава. «Много ви благодаря!» — казах. А може би не съм казал нищо — не помня. Но сигурно съм кимнал с глава.

Когато забелязах, че си е отишъл, аз разгърнах плика и с трепереща ръка извадих и писмото, и тетрадката. Писмото съдържаше само няколко реда.

Близко до Бамако. Няколко дни преди ливернажа, в градината на Луи-Филип.

В тази тетрадка съм нахвърлил няколко шепа биографичен материал. Ако работата ти не спори — използвай го; ако пък ти е потръгнало — запали си печката с него. И в единия, и в другия случай стискам горещо ръката ти.

Е м и л и я н

Отворих прозореца. Над мокрите покриви тук и там лъкатушеха сиви къдели дим. Беше излязъл слаб вятър, дъждовните капки налитаха ту по-силно, ту по-слабо върху ламарината на перваза, чукаха неравномерно — сякаш работеше с прекъсвания някаква стара и ръждясала шевна машина.

Постоях някое време така, облакът на рамката, усещах, че дъждът мокри лицето ми, и не изпитах желание да се дръпна назад. Всякак гледах да залъжа очите си с нещо, с някаква дреболия, но тия покриви нас-

реща бяха много познати и отдавна изучени.

Сетне, когато всичко това ми омръзна — и дъждът, и червените правоъгълници на комините, и сивият дим, който се стелеше над мокрите керемиди, — аз се извърнах, избърсах с длан водата от лицето си и с натежали крака отидох до електрическия ключ. Стори ми се, секунда преди да го превъртя, че стаята ми наподобява дъно на някакъв дълбок вир. Белееха, и то едва-едва, само върховете на двата ми статива. Ръцете на давец се човек или кой знае какво. Това беше глупаво, разбира се, и аз засвирих с уста. А когато седнах пред масата и разтворих тетрадката на Емилиян — ослушах се и сконфузено повдигнах рамене: свирех си някакъв стар и прастар военмарш, сигурно от времето на Балканската война.

ВТОРА ЧАСТ СЕДЕМТЕ ДНИ

ЛИЛИАН

1 юни, 8 ч. заранта

Не знай дали съм спал на пресекулки, или съм прекарал нощта полубуден, притиснат като в нажежено менгеме от някакъв неясен, редуващ се с едни и същи картини безкраен кошмар.

Отварям очи с една странна дума в съзнанието си: **к а т м а н д у**. Нито съм я чувал тази дума, нито съм я чел някъде, така си мисля. Тя пълзи в ницията земя между съня и пробуждането и присъствието ѝ там ме кара да правя най-различни догадки. Във всеки случай не познавам растение, нито живо същество, нито понятие някакво, което да носи подобно име.

Всъщност катманду не пълзи в оная мъгла, която е все още пред очите ми и която лежи като проскубана къделя между съня и пробуждането, а просто **ш у м о л и**. Но шумоли с безжизнени звукове, с много лениви звуци, които могат да слух не може да улови.

Виждал съм храсти в най-северната част на страната, в пустинята, които шумолят по същия начин като катманду. Наблюдавал съм ги тия храсти и в знойното време на непоносимия слънчев пек, и по време на пясъчна буря, когато харматанът, надул стоте хилядите си духала, напомня на суеверните и на слабонервните грешници за страшния ден на Апокалипсиса. В тихи часове техните грапави листа, жалки като изтъркани подметки, висят неподвижни на вейките, както висят например обесените на въжетата си. Но зине ли харматанът, тия жълтокафяви дрипи играят най-бясното светивитово хоро, каквото едно болно въображение може да си представи. Играят го по невъобразимо луд начин, без да се докосват едни други и без да издават абсолютно никакъв шум. Те не пригласят на вихрушката нито с една своя нотка.

Шумолят, но с мъртви звуци, като моя (моята, моето) катманду.

Ето с каква странна и несъществуваща дума се пробудих тази заран — звукосъчетание, наваяно сигурно в главата ми от някое наречие, например на езиковата група «мандринго» — може би бамбара или серер. . . Или пък е съчетание на звуци във фонетичния стил на древните езици «волоф» и «банту». . . Всякакво звукосъчетание можеше да поникне в тази езикова джунгла, най-вече в коренищата на мандрингото.

Но не изключвах и една друга вероятност — в дъното на всичко това да стои някаква енциклопедия, някакъв енциклопедически речник. Преди два дни например поръчах да ми купят от международната книжарница в Бамако английския енциклопедически речник на екваториалната африканска флора. Може би катманду е прехвъркнало (прехвъркнал, прехвъркнала) в главата ми от страниците на тоя речник. Ситните буквички на това странно име са се загнездили някъде измежду диплите на паметта ми и ето — след два дена изскачат изведнъж, и то тъкмо преди да се пробудя. Или по-точно — преди да се пробудя съвсем. Защото думичката «съвсем» си има своето значение и не бива да се пропуска. Едно е човек да се е пробудил, а друго е да не се е пробудил с ъ в с е м.

Затварям очи, ослушвам се в тишината и лежа така миг-два, почти без да дишам. Сега знам, че съм напълно буден. Нищо не е останало от съня, нито от просънницата, а това име к а т м а н д у, което не съществува — то е отишло по дяволите, в небитието. Давам си дума, че повече няма да си спомням за него.

В стаята е тъмно — щорите са напълно спуснати, дъсчиците им са прилепнали една о друга. Където дъсчиците не са прилепнали — оттам святкат сякаш остриета на бръсначи — наднича слънчевата лава на екваториалния ден. И тутакси се източва пред очите ми нашата улица. Тя е една, защото другите улици са у л и ч к и. Всъщност те не са дори и улички, а празни места, фантастично разкривени сред безразборно пръснати оградени и разградени къщурки. Хвърлете шепа боб върху един излъскан сребърен поднос. Прекарайте, като натискате леко с пръст, права линия между бобените зърна. Това е нашият

град. На един ден път с железница до Бамако. Правата линия, която ще прекарате с пръст между бобените зърна, се е кичила до освобождението със звънкото име на някакъв именит френски генерал. Сега тя се нарича Boulevard de la Liberté. Един малък булевард, дълъг около седем-осемстотин метра, зелен с двата си шпалира високостволи палми, блестящ с белите фасади на ресторантите, магазините и банките си, винаги засмян поради шарените си слънчобрани. Шарените слънчобрани правят сянка над магазините, пазят от пламъците на слънцето главите на двама забележителни мъже, мои добри приятели — Жак и Ахмед, продавачи на портокалов сок. Върху слънчобраните крещят, колкото им глас държи, червеният, жълтият и синият цвят. Тия ярки цветове и смехът, опияняващият жизнерадостен смях — това са единствените царе, с които малийците, изглежда, никога няма да се разделят. Жак е черен и нисък, Ахмед е шоколаденобронзов, източен на ръст като готическа статуя. Те ми се усмихват със сърдечни и приятелски усмивки и аз им махам с ръка.

— Жак — казвам, — налей ми чаша сок!

— Сега, господине! — Зъбите на черния Жак блестят като седефени и аз си мисля, че това ще да е от плодовете: Жак рядко яде месо.

— Ти докога ще ми казваш «господине»? Нали се уговорихме да ме наричаш «приятелю?»

Не зная с какво цвете може да се оприличи тази усмивка на Жак. Едва ли има такова цвете. Представете си човек, който до вчера не е имал нищо, а днес има целия свят. До вчера тоя булевард е бил неприкосновено авеню на акционерите от «Месажери Африкен» и когато Жак е минавал случайно по него, с някакъв товар на гърба си, чувствувал се е като неканен чужденец, попаднал по неволя в жестока и враждебна страна. Но сега булевардът с белите фасади е негов, както са неговите слънцето и нажеженият въздух, който диша, а сеньорите от «Месажери Африкен», от «Сосиете дьо Бамако» — доколкото още се мяркат тук и там — сега са чужденците, неканените гости, които стягат куфарите си за път. Затова усмивката на Жак е усмивка на човек, който вчера не е имал нищо, а днес има целия свят.

— Това е лош навик, да казваш «господине» на приятелите си — сърдя се аз и изпивам на един дъх студения

портокалов сок. Аз не се сърдя, разбира се, а само изразявам огорчението си. Слагам монета върху лъскавия тезгях и бързам да се махна нанякъде, докато Жак не ми е налял втора чаша със сок. За тая втора чаша той не иска да взима пари от мене по никакъв начин — затова бързам да се измъкна изпод слънчобрана му, преди да е натиснал ръчката на огромния си цилиндричен сифон.

Чувствавам погледа му върху гърба си — един неудържим порой от чувства на възторг, мистическо почитание и малко тъга. Тъгата е заради тази втора чаша, която аз никога не изпивам.

Да, над белите сгради с плоски покриви, наредени като войници по дължината на Boulevard de la Liberté, и над сивите глинени къщурки, пръснати като че ли от харматана по всичките посоки на света — над целия този малък тропически свят сивото пепеливо небе сипе непоносима жар. Диша се мъчително под този нажежен оловен връшник, затова пешеходците европейци са рядкост по булеварда, въпреки сенките на свещоподобните палми и шарените слънчобрани. Местните хора — туареги, бена, мавританци — не чувствуват задухата, нито пък палещото слънце им прави някакво особено впечатление. Добре им е, както е добре на рибите в прохладните води на Нигер, на ибисите и на фламингото по тлачните места на речните разливи. Те са на своя земя, а на своя земя всеки се чувства сравнително добре.

Протягам ръка в тъмното и натискам копчето на настолната лампа. Стаята тутакси се изпълва със зеленикава светлина. Моята кутия — най-хубавата в Hôtel de Palmel — сякаш е потънала в светлозелените морски дълбочини. Така си мисля, макар че никога не съм се гмуркал на дълбоко. У нас, в Северна България, реките са плиткни — няма къде да се гмуркаш. А тук водата на пълноводния Нигер е някак си особено плътна, «гъста» и не твърде гостолюбива — гъмжи от какви ли не големи и малки хищници. Срещата с тия хищници не е винаги приятна и безопасна и затова плувците избягват да се гмуркат на дълбоко. Но ми се струва, че съм попаднал в някакви дълбочини, на някакво речно или морско дъно, защото в стаята ми е зелено и невъобразимо тихо.

Очите ми търсят големия термометър, тържествения термометър, прикрепен на абаносова дъсчица, с две скали — на Целзий и на Реомюр. Едната дама в смешно

дълга рокля и със сламена омбrela на главата си е стъпила върху Целзиевата скала и закачливо се усмихва някому. Имаше дни, когато ми беше добре, и тогава все ми се струваше, че тази дама се усмихва не на някого, а на мене. Мъчех се да си представя какви са краката ѝ, защото дългата пола на роклята ги прикриваше до пръстите чак, но повече я гледах в лицето — то беше красиво, лекомислено, южняшко лице. Напомняше ми тъмнозелени южни лози, южно вино и много други приятни неща. Нещо близко на сърцето ми напомняше тази дама, и малко весело, и малко вулгарно в същото време, и затова много се радвах, когато насочваше закачливия си поглед към мене.

А върху Реомюровата скала едно ухилено шимпанзе държи в косматите си лапи узрял банан. Рисунките са пирографирани. Личат само контурите, но аз си представях цветовете. Дамата е облечена в бяла муселинена рокля, облечена е сякаш в бели облачета, а омбrelата ѝ е небесносиня и е украсена с жълти цветя. Очите ѝ са понякога черни, понякога сини, но устните ѝ са винаги карминени. Козината на шимпанзето е тъмнокафява, възчерна, а бананът, който маймуната държи в лапите си, е уморено жълт, кехлибареножълт. Една дама красавица и едно безсрамно шимпанзе — какъв термометър наистина!

На шимпанзето не обръщах никакво внимание, дори в дните, когато бях много добре. По дяволите проклетата маймуна — мислех си, когато бях добре, — нека да заповяда с дамата с омбrelата! Ако маймуната ѝ пречи, ако я смущава с червеното на задника си, ще я изхвърля навън с един хубав ритник! Никога не съм ритал никого, но знаех дълбоко в себе си, че съм способен на такива работи. Знаех дори, че съм вършил подобни работи, и в това, че знаех, се състоеше и нещастieto ми. Но имаше дни, когато не мислех за онова, което е било, и тогава гледах шимпанзето с лоши очи. Мерех го с поглед и стискаха зъби. Като че ли то наистина беше живо и държеше в лапите си един истински банан.

Бях зъл към него заради онази жена с омбrelата. Но и да не беше онази жена, аз пак щях да го ненавиждам. Все пак това шимпанзе беше символ на вчерашното, на вчерашния ден, символизираше веселия ден на «Креди Лионе» и «Месажери Африкен». «Месажери Африкен»

лапа бананите на туарегите и ми показва червеното на задника си. Лакомо и хитро, но недалновидно шимпанзе! Де ще е предполагало то, че тия обезправени бронзови гиганти ще стъпят някога на шията му. . . Като *monsieur* Шарл Деноа, бившия собственик на великолепия *Hôtel de Palme*. Мосю Шарл Деноа не е виждал дори и в най-грозните си кошмари такова нещо: бронзовата плоча върху белия мрамор на фасадата с името на полковник Бонè, завоевателя, подменена с друга плоча — бронзова като първата, но с нов надпис: *Boulevard de la Liberté*.

Така. А термометърът въпреки всичко е пред очите ми. Аз гледам рубинения стълбец — той е долепил темето си до чертичката, срещу която стои цифрата «двадесет», изписана в стил рококо. Гледам рубинения стълбец и тази къдрава цифра и никак не се интересувам от дамата с омбрелата — тя се усмихва н я к о м у, но това не ми прави никакво впечатление. Аз си мисля за климатичната инсталация в моята стая. Навън слънцето разлива разтопена жар, термометрите показват петдесет градуса на сянка, а в моята кутия царува северното лято, хладно е като в някакъв закътан и сенчест скандинавски фиорд. Ето какво значи една добра климатична инсталация — пренася северното лято, току-речи, до самия екватор. Познавал е отлично работата си милият Шарл Деноа! Винаги съм уважавал хората, които познават добре своята работа. Свалям шапка на мислещите и умни делови хора, какъвто е несъмнено господин Шарл Деноа. И ето какво ми идва наум. Кланям му се, както у нас бабичките се кланят на свети Георги победоносеца. А после викам Жак и му казвам да го привърже с дебели въжета за гърба на една яка камила и да го изпрати в пустинята, за да разговаря с харматана. Това мога и аз да направя, разбира се, но не искам да лиша Жак от една голяма радост. Когато господин Деноа ще е вече в пустинята и ще е започнал разговора със стоте хиляди бесни души на харматана, ние с тази дама от термометъра горко ще въздишаме и ще спомняме собствените си грехове. Сетне ще повдигна слушалката на телефона и ще поръчам да ми донесат уиски с лед. И две чаши — за мене и за милостивата дама с омбрелата.

Двадесет градуса по Целзий. Ако преди месец някой ми беше казал, че ще се заливам в пот при такава нищож-

на температура, аз щях да сложа ръка върху челото му, за да проверя дали самият той няма температура. Ако ми беше казал още, че до такава степен ще отмалея, та ще трябва да напругам волята си, за да повдигам дясната си ръка, щях да помисля, че този човек просто се подиграва с мене. И щях да постъпя с него така, както постъпват хората, които не са свикнали да бъдат подигравани току-тъй, за било и не било. И нямаше да викам Жак, а щях да свърша тази работа със собствените си ръце.

Дори и по времето, когато се бях отрекъл от всичко — от инженерската си титла, от парите си, от хубавите си вещи; когато спях на голата и кална земя редом до най-тъмните и съмнителни типове, които не се задържаха по сондите за повече от седмица-две; когато бях забравил навика да се бръсна всеки ден и ми беше все едно дали ризата на гърба ми е прана, или прилича на парцал — дори по онова време не оставах длъжен на присмехулиците и на мръсниците, когато правеха опити да се подиграват с мене. Нищо общо нямам аз с князмишкиновци и слава богу! И ако искате да знаете, аз ги презирам тия мекошави страдалци повече и с повече страст, отколкото мошениците и крадците например.

Попитайте моя приятел Луи-Филип от племето на туарегите и той ще ви каже какво струвах аз преди един месец. По него време уговаряхме големия лов, убийството на царя-крадец, та във връзка с тоя лов бях отишъл в колибата му на приказки. А Луи-Филип тъкмо товареше бананите си на един дизелов камион. Това бяха негови банани, от личното му стопанство, около двадесетина коша. Всеки един от тия кошове тежеше между петдесет и шестдесет килограма. Най-близкият до селото приемателен пункт се намираше на четиридесет километра път, та трябваше да се бърза, за да не замръкне камионът в джунглата. Този камион беше на машинно-тракторния център, караше го един българин от добруджанското село Пчеларе на име Стилиян. Стилиян, като човек на степта, не обичаше джунглата, особено нощем, затова седеше нетърпеливо зад волана и току подвикваше на туарега да бърза. Дали заради Луи-Филип, или за сънародника си — не знам, но аз запретнах ръкавите на ризата си и се улових за кошовете.

Луи-Филип имаше на височина приблизително два метра, в раменете си беше набит и як като вол. Но стиска-

ше зъби, когато вдигаше кошовете, сумтеше и свистеше с ноздри, а тръснеше ли товара си на платформата — прашаше по дяволите (но с езика на туарегите!) всичките зли духове, които бяха научили човека на труд. Пък аз вършех своята работа, като си подсвирквах весело и от време на време казвах по някоя и друга весела дума на дъщеря му Силвестра, която тоя ден шеташе около нас, превързана през кръста си само с един цветен набедреник. Тази Силвестра, на бой почти като баща си, но по-мургава от него, защото беше родена от майка берберка, непрекъснато се кикотеше, въртеше очи и се тресеше от смях. Тя приличаше на малък вулкан, който неудържимо изригва нажежена лава от смях. От тоя смях всичко у нея подскачаше — и заоблените ѝ рамене, и жълтите гердани от стъклени маниста, и островърхите ѝ гърди, свежи като ароматните, но още незрели банани.

Та аз вдигах големите, плетени от тръстика кошове и си подсвирквах, и се шегувах със Силвестра, за да минава времето по-бърже, а всеки един от кошовете тежеше между петдесет и шестдесет килограма.

И като си помисля, че това беше само преди един месец!

А сега дори тази мръсница с омбрелата, кокотката на търговските пътници — дори тя ме гледа със състрадаващи очи. Състраданието — тоя захаросан сироп, с който здравите хора поддържат духа на болните! Плюя на такъв елей!

Същия ден, един час по-късно

Върху блестящата бяла покривка е изправена подгънатата картичка: Emilian Kiroff. Това е моята маса — в дъното на сладкарницата, близо до огромното квадратно стъкло на витрината. Минавам между масите с походката на недоспал човек и сядам полека на обичайното си място. Имаше време, когато нанстина минавах между масите с походката на недоспал човек, но това време като че ли беше останало безкрайно далече зад гърба ми. Пристигах с джип от района си, затънтен на стотина километра между пампасите и джунглата, и направо отскачах в центъра на управлението, както си бях напращен от пътя, в туристически дрехи, просмукани с кисела пот. Седях пред чертожната маса и превръщах в координати, цифри и топографни скици работата, която бях извършил

през изтеклата седмица — обозначавах, казано на протоколен език, местата, където бях открил находища от манган, желязо, мед. Благословени дни! Колкото повече координати нанасях върху белите листове, толкова по-къси ми изглеждаха часовете — времето губеше дължината си.

Така дохождаше вечерта. Връщах се в Hôtel de Palme (господин Деноа беше все още собственик на хотела), измивах се, обличах летния си бял костюм и слизах в бара, за да превръщам тропическата нощ в празничен ден. Тоя нощен празник е свято право за хората, които прекарват шест дни от седмицата сред изсъхналите треволяци на пампасите, в съседство до смълчаната джунгла, под покрова на едно чуждо и невъобразимо черно небе. След като е слушал с ококорени очи свистенето и шумоленето на питона покрай стените на палатката си и налудничавите крясъци на маймуните, и безнадеждните вопли на дивите кучета, гостенинът от джунглата държи твърде много на своята празнична нощ. И аз не се отказвах от правото си да празнувам, защото тогава бях здрав и силен и работата ми с мангана и медта вървеше отлично. Когато нашата българска група от специалисти беше приета на аудиенция в центъра, аз казах на министъра, който отговаряше за минно-геоложките проучвания в страната: «Ако в няколко месеца не направя ведомството ви стопанин на милиардно богатство, ще се заселя в джунглите при пигментите или ще ида при лъвовете да ме изядат!» Разбира се, тоя човек е помислил тогава, че съм бързв самохвалко. Помислил го е, защото преди месец и половина, когато ми връчваше правителствената благодарствена грамота, дълго друсаше десницата ми и ме уверяваше, че някое време носел в сърцето си един малък грях спрямо мене. Той признаваше своя грях макар и мъничък — сърцето на малиеца не търпи лъжата. Спрямо лъжата сърцето на малиеца е чисто като самороден диамант. Та аз имах право да превръщам в празничен ден черната тропическа нощ. Мисля, че победителят има неоспорими права над радостта — когато победата му създава радост на другите. Но ако търсех развлеченията в тия часове на едnodневната се отпуска от джунглата — правех го най-вече поради страха си да не оставам сам. Сам с питоните на пампасите или с лъскавите пантери на джунглите — това беше за предпочитане пред зелена-

та самота в стаята на моя хотел. Страшно е в тая зелена самота, когато човек има нещо заключено в гърдите си.

На разсъмване излизах — с походката на недоспал човек. Излизах на булеварда, където ме очакваше моят джип. Короните на високостволите палми розовееха в лъчите на изгрева, а от моя джип лъхаше — доловима само за мене — миризмата на прегорели тревы, на гниещи горски дебры, на нагрят от слънцето тучен безкрай. Благословени дни!

Казвам на сервитьорката да ми донесе уиски, портокалов сок и сок от лимон. От това прехвалено уиски изпитвам гърчове в гърлото си, с удоволствие бих го заменил с чашка изстудена нашенска ракия. Но къде ти ракия в тропиците! Ракия в тропиците и ръченица в парижкото «Фоли Бержер» — това е все едно. Смесвам течностите в една голяма чаша и в тоя отвратителен коктейл разтварям таблетка от витаминов концентрат и още една таблетка, която съдържа силна доза чист кофеин. Разбърквам с лъжичка проклетия коктейл, мръщя се и пия.

Коктейлът е идиотски, както са идиотски всичките тия уиски, калвадоси и абсенти, но освежава. Действува на мислите ми, както сержантът на войниците: подрежда ги в строй. Сега аз оглеждам масите с по-самоуверени очи: в картината няма съществени промени. Голямата светла зала е почти безлюдна, малкото клиенти са чужденци — специалисти от Чехия, от ГДР. Управителят-мавритаец, инвалид от Втората световна война, обяснява безлюдието с «изпаряването» на няколкото души постоянни посетители: плантаторите, собствениците на магазини, сутеньорите, по-едриите акционери от «Месажери Африкен» и «Офис дьо Нижер». Едни се завърнали в метрополията, други — авантюристите, търговците на момичета, специалистите в усмиряването на непокорните — поели пътищата за Катанга, Родезия и Южноафриканската република. «Нашият бар загуби неколцина богати клиенти, господине — смее се хитро мавритаецът, — а страната — банда акули!» Аз се съгласявам, че това е добра загуба, и неволно си спомням за бившия собственик на хотела, господин Шарл Деноа.

Междувременно сервитьорката иде и ми поднася в порцеланова купа половин дузина обелени банани, изпържени в масло и залени с мед и захарен сироп. Гледам по-

дир момичето и си мисля: чупи кръста си и люлее бедрата си като черна пантера. Дори да го кажа на глас, сравнението няма да прозвучи предвзето и книжно, защото аз съм виждал отблизо как се движи черната пантера, и не в затворената площадка на клетката, дълга няколко стъпки и широка толкова, а в естествената ѝ среда, на границата между пампасите и джунглата, сред разредените стволоче на гората, която завършва, и талазите на степта, която започва. От едната ѝ страна е сумракът със святкащите ярки цветове на храсталаците, бромелиите, орхидеите, от другата — разтопеното сребро на напечената от слънцето безкрайна равнина. Пантерата се движи във водораздела на тия два противоположни свята. Тя е гъвкава в слабините, като че ли кръстът ѝ е от гума. Стъпва като кокотка, която познава отлично цената на прелестите си. Страшните ѝ лапи са обути сякаш в невидими кадифени пантофки, толкова са меки и гладки, че ти се иска да ги погалиш с ръка. Виждал съм я отблизо тази дива красавица, затова мога да кажа със законно основание, че момичето с шоколадената кожа ѝ прилича.

Премного съм доволен от себе си. Отровата на проклетия трън продължава да върши работата си в жилите ми, дори я довършва може би, а такива глупости ми идват в главата, като кадифените лапи на пантерата. . .

Вчера ме посети началникът на кабинета на министър-председателя. Два съветски самолета «Ил-18» обслужвали линията Бамако — Марсилия — Париж. Достатъчно било да се обадя по телефона в канцеларията. . . Министър-председателят се безпокоял за здравето ми.

Нито на йота не се съмнявам в добрите чувства на министър-председателя. Другарите ми и аз — ние всички поработихме честно и добре, открихме много нови участъци с желязо, мед и манган. Министър-председателят ми каза «*mon cher monsieur*», а на мене ми стана малко не ловко. Аз открих за туарегите, за мавританците, за бронзовите, кафявочерните и черните хора на Мали богати рудни находища, които дори внуците на децата им ще продължават да вадят от земята. Но все ми се струва, че можех да направя повече, че сърдечното чувство, вложено в това приятелско обръщение «*mon cher monsieur*», се отнася и за онова, което е било по силите ми да постигна, а не съм постигнал.

Тия добри хора сега съжаляват, че след като изтече

срокът на нашия взаимен договор, аз не се завърнах тутакси в родината. Те съжаляват, че останах тука, защото ме обичат, защото се боят, че ще умра на чужда земя, макар и приятелска. Затова ми предлагат толкова любезно «Ил-18», който лети директно за Париж.

А аз не бързам. Ако наистина ще умра, само след някой и друг ден — има ли смисъл да се пътува, макар и с тия великолепни «Ил-18»? Пък и добрите хора навсякъде са братя и сестри на човека — тачат паметта му, след като отмине в небитието, ако приживе е направил нещо добро за тях.

През тия седем-осем дни — ако наистина толкова ми остават — аз ще преживея и доброто, и лошото от живота си, ще видя в паметта си много хора и с някои от тях ще разговарям така, както се разговаря, когато човек знае, че тръгва на далечен и много дълъг път. Защото обикновено ние се държим в живота като пътници на една голяма гара — стоим на перона, приказваме, суетим се за туй и онуй, а очите ни все във вагона — да не изпуснем хубавото място до прозореца! Да изпреварим някого, да попречим някому. . .

Ако пък не умра след някой и друг ден и отровата на оня трън не довърши работата си — за това директно отлитане до Париж имам достатъчно време. Седмица или две по-късно в родината — това не значи нищо. Но седмица или две повече в една страна, която обичам, и сред хора, които ме обичат — това значи нещо все пак.

И така аз отново се връщам към спомените си за господин Шарл Деноа. Не случайно и не поради някаква прищявка се връщам към тия спомени, а защото момичето с шоколадената кожа ми напомни за едно друго момиче, пак такова шоколадено, което сновеше между масите на бара, може би със същия този поднос — има година оттогава, или по-малко, но това не е от значение. Наричаха го Лулу — клиентите на бара, — а името му беше Лилиан. Сега Лилиан от племето на туарегите, някое време сервитьорка в Hôtel de Palme, тая същата Лилиан сега е шофьор на самосвал — извозва спечена жълта пръст по трасето на напоителния канал Накри—Сосè. Лилиан прави място на водата, която ще оросява ливадите, просото, полетата с памук. В тази работа Шарл Деноа няма никакъв дял, но за да може момичето да стигне до Нак-

ри — Сосе, аз си направих с него — на времето — една весела шега.

Пак отпивам няколко глътки от витаминизирания си коктейл. Бърша устните си с кърпа и усещам, че някой стон мълчаливо зад гърба ми.

— Драги Луис — казвам, без да се обръщам, — ти като че ли си закъснял днес! — Луис Грение беше доскоро управител на единствената аптека в града, собственост на «Сосиете дьо Бамако».

— Идвам в обичайното си време — казва Луис, — но ти си подранил! — Той се отпуска на един стол насреща ми и дълго ме гледа с някакво чувство на неодобрение и лек укор в добрите си и малко натъжени провансалски очи. Неговите очи са тъмни, шоколаденочерни, със златисти точки около гледците — топлият юг е в тях, и ароматът на портокалите, и смехът на силното южняшко вино. Тъгата, която ги е попремрежила, напомня леките пухести облачета, които приморският вятър гони над свежите и зелени равнини.

— Ти все упорствуваш с това свое заминаване! — казва Луис. Той се усмихва на сервитьорката, която му е донесла чаша уиски, и гледа втръчено подире ѝ.

— Не е ли все едно къде ще умре човек! — засмивам се аз. После, като го изчаквам да върне очите си към мене, питам го: — Ти какво реши за себе си, Луис? Заминаваш ли?

— Боже господи! — въздиша Луис. — Знам ли! — Тоя мургав и къдрокос млад човек прилича на неопитно леопардче, попаднало в капан. — Знам ли! — повтаря той.

Неговата драма не изглежда много сложна, но той я преживява остро, с повишена южняшка чувствителност. Ето какво се случило. Веднага след освобождението правителството национализира аптеката и «Сосиете дьо Бамако» нарежда на своя човек да се завърне веднага във Франция. Луис, ляв радикал, е симпатизирал на освободителното движение и затова малийското министерство на социалните грижи му предлага да остане на мястото си, дори изявило готовност да увеличи заплатата му със сто малийски франка. Луис се зарадвал на предложението, но от дирекцията на «Сосиете дьо Бамако» му напомнили, че той, нали, е френски поданик и че оставането му в Мали на служба при малийското правителство

едва ли щяло да се понарави на някои отговорни хора в
Ке д'Орсе.

— Поне да имаше един по-опитен човек, който веднага би могъл да ме замести! — въздиша Луис.

— Значи, ти си решил да напуснеш?

— Аз?

Честолубието на южняка нанася светкавичен ъперкут върху благоразумието на чиновника.

— Ти.

Благоразумието е в положение «нокдаун» и Луис минава тутакси на «вие»:

— Вие, изглежда, не ме познавате добре, monsieur Киров!

Аз се усмихвам снисходително и мълча.

Благоразумието се е съвзело от нокдауна и сега то атакува южняка на свой ред. Отсечени «прави» отляво, отдясно, по черния дроб, в диафрагмата. . . Луис сумти, преглъща, очите му са мътни, прилича на играч, изпаднал в «гроги».

— Когато се завърна там — той кима по посока на север, — там ще ме смачкат като гнида, уверявам ви. Защото аз, господине, нямам един милион, за да откупя концесия за собствена аптека. Аз не притежавам дори осмината на това, което се нарича милион. Ще потропам за служба, но тогава ще ми кажат: «Вие ли бяхте този, дето си запушихте ушите, когато отечеството ви призова?» Ще кажете: «Сосиете дьо Бамако» и отечеството. . . Ах, оставете това, господине! Вие всичко може да кажете, но те ще тръшнат вратата под носа ми, непременно ще я тръшнат. . . Или ще ме назначат в някоя приалпийска кантина, да продавам аспирина на туристите!

— Остани тука, Луис — казвам, — хората те обичат.

— Там е работата, че и аз ги обичам!

— Тогава?

Тоя южняк седи в своето кътче на ринга, омърлушен като излъгано момиче. Противно ми е да гледам играчи, които се отказват от играта. Вместо съчувствие такива хора будят у мене — и кой знае защо — някаква необяснима злоба.

— Виж какво, Луис — казвам, като гледам над главата му. — Ти имаш само един избор, който единствено подхожда на твоя почтен манталитет.

— А именно? — пита Луис обнадежден.

— Иди на онова място, където Нигер е най-дълбок, и скочи във водата с главата надолу.

— И ти, господине, ми даваш тоя съвет, след като отлично знаеш, че не умея да плувам?

— Тъкмо за това.

Луис седи някое време мълчаливо, после вика онова момиче с шоколадената кожа и изсипва в ръката му купчина монети — може би всичките си пари. Прави трагично лице, казва ми «сбогом» и излиза от бара с приведени рамене.

«Дали пък няма наистина да се удави? — мисля си. — От тия провансалци може всичко да се очаква. Всякакви глупости.»

Но в мислите ми няма тревога и ми е съвсем безразлично какво ще прави тоя човек — ще се дави ли в Нигер, или ще гълта уиски в съседния бар.

Припомням си историята с Лилиан и ми става добре. Винаги се чувствавам добре, когато тази история изскача в паметта ми.

Жулиен Льометр, капитан от полицейските части, бил доверен приятел на господин Шарл Деноа. Жулиен Льометр доставял по-избрани момичета за Hôtel de Palme и господин Деноа хонорувал труда му с чекове, издавани срещу марсилския клон на «Месажери Африкен». Тази работа, която впрочем не е била никога особено трудна в градските селища поради страшната мизерия, сред която живеели «туземците», взела да процъфтява особено много през последните месеци преди освобождението: господарите пилеели пари нашироко — чувствували дните си на малийска земя преброени. Усилените полицейски и военни части, които ръководителите на петата република изпращали, за да спасяват режима, увеличили неколккратно клиентелата на баровете и вертепите. Почувствувал се остър недостиг на с т о к а. Режимът отивал безнадеждно по дяволите и в мътилката на тоя колоннален реквием господин Деноа ловял последните си златни шарани.

Лилиан имала трима братя и две сестри — всичките по-малки от нея на години. Бащата хамалувал на гарата, но повечето пъти се връщал в къщи без парче хляб. В такива дни, когато се връщал в къщи без хляб, Лилиан улавяла най-малките — двете сестрички — за ръце, водела ги в европейския квартал, за да търсят вечерята си

в ламаринените кофи за боклук. Тази малка дружинка нахълтала една вечер в двора на Hôtel de Palme и тук Жулиен Льомер видял за пръв път Лилиан. С око на човек, който познава работата си, той преценил прелестите на момичето, облечено само по ризка и препасано с шнур, пресметнал и вероятните си проценти и потъркал ръце. Той не бил зъл човек, но имал дъщеря, вече узряла за омъжване, в Нормандия, а капитанската заплата не стигала за събирането на една почтена зестра за бъдещия жених.

Та като потъркал ръце, казал на момичето с много благ глас:

— Защо ти, мързеливко, се занимаваш с такава недостойна работа, да ровиш боклуците! Не знаеш ли, глупачке, че можеш да пипнеш така някоя мръсна болест?

Момичето слушало с наведена глава и на Жулиен се сторило, че пред него стои една чудесна, но измършавяла млада пантера, с очи, които святкат от глад.

И така Лилиан била заведена в готварницата — да премита помещението и да плакне със студена вода зеленчуците. Тъпчели я със силна храна, за да се позаоблят раменете ѝ, за да се издуе блузката ѝ върху измършавелите от недояждане гърди. След тоя режим на възстановяване господин Деноа заповядал да я изведат в бара. Поставили я срещу високите столчета при тезгяха и я научили как да налива и как да поднася на клиентите уиски и джин. Облечена в рокля от жълтеникавозлатиста материя, достатъчно прозрачна, за да се вижда откъде започват бедрата ѝ, зашеметяващо дълги като у прерийна газела, тя веднага примамила към себе си очите на отбраните мъже в униформа и без униформа — златния каймак от елитното общество на господин Деноа.

И процентите щели да се изливат като златно ручейче в дълбоките джебове на капитан Жулиен, ако не били тия святкащи очи у Лилиан. Те святкали като очите на истинска жива пантера — със стоманен блясък, от който ползват тръпки по гърба, — когато някой я заговорил по съществуото на оная работа, за която тя била доведена в бара. Момичето не щяло да чуе и дума за онава, което избраните мъже в униформа и без униформа искали настойчиво от него. И не поради никакви си морални скрупули — никой не го бил учил на такива скрупули; а защото изпитвало — поради своята непоквареност на-

вярно — непреодолимо физическо отвращение към белите мъже.

Тогава Жулиен наредил да арестуват хамалина, а на Лилиан казал:

— Баща ти ще отърве мръсната си кожа, но трябва да се подхвърли нещо на началството. Ти поговори за това с господаря си, господин Деноа.

Лилиан поговорила за това с господин Деноа. След два дена собственикът на Hôtel de Palme ѝ съобщил, че работата щяла да се уреди наистина, но срещу някакви си пет хиляди франка.

— Пет хиляди франка! — изохкало момичето. Тази сума била по-голяма дори от едногодишната ѝ заплата.

— Не плачи, ще наредим нещо — утешил я господин Деноа. Той извадил от портфейла си една пoлицa, написал сумата, после повикал двама свидетели, а нея накарал да сложи палеца си на онова място, където се подписвали длъжниците.

На другия ден хамалинът бил пуснат на свобода. Лулу по прежнему продължавала да налива уиски и джин в чашите на посетителите и по прежнему не искала да знае за съществуването на она я работа, за която била доведена в бара.

Дошло освобождението и Жулиен Льометр се завърнал в отечеството си. Изчезнали полицейските и военните униформи на окупантите и усмирителите — сякаш бесният харматан ги отмел оттатък пясъците на пустинята. Оредели по-личните клиенти на бара. Започнали да пристигат нови посетители — инженери, геолози, строители — бели приятели на мавританците и туарегите, на бенийците и берберите — делови хора, достатъчно мъже, за да не изпускат от очи хубостите на Лулу, и достатъчно граждани, за да не я обиждат с предложения за платена любов.

Но веднъж Лулу дойде разплакана при мене. «Обиди ли те някой?» — изтръпнах аз. Като че ли отговарях за морала и за поведението на всичките тия бели хора. «Ще извия врата на калпазанина» — помислих и усетих кръвта си да бие като с чукове по слепоочията ми. И не беше трудно да наредя когото и да било, защото тогава бях добре, мускулите ми приличаха на стоманени пружини и скачаха като живи под кожата. «Обиди ли те някой?» — попитах отново Лулу. И настръхнах: защо трябваше те

първа да бъде погребвано момичето? Лулу оцеля по времето, когато акционерите от «Офис дю Нижер» и офицерите и войниците от доскорошните «сили на реда», и господата от «Сосиете дьо Бамако» бяха направили разврата — в градските селища — единствено достъпен и насърчаван източник за препитание на много момичета с бронзов и черен цвят на кожата — туарежки, мавританки, бенá! Сега ли трябваше да бъде погубена, когато развратът се оттичаше от живота на хората така, както се оттичаха и чезнеха от живота на страната акциите на чужденците от «Офис дю Нижер»!

Лулу поклати отрицателно глава. Слава богу! Подозрението се стопи, изчезна от душата ми и аз въздъхнах с облекчение. Прищя ми се дори — може би от радост — да я пощипна по мургавата буза, но се въздържах, защото тя беше в стаята ми и защото знаех отпреди какво беше отношението ѝ към белите мъже.

Ето какво се беше случило всъщност. Повикал я господин Шарл Деноа и казал:

— Ти, Лилиан, ми дължиш пет хиляди нови френски франка. Ето срещу тази полица. Трябваше тогава да се подхвърли нещичко на полицейския началник, за да освободи баща ти от тюрмата. Такива бяха времената! Но сега ти следва да ми върнеш тия пари. Такъв е законът.

Лулу не знаела какъв е законът. Тя мълчала някое време, мълчала се да си представи какво нещо представляват тия нови пет хиляди франка. Нищо определено не могла да си представи, само чувствувала смътно, че сумата е непостижима за възможностите ѝ, както са непостижими например месецът и звездите, както е непостижимо например да запре с ръцете си великото течение на божествената река Нигер.

— За два-три дена ти ще трябва да уредиш тая сметка — казал господин Деноа.

Лилиан повдигнала рамене. Дори се засмяла с малко особен смях, защото било наистина глупаво и смешно да се мисли, че тя би могла да спре с тия си две ръце течението на божествената река.

— В такъв случай — казал господин Деноа и се усмихнал съжалително — аз ще бъда принуден да продам полицата на някой друг човек и тоя друг човек, ако има лошо сърце, ще прави с тебе каквото си иска, защото тия пет хиляди франка не са малко пари. Например — про-

дължил Деноа — много е възможно да продам полицата на оня Алберт Касив, дето има гемия по Нигер и нощно заведение в Бамако. Той по всяка вероятност ще те вземе в нощното си заведение и ще те принуди да работиш за негова сметка, докато изплатиш петте хиляди франка. Когато се вземат пари назаем, редно е да се връщат — такъв е законът.

Лилиан стоеше мълчалива пред мене. Учудването от страшното, което беше връхлетяло отгоре ѝ като степен лешояд, безизходицата, отчаянието — тази смесица от чувства като да беше вцепенила тялото ѝ. Приличаше на млада неопитна пантерка, попаднала поради глупост в ямата на хитро замаскиран капан.

— Иди си, Лулу — казах ѝ. — Може би ще измисля нещо. Не казвай нищо на господин Деноа.

Сега Лилиан е шофьор на самосвал — извозва с други свои посестрими и събратя спечена жълта пръст по дължината на напонтелния канал Накри—Сосе. След година-две покрай тоя канал ще се раззеленеят ливади, ще цъфтят памучни полета, ще се люшнат талазите на гъстото малийско просо. Но за да бъде сега Лилиан при Накри—Сосе, аз устройх една весела игра, в която без малко не загубих главата си. Ето какво се случи между мен и господин Деноа.

— Monsieur Деноа — казах му същия ден след срещата си с Лилиан, знаете ли, че аз съм кандидат за онази полица на Лулу? Момичето ми харесва, бих могъл да го опитомя, струва ми се, и да го направя своя държанка, ако вие ми продадете тая нейна полица. Ще ви изплатя сумата в долари. Вие знаете сигурно, че ние, чуждестранните специалисти, получаваме възнаграждението си в долари.

Шарл Деноа остана възхитен от това хубаво предложение.

— На ваше разположение съм — засмя се той. — Щом като желаете — моля! Момичето си струва тази малка сума.

— Ще уредим сделката следобед — казах. — В павилиона «Южна звезда» на другия бряг на Нигер. В това заведение имам текуща сметка в долари.

— Моля ви се! — разпери ръце Деноа. — Както вие обичате! Къде ще получа сумата, за мене не е от значение. — И ми подаде ръка. — До следобед!

Наех една малка лодка за двама души и я изтеглих на брега, на стотина крачки от кея. Най-напред пробих със свредел дъното ѝ, разширих отвора, сетне го затъкнах плътно с добре насмолени кълчищни парцали и конци. Прикрих тази травма със скарата, върху която се стъпва, но така, че да мога скришом и в избран момент да изблъскам с петата си импровизираната запушалка. Извадих от пътната си чанта две овнешки плешки, нарязях ги на парчета, а парчетата забодох с куки върху кила на лодката.

Като наближи пет часа, аз изправих платното наполовина срещу вятъра и доплавах до кея. И тъкмо навреме — върху безлюдната пясъчна площадка стърчеше, различна на фламинго, високата фигура на господин Деноа. Той беше облякъл искрящ от белота памучен костюм.

— Ало, monsieur Деноа! — магнах му весело с ръка.

— Но вие ли ще карате? — учуди се той.

— Шест години съм бил национален шампион по ветроходство — засмях се аз, — не се тревожете. И после, да ви кажа право — продължавах, като му подадох ръка, за да се качи на борда, — не изпитвам особено доверие в мавританците лодкари. Вие какво мислите за тия хора?

Той нямаше време дори да се подвоуми — отблъснах дървената черупка на брега така внезапно, че това насмалко не го прекатури във водата. Едва беше заел мястото си на седалката — аз опънах силно въжетата и платното, изопнато сякаш по конец, заплующ под напора на вятъра като крило на чапла.

Мътната вода на Нигер закипя подир кърмата. Десният пясъчлив бряг бързо се отдръпваше, а насрещният не се виждаше в мътилката на трепкащата мараня, само короните на най-високите палми се открояваха в далечината като нищожно малки дамски чадърчета.

След около десетина минути нашата лодка започна да се изравнява с талвега. Отпуснах силно платното, събрах горната му част и черупката изведнъж и рязко намали бързината си.

— Така е много по-добре! — каза господин Деноа. Той беше свалил панамената си шапка и силно я притискаше към гърдите си. По челото и по темето му лъщяха капчици пот. — Но вие, както виждам — той се усмихна пресилено, — владеете отлично това изкуство!

— Когато съдбата е с мене, мога да правя чудеса, гос-

подине! — казах. И допълних: — Бих могъл да я подготвя тази вехтория още по-бързо, но се боя от материала. А тия дъсчици не само че са изгнили, но са тънки като черупката на яйце. Знаете ли, аз просто усещам с краката си как напорът на водата ги огъва. Вие не забелязвате ли?

— Карайте по-бавно — каза лаконично господин Деноа.

Аз отпуснах още повече въжетата и лодката захвана да се люшка лениво върху вълните. Стъпалото на десния ми крак напила импровизираната запушалка — почувствувах, че нещо ме стяга за гърлото и преглътнах.

— Гледайте, гледайте! — извика внезапно господин Деноа. В гласа му имаше повече ужас, отколкото тревога или учудване.

Погледнах във водата. Отстрана, пред носа, зад кърмата — отвсякъде се подаваха отвратителните, изострени и сплескани муцуни на малките нигерски крокодили. Тия влечуги, безобидни на брега, зли и коварни във водата, кръжеха упорито около нас, гмуркаха се под кила ни и изскачаха оттам с още раззинати челюсти и лакомо святкащи жълтеникави очи.

— Господи! — прошепна ужасен господин Деноа. Пръстите му бяха превърнали панамената шапка на мекица.

— Такова нещо ми се случва за пръв път — казах мрачно аз. — Плавал съм по тая река десетки пъти, а нито веднъж не ме е преследвала подобна глутница от разбойници. Втори път — продължих след къса пауза — по никакъв начин и за нищо на света няма да плавам с вас!

— Но защо, какво съм виновен аз? — запита Деноа.

— Във всеки случай вие предизвиквате съдбата — казах и започнах да изблъскавам с петата си запушалката от насмолени парцали и конци. Гърлото ми беше пресъхнало и затова извиках високо, за да ме чуе: — Ако паднете във водата, тия приятели ще ви орфат до кости! Внимавайте!

Люшкахме се по средата на Нигер. Двата бряга чезнеха в млечна омара неизмеримо далече от нас, дори ония чадърчета на палмите бяха се изпарили в небитието. По гладката, нашироко нахъдрена повърхност на реката бляскаха огледала и между огледалата сивееха назъбените зурли и плочестите гърбове на тайфата от крокодили.

Изведнъж господин Деноа се изправи като убоден,

погледна ме с втрещени очи, после отново се свлече на седалката, посочи с пръст в краката си и изкрещя с обезумял глас:

— Потъваме!

— Потъваме ли? — казах аз и погледнах като него надолу, макар и да усещах вече половин минута как водата залива стъпалото ми и как се изкачва бързо нагоре, за да прелее над скарата. — Това е наистина една гнила черупка — рекох, — но ако не бяхте вие, нищо лошо нямаше да се случи.

— Не дрънкайте глупости, ами действайте, действайте! — крещеше господин Деноа.

— Как да действам? — повдигнах аз рамене. — Вас ви преследва провидението, а какво мога да сторя аз срещу провидението? Вие трябва да действувате, а не аз!

— Господи! — прошепна с посинели устни Деноа.

— Слушайте! — казах аз и се наведох към него. — Ако вие тутакси не се освободите от тоя грях, който носите в портфейла си и който аз щях да откупя от вас за пет хиляди франка — ние и двамата след пет минути ще станем плячка на водата и крокодилите! Разбирате ли? Аз не мога да помръдна пръста си, докато вие не се освободите от тоя грях! Това не е случайност, а божия поличка, не виждате ли?

Дебоа се огледа. Мътна вода, омара, пустота и страшна, ужасяваща тишина. Наоколо — плоски, назъбени челюсти и плочести гърбове. Отгоре — сиво, пепеливосиньо небе и жестоко изгарящо слънце.

«Ще затисна дупката, а после ще хвърля мерзавеца на крокодилите!» — мярна се в мисълта ми. Усещах устите си да се напукват от жажда. Но седях неподвижно, като да бях предоставил цялата тая игра в ръцете на съдбата.

Деноа извади портфейла си.

— Какво трябва да направя? — прошепна той.

— Скъсайте полицата и хвърлете парченцата на крокодилите! — прошепнах аз.

След няколко минути изкупителната операция беше приключена — мярнаха се подир кърмата няколко късчета хартия и изчезнаха от очите ми.

Една педя — не повече — ни делеше от повърхността на водата.

Коленичих, мушнах ръцете си през дупките на скалата, напипах насмоленото кълбо и затиснах с него отвора. Сетне, като внимавах да не наклоня някой от бордовете, изтеглих въжетата и опънах двете части на платното. Макар и натежала, лодката се понесе напред. Смъкнах ризата си — беше от найлон, — направих от нея нещо като черпак и започнах да изливам водата. И Деноа не стоеше със скръстени ръце — той пък превърна в черпак тропическата си панамена шапка.

Насочих лодката в обратен курс — към десния бряг. Колкото и да изгребвахме, водата между бордовете си оставаше все на същото равнище — нахлуваше непрекъснато през разхлабената запушалка. С такъв прекомерен товар острите завой бяха опасни, затова предоставих лодката на течението и то ни завлече на повече от два километра западно от града. Тук десният бряг се вдаваше във водата, образуваше нещо като малък полуостров, покрит с тръстики и висока гъста трева. Когато наближихме тоя полуостров и крайбрежната пясъчна ивица блесна пред очите ми на тридесетина стъпки вдясно от нас, аз направих *п а р о ч н о* един остър завой почти на деветдесет градуса, без да разслабвам въжетата на платното. Левият борд на лодката тутакси легна, десният се издигна нагоре и ние се намерихме във водата, заобиколени, както и преди, от тайфата крокодили, която ни преследваше.

Тия нигерски крокодили, зли и хищни към талвега, в близост до брега стават кротки и безобидни като шарани. Но господин Деноа, изглежда, не познаваше тая метаморфоза на характера им. Цопнал във водата, той започна да пищи и да издава някакви неистови и несвързани крясъци като луд човек. Шляпаше безпомощно с ръцете си наляво и надясно, току потъваше и се губеше сред кротките гърбици на вълните и това му чудновато държание, изглежда, дразнеше любопитството на влечугите — те го бяха начоголили в кръг, както минавачите по улицата някакъв смешник. Бедният Деноа не знаеше да плува! Пък и да знаеше — ужасът от дузината наобиколили го изострени зурли беше до такава степен сковал мозъка му, че той приличаше повече на агонизиращ труп, отколкото на жив и разумен корабокрушенец. Промъкнах се до него, обхванах го с лявата си ръка през раменете така, че да не ми пречи, и след една минута, следвани тържествено от

крокодилите, ние се домъкнахме до напечения от слънцето жълтеникав бряг.

Когато се съвзе от ужасите на преживяното, господин Деноа ми протегна ръка.

— Вие спасихте живота ми — каза той. Гласът му беше тих, но тържествен. — Аз съм ви безкрайно задължен и безкрайно благодарен.

Извърнах глава, за да не види израза на лицето ми. Едва се сдържах — напушваше ме смях.

— Ще заплатя разноските по лодката — продължи Деноа. — Ще ви изпиша от Париж, от най-прочутата фирма за бельо, половин дузина великолепни ризи. . . — Той помълча и въздъхна: — А на Лилиан ще кажа няколко най-хубави думи за вас. Дано ви помогнат!

— Дано! — прошепнах аз.

И изведнъж ми стана някак мъчително тъжно. Без всякакъв преход радостта се смени с чувство на угнетение, овладя ме безпричинна тъга. Случва се! След голямо напрежение в играта, когато човек залага всичко, дори главата си, на е д н а цифра, на е д и н цвят.

Слънцето се беше наклонило на запад, върховете на тръстиките горяха над главите ни с червеникав огън.

На другия ден заминах за родината си — между джунглата и необгледната шир на пожълтелите от засухата пампаси. Когато се завърнах след два месеца, новият управител на *Hôtel de Palme* ми съобщи, че Лилиан следва вече курсове за шофьори в Бамако. Шарл Деноа продал хотела си на «Офис дю Нижер» — на новия «Офис дю Нижер», стопанисван сега от малийската държава.

Спомням си всичко това и ми става добре. Отпивам бавно от «коктейла» си и усещам как се разлива по измършавялото ми тяло кротка топлина. Приличам на старец, който грее ръцете си на хубавото, което е било в живота му, старец станал, вече поради годините си глух и спял за настоящето. Но аз не съм нито глух, нито спял за настоящето, защото годините ми не са много. Аз виждам наприимер тази млада, червенокафява пантерка, заместничката на Лулу, и си мисля, че има поне хиляда неща, за които може да се тъгува, когато човек се разделя с живота. През витрината виждам как аптекарят Луис тътре сандалите си насреща по нажежения и размекнат асфалт. Той върви

така, като че ли носи кръста на разпятието върху рамене-те си. По дяволите тия мъже със заоблени рамене и меки души! Не ми е по вкуса това, отвращава ме.

Луис сяда насреща ми и ме гледа виновно.

— Ако остана тук, ония в метрополията ще запишат непременно името ми в списъците на нелоялните граждани. Ако се завърна, те ще потърсят сметка за моите симпатии към Суданския съюз и ще ме накарат да се разплащам: с безработица, с безкрайни разтакания по учрежденията или с мизерна служба в някое затънено градче. За собствена аптека не мога и да сънувам! Откъде толкова пари за отпускане на концесия?

Правя се на разсеян и не отговарям.

Той мълчи, смуче от цигарата си. Пръстите му са бели, пухкавички, прекалено бледи за един мъж, който живее и работи в тропиците.

— Знаете ли — казва Луис, като се мъчи да направи някаква усмивка, — моята Ивета ме напусна. Вие я познавате, нали?

Кимам с глава. Мнозина от нас познаваха н е г о в а т а Ивета и я познаваха, както се следва, като мъже. Една смугла мавританска хубавица, ненаситна за любов, накити и везани «бубу». Живееше в квартирата му, но когато той работеше в аптеката — тя приемаше на същото място почти всеки бял, който ѝ се усмихваше от улицата, стига да изглеждаше хубавец и да беше облечен добре. Приемаше го без уговорки, но на изпращане непременно си изпросваше нещо за *rougboire*. Беше лакома за сладкиши и захаросани плодове, купуваше си, но винаги оставяше и за Луис.

Имаше хиляди такива Ивети и не си струваше да се тъгува за която и да било от тях!

— Бях толкова свикнал с нея! — въздиша Луис. — Тя приличаше на едно голямо дете, обичаше да се глези, да прави щуротини. — Той мълчи някое време и маха с ръка: — Избяга подир някакъв румънец. Вие може би го познавате — инженер, нефтотърсач.

Казвам, че не познавам никакъв румънец и никакъв нефтотърсач. Луис моли за извинение. Мислел, че ние, специалистите, се знаем един друг — нали сме комунисти. Аз вдигам рамене: комунисти има навсякъде. Дори на Соломоновите острови, на Сандвичевите острови, на ос-

тровите Самоа. Навсякъде. Но аз не познавам този неф-
тотърсач.

— Тя избяга с него! — повтори Луис.

— Голямо чудо! — смея се аз.

— Наистина! — Луис прави опит да се шегува: —
Няма ли да се вмирише на петрол, бедната, как мислите
вие?

— Дяволите да ви вземат — казвам, — нали оде-
ве тръгнахте за реката? Защо не се удавихте?

Луис смуче цигарата си на едри глътки, после я смачк-
ва в пепелницата, без да я допуши съвсем.

— Уплаших се от крокодилите — казва той.

— Напразно, миличък! Крокодилите щ: започнат
да ви гложат, след като престанете да конвулсирате във
водата. Тоест след като вече сте мъртъв наполовина.

— И няма да усещам зъбите им?

— Гарантирам.

Луис мълчи някое време, сетне изпива на един дъх
чашата си с уиски.

— Все пак това е едно разрешение — казва той. Гледа
ме с тъжните си, женствени очи и пита: — Друга алтер-
натива няма, така ли?

Тоя човек ми досажда. Аз го презирам. Винаги съм го
презирал — и преди да го срещна, и преди случайността
да ме запознае с него. Не мога да понасям хора с такава
душевна кройка.

— Няма друга алтернатива — казвам. — Вървете и
се давете, докато е време. Или си вземете билет за Бамако
и оттам се пръждосвайте директно за Марсилия. В пър-
вия случай — ще ви изплюскат крокодилите, във втория —
подначалниците при Министерството на здравеопазването
в Париж.

— Много сте мил — усмихва се тъжно Луис и ми по-
дава ръка.

Прави две-три крачки между масите и се извърща:

— А ргорос, вземате ли от онези прахчета, които ви
приготвих?

— Редовно — лъжа го аз.

— Непременно ще ви помогнат — казва Луис.

Същия ден, 12 ч.

Лежа в зелената си кутия и отново мисля за Лилиан. Тя извозва спечена жълта пръст по трасето на канала Накри — Сосё. Препуска със своя самосвал, а подире ѝ лети пушилка, гигантска опашка от бухнал прахоляк. Добре ми е, когато мисля за Лилиан, за самосвала, за напоителния канал Накри — Сосё. Спомням си и случая с лодката и се питам; ами ако Шарл Деноа не беше скъсал навреме онази полица? Или изобщо беше отказал да я скъса?

Всеки път, когато мисля за това, изпитвам едно определено и много неприятно чувство. Нигерските крокодили са кротки, но само когато се изтягат на пясъка или са близо до брега. Ако инстинктът за живот у господин Деноа не беше заговорил навреме (бях пресметнал спасението на Лилиан върху тоя инстинкт), аз щях да усетя зъбите на влечугите, непременно щях да ги усетя, преди да съм се нагълтал с д о с т а т ъ ч н о вода, за да загубя съзнание. Имах ли пред вид този риск? Ако кажа «да», благоразумните хора ще ме сметнат за авантюрист, ако кажа «не» — ще ми рекат, че съм наивник. Аз самият не зная какво съм, пък и не ми трябва да зная. Аз мислех тогава за Лилиан — че един млад живот трябва да бъде непременно спасен за живота. И нищо повече.

ТАНЦЪТ НА ПРОСОТО С ВЕТРОВЕТЕ

2 юни, 5 ч. следобед

Това село, където живее Луи-Филип, се намира на осемдесет километра югоизточно от града, насами границата между джунглите и равната и безкрайна степ на пампасите. Южната му част мие един от притоците на Нигер — пълноводен като нашата Марица, когато завалят тропическите дъждове. Той пресича най-издадената част на джунглата, оная, дето се врязва като сектор от дъга в прерията, и през сухото време, което продължава седем-осем месеца, спасява от непоносима жажда хиляди четириноги — селския добитък, зверовете от сенчестите дебри, бързоногите жители на пампасите. Грациозните фламинго, усърдните «секретари», ибисите и всякакви други по-едри и по-дребни птици, шарени като везаните «бубу» на красавиците от племето бамбара — целият този многоплеменен пернат народ намира препитание и гостоприемство тук, сред разливите, и за себе си, и за челядта си.

Докара ме джипката на тракторния център. Шофьорът, смугъл и бърлив мавританец, бързаше за нещо си, за някъде си (имаше годеница в съседното село, на тридесетина километра от селото на Луи-Филип), та затова аз на часа го освободих.

Пладне беше превалило, а селището изглеждаше пусто.

Това селище се състоеше от петдесетина конусообразни колиби, подредени в четири концентрични кръга, всеки отделен от съседния си на около петнадесетина разкрача. Централният кръг образуваше малък площад. В средата на площада се издигаше голямата колиба на старейшината; четирите по-малки къщурки на жените му бяха наклеявали наоколо ѝ като патки. Колибите и дворовете им, концентричните ленти на улиците — целият

този мѣничѣкъ свят от плетища, глина и пожълтяла слама живееше под разлистените клонаци на благословеното и вечно зелено манго. Дворѣт на Луи-Филип, единствения католик в селото (но толкова католик, колкото аз например брамин), неговият двор се намираше в най-периферния концентричен кръг на колибите, откъм страната на тъмнеещата и смълчана джунгла. Тя беше на два хвърлея камък до него или на един изстрел със старата му, разцѣфнала евзалийка.

За баща му, когато бил още в силата си, това разстояние се равнявало само на два хвърлея с тънко бамбуково копие. От двора си стрелял с лѣкъ по шимпанзетата, които налитали на тумби през сухия сезон по неговите манга. Сега с копия и лѣкове си играят децата и юношите, а истинските мъже ходят на лов с евзалийки, с бракувани едноцевки, които търговците вехтошари по градовете — повечето мавританци — продават обикновено срещу два чувала чукал ориз. Това е висока цена, като се имат пред вид дългите и понякога мъчно проходими пътища до градовете, но един «бамбара» я заплаща, без да мърмори много, защото ловната пушка (евзалийка или игленка, или комбинация от двете макар, или каквото и да е там, но да гърми и да стреля) — това във всеки случай е въпрос на достойнство и чест. Та от двора на Луи-Филип до джунглата имаше осемдесетина крачки — пустинно място, осеяно тук и там с жилави храсталаци и зелени бамбукоподобни папрати, покрито от край до край с висока, колкото човешки бой, тлѣста и грапава трева. През това място беше опасно да се минава с боси крака, защото гъмжеше от змии, най-вече по време на големите горещини.

Луи-Филип имаше в двора си две колиби — плетени от прѣти, намазани отвѣнка с кал, с островърхи конусовидни покриви, накачулени с половинметров пласт сплъстено и изсъхнало сено. В по-голямата живееше той с жена си Сана, мохамеданка, а в по-малката — дѣщеричката им Силвестра, на ръст един метър и осемдесет сантиметра, седемнайсетгодишна. Когато трябваше да се опрощава някакъв малък грях, Силвестра се превръщаше във фанатизирана католичка (припкаше при кюрето-мисионер в сѣседното селище, за да се изповядва). Празнуваха ли се празници на плодородието (обработването на ориза, на просото) — в душата ѝ се пробуждаха анимис-

тичните настроения на далечните весели прадеди, настроения, които никак не съвпадаха със строгите повеления на корана. Но тук, между джунглата и пампасите, кой ли пък си даваше труд да спазва каквито и да било повеления и религиозни норми. Бамбара, туареги, бенá си имаха свои обичаи, свои норми, пригодени към средата, климата, инстинкта за продължението на рода — и всичко това механично пришито било към култа на Мохамеда, било към култа на християнската света Богородица, наситено с анимистичните поверия на прадедите за добри и лоши духове. Така че смешението на култовете даваше възможност на тази Силвестра от тропиците да живее според природата си — както живееха всъщност всичките събратя на католика Луи-Филип и всичките посестрими на мохамеданката Сана. Кюретата и ходжите от вътрешността на страната — където ги имаше, — и те самите отдавна бяха престанали да изискват от «верующите» онова, което не подхождаше на природата им, на вековните им навици, на естествените закони на живота.

Както бамбара, така и туарегите не заключват къщите си. Рядко може да се види ключалка върху вратата на една селска къща. Луи-Филип ще се реши да излезе срещу двурог носорог с жалката си евзалийка, но никога няма да се реши да отвори чужда врата.

Лекичко побутнах вратата и прекрачих прага. Когато очите ми привикнаха с полумрака, аз огледах познатата обстановка и не открих нищо ново в нея, никакви промени. Аз и не очаквах да открия никакви особени промени, защото в къщите на туарегите годините не могат да променят нещата, та камо ли нищожните седмици на някакъв си месец! Търсех впрочем онова, което ми трябваше, и скоро го открих. Открих го в единия от ъглите (ако в една огромна кръгла стая може изобщо да има някакви ъгли!) между половин дузина пълни и полупълни чували с ориз и просо, затрупани с всякакви видове огромни, средни и малки кратуни — изрязани и цели, рисувани и гладки, съвсем пресни, наскоро, изглежда, откъснати от бостана. Измъкнах от тая неразбория нещото, което ми трябваше — удобна люлка за спане, плетена от жилавни треви, ограничена от двете крайни страни с черно като въглен дърво. Това търсене ми струваше доста усилия — коленете ми се разтрепераха, по челото ми изби студена пот.

По средата на колибата имаше нещо като подиум, правен от глина, покрит с рогозки, украсен в ъглите с кожи от антилопи. Тоя подиум, висок две педи, служеше за ложе, върху него спяха Сана и Луи-Филип. Макар да знаех колко е неприкосновено това място, аз подгънах крака и приседнах на рогозките — в колибата нямаше столове, а трябваше да седна, защото ми се внесе свят.

Така престоях някоя и друга минута, вслушан в сърцето си. Сърцето ми като че ли скърцаше, с мъка се сви-ваше и с още по-голяма мъка изтласкваше кръвта. Отровата на оня трън продължаваше да върши работата си, в това нямаше никакво съмнение.

Но аз и не исках да мисля за никаква отрова. Аз разглеждах стените на колибата, и то така, сякаш бях попаднал тук за пръв път. Разглеждах ги с голямо любопитство. Биеха на очи най-вече десетките чифтове рога, забучени с груби куки в сивата глинена мазилка. Имаше прави, извити, къдрави, гладки като щикове — имаше всякакви видове рогове от антилопи, газели, кози. Висяха опънати кожи — кадифени, от черна пантера; пъстри, напръскани с жълти и кафяви точки; други на по-едри и бели петна — от леопард. Помежду кожите се зъбеха безоки препарирани глави на шимпанзета, на бивол, на двурог носорог. Срещу малкия примитивен стан на Сана беше опънато килимче, изтъкано от ярко оцветени вълнени прежди. В средата на това килимче блестеше парче от огледало, закрепено с тънки ивици от жълто лико. За стол на тъкачката служеше грубо скован сандък, продълговат и нисък, покрит с рунтава и сплъстена на места биволска кожа. В него бяха скътани вероятно празничните премени на Сана, а може би и сачмите и джепането на евзалийката на Луи-Филип. А самата евзалийка на тоя страстен ловец висеше на ремъчката си върху централния подпорен стълб на колибата, закачена за една огромна бледожълтеникава бивна на слон.

Спомних си нашия последен съвместен лов с Луи-Филип и погледнах проклетата му евзалийка с неприязън. Ако тогава кремъкът ѝ не беше отказал да подпали барута, може би работите щяха да се наредят по-другояче и аз нямаше да срещна на пътя си фаталния трън. Но дали пък в случая само пушката беше виновна.

След като си отпочинах, праметнах през рамо люлката и излязох навън.

Сега лежа в гъстата сянка на две съседни дървета манго. Не виждам дори едно нищожно късченце от небето — над главата си имам непрогледно море от шума. Тук и там сред зеленината проблясват жълти, жълтеникаворозови, охрови петна. Достатъчно е да протегна ръка, за да докосна някое от тях. Това са плодове — сочни и ароматни плодове на мангото. И на цвят, и по вкус — чудновато съчетание на прасковата, дюлята и бялата слива. Достатъчно е да протегна ръка, за да откъсна праскова, дюля и сочна бяла слива. Но не мога да протегна ръката си. Не искам да движа дори пръстите на ръцете си. Намирам се между две вечности — джунглата и пампасите. Толкова ми се ще да се вслушвам в езика им, да вникна в него, да го разбера. . . Каква тишина! Може човек да полудее в такава тишина, може да грабне новата си карабина и с един изстрел да разбие черепа си. . . Стига да има желание за едно нещо — да помръдне пръста си. Защото карабината има спусък, който трябва да се натисне с пръст.

Същия ден, късно вечерта

Едва ли съм спал повече от час. Когато отворих очи, въздухът около мене изглеждаше червеникав — слънцето захождаше оттатък прерията.

Когато слънцето захожда, над целия този свят от лесовете, равнини и мочури небето заприличва на купол, направен от искрящ рубин. Червеникави отблясъци сияят в дъното на купола, под най-изпъкналата му дъга, сякаш там невидимо духало разкалява до червено гигантски парчета от лъскава стомана. В тоя кратък промеждутък между деня и нощта над земята ляга сякаш море от розовина — една възбуждаща, освежаваща розовина може би, защото в тоя час светът винаги се пробужда, зашеметен от жажда за живот. Към поречията и разливите припкат стада от антилопи: куду — с разклонени рога и къси опашки, като тояжки; бейза — с тъжни муцуни и наклонени рога, като у нашенските кози; гну — чудновати създания с тяло на кон, с разкошни опашки до земята, с мустакати биволски муцуни и рогове на вол. Към поречията и водопоите се устремяват зажадняли зебри, слонове, биволи. Маймуни крещат и скачат по кло-

нищата на изкорубени от старост гигантски дървета, зъбят се някому, без сами да знаят на кого, ръкомахат и правят примки с голите си опашки. Пантери изскачат из сенчестите си леговища, мъркат като огромни котки и точат ноктите си по грапавите кори на прогнили дънери. Малко встрани от шумотевицата при бродовете, застанали на един крак върху още топъл, излъскан от водата камък, стоят замислени марабу — те изглеждат замислени, а всъщност наблюдават зорко плитчината пред себе си, за да довършат ситата си вечеря с някоя по-тлъста рибка.

И селото с островърхи колиби, със смълчаните си безлюдни дворове, с глухите си градини — и то оживява в тая прохладна привечерна розовина. Глъч, каквато може да се чуе само по нашите най-оживени панаири, клокочи из дворовете, прелива по улиците, носи се на възбог. Стопаните са се завърнали от оризището, от блока с просото, от зеленчуковите градини. И оризът, и просото, и зеленчукът са общи, на цялото село, на всички, и всяко гърло получава свой пай ориз, просо и зеленчук. Всеки е чоплил земята според силите и възможностите си и всички имат право да утоляват глада си, макар и не всички да са еднакво лакоми. «По-добре е някому да остане, отколкото да не стигне — казва старейшината. — Когато ориз остане, хората не се натъжават, а когато не стигне — губят охота за смях.» По тия краища мерило за стопанското благополучие е смяхът. И понеже децата не се броят за «гърла» — селището дава на всяка майка отделен участък земя, за да го засява с просо и ориз, да го обработва самостоятелно и за себе си, та децата ѝ да са сити, да имат охота за смях, без да подяждат пая на родителите си — родителския си смях.

— А мързеливците? — попитах веднъж Нуну Нхвاما, старейшината на селото. — Готовановците, шмекерите?

Той поглади дългата си бяла брада, погледна ме снизходително и кротко се засмя:

— Човек става мързелив, когато затлъстее, а тлъстината по тялото идва най-вече от безделието. Нее ли така? Затова ние се грижим хората ни да не стоят без работа. Но се случват дни, когато наистина няма какво да вършат. Тогава ги изпращаме по участъците на майките — да по-

магат. Или начело с дузина тамтаи правим поход — цялото село — до мерите с държавна земя: работим, за да има повече храна за нашите войници, повече зърно в държавния хамбар. Тази работа е весела и ние много я обичаме. Държавните стопанства имат машини — нашите хора са луди за тях. Готови са да бият половин ден път, за да ги погледат. А понякога устройваме лов. Вдигаме на крак младите мъже, правим хайка, а вечер жените пекат на жарава плешки от куду, от бейза. Ако ловците ударят опасен звяр — палим голям огън на площада и и устройваме тържества. Момичетата и момците танцуват, а по-старите пушат с лули около огъня и обмислят утрешната работа. Място за леност няма, както виждаш, затлъстели от бездействие хора рядко ще срещнеш между нас. Но ако се появи ленивец все пак и леността му не иде от болест, а е ленив поради природата си и се мъчи да прикрива лентяйството си с хитрини — ние постъпваме с такъв човек така, както постъпваме с омъжена жена, за която се разчуе, че ходи против волята на мъжа си с чужди мъже. Такава жена ние изпъждаме от селото, като ѝ даваме да си носи за из пътя една торбичка с ориз. Нека тя да гони градовете, пристанищата по Нигер, там да си търси късмета! А на хитреца, дето лентяйствува, ние не му даваме за из пътя нито едно зърно ориз. Изгонваме го в джунглата или в степта, защото такъв човек не е нужен на хората. Пък ако се завърне жив след някой и друг ден, той се завръща без мързела си. И започва да работи наравно с другите, без хитрини, защото е видял с очите си и е чул с ушите си закона на джунглата, порядките на степта. А ние, старците, като се уверим, че е умъдрял, забравяме онова, което е било преди: правим му място до огъня — да пуши с нас и да яде от празничния овен наравно с нас.

Сана чукаше ориз на двора, като изхвърляше нависоко и майсторски чукалото — един загладен дървен прът, висок колкото нея, със заоблен крайщник. Колкото пъти падаше тоя прът в дълбоката чутура с ориза, толкова пъти тя се провикваше с цяло гърло като чапла, обхваната от някакъв лудешки екстаз. При това тя полюляваше ритмично тялото си, въртеше рамене, тръскаше глава. Същият този обред се извършваше по същия начин в съседния двор, в на срещните дворове, в цялото село — ритуалните викове и песни летяха по всички посоки на света. Но и Силвестра, грациозната почти двуметрова Силвестра, не оставаше по-

назад от майка си — като белеше лук и режеше краставици с един ханджар, достоен за клане на шопари, тя подскочаше от крак на крак, кършеше кръста си и къреше някаква песен, толкова весела, че сама се заливаше във водопади от смях. Такива Силвестри имаше, току-речи, навсякъде по дворовете, така че заедно с виковете на чапли те небесата ляха фойерверки от ликуващите трели на момичетата. На тоя хор пригласяха басови подвиквания на мъже, които тъкмяха семейните огньове, мучене на волове от общоселския обор, блеене на овни. Щастието на тия хора беше примитивно, топлеше душата така, както вечният и примитивен огън, запален на поляната, стопля ръцете на измръзналия скитник-ловец.

Бъбрехме с Луи-Филип за това-онова, пушихме. Той ме поглеждаше навремени скришом, с тревожни очи и аз знаех, че сърцето му се гърчи от мъка. Колко ли дни ми даваше още? И дали се чувствуваше виновен за нещастieto ми?

По едно време той щукна от двора и аз се приближих до Силвестра.

— Много си измършавял — каза тя, като ме огледа критично.

— За псетата съм вече — казах.

— Ти си победител на лъва — усмихна се Силвестра. — Всички победители са хубави.

— Дори когато измършавеят като степни хиени?

— Винаги са хубави — каза тя.

— А ти би ли се омъжила за мене?

Зъбите ѝ блеснаха, тя се усмихна.

— Не е хубаво, дето се шегуваш — каза тя. — Победителите не се шегуват така.

Седнах на предишното си място и запалих цигара.

Луи-Филип се завърна скоро. Пред него крачеше важно Нуну Нхвама, с бяло наметало, строг и замислен.

Поздравихме се според обичая, после той седна кръстат на рогозката, която Сана му поднесе, и дълго ме гледа.

— Ние те обичаме като приятел и наш брат — започна старейшината.

Кимнах с глава. Силвестра ме гледаше с очи, които сякаш казваха: «Защо пък да не се омъжа за тебе?» Но те казваха това без въодушевление, дори тъжно, и аз извърнах глава.

— Ти разговаряш с нас като приятел и наш брат — про-

дължаваше тихо и равно Нуну Нхвама. — Ядеш с нас от нашия ориз, пиеш мляко с нас от нашите кратуни, стреляш срещу лъва, за да спасиш от зъбите му наши волове.

— Нуну Нхвама — казах, — всички тия приказки са излишни.

«Силвестра ме гледаше по-другояче — спомних си и се засмях. — И не само ме гледаше другояче, ами се правеше, че не забелязва нищо, когато слагах ръката си на кръста ѝ.»

Старецът отново въздъхна.

«Всъщност дали съм слагал ръката си на кръста ѝ, или само съм мислил за нещо подобно?» — усъмних се.

— Ти трябваше да ме послушаш — каза Нуну Нхвама — и да се лекуваш с билките, които ти дадох. Ако беше ме послушал, сега душата ти щеше да ламти за лов, очите ти щяха да гледат към джунглата, а устата ти щеше да се смее със смеха на сития и безгрижен млад човек.

— Та не виждаш ли, Нуну Нхвама, че ми е весело и че се смея? — казах.

— Силните мъже се смеят и тогава, когато им е много тъжно — напомни ми кротко старецът и завря пръсти в брадата си. — Когато бях млад, помня, имахме в рода си един ловец на име Вай. Той беше с една глава по-висок от тебе, а в колибата си имаше кожа от лъв, три леопардови кожи и толкова кожи от антилопи, колкото може да вдигне на гърба си един много як човек. Тогава ние ловувахме със стрели и с копия и неговите ловни трофеи бяха заслужени трофеи, спечелени с ловкост и сила, по мъжки. Този човек имаше много и всякакви успехи, живееше сито. Двете най-хубави жени от селището бяха негови. Но все пак ходеше намусен, сърдит за нещо, никога не се засмиваше и ако нравът му не беше великодушен и незлобив — щяхме да се отнасяме с него като с чужд човек, като с неприятел-пришелец. Но случи се така, че леопард откъсна дясната му ръка — беше по време на един голям лов, — откъсна я чак до рамото. Когато нещастникът излезе след месец от колибата си, ние го заобиколихме с нажалени лица — той беше един сакат човек, добро не идеше насреща му. Стоехме около него, въздишахме, а той ни изгледа със студени очи, помълча, сетне — това никой от нас не очакваше, кълна се в Мохамеда и във всичките добри и зли духове на джунглата и степите! — сетне той се засмя с такъв весел смях, че по гърбовете ни като да полазиха пълчища

от най-лютите и лакоми мравки. От тия мравки, дето, като жилнат — откъсват месо. Но човекът се смееше и колкото и да изглеждаше странно това, смееше се истински, както и ние самите се смеехме, когато ни беше весело. След месец Вай остана с една жена — по-младата го напусна. У нас имаше такъв обичай: когато мъжът не може — поради рани, получени във война или на лов — да изхранва челядта си, жените да го напуснат, да се приберат — всяка с децата си при своите, докато той отново се оправи и стане годен пак да обтяга лъка и да варди овцете си от грабливи зверове. За Вай, разбира се, нямаше надежда да се оправи, защото е известно, че никому не расте нова ръка, след като предишната е откъсната до рамото. Така че той остана да живее сам в колибата си, а когато някоя заживее по-дълго време усамотен, той непременно заприличва по нрав на слонове-самци: става зъл, заядлив, неприятен за свои и за чужди.

Но с нашия Вай се случи обратното. Вече никой не можеше да го види навъсен — смееше се, ходеше изправен като палма, шегуваше се, като срещнеше някого от предишните си другари ловци. И колкото повече слабееше от недояждане, толкова по-често го слушахме да пее и да свирка весело на птиците, които кълвяха мангото в запустелия му двор. Истина е, че като ударехме по-едър дивеч или заколахме овен — носехме му, макар това да не се случваше твърде често, но не го забравяхме съвсем. Той приемаше отначало даровете ни свенливо, смущаваше се, а после отказа, започна да ни гони. Казваше, че му стигали плодовете на мангото, че го заболявали червата, когато гледал месо. Ние не му вярвахме, знаехме, че ни лъже, но не настоявахме. Не искахме да го болят червата — преструвахме се, че му вярваме, и отнасяхме месото в колибите си. Така измина една година и той съвсем измършавя, дори повече от тебе. Но продължаваше да пее, да се смее и да подсвирква на птиците, като че ли имаше в колибата си най-хубавите от най-хубавите ни жени, а на софрата си — гореща, току-що обжарена плешка от овен.

Силен човек беше този Вай! Веднъж тръгна за джунглата, потъна в сенките ѝ и с това се свърши — повече не го видяхме. Но като че ли и сега слушам гласа му, макар оттогава да са се изтърколили пет пъти по десет години: върви към джунглата и пее весело, сякаш отива на

годявка. В лявата си ръка държи копие, а тя, ръката му, изтъняла като бамбуковата тояга на копието му! Кожата се опънала по ребрата, гръбнакът му — като сух корен. А държи снагата си изправена и се чудиш: откъде тая сила и това веселие на духа?

Такъв го помня Вай, ловеца. Силните мъже не се забравят лесно, живеят в годините, в спомените на хората.

Да се случи нещастие с човек в наше време няма да е страшно. Имаме си добитък достатъчно и ако не сме преситени на месо, не сме и гладни. А ориз и просо — колкото щеш! Ще изхраним нещастника и нито нему ще е съвестно, че подяжда някому залъка, нито пък ние ще усетим никаква тежест. Но в ония години беше тежко — изтикали ни бяха твоите бели събратя по най-дивите места — в джунглата, при лъвовете и пантерите, в прерията — при змиите, сред безводието, където дори птици не долитат. По онуй време човек с две ръце мъчно се изхранваше, та камо ли с една!

Но Вай беше силен мъж — щадеше гордостта си, защото беше убивал лъв. А който убива лъв, не протяга никога и никому ръка. Не приема милостиня. Вай имаше сурово лице, но сърцето му беше добро. Не искаше да ни тежи, защото знаеше сиромашията ни. Затова хвана джунглата — да ни отърве от грижи по себе си, да не оскърява душите ни със слабостта на едноръкото си тяло. Той беше силен мъж. Само най-силните от силните умеят да се смеят, когато ги сполети голямо нещастие, такова нещастие, което затрива човека от живота. . .

Беше започнало да притъмнява. Стопи ли се розовината, разтвори ли се в синкавината на краткотрайния здрач, нощта приижда бързо и изведнъж като водите на Нигер по време на големите дъждове.

Нуну Нхвама се изправи, сложи ръката си на челото ми, като че ли искаше да провери дали не ме парят вече пламъците на тропическата треска. Но аз знаех, че моето чело е студено, както са студени ръцете, краката и устните ми. А това допиране на старческата ръка като че ли ме пренасяше в умрялото време на десетилетията, в безжизнения свят на спомените и сенките. И кой знае защо, онази мисъл отново се мярна в паметта ми. Все пак можеше така да се случи, че тя да не довърши работата си докрай. . . нали? Нещо в мене се бунтуваше против сен-

ките, бунтуваше се срещу допира на тая старческа ръка, която миришеше вече на пръст.

— Остави ме на мира, Нуну Нхвама — казах.

— Трябва да се разиграе кръвта ти — каза замислено Нуну Нхвама. Той като че ли не беше чул думите ми. — Трябва непременно да се разиграе кръвта ти — повтори той.

Тук, между джунглата и пампасите, думите на старейшината имат силата на закон. Когато Нуну Нхвама нареди да се запали на площада голям и тържествен огън, никой от туарегите не възразява — всеки носи съчки и цепеници и върши това с усърдие, защото знае, че върху стъкнатата жарава ще бъдат печени на шиш вкусни и тлъсти овни, че Силвестра и дружките ѝ ще разнасят в кратуни гъсто питие, което може да изкарва от очите искри.

Тоя пир на площада продължи до среднощ. Когато овните бяха изядени и костите им оглозгани, и питието изпито, Нуну Нхвама повика майсторите на тамтама. Шестимата се наредиха в полукръг срещу огъня с конусообразните си инструменти и старейшината кимна с глава. Тояжчиците удариха опънатите кожи, заваля дъжд от звуци, завъртя се вихрушка от звуци и тогава джунглата, пампасите, хилядолетията и божественият Нигер — всичко нахлу върху нас и мигом ни откъсна от света. Тамтамът — това напомня прародината на човека, дълбината на времето, стихията на вечното движение, това се докосва до първичното и вечното в живота — зовът на кръвта може би. . .

Започнаха танците. Високи и стройни мъже изобразяват лов — но не какъв да е, лов рискован, царствена игра със смъртта: преследване на лъв. Нуну Нхвама се изправя и тържествено ме сочи с пръст. Пръстът му е мазен от овнешката лой, блести в светлината на огъня като ошърбен зъб на престарял звяр. Луи-Филип удри с юмрук по гърдите си и надава, колкото му глас държи, бойния вик на туарегите. Стотина гърла подемат тоя вик и нощта скача прободена с големите си жълти звезди, с пламъците на огъня, които ближат скутовете ѝ, със страшната тъмнина на своите безлюдни гори и равнини. Това е овация, сърдечна, тържествена, тя се отнася за моята

особа и аз се изправям на крака. В тоя миг Нуну Нхвама е забравил, че е правоверен мюсюлманин — той кълчи по един ужасен начин дългото си засъхнало тяло, маха с ръце, като че ли са го нападнали хиляди привидения, шепне заклинания и блещи очите си срещу мене. Той призовава добрите духове на дедите си — моли ги да ме вземат под свое покровителство, да обезсилят отровата, която е влязла в жилите ми, да ме дарят със сто години живот. И докато той призоваваше духовете на дедите си, тамтамите разговаряха по един тайнствен начин с жълтите звезди над главите ни, със съседните галактики, с цялата вселена.

Завършиха овациите в моя чест, молитвите за дълголетието ми — и танците продължиха отново. Но тъмните и мъдри очи на Нуну Нхвама като че ли не бяха доволни от «разиграването» на изстиналата ми кръв. Той повика Силвестра, неведе се и прошепна нещо на ухото ѝ, а тя от своя страна и с най-съзаклятнически вид прошепна нещо в ушите на музикантите.

— Сега ще видиш играта на просото с ветровете — усмихна се загадъчно Нуну Нхвама. — Нашите момичета я играят само веднъж в годината — вечерта срещу празника на плодородието. Тогава стават годявките, а сватбите — в началото на дъждовния сезон. Но за да стане весело на душата ти, аз наредих на най-хубавите ни момичета да изиграят тоя танец специално за тебе.

Тамтамите загърмяха напевно и призивно. Това беше зовът на кръвта. Влажният югозападен вятър, роден в далечините на невидимия океан, летеше към нас. Слушах тамтамите и усещах живителния дъх на идещите ветрове. И отново се мярна о н а з и мисъл в главата ми, но аз не ѝ обърнах внимание, защото бях свикнал вече с нея. Срещу огъня излязоха девет момичета и първата от тях, тази, която ги водеше, беше Силвестра. Момичетата излизаха така, както газеха по оризищата през големите горещини. Но вместо цветни набедреници имаха около кръста си китки от щраусови пера.

Музикантите усилиха бясно ритъма на своите тамтаи, всяко от момичетата се завъртя в някаква своя лудешка вихрушка, щраусовите пера литнаха, заприличаха на малки зовящи криле. . .

Сега е среднощ. Лежа в люлката си, но още чувствам парещото дишане на Силвестра по устните си, влажната хладина на тялото ѝ.

Печените овни, гъстото пиене, танцът на просото с ветровете — всичко това, благословено от старейшината Нуну Нхвама, и огромните огньове, които лумнаха тук и там между колибите — това угаси жълтите звезди и изтласка тъмнината към най-отдалечените крайнини на селото. Тамтамът завладя света, върна времето с хилядолетия назад.

В РОДНИЯ КРАЙ

3 юни, малко след полунощ

Тая весела нощ дължих на Нуну Нхвама. В младостта си Нуну Нхвама беше убивал лъвове и леопарди, и пантери, и несметен брой рогат дивеч; смазал беше с тоягата си главата на един бял господар — по-жесток от шарения леопард и по-алчен за млади момичета от косматата горила в джунглите. Нуну Нхвама беше силен мъж и велик ловец. И сега, на своите осемдесет години, той можеше да пробие само с едно натискане на палеца си черепа на заклания овен и да изсмуче мозъка му до капка. С един поглед можеше да накара своите туареги да се изпокрият в колибите си, както се криеха куду из храсталаците на прерията, когато ненадейно изскачаше насреща им гривестият цар; и с едно махане на ръка — да променя обичаите, установени от столетия, да чествува например празника на плодородието по никое време, на границата между сушата и дъждовете. Такъв силен човек беше Нуну Нхвама. И тоя човек помръкна, като ме видя измършавял и слаб, и не се посвени от скръбта си, а сложи ръката си на челото ми и аз усетих през загрубялата ѝ кожа всичката мъка, която глождеше душата му. И ми разказа историята на ловеца Вай — за да ме утеши, и премести празника на плодородието половин сезон порано — за да сгрее кръвта ми с огньовете, пивото и ритуалните танци на племето туареги. Това го направи за мене — великият ловец Нуну Нхвама, вождът и старейшината, пък аз бях само един чужденец, бял човек, странник из тия места.

И като мислех за тая сила, която не огрубява сърцето на човека, и за могъществото, което с бащинска любов слага ръка върху челото на слабия, аз си спомних друга една нощ, такава весела, но преживяна две десетилетия назад във времето в родния ми край.

Притварям очи и той примамливо ми се усмихва — синкавият балкан, потънал в лилавината на здрача, с накъдрените тюлени облачета над него, с поляните си, с високите си буки, с бистрите ручей и дъхавия здравец. Където слънчевият ожен валог се наваля, прави гърбица и стръмно се спуща към дълбокия и зашумен дол, който разделя голямата планина от хълмовете — през това място от ранна пролет до Никулден клокочи вода. Нито е река тази вода, нито е поточе, а рекичка, която нашите хора наричат Марина бара. Те ѝ казват така и несправедливо според мене, защото думата «бара» напомня ленива вода, мътна и зелена от жабуняци, а пък нашата беше бърза, скоклива и бистра като стопено стъкло. Тъй я кръстили някога и кой знае защо, но името ѝ останало до наши дни. Изтичаше изпод един свод от потъмнял гранит, в местността Купите, на около километър и половина западно от селото. Тоя естествен тунел, откъдето водата изтичаше, водеше в дълбините на хълма — можеше да се пълзи между стените му донякъде, успоредно с потока, но това изискваше спокойни нерви и много сили и опитност, не беше лъжица за всяка уста. Като прибираще някое и друго от горските поточета, които пресъхваха лятно време, Марина бара политаше стремглаво надолу към устието на дълбокия дол. Каквато беше малка и скоклива, приличаше на сърничка, подгонена от лют единак — препуска напосок през поляни и долища, за да отърве някак кожата си от вълчите зъби.

А в устието на дола беше заела пусия насреща ѝ караджейката на баща ми. Сграбчваше я алчно в дървения си улей и като я засилваше от високото, запокитваше я с все сила върху перките на дървеното колело. Водопадът долу бумтеше и ревеше, пенеше се като истински въртоп. Каква наслада беше да се стои в тоя въртоп, срещу бесните пръски на колелото! Не всеки можеше и не всеки имаше смелост да застане там.

Тя беше наследство от дядо ми, тази жалка воденичка, а баща ми се сети за нея едва когато го уволниха като учител през тридесетте години. И сега не зная каква ще да е била изгодата му и изобщо дали е имал някаква почувствителна полза, защото заможните стопани мелеха житото си на валцовата мелница в другия край на селото, а тука идеха най-сиромасите, изполичарите. Помня ги — вървят подир магаретата си, не бързат, крачат по пъте-

ката, която се вие измежду буките, боси, нахлупили над очите си овчи калпаци. А в чувалите — меки като продупчени мехове, защото бяха наполовина празни — кукуруз с какалашки, пшеница, смесена с ръж. Такова беше мливото, мизерно, но камъните го стриваха усърдно, грижливо и докато кречеталото вдигаше врява — воденичката ухаеше на топъл, добре препечен просеник.

Нашата къща — в горния край на селото, досами гората — на два ката, засмяна, с мушкато по прозорците, с градинка от латинки и ружи пред входа — сякаш е пред очите ми. Стоя зад ниската ограда от вършини и като че ли чакам да се обади отвътре мекният и топъл глас на майка ми. Малко тъжна, уморена като всички жени, които имат само една голяма грижа — да понасят търпеливо деспотичната воля на мъжете си.

Сухият и дългунест мъж, който стои на пруста, е баща ми. Той ме гледа със студените си синкави очи и погледът му е безстрастен, разсеян, сякаш не ме забелязва, или ако ме забелязва — вниманието, което ми отделя, не ще да е по-голямо от едно пшенично зърно. Това е поглед на човек, загледан в далечината, погълнат от мисли по нещо важно, голямо. Защото, когато човек гледа надалеко и мисли за нещо важно, той не забелязва обикновените и делничните неща — делничните хора например с обикновените им всекидневни радости и грижи. Затова човекът, който стои на пруста, не ме вижда, пък аз се оглеждам цял в очите му — виждам образа си в тях така, както бих могъл да го видя отразен в дълбока, синкаво-тъмна вода.

И ето онова момченце, пълничкото, момченцето на чипоносата хубавица от мансардния етаж — то стои отпреде ми, в моята стая, дошло ми е на гости да ми покаже нещо, да ме пита сигурно за нещо, пък аз го гледам и почти не го забелязвам, защото си мисля за големите медни залежи в планината, които искам да открия за хората, за да им бъде добре.

Ето я моята съквартирантка, химичката. Ние се целувахме с нея, бяхме приятели, но се случи да не запомня предприятието, където тя работеше като лаборантка, и тя се разсърди. А не трябваше да се сърди, защото по онова време главата ми беше замаяна от грижи — доказвах хипотезата за ония големи залежи. Ние се целувахме с нея, но си мисля, че когато тя е дохождала в стаята ми,

аз съм я гледал по същия начин, както оня човек ме гледа сега от пруста — със студени и чужди очи.

Аз посрещнах студено онова момченце от мансардния етаж, но по-сетне ние станахме приятели с него, защото открих в сърцето му стремежи по големи неща. То носеше маршалския жезъл в малката си туристическа раница, крачеше надалеко и затова го обикнах. Получих подарък от онази, чипоносата, майка му — една бродирана покривка за маса, работена кой знае колко време, защото беше бродирана с много цветни конци, твърде нагъсто. Аз я забравих някъде, тази покривка, не си спомням точно къде, и не се натъжих особено, дори никак не се натъжих, когато разбрах, че съм я забравил, защото тогава не ми беше до такива дреболии като покривките — имах си големи грижи с моите залежи, с осъществяването на хипотезите си. А моят съквартирант, един сърдечен доктор добряк — той едва не се разплака от мъка. И не заради покривката! Сигурно беше вдигнал глава да погледне в очите ми — пък те са го срязали с равнодушието на оня човек от пруста. Каква изненада, господи! Затова той едва не се разплака от мъка. Той съзерцаваше живота през пембеното перде на добродушието си, изследваше света от ниското прагче на своите дребни и ограничени интереси. За такива хора загубата на една покривка-спомен означава трагедия, мелодрама, съпътствува се с какви ли не болезнени преживявания. А ние с оня човек от пруста в подобни случаи само махаме с ръка. Или вдигаме снизходително рамене.

Това се случи през зимата на тридесет и втора. Връщал се Даскала от лов (човекът на пруста, в чиито очи оглеждам себе си, баща ми), но се завръщал, както рядко бивало — с празни ръце. Когато призори напуснал селото и излязъл на къра, времето било ясно, тихо, снежната покривка изглеждала атлазена, синкаворозова. Време само за лов! А сетне, като наближил дядовата Минчова кория, изведнъж духнал оня вятър от балкана, който нашенци наричат «кошавата». Развилнял се, писнал, ревянал като по умряло — докарал откъм Дунава камарища грозни и свъсени облаци, небето потъмняло, розовият допреди малко сняг посивял. Извила се фъртуна.

Дигнала кучката заек, после — други, а пред муш-

ката на едноцевката като люшнала една бяла завеса от сняг — де ще улучиш. Не заек, а вол не можеш съзря в такова проклето време. Кучката джафка като луда, върти заека наоколо ти, върти го, но как да го видиш! Целият свят се превърнал в някаква бяла, кипяща каша. Да се стреля напосоки е глупост — шансът е нищожен, а барута и сачмите никой не ги дава даром, струват пари.

Поскитал нашият човек някой и друг час и решил да се връща. Не било весело на душата му, защото никой ловец не се завръща весел след ялов лов.

Над дядовата Минчова кория пътят прави една стръмна гърбица и тая местност нашенци наричат Самарище. Отдясно — гъста букова гора, откъм лявата страна — дълбок и усойничав дол, обрасъл с габър и лещак. А падината към дола — стръмна и гола като стена. На това място преди няколко години разбойници причакали един нашенец, Лазар Паздера — богат човек, собственик на вършачка. Причакали го в гората и като се появил с каруцата си на пътя, спрели конете, взели му парите и вълчатата шуба, после го халосали с тояга по главата и го хвърлили в пропастта.

Дълго време след тая случка заможен човек не се рещавал да преваля без дружинка Самарището, особено пък в снеговити и мъгливи дни. Затова учудването на Даскала било голямо, когато из гъстата завеса от сняг изведнъж изскочил пред очите му като някакво привидение раванлията кон на известния по оня край Дочо Панков, запален сговорист и имотен човек от нашето село. Тоя Дочо имал над триста декара тлъста орница, която, макар и да не била събрана накуп, представлявала в ония години едно доста голямо богатство. Освен тая земя държал кръчма в долната — полската махала на селото, която била заселена от по-заможни хора. По характер бил лют човек, зъл, виждали са го да гони с камшик синовете си из двора и да налага двамината си ратаи с каквото му попадне в ръка. Той самият бил на работа луд, лятно време не слизал от кобилата си — от сутрин до вечер дигал пушилката по меките прашни пътища из къра, като препускал от една нива до друга. И колкото ясно обичал земята си, толкова стръвно мразел комунистите: омразата, родена от любов, е ядовита като отровата на пепелянката. Тая омраза го завела в редовете на най-

върлите сговористи. Имало и други сговористи в село, но Дочо Панков бил тоя, дето повдигнал въпроса за баща ми. «Ний не щем учител комунист!» — рекъл на околийския началник и ударил с юмрук по масата. Така разправяха хората за него. Ударил с юмрука си по масата на околийския началник, защото бил богат човек, държал кръчма, а пък и народният представител — покровител на околийския — му бил борчлия с голяма сума пари. «Не щеме комунисти да учат децата ни и туйто!» — рекъл Дочо и работата с баща ми била свършена в същия тоя час.

Та неговият раванлия кон се мяркал пред очите на Даскала и той много се учудил. Стоял си конят на едно място, така с наведена глава, и като че ли се ослушвал в нещо, а седлото — празно. Нямало го ездача. Един кон без ездач, когато гората наоколо е зелена и в сенките ѝ чуруликат птици, а от далекото се носи на вълни, на вълни проточената песен на жетварките — това не буди кой знае какви мисли. Слязъл човекът от седлото, за да се поизтегне на шарена сянка, под разлистените клонаци на някоя стара бука близко до пътя. Няма нищо необикновено, нищо достойно за учудване, защото здравецът, мащерката, мъховете и килимчето от ланска шума мамят окото на пътника. На такова мамене човек мъчно устоява дори когато пътува с раванлия кон.

Даскала познал коня, макар че муцуната и гърбът му били засипани със сняг. Празното седло предизвикало за миг в душата му появата на някаква особена радост — всяко живо същество чувствава изблик на радост в сърцето си, когато предусети, че със смъртния му враг ще да се е случила някаква фатална и непоправима беда. Това е закон на живота и тоя закон е сигурно единственият, ксйто не търпи никакви изключения. Зарадвал се баща ми на празното седло и с тая си радост, която продължила миг-два, платил своя данък на закона. А после, когато сметките с природата били уредени, той свирнал на кучката си, започнал да се оглежда наоколо си и да занеча в снега. И в кипналата бяла каша, която фъртуната въртяла на това място, дочул злобното джафкане на палаша — десетина разкрача от умъдрения кон.

Изтичал нататък и отведнъж спрял и се стъписал, като да го бил блъснал някой по гърдите: срещу него стон Дочо на колене, засипан и накамарен със сняг, вие като

премазано през кръста куче и напразно се мъчи да бръкне с лявата си ръка под шубата — иска да извади оръжие, изглежда, а не може. Ледена коричка покривала копчетата, шаякът около тях се втвърдил като гъон.

— Куче — изхриптял Дочо с продран глас, — като съм ти паднал на сгода, що чакаш — стреляй! — и завършил поканата си с псувня.

Баща ни не останал длъжен на псувнята — върнал му я с лихвите, защото имал въображение, десеторно по-богато от Дочовото, и рекъл:

— Защо да хабя барут и сачми да те стрелям, като долът е само на две крачки! Пък и толкова глупав ли ме мислиш, та ще се издавам сам пред полицията!

Дочо отпуснал ръката си, защото разбрал, че не ще може да разкопчае шубата, помълчал някое време и казал:

— Ти си едно куче и ако краката ми бяха здрави и можех да се изправа, аз щях хубаво да те наредя тебе, макар и с една ръка! А сега, като съм осакатял, то се знае, ще правиш с мен каквото си щеш.

— Ще оставя мършата ти за храна на вълците — казал Даскала. После попитал: — Ами кой те нареди така — ще ми кажеш ли, за да му стисна ръчицата?

— Никой не може да ме накара мен, когато съм здрав и прав и парабелът е в джеба ми! — похвалил се Дочо и като че ли отново се опитал да откопчае ония копчета. — Аз при Каймакчалан, чумо червена, само с една окопна лопата съм пратил трима арапи на оня свят и затуй имам кръст за храброст, та на такива като тебе ли ще се дам!

Това било истина, за «арапите», защото и сам Даскала участвувал в същия бой и познавал случката.

— Голяма битка беше! — казал замислено Даскала.

— Конят се подхлъзна и ме затисна — рекъл Дочо и както стоял на колене, започнал изведнъж да се свлича към земята, да се смаява като разпран чувал. — Затисна ме лошо — изпъшкар той и се опрял с ръката си на снега.

И двамата мълчали. Кучката клечала до коня, а фъртуната пицеля по голия гръб на Самарището, загребвала сняг и го трупала срещу малките издатини.

— Дяволите да те вземат! — въздъхнал Даскала. —

Да имах късмет поне колкото едно зърно, нямаше да се пречнеш на пътя ми т а к ъ в? Гнида проклета!

Той дошъл до сънаборника си, замахнал и го ударил с юмрук по лицето. Сетне го ударил още веднъж. Не разкопчал, а съдрал шубата му, измъкнал парабела и извадил патроните от пълнителя и цевта. Подържал някое време оръжието, после плюнал злобно в краката си и го мушнал на предишното му място, като съпровождал движенията си с най-пиперливи псувни.

Доста мъка ще да е видял, докато наместил Дочо отново на седлото. Привързал го с каиша си и с каквото имал друго подръка, за да не падне, и повел кротко коня по заснежения път. Дочо ту пъшкар от болки, ту навремени задрямвал от студ и изтощение — тогава баща ми го блъскал по гърба с приклада на пушката си, за да го стресне. Така стигнали до кръстовището, откъдето начевал широкият и прав път за Долната махала. Кога изчезнал Даскала и кога хванал витата пътека за Горната махала — Дочо не забелязал, защото било притъмняло вече, пък и снегът се бил усилил, сипел се нагъсто. Но конят познавал пътя си, спрял точно пред кованата дъбова вратница на чорбаджийския дом.

Две години по-късно — било през пролетта — Даскала се връщал от караджейката си и тъкмо излизал из гората, за да хване пътя през валога — насреща му Петко Гацов, дребничък, бос, окъсан, с кълчищна торба през рамо и с едноцевка в ръката си — от тия, едновременно, дето се пълнят с джепане и затискат с парцали. Петко бил измежду най-сиромасите, откакто се помнел — ходел все изполичар и аргатин. Тази пушка му била най-голямото богатство и понеже имал безпогрешно око — от времето още на Битоля и Черна, — удрял кога заек, кога яребица, та домашните му (половин дузина гърла) не забравяли съвсем вкуса на месото. От много работа по кърищата и постоянно недояждане бил сух и спечен, попрегърбен, със смугло и състарено лице. Но в душата му като че ли греели всичките тия ружи, богородички, латинки и божури, които момите садели из дворовете си — толкова бил чистосърдечен, жизнерадостен и весел по характер. Септемвриец, едва отървал кожата си от ноктите на погромаджиите през двадесет и трета, той не се уплашил, а продължавал да работи в нелегалната организация, помагал на Даскала с какво-

то можел — било като куриер, било като свръзка с партийните организации по съседните села.

Срещнали се случайно в топлото пладне — двамата стояли един срещу друг, поглеждали се крадешком с крайчеца на очите си и мълчали. Било необичайно за тях да мълчат, когато се видят, защото били от един набор, в едни блиндажи се крили някога при Черна, заедно вдигали въстанието през двадесет и трета. Сега били заедно в подполната работа, а в тази работа животът и смъртта, свободата и затворът стоели рамо до рамо. Но не отворили дума, както правели всеки друг път, когато се срещали, а гледали встрани, като че ли наистина не знаели какво да си кажат.

Наоколо ухаело на цъфнал бъз, на затоплена трева. Жужели диви пчели, кълвач чукал по ствола на млада трепетлика.

— Хубаво време — въздъхнал най-после Петко Гацов. Той нямал навик да въздиша, пък и кой ли въздиша поради това, че пролетният ден се е случил топъл и слънчев!

— Като че ли в торбата има нещо? — попитал лукаво Даскала. В гласа му се прокрадвала топлинка, но топлинка коварна и недружелюбна. Тя приличала на протегната ръка, която помага някому да прескочи опасно препятствие, за да го зашлеви после най-неочаквано по лицето. — Заек ли удари? — полюбопитствувал.

Петко Гацов предчувствувал, че ръката, тази приятелска ръка непременно ще го удари, ще го зашлеви по лицето, защото тя, макар и да била приятелска, не познавала милост; когато работата се отнасяла до нещо нередно, за Даскала нямало свой и чужд. Но Петко бил свикнал да гледа опасността право в очите.

— Заек ударих — засмял се той и безгрижната усмивка, с която съпроводи думите си, като да загладила половината от бръчките по лицето му. — Тлъст и едър, същински чорбаджийски шопар, комай ще да е бил нещо като сговористки кмет на заешката община. Искаш ли да видиш?

— Не си прави труд! — поклатил Даскала глава.

— Утре ще има голяма веселба у нас — казал Петко Гацов. — Заповядай на заешка яхния, драго ще ни бъде!

— Може и да мина — кимнал Даскала. — Благодаря.

— Драго ще ни бъде — повторил Петко Гацов. — Заека си го бива!

— Сигурно си го бива! — казал тихо Даскала.

Те помълчали. Откъм храстите с цъфналия бъз идела сладникава, упойваща миризма. Кълвачът продължавал да чука по гладкия ствол на трепетликата.

— Хайде, ловecto, обръщай се кръгом и тръгвай пред мене! — заповядал Даскала, без да надигне гласа си.

— Какво си намислил? — запитал студено Петко Гацов. Те били воювали заедно при Битоля и Черна, в едни и същи окопи били крили главите си от англо-френските фугаси. Заедно били развявали червеното знаме на съветската власт в своя край през двадесет и трета, заедно били очаквали бесилото след погрома. Сега работели заедно в една и съща нелегална ядка на партията: Даскала бил секретарят, Петко — куриерът и техническото лице. Затова Петко Гацов задал въпроса си с вледенен глас — студ бил преминал през сърцето му, по-страшен от всичкия студ на зимите, които бил преживял.

— Ще те водя в общината — казал Даскала. И по-неже Петко го гледал с очи, които не искали да вярват на думите му, с очи, които не чакали от него добро, но пък и не можели да си го представят ч а к толкова лош, той повторил: — Ще те водя в общината. — И допълнил: — За да ти съставят акт.

Те били сами в подножието на валога, наоколо нямало жива душа. Кълвачът бил литнал нанякъде, напеченият от слънцето бъзов храст ухаел силно, отмаляващо, навявал сладък сън. Над главите им синеело засмяно с тиха усмивка пролетно небе.

— Трябва да ти съставят акт — казал Даскала, — защото ловуваш в забранено време. Ти си нарушител. Не е ли истина, че ловуваш в забранено време?

— А бе ти. . . — започнал Петко и дъхът му секнал за миг-два. — Ти откога си захванал да тачиш толкова много разпоредбите на в л а с т т а? А? — Той поотместил торбата със заека по-назад, натъкмил я за по-удобно на гърба си, но, кой знае защо, лицето му се свило и се смалило и като че ли изведнъж посивяло — добил вид на човек, чиято кръв изтича бързо от невидима, но дълбока рана. — Вардиш разпоредбите на тия разбойници — прошепнал той. — Хубава работа! — И затарашувал в джобовите на изподраното си сетре — сигурно търсел цигари.

— Вземи — казал Даскала и му предложил своята кутия.

Запушили.

— Ти шегуваш ли се? — запитал Петко.

— Не ми е до шегу — казал Даскала. — Аз не обичам лошите шегу.

В тоя миг всичките ружу, латинки и богородички изчезнали от душата на Петко. Изчезнали като двойката скорци, които прелетели над трепетликата и се изгубили тутакси в простора. Очите му помътнели.

— Ти не си ми бил никакъв другар! — казал той.

— Не съм бил и няма да бъда другар на браконьер.

— Какъв браконьер съм аз бе! Ти ли не ми знаеш хала?

— Нищо не може да извини браконьерството — казал студено Даскала.

— А-ха — Петко мълчал някое време. — Та, значи, така — не друг, а ти си се емнал да ставаш пазвантин на разпоредбите им?

— Има някои разпоредби, Петко, под които и ние може да се разпишем с най-чисто сърце, без да петним съвестта си.

— Попски приказки! — Петко плюнал върху цигарата си и я захвърлил на земята.

— Човешки приказки — казал Даскала.

— Дръж ги в пазвата си и се махай от пътя ми — настръхнал Петко.

— Това да избиеш от главата си — казал Даскала. — Ще те водя в общината, за да си получиш наказанието.

— Мене ще водиш?

Нито помен нямало от онния цветя. Петко стиснал пушката за цевта като тояга.

— Хайде — рекъл той, — опитай се!

— Ако се опитам, пушката ти ще стане на тресници — засмял се злъчно Даскала. — И сетне — казал той — за това, че не се подчиняваш на партийния си секретар и че вдигаш ръка върху му, с такова наказание ще те дам-госам, че не ще вдигнеш глава за цял живот! Помисли си добре.

Жилите по слепоочията на Петко се издули, изопнали се като пресукани въжета. Студена пот овлажнила челото му. Той прехапал устни, главата му хлътнала в раменете, изглеждал по-смутен и по-безпомощен откога-

то и да било, по-безпомощен дори от времето, когато лежал пребит във врачанските казарми и очаквал палаците да го изведат на двора, за да нахлузят клупа на бесилото върху врата му.

— Събери смелост в душата си — казал му Даскала и гласът му сега бил мек и дружелюбен. — Иди сам в общината, както подобава на един войник, на един мъж. По-добре ще е за тебе да идеш сам и доброволно, а не аз да те водя!

— Амн глобата? — продумал тихо Петко.

— Глобата аз ще платя — казал твърдо Даскала. — А на тебе ще ти стига това изкупление — да признаеш публично греха си. Да остане такъв грях като твоя без изкупление, то е все едно да сечем издъно корена на всичко, що е свято в живота. Има ли грях, трябва да има възмездие и изкупление — завършил замислено Даскала.

Така приключила тази неочаквана среща — Петко тръгнал с подкосени крака към общината, а Даскала поел пътя през ливадите — те блестели на слънцето, като да били посипани с варак.

Струва ми се, че беше около коледните празници през зимата на четиридесет и трета.

Чакахме да пристигне — късно вечерта или рано на другия ден — «гостенин» от планината. Нито познавах човека, нито пък трябваше да зная каквото и да било около целта на идването му, защото по онова време аз живеях в околийския град, там вършех нещо по ремсова линия, а на село бях дошъл само за някой и друг ден — колкото да си сменя дрехите и да отнеса в куфарчето си скъпоценната бохчичка с боб. Но се досещах, че гостенинът ще е отговорен човек, защото баща ми, противно на обичая си, не криеше безпокойството си, ходеше угрижен и току проверяваше секрета на скривалището — едно зазидано килерче на горния кат. Вътре се влизаше през нисичък отвор, издълбан високо в тясната кухня на камината — трябваше много опитност и следотърсачески нюх, за да се открие, а на баща ми всичко тоя ден като че ли изглеждаше наивно направено, несигурно, достъпно дори за окоето на най-тъпия жандармерист.

Привечер започна да прехвърча сняг. Отначало се стелеше кротко, а после излезе силен вятър, хиляди жреб-

ци препускаха бясно над белите хълмища и тихият сне-
гопад се превърна в люта виелица. Случваха се такива
резки и неочаквани промени във времето, защото при нас
само един валог делеше планината от полето.

Тъкмо стъкмах наръч дърва от огнището, за да се раз-
гори огънят и напали подницата; майка ми стържеше
копанята, готвеше се да замеси хляб; в тоя миг пътната
врата изскърца, нахлу студ, пламъчето на лампата се
люшна и едва не загасна. Побелял от снега, на прага
застана баща ми.

— Лоши новини — каза той, като изтупваше крака-
та си. Личеше си, че се силеше да изглежда спокоен, но
вълнението напираше в гласа му, издаваше смущението. —
Лоши — повтори той и захвърли заскрежения си кожух
на миндерчето. — Току-що пристигна от града камион
с жандармеристи. Разставят постове по пътищата.

Майка ми, както беше наведена над копанята, само
се изправи и сложи ръце на хълбоците си. Аз гледах сян-
ката ѝ върху стената — неподвижен, скован, замръзнал
силует. Рисунка, направена с въглен върху посивяла хар-
тия, така ми се стори.

Баща ми запали цигара, приседна на столче до огни-
щето и дълго мълча. Сетне, без да мести погледа си от
пламъците, които лижеха окаденото дъно на подницата,
той ме запита тихо:

— Ти знаеш ли добре пътя за дядовата Панкова ко-
либа?

Аз се усмихнах. Защо му беше необходимо това пре-
дисловие.

Силуетът върху стената се размърда, оживя изведнъж.
Видях как майка ми повдигна ръцете си от хълбоците —
захвана да оправя припряно забрадката си, макар че кър-
пата стоеше добре на главата ѝ.

— Стегни се веднага — каза баща ми. — И да обуеш
ботушите ми, защото ще газиш из проспите. Мъката ще
е, докато избиколиш пътя откъм дерето — там ще гледаш
да не връхлетиш на постове. Сигурно ще са ги разста-
вили във верига, но ти си отваряй очите и се послушвай.
Вземат ли да стрелят — лягай и лази по корем.

— Непременно ще се промъкна — казах.

— А на дядо си Панко ще кажеш да прави, да стру-
ва, но тутакси, още този час да извести оня човек да не

идва насам. Ха пристигне, ха ще падне в ръцете им! Това да му кажеш.

Аз се изправих. Вилицата блъскаше вратата, стъклата на прозореца подрънкваха в извитите си черчевета, коминът виеше като изгладнял вълк.

— Защо не проводиш Илия, Цековия син? — обади се майка ми откъм нощвите. Гласът ѝ беше изтънял, приличаше на конец, на много слаб конец.

— Цековия син ли? — извърна се баща ми към нея.

Майка ми кимна. Тя помълча малко, облиза устните си и добави:

— Той има още двама, а нашият. . .

— А нашият е един — продължи мисълта ѝ баща ми. — Свърши ли?

— Това е — каза майка ми. — Да иде Цековият син.

Тя се дотътра до миндера с крака, които стъпваха като дървени, като чужди крака, отпусна се на козяка и сложи ръце на коленете си. Очите ми се спряха на тия нейни ръце и нещо като че ли стисна гърлото ми. Те бяха ръце на светници, на мадонни, по-светли и по-красиви от Рафаеловите. Те се молеха кротко и аз разбирах езика им, и знаех, че се молят напразно.

— Ти говориш глупости — каза баща ми. — И защо ли се месиш в тая работа, като не разбираш нищо! Понеже Илия не е мой син, него да рискувам. Това ли искаш? Своего чедо да запазиш, а чуждото — него вълци го яли, защото е чуждо. Хубава работа! Пък аз ще ти кажа, а ти слушай, за да ме разбереш: всичките тия младежи, дето служат на делото, са мои синове, макар и в жилите им да не тече моя кръв. А когато трябва да изпращам някого от тях на рискована работа, аз, ако съм честен човек и ако в гърдите си имам сърце на мъж, а не сърце на жена, ще изпратя най-напред с о я син, защото е прилично и редно човек да разполага преди всичко с онова, което е негово и което му принадлежи. И още нещо трябва да разбереш, за да не ме гледаш с тия очи на мъченица, която жестоки хора са решили да разпънат на кръст. Като изпращам Емилияна на риск, а не Илия, Цековия син, аз не правя това слепешката или само от чувство за справедливост, а си имам своите съображения и ти трябва да ги чуеш и да ги разбереш. Ако, не дай, боже, стане нещо с Емилиян, ще бъдат наранени само две сърца — моето и твоето. Защо-

то Емилиян държи само една нишка от общата работа в ръцете си и ако се случи с него нещастие, ще се скъса само тая нишка. Ще изгори само една нишка от нашата обща работа. А Илия държи много нишки в ръцете си — такава е работата му — да държи много нишки в ръцете си. Случи ли се нещастие с него, много нещо ще изгори безвъзвратно. И ако искаш да знаеш — не едно и две, а повече сърца ще бъдат наранени, няколко пъти повече, въпреки че това не е най-важното. Най-важното е да се гледа интересът на работата, защото тази работа, която сме започнали — тя е «светая светих» на живота ми. Затова изпращам на риск Емилияна, сина си, а Илия, Цековия син, оставям тук. — Той се надигна от столчето, запали нова цигара и запита, без да извърща главата си към миндера: — Разбра ли?

Майка ми млъчеше. Само върху неподвижните ѝ ръце падаше жълтеникавото зарево на лампата и те изглеждаха някак си особени, позлатени. Такива ръце бях виждал по иконите — изписани със златна боя. Тя може би плачеше — тихичко и без глас, според обичая си, както беше правила това цял живот. Но кой знае защо, в тоя миг сърцето ми беше затворено за нейната мъка. В сърцето ми нямаше място за мъката ѝ, изпълнено беше с благоговение, с възторг, с чувство на неизмеримо удивление, с безпределна гордост. «Ето какъв е баща ми! — ликувах аз. — Могъщ човек, без слабости и сантиментални предразсъдъци, герой!... Да, образец на истински герой!»

Не бяха леки премеждията ми през тази снеговита нощ. Но каквито и да бяха, запазил съм добър спомен за тях, за преживяното, за изстрелите на жандармеристите и за търкалянето по снега, за преспите, в които затъвах до гуша, защото всичко завърши в края на краищата благополучно. Дядо Панко успя да настигне оня човек въпреки въртопите на виелицата и да го върне навреме назад.

Когато след три дена се завърнах в село, блокадата беше вдигната. Майка ми, като ме зърна в двора, налетя отгоре ми. Тя ме целуваше, плачеше и се смееше и това изглеждаше наивно, напомняше сантиментални книжки. А баща ми — той ме потупа по рамото, но едва след като влязох в собата и без особено усърдие. Попита ме дали не са измръзнали краката ми, гладен ли съм, ще пийна ли една малка чашка ракия, за да се сгрее (пък аз му бях казал вече, че не ми е студено), и изведнъж му хрумна да ме пра-

ти на двора, за да насека малко дърва. Като че ли беше се разсърдил за нещо. Аз излязох на двора и повдигнах секирата. Ръцете ме боляха, бяха напукани, от синьото около ноктите сълзеше кръв. Но си мислех за баща си: «Какъв удивителен човек!» И се мъчех да държа секирата така и да замахвам с нея, както той правеше това, когато цепеше дърва за големия оджак.

Спомням си тия отдавнашни неща — това са фотографии, картички, моментални снимки. Но ми се струва, че тия неща не са толкова отдавнашни, дори си мисля, че всичките фотографии, картички и снимки, които държа в ръцете си, които обръщам и прелиствам, не са правени кой знае колко отдавна — може би оня ден, може би вчера. . . А може би тия неща да не са спомени, а настояще, което живее в мене, в съзнанието ми, пък аз си го представям като един свят от сенки поради това чувство за времето, което за нагледност, за да ни бъде удобно, означаваме в години, с месеци, с дни. Изминали са се толкова и толкова години — и ние казваме, че преживяното през тия години е свят от спомени, свят от сенки: фотографии, картички, дори моментални снимки.

Хайде де! Моментални снимки. . . Моментална снимка бил тоя образ, който ме гледа от пруста! Всеки да казва каквото обича, но аз знам, че този образ е жив, че живее в кръвта ми за добро и за лошо, че за мене е настояще. Иначе бих ли се оглеждал, бих ли могъл да се оглеждам така ясно в очите му?

Колкото до времето. . . Като музика, това е тамтамът на туарегите, разбира се. А като същност — моля, думата имат математиците. Пък аз съм само една частица от времето, в която отровата на проклетия трън довършва работата си. Една частица, която ще живее като спомен в съзнанието на Лилиан, в съзнанието на Силвестра. Толкова е поетична тази близка перспектива, че ми иде да протегна ръка за карабината си. . . Но нали си дадох дума, че ще следвам примера на ловеца Вай. Нуну Нхвама казваше, че Вай бил велик ловец.

И така, под разлистения покров на мангото, в градината на Луи-Филип, в селището на Нуну Нхвама — на хвърлей камък от джунглата и на толкова път до прерията — аз лежа със затворени очи в хамака си и имам чувст-

вот, че в бездънния небесен купол над главата ми тромаво върви по пътя си Голямата мечка, че Квачката, както винаги, бди зорко над пилците си, че наблизил пее тихичко песента си буковата гора под Тодорини кукли, а Марина бара ромоли сънливо между папрати и къпинови храсти. Гледам познатите въгленчета на това родно небе, защото няма вече мангѐ над главата ми, нито безкрайни пампаси и джунгли, стари като света; усмихвам се и на Голямата мечка, и на Квачката, и на Коларя, давам ухо на песничката, родена между мъховете и храсталаците, през които се провира Марина бара, и в душата ми възкръсва споменът за оная нощ — и не за да му се любувам по момчешки или да изпадам в екстаз като старите дами, когато чуят по радиото някакъв къдрав валс от младостта си. . . Нека да ме вардят от подобна слабост всичките добри духове, на които са се кланяли някога праотците на Нуну Нхвама и на Силвестра! Защото, когато отровата на един трън върши добре работата си, човек може да изпадне наистина в положението на старата дама, която слуша своя къдрав валс от младостта.

Спомена — извикаха го в душата ми големите празнични огньове, които туарегите запалиха в моя чест, и песните, танците, смеховете — това пълноводие на всеобщото веселие, на което можеше да завиди дори божественият Нигер. (Ненапразно ибиси и марабу от близкото поречие крещяха в изстъпление, завиждаха.) И като си мисля сега за Нуну Нхвама и Луи-Филип, за Силвестра и преживяното, за буйното пълноводие на смеховете, усещам от оня спомен да появя студ — пък и тогава имаше празнични огньове, песни и много смях. Така било съдено, както казват моите приятели фаталисти, мавританците: да лежа под шумата на тропическото мангѐ и да мисля за ония огньове, от които вее студ.

През един юнски следобед на 1952 година бай Станчо, бригадир на първа полевъдна бригада, пристигна разтревожен в къщи, с щръкнал перчем и настръхнали мустаци, гологлав и бос, с подвити до коленете крачоли на шаячните си панталони. Аз стоях на прозореца зад саксиите с мушкатото, току срещу него, когато влезе в двора, но, изглежда, че той не ме забеляза или може би се престори, че не ме забеляза. Така или иначе, той изглеждаше някак си особено

разтревожен или по-скоро — уплашено-учуден: в такова състояние човек наистина може да гледа някого и да не го вижда.

— Стрино Сандовице! — провикна се бай Станчо, като застана пред пруста.

Майка ми беше починала преди година, та в къщи шеташе леля Сандовица, вдовица, откакто я помнех, най-младата от трите сестри на баща ми. Синовете ѝ бяха излезли вече на хляб, но защото се чувствуваше още яка и в сили, не се застояваше в кукувичето си гнездо, а работеше кога в птицефермата, кога в зеленчуковата градина, пък прескачаше заран и до къщи, за да поразтреби туй-онуй. Тя беше весела жена, хубавица някога, изправена и силна, гърдеста, та затова бай Станчо и сега позасукваше мустак, колчем се изпречваше и завъртваше кръст отпреде му.

Той не ме забеляза зад мушкатото, а се провикна за нея и докато я чакаше да излезе, на два пъти избърса оръкав потта от челото си. Беше бързал, виждаше се, а пътят за нас водеше все по нанагорнището, през баира.

— Какво те е подгонило по това никакво време? — изненада се леля ми, виждайки го да стои на пруста. И като го питаше така, прекрачила прага на собата и излязла навън, тя повдигна оголените си до лактите ръце, за да оправя синята басмена забрадка, която се беше посмъкнала над челото ѝ. Тя закриваше една непослушна къдрица, не толкова черна вече, както беше преди няколко години. Тази забрадка беше поръбена по краищата с два реда ситни мъниста, червени като пръкнали искри от суха и недогоряла дъбова главня, лъскави на слънцето, прозрачни, капчици сякаш от разпръснат малинов сок. Но бай Станчо не можа да зърне блясъка им, не успя, защото ония вдигнати ръце, голи до лактите, бяха опнали изведнъж и силно гърдите ѝ и те напираха, обли като слънчогледови пити под тънката ѝ бяла риза. Бай Станчо се поразведри някак, сякаш го беше полъхнал живителен ветрец от гората, пощипна с два пръста мустака си, но като че ли се сети за нещо, което за миг беше шукнало от главата му, и тутакси се намръщи.

— Илча ли търсиш? — попита го леля ми. Тя с основание си мислеше, че бай Станчо беше дошъл за баща ми. В реда на нещата беше полевъдният бригадир да търси партийния секретар. — Илча го няма — поклати тя глава. Едни скрити и весели нотки в гласа ѝ като да казваха:

«Няма го и как ще го има, като е голям човек, секретар!» — Илчо отиде на конференция в града — довърши тя. — Много ли ти трябва?

Бай Станчо се почеса по тила, посумтя намръщен — такъв му беше обичаят — и току извърна очи към липата, разперила клони досами пруста. Тя беше нацфтяла със златен цвят, пълнеше въздуха със сладка, размътваща очите миризма. Леля ми навярно вдишваше тази миризма с пълни гърди, а бай Станчо — той сигурно беше извърнал очи към дървото, за да се не навира в погледа му друго и е щ о: боеше се да не щукне пак от главата му оная грижа, която го беше гонила като стършел дотук.

— Аз не съм дошъл за Илча — каза той.

— Гледай ти! — засмя се леля ми.

— Дошъл съм за Емилияна, него искам да видя.

— А-ха — каза леля ми. Тя сякаш не можеше да проумее това желание на бай Станчо да ме види.

Трябва да си призная, че и аз се учудих донякъде. Весело ми беше да гледам тия яки, зрели хора през червените пламъчета на мушкатото, но сега работата започна да става изведнъж сериозна. Втора седмица прекарвах отпуската си на село, бай Станчо не беше се сетил нито веднъж за мене, а днеска тича, едва не изплезил език — трябва му. За какво ли му беше притрябвало геологията на бай Станчо?

— Тук съм бай Станчо! — провикнах се не много високо през мушкатото. — Бърза ли е работата?

— Бърза е я, и не само бърза, ами. . . — бай Станчо махна с ръка, защото не му идеше наум оная дума, която му се струваше за най-подходяща. Забелязах с какво презрение гледаше червените цветове и се засмях.

Едва излязох на пруста, и бай Станчо започна. Всъщност той не започна с думи, а тозчас ме сграбчи за дясната ръка и ме помъкна навън към улицата.

— Къде водиш момчето бе? — ахна подире ни леля.

— На Марина бара, където беше Марина бара! — отвърна бай Станчо, без да се обръща.

Като излязохме на улицата, той отпусна ръката ми и пое дълбоко въздух. На тоя неутрален терен нямаше никакви лели, забрадки, слънчогледови пити, които можеха да отвличат вниманието и да пречат на деловите разговори.

— Милчо — каза ми той, повечето от моите по-възрастни земляци ми викаха Милчо, — сега аз ще те заведа, момчето ми, на онуй място, където допреди пладне течеше Марина бара. Защото сега Марина бара я няма там.

Аз се понаведох към него, та да проверя дали дъхът му не мирише на ракия. Запомнил бях от дете още, че той имаше слабост към джанковицата.

— Ти не ме мисли за смахнат, защото аз ти казвам истината! — сопна ми се бай Станчо. Той имаше самочувствие, беше бригадир, не обичаше подбивите.

— Как така да я няма? — разсърдих се. Никога не съм обичал глупавите шегички. Той беше с две десетилетия по-възрастен от мене, но това съвсем не му даваше право да ме води за ръка като дете и да ми говори всякакви глупости.

— Така, няма я! — повдигна рамене бай Станчо. — Секна за един час. Пратих хората си да наваждат, защото тя тече на границата между моя блок и блока на втора полевъдна. Ред беше на втора полевъдна да наважда, но те се помайваха, шураха се насам и натам и затова аз рекох на моите: «Варкайте! Докато ония се досетят, ние ще отприщим водата, та да напоим барем едната четвъртина от блока.» Така им казах и седнах да си пуша луличката под Цонковия бряст, а на сърцето ми беше драго. Защото земята не остава длъжна на добрините — тъй зная от баща ми, а той — от баща си. Да съм изпуснил половин лула — гледам, припкат насреща ми тия, дето бях изпратил да отприщват. И си приказват нещо нави-соко, махат с ръце да ида при тях. . .

Тя не беше широка — дори една жена можеше да я прескочи, ако си повдигнеш мъничко полата. Нито дълбока — спомням си, че и в най-усойничавите вирове водата ѝ рядко ще да е достигала до раменете ми. Не беше дълга — нямаше повече от двадесетина километра. Басейнът ѝ — това бяха няколко лъкатушни поточета, които до едно пресъхваха още през първите горещини на лятото. Такава беше нашата Марина бара.

Но тя притежаваше качество, с каквото не можеше да се кичи нито една от солидните реки в района, в околнята, че дори в окръга. Тя притежаваше най-чудесното

от всичките най-чудесни качества в света — постоянството. . . Именно постоянството.

Какво струва една река, която е «хала» през пролетта, широка, пълноводна, буйна, а през лятото изтънява дотолкова, че заприличва на жалка вада. Ползата от такава река не ще да е голяма.

Нищо общо нямаше с гърмящите и буйни «хали» нашата тясна и плитичка Марина бара! Каквато биваше през пролетта или в късна есен, по време на големите дъждове, такава си оставаше и през най-душните, изпълнени от жегата и засуха августовски дни. Една скромна приятелка на хората и на замята, винаги постоянна в чувствата си, никога променлива.

Някога, много отдавна, в едно друго време, живо само в спомените, тя въртеше големия, бял и грапав камък на бащината ми караджейка, правена сигурно от дядото на дядо ми в незапомнени времена. И с това започваше, и с това свършваше — казано на съвременен език — «полезният ѝ народностопански ефект». А сега, спуснала се в полето, избягала от тишината и сенките на букациите, изскочила от прегръдките на папратите, мъховете и къпиновите храсталаци, прошумяла покрай онова място, където допреди едно десетилетие се гушеше столетната караджейка, сега в пълно съгласие с новите разбирания на хората и с това понятие за «полезния народностопански план» тя пълни с водите си (малки, но винаги постоянни) нашия селски язовир, напоява част от блоковете ни, засети с пшеница и люцерна, оросява овощната ни градина — ябълките и прасковите, наважда зеленчуковия ни бостан. . . Ах, и още колко други добрини като «гарнитура» на «полезния ефект»! Това бяха тлъстите шарани, развъдени в язовира; електроцентралата-джудже, която дава светлина на лятното ни кино и пали лампионите около физкултурния ни «комплекс». . . Ах, и пералнята, разбира се, дигната накрай селото, и банята до нея, където една нефтова пещ стопля водата ѝ, толкова я сгорещява, че леля излиза оттам с бузи, червени като ябълките в овощната ни градина. . .

И тази наша красавица и благодетелка беше изведнъж изчезнала — като в приказките на «Хиляда и една нощ». Собствено беше изчезнала водата ѝ, а руслото ѝ

влажнееше между ниските зелени брегове, покрито с камънак в оная част, която се спущаше от планината, тлачно и песъчливо в полето. Нашенци бяха плъзнали вече нагоре и надолу, по левия и по десния бряг, заничаха и чоплеха тук и там с лопати и кирки — мъже и жени на тумби, на върволици, почти цялото село.

— Може пък земята да се е разтворила някъде около онова място, където извира — въздъхна бай Станчо и разпери ръце. — Аз съм слушал, че се случват и такива работи. Отвори се една бездънна яма — и край. А после водата се подаде отново, примерно сто километра надалеч, в друг окръг, да речем.

— Или в друга държава — засмях се аз.

— Бе то да не е в друга държава, а през едно село да е — нали няма да е при нас? — Той позасука мустациите си и ме погледна изпод очи: — Аз съм те довел да си кажеш думата като учен човек. Не ми е до смях.

Ние стояхме под Цонковия бряст, на петдесетина разкрача от мястото, където допреди час-два беше бълбукала и плискала бистра планинска вода. Белезникава мъглица, вдигнала се като пушилка над пшениците, очертаваше безводното легло на реката.

— Не ми е до смях — повтори троснато бай Станчо и започна да пълни глинената си лула с тютюн. Тежките ръце на тоя плещест здравеняк, големи като лопати, възлести в ставите, много самоуверени, потръпваха, сякаш жилите и мускулите им бяха изведнъж омекнали; нарязаният тютюн се изплъзваше между пръстите и падаше на земята.

— Дай — казах аз. Измъкнах тютюницата от ръцете му и напълних лулата. От глинената трубка лъхаше остра, никотинена, гъделичкаща миризма.

— Това е голям удар за всички ни — въздъхна той, като изпущаше бавно лютивия дим от устата си. — Едно е да вадиш хляба от поливна площ, друго е да го изчопляш от спечена пръст. Аз толкова се борих да взема тоя блок, защото е под вода, такова джафкане беше в съвета за него, ама на!

— Бай Станчо — побързах да го прекъсна, — ти да си влизал някога в оня тунел под скалите, откъдето изтича водата?

Бай Станчо поклати глава.

— Аз ще вляза — рекох. — Като момче съм се про-

мъквал вътре със синовете на Тодор Пантов, билкаря, дето имаше пчелин в местността «Лескова поляна».

— Той се помина отдавна — каза бай Станчо.

— Пантелей и Лазар, синовете му, те и сега са планинари — продължих аз. — Влизал съм с тях в тунела, но много навътре не сме ходили. Оня ден, като бях в читалището, Лазар ми се похвали, че той и брат му били членове на алпинистката секция при околийското туристическо дружество. Ти иди сега при него и му поискай да ти даде въже, той знае какво въже.

— Белким с въже ще изтеглиш Марина бара от ямата — засмя се снизходително бай Станчо.

— А след това — продължих аз — ще идеш в склада на каменоломнята да ти дадат двадесет метра бикфордов фитил, взривателен патрон и детонатор.

— Бе ти какво си намислил? — погледна ме опулено бай Станчо. — Знаеш ли ти. . . — Сега нямаше никакви слънчогледови пити около него, но онази дума, която му се струваше за най-подходяща, пак беше щукнала изведнъж от паметта му. Нали ни беше съсед открай време, боеше се за «момчето» на Илча, защото взривателните патрони и детонаторите бяха опасни неща, не можеше току-тъй в с е к и да си играе с тях.

— Бай Станчо — казах, като се мъчех да симулирам згорчение, — хората се огорчават, когато се отнасят с недоверие към тях, когато не им вярват! — Бай Станчо — казах, — ти не си ли разбрал досега, че в моята професия влиза и това — да прислушвам земята о т в ъ т р е, да я оглеждам откъм кухите ѝ места? Хайде — побутнах го по рамото, въпреки че не беше съвсем прилично да го тласкам така, защото той носеше пет десетилетия на гърба си, а освен това беше и бригадир, — тичай при Лазар — рекох му — и ми донеси в къщи нещата, дето ти заръчах, и гледай да свършиш тая работа, без да вдигаш шум и без много обяснения — нито дума да не си споменал, че ще влизам в тунела, разбра ли?

Взех електрическото си фенерче и две запасни батерии и към четири часа следобед бях вече при входа на тунела. Нямах време за губене — макар и клепките ми да смъдяха от пот и пред очите ми да подскачаха поради жегата разни спирали и кръгове, грейнали с най-ярките

цветове на спектъра, коленичих тутакси на земята, разбутах скупчените хрусталаци отпреде си и след по-малко от една минута пролазих под ниския свод, който зееше в основата на каменната стена.

Беше много трудно минаването през тоя пролез, преодоляването на тия няколко метра, когато водата на потока напираше вътре. Височина — колкото да държиш главата си над водата, ширина — метър, най-много метър и половина. А потокът — ледено студен, до болка студен и като пружина — изтласква навън, отхвърля, огъва ръцете и отлепва пръстите на краката от гладкото каменисто дъно. Едно малко колебание на волята, уплаха за частица от секундата — и човек изхвърча навън, непременно блъснат в някоя издатина, и винаги без особено усилие — като тресчица. Братята Пантови на няколко пъти бяха изхвърляни така, на шега почти, защото и по онова време те си бяха дребнички и суховати като скумрини. По-малкият, Лазар, оттогава имаше тоя белег над лявата си вежда.

Аз бях по-тежък, по-силен от тях, не се давах на водата и всеки път я надвивах. Правеше ми удоволствие да я надвивам, да ѝ се налагам, да усещам как мускулите ми прегъват съпротивата ѝ и сигурно затова и само затова се гмурках в този бързей. За разлика от двамата Пантови аз не виждах нищо тайнствено и загадъчно в мрачината на тунела, потискаше ме теснотията му, а от ужасното клокочене на водата изпитвах някакво смътно безпокойство в душата си, почти страх.

И така, като изпълзах из пролеза, обстановката изведиж се смени, толкова неочаквано, че ако не я познавах от някога, щях непременно да застина, да се закова на едно място от удивление и изненада. Където свършваше тесният като черво тунел — от това място започваше площад, катедрала за въображението на мистиците, форум за влюбените в по-гръмките и тържествени думи. За мене това беше освобождение, въздух, пространство, където можех да разкърша раменете си, без нещ о да ми пречи, където можех да стоя изправен, без да се боя, че ще ударя главата си в някакъв каменен свод.

Всеки от нас по своему възприемаше тоя огромен подземен площад, сред който Марина бара приличаше наистина на едно жалко ширитче, на едно от ония ширитчета, с каквито леля Сандовица беше поръбвала на време-

то празничната си фуста. Върху гладката стена на скалата близо до входа и сега си личеше едно сърце и под него надпис «Верка». Сърцето и надписа беше издълбала ръката на Лазар. Ние с него учехме в един клас, Верка седеше на първия чин, до катедрата. Ние различно възприемахме и различно чувствавахме пространството на площада. Пантелей например беше нарисувал с камък до любовния символ на брата си една патица. Всичко това възкръсна в светлината на фенерчето ми за миг, за два и пак изчезна, не се докосна до сърцето ми, защото ми се струваше безкрайно жалко и безкрайно незначително. По-нататък, отвъд стените на тая зала, ние не бяхме ходили. Никой, изглежда, не беше ходил по-нататък, защото Марина бара пак се втурваше под някакъв нисък свод и вече не приличаше на ширитче, а клокочеше ужасно в теснината на една каменна фуния, който знае колко дълга, но не е пр е м е н н о по-дълга и по-тясна от она, първата.

Проверих дали запасните батерийки са в джеба на якето ми, пристегнах по-плътно до гърба си торбата с въжето и бикфордовия фитил, коленичих в празния улей на потока и потеглих. Тук студът беше вледеняващ и някак по-«тежък», каменният под — по-хлъзгав, тъмнината — по-гъста. Някъде проклетата фуния дотолкова се стесняваше, че едва намирах място за лактите си между стените. Сетне изведнъж се разтваряше и аз си отдъхвах, почивах и докато почивах, усещах гръмотевици в ушите си, водопади гърмяха сякаш, но се мъчех да не мисля за т о в а, за водопадите и гръмотевиците. По време на една такава почивка — двадесетата или тридесетата — пред очите ми се мярнаха щръкналите мустаци на бай Станчо и аз се засмях с глас. Спомних си колко го бяха смутили ония слънчогледови пити и пак се засмях. Тогава усетих, че студът става по-остър, че ме втриса от студ, и си дадох дума да почивам по-малко, а когато си отпочивам, да не се смея с глас.

Така пълзях в тази каменна фуния, влачех се по дъното ѝ и имах чувството, че се влача така с часове, който знае откога, от много отдавна. Но аз не бях новак в тези работи, все пак знаех от опит, че чувствата заблуждават, и по едно време реших да проверя усета си. «Петнадесет минути» — помислих и погледнах в същия миг фосфорните стрелки на часовника си. От момента, когато

бях коленичил пред втория тунел, бяха изтекли само единадесет минути.

На това място, където направих проверката, стените на тунела толкова се бяха стеснили, сблизихи една до друга, че повече нямаше място за лактите ми. «Да бях тънък като ония двамата — въздъхнах и загасих фенерчето си, — щях непременно да се придвижа още напред, още мъничко напред.»

И тогава — може би поради тъмнината (тъмнината помага на слуха) или защото бях допрял ухото си до каменния под — стори ми се, че дочувам някъде, не много отдалече, бълбукане на вода, стичане и плискане на вода.

Натиснах бутона на фенерчето и веднага забелязах онази пукнатина в тунела, която започваше откъм дясното ми рамо, вървеше по свода, правеше чупки и се губеше на около десетина метра пред мене. Където се губеше пукнатината — там фунията се разтваряше широко: започваше някаква втора зала може би, макар и значително по-малка от първата. Входът беше препречен от един назъбен и островърх блок потъмнял сиенит, легнал плътно с основата си върху пода. Като че ли зад тоя блок беше водата, която плискаше и изтичаше някъде наблизо.

Мръкваше, когато отново се срещнахме с бай Станчо под Цонковия бряст. Докато ме чакаше да заговоря, той тъпчеше луличката си, но правеше това машинално, защото луличката му беше отдавна натъпкана, а той все притуряше отгоре, натискаше с палец.

— Станало е едно леко срутване — казах. — Пропукал се е сводът на галерията, откъснала се е скала и като е заприщила леглото на потока, отклонила е водата му встрани. Ако се разбие тази скала, има голяма вероятност водата отново да потече по естественото си русло, по стария път. Но работата ще трябва да се свърши — допълних, след като помълчах малко — от по-тънък човек, защото тунелът там е много тесен, не е за такива плещи, каквито са моите.

— Гледай ти — каза бай Станчо и макар да беше притъмняло вече, аз видях, може би почувствувах как лицето му просветна, как се засмяха очите му. — Значи, тъй,

виж ти — заклати той глава, — казваш, има вероятност. . . Но понеже беше отговорен човек, бригадир, той се сепна от това, че беше издал вълнението си, прокашля се и запита вече съвсем делово: — Ами кого смяташ, тоест кой ще е тоя тънкият, дето ще излиза до онова място, за да тури патрона? Кого виждаш например за тази работа?

— Единият от двамата братя Пантови — отвърнах.

— Тази работа не е съвсем безопасна — каза той.

— Носи известен риск — съгласих се. — Може от детонацията да стане някакво ново срутване, да се пропука галерията на друго място, да се откъсне било един блок, или няколко. . . Тунелът е тесен — казах, — не може да се мисли за някакво предварително укрепване, за някакви подпори.

Бай Станчо помълча.

— Виж какво — каза той, — ти сигурно си помислил за по-малкия от Пантовите, за Лазар.

Аз се извърнах, за да не гледам лицето му, разкърших рамене.

— Не позна — казах. — По-големият ще иде, Пантелей.

— Защо Пантелей? — надигна глас бай Станчо. — Нали ти сам казваш, че имало риск в това нещо, че може да се срути някъде си галерията и да затисне човека.

— Е, и какво? — запитах.

— Пантелей е семеен — каза бай Станчо. — Ти не знаеш ли?

— Зная.

— Мислиш, че Лазар не го бива?

— Напротив!

Той се взря в лицето ми:

— Като е напредив — защо си се вторачил тогава в семейния човек, в Пантелея?

— Имам си съображения — казах и се прозинах. Не ми се прозяваше, но се прозинах, защото този разговор започна да ме дразни. Дадох вид, че се каня да си вървя.

— Туй нещо ще трябва да го обсъдиш с баща си — каза бай Станчо. — Непременно ще трябва с него да си поговориш. Той е партиен секретар и такива работи без негово съгласие не бива да решаваш.

— И през ум не ми е минавало! — засмях се. — Как

тъй ще решавам без него? Ти допускаш ли? Аз имам предложение — рекох, — но каквото той нареди, това ще бъде.

Нощта беше тиха, звездна. Небето от запад още изглеждаше копнинено синьо, някак просветлено, сякаш зад тъмната му завеса светлееше, макар и безкрайно далече, но все пак светлееше, океан от сребърна светлина. А над главата ми сводът беше черен, непроницаем, звездите блестяха по-ярко и по-златисто и това черно кадифе със златните си рояци повече ми харесваше, беше по-близко до душата ми от оная синя и въздушна коприна над западния хоризонт.

Спусках се от валога, слушах скрибуцането на щурците, усещах по лицето си топлия и сладък полъх, който идеше от блока с пшениците, мислех си за много неща, но най-много мислех за Лазар и за по-големия му брат Пантелей. Всъщност, като ги имах в ума си, аз по-скоро премислях за себе си, за правото си да се намесвам в чуждия живот, за ония везни на съвестта си, в чиито блюда трябваше да претеглям всякакви доводи, за да отсъдя кого от двамата братя да изпратя срещу смъртта.

Когато пристигнах в къщи и разправих на баща си цялата тази история от край до край, престорих се, че се колебаю в избора си, и затова го попитах:

— Кого от двамата да изпратя?

Просто исках да проверя за себе си дали съм решил правилно една трудна задача.

Той ме погледна строго, помълча и вдигна рамене:

— Що за питанка! — учуди се. — Като че ли не съм те учил как трябва да се постъпва в такива случаи!

Беше много уморен, та бързаше да си легне.

— Пантелея ще изпратиш! — каза той, като се наведе да развързва връзките на обувката си. — Щом като се налага единият от двамата да рискува главата си заради общото благо, нека да рискува главата си Пантелей! Защото Лазар е по-необходим на обществото и обществото има повече нужда от него, отколкото от брат му Пантелей, не е ли така? Помисли си — той взе да изброява на пръсти, — Лазар е председател на читалище-

то, секретар е на партийната група, съветник е в общината, плановик е в стопанството и всичките тия постове заема с достойнство и се справя с работата си отлично. За него имат много високо мнение в околийския комитет, гласят го за мой заместник. Дори се говори, че за идните избори ще издигнат кандидатурата му за народен представител! Само тоя алпинизъм, това планинарство, дето го прави малко чудак, но пък кой ли човек си няма странностите? А какво е Пантелей? Добър човек, дума да няма, прилежен, трудолюбив, дори тютюн не пуши. Редовно плаща членския си внос, редовно дохожда на събранията, но от него да има някаква о с о б е н а полза за обществото — едва ли! . . . Защото той знае само три неща: да се труди на блока; когато си е в къщи — да играе на прескочикобила със синовете си (наредил ги е трима — да са му живи); а неделен ден да се заяжда с дявола по скалите на Седловището. С характера на брата си има само една обща черта — манията по планинарството. Но и в планинарството Лазар е преди него: председател е на дружеството, ходи делегат в София на туристическия конгрес. А Пантелей е само един обикновен член в дружеството. Дори в настоятелството му не ще да влезе, макар че, както съм слушал да се приказва, в планинарското изкуство бил най-сръчният, нямало по-сръчен от него.

Той изу обувките си, отпусна се на миндерчето и протегна крака. Забелязах, че краката му бяха подути в ставите — напоследък не беше добре със сърцето си. Задъхваше се, понякога кашляше дълго и сухо.

— И двамата са добри — каза той и потърка челото си с ръка. Гласът му притихваше, по горната му устна лъснаха ситни капчици пот. — Добри са — повтори той, — но ако трябва непременно единият от двамата да рискува, ще рискуваш Пантелей. — Той разкопча яката на ризата си, повъртя глава наляво и надясно, сякаш нещо го стягаше за шията, и завърши разговора, както някога в силните си години с познатата и безапелационна думичка: — Край.

Аз го познавах много добре, за да си представя, да си въобразя само за миг дори, че той ще мисли или че ще му хрумне да мисли не точно тъй, а другояче по този въпрос. Но ме удиви и в същото време изпитах дълбоко, насищащо удовлетворение от това, че в мисленето му отсъстваха ония сантиментални мотиви, които въл-

нуваха толкова много душата на бай Станчо — негов връстник и другар все пак.

Стоях изправен до прозореца на стаята си и гледах с очи на победител бляскащите рубини по черното кадифе на небето. Беше ми весело, идеше ми да запея някаква тържествена песен, някакъв химн, който слави силата на човешкия дух, силата на хората, които могат да се възвисят над дребното и делничното в живота, за да сочат пътя към великите дела.

Дадох на Пантелей още няколко метра бикфордов фитил — сега той имаше достатъчно време, за да се отдалечи на по-безопасно разстояние от мястото на взрива. Скътах в торбата му чук и свредел, пакетче гипс и му пожелах успех.

Седнах до входа на тунела, а бай Станчо, докторът и милиционерският началник опънаха нозе малко по-встрани. Докторът разтвори вестника си — той изглеждаше много заинтригуван от някаква дълга уводна статия. Милиционерският началник извади от джеба на куртката си едно малко огледалце, закрепил го между две съчки и захвана усърдно да се занимава с някаква пъпчица на бузата си. Само бай Станчо не вършеше нищо. Както си лежеше възник, навремени извърташе глава, за да ме погледне със сърдити очи, и току пощипваше мустаците си. Може би търсеше най-подходящата ядовита дума, за да ми я подхвърли в лицето, но, изглежда, не му идеше наум.

Слънцето прежурияше. Гладката повърхност на скалата излъчваше жегата, наоколо миришеше на бърз и мащерка, на пелин. Гледах часовника си — стрелката на секундите уж се движеше бързо по циферблата, прескачаше чертичка след чертичка, а времето пълзеше едва-едва, влячеше се насилно подир стрелката.

На петнадесетата минута не издържах:

— Докторе — казах, — за какво се разправя в тази статия?

Докторът трепна, взря се във вестника, започна да търси заглавието. Милиционерският началник беше забравил за пъпчицата на бузата си, но продължаваше да гледа вторачено в огледалцето.

— Уф! — каза бай Станчо и се изправи на лакът.

Високо над главите ни кръжеше ястреб. В лещака изкрещя предупредително сойка.

В тоя миг дочух откъм дълбините на тунела шум, наподобяващ въздишка или внезапен повей на вятъра, но много кротък и тих. После като че ли се понесоха по някакъв мек и гладък път дузина файтони, теглени от коне, които едва докосваха земята с копитата си.

И най-сетне дочух стремителното и набъбващо клокочене на водата.

— Водата! — извиках и скочих на крака.

Клокочеща и разпенена, тя излетя из свода като някаква разгневена апокалиптична змия.

— Ура! Ура! — закрещя милиционерският началник. Той подхвърли огледалцето си нагоре и аз видях как то блесна на слънцето като люспица от слюда.

Докторът допълзя на колене, наведе се, загреба с шепи от водата, засмя се и я плисна на лицето си.

Сойката отново изкрещя някъде наблизо.

— Добре, добре, много добре! — вълнуваше се и сучеше мустаци бай Станчо. Той беше нагазил до глезени във водата и понеже тя беше ледено студена, всмукала в себе си всичкия ужасен студ на подземното царство, стъпваше от крак на крак, сякаш нещо го пареше отдолу, под стъпалата. Но изведнъж застана на едно място и се вторачи в мене: — Ами де го Пантелея бе? — запита. — Де е този човек бе? Защо го няма?

Той само повтори въпроса, който аз сам си задавах.

По-нататък и накратко нещата се развиха така: Гмурнах се под свода, както някога, но сега мускулите ми бяха много по-жилави, по-яки и затова успях да се преборя с потока и да го надвия в това най-опасно място, без да загубя много време. Като се промъкнах в голямата зала, форума със сърцето и патицата, запалих фенерчето си и хукнах покрай водата, която фучеше в каменното си легло.

Намерих Пантелей при втория свод, където залата рязко се снишаваше и започваше оня тунел, през който едва можеше да се лази. Той лежеше по очи, залепен за тънката и мокра скала, на педя само от водата. Тъкмо се провираше през тунела — потокът го застигнал и както бил побеснял поради внезапното си отприщване, връхле-

тял отгоре му, отскубнал го от гладкото дъно на улея си и го подхвърлил силно срещу дясната издадена част на свода. От удара ръката му над лакътя беше раздробена на парчета. По-сетне научих от доктора, че когато съм го носил през залата, тя висяла само на сухожилието си.

И сега не си спомням как съм го измъкнал през пролеза на тунела. Когато подадох главата си навън и слънцето блесна в лицето ми, навярно бях полуудавен човек.

Запомнил съм само очите на бай Станчо. Това не бяха очи — сториха ми се два пламъка, две остриета, които искаха да ме изгорят и пронижат, да ме унищожат.

Пантелей откараха в околийската болница, за да ампутират ръката му.

А вечерта комсомолското дружество устрои голяма вечеринка на открито в моя чест. Имаше танци, хора, младежите запалиха огромни огньове, свиреха две духови музики.

Цялото село ликуваше, млади и стари, защото Мари-на бара беше отново потекла в руслото си. Посевите пак щяха да имат влага, овошките — вода, дините и зеленчуците — сладък живителен сок. Това беше чудесно и хората бяха весели — тази нощ не бързаха да спят.

Танцувах с момите и играх хоро с невестите, вдигах наздравици, изпих много вино. А за ония очи си спомних само веднъж или два пъти. И не знаех по какъв повод. В края на краищата, мислех си, важни са големите дела, големите победи, а вземе ли човек да се рови и препъва в дребното — доникъде няма да стигне.

Така си мислех, когато веднъж или два пъти си спомних за ония очи, и не знаех по какъв повод. А повечето време, почти цялата нощ, прекарах в смях и игри.

3 юни, малко преди разсъмване

Над света е простряла всеуспокояващата си ръка най-мъдрата и най-прекрасната от богините. Тя се пробужда след полунощ, когато небесният Скорпион е слязъл вече оттатък умълчаната стена на джунглата, а в гладката и тъмна повърхност на божествения Нигер блясват отразени огнените очи на гривестия цар. Сит и преситен, с накръвавани бърни и с паст, димяща от погълнатото живо

месо, царят утолява шумно жаждата си, като изпива на един дъх толкова вода, колкото събират дузина от най-големите кратуни на Сана. А после, доволен от себе си и от живота изобщо, тръгва за покоите си сред жилавите храсталаци, тромаво и с достойнство, както подобава на сит цар. И тогава се появява Тишината, най-мъдрата и най-прекрасната от богините. Никой не знае откъде точно се появява — дали изскача от подмолите на Нигер, или пристига от дълбините на джунглата, или се спуща от висините на Млечния път, пък и какво ли значение има това!

Не усещам, а чувствавам ръката ѝ върху челото си и затварям очи.

Всичко е утихнало, всичко спи: ибиси и марабу, маймуни и пантери, хиени и степни чакали, листният покров над главата ми, кактусите, палмите — целият свят. Няма огньове, танци, тамтаи и щраусови пера. Има само тишина, дъното на божествения Нигер, подмолите край бреговете му, уплетени в коренищата на гигантски макаранги. Клоните им опират небето, Млечния път, защото са клони на гигантски макаранги, а звездните рояци са цветове, орхидеи и бормелии, пъпки на лиани и храсталаци, които само след миг ще набъбнат и разцъфтят.

Тишината — тази най-мъдра и най-прекрасна от богините. Дори нейната всеуспокояваща ръка, примамила вече съня до очите ми — макарангите, които опират небето с клоните си, звездните храсталаци, — дори нейната ръка не може да отпъди от очите ми ония два пламъка, двете остриета, които искат да ме изгорят и пронизат, да ме унищожат.

И аз искам да кажа на онази дама с омбрелата от моя термометър и на monsieur Шарл Деноа, и на Лилиан от самосвала при Накри — Сосе, и на Силвестра, а най-вече и преди всичко на великите ловци като Вай: нищо не струва радостта, колкото и да е била голяма, ако последният съзнателен миг от живота на човека е горчиз. Защото в последния миг се оглежда целият живот, който сме живели, и тоя миг човек отнася във вечността.

ЦАРЯТ-КРАДЕЦ

4 юни, заранта

Пробуждам се бодър, в душата ми е весело. Така се пробуждах някога, отдавна, не си спомням или не искам да си припомня кога, но зная, че е имало такова време в живота ми. Заспивам с една песен, в която звучи радост, и ми се струва, че силни криле на птица или ято могъщи птици ме носят над слънчев валог, над поляни, червени от цъфналите макове, над ниви, засмени с веселите си слънчогледи. Събуждам се, а онази песен продължава, като че ли не е прекъсвала — грамофонна плоча, която автоматът-превключвач е въртял до възглавницата ми цяла нощ. Пак ме носят ония криле, ятото птици, а под мене блести валогът, дето отделя нашето село от планината, и слънчогледите се смеят като ранобудни невести:

— На добър час!

— Благодаря! — махам им с ръка.

И ми е весело и хубаво.

Пробуждам се с добро настроение. Някой е вдигнал вече телефонната слушалка и един много приятен глас ми казва, че отровата на оня трън може да не довърши работата си, че и това се случвало все пак и че може да се случи отново — че нищо не се знае. Гласът е топъл и мек като гръд на жена, като кадифените гърди на Силвестра. Нали онази вечер тя беше при мене след танца на просото с ветровете, макар и да си мисля сега, че това може би е било всъщност само един малък сън. Но тя беше при мене, била е, изглежда, иначе откъде щеше да ми дойде наум това сравнение за кадифения глас и за кадифената гръд?

Тъй или иначе, но ми е весело, защото отровата на оня трън може и да не довърши работата си, затова се усмихвам обнадеждащо на синята мозайка, на хилядите ѝ малки фаянсови плочки, които прозират през гъста-

та шума на мангото. Хиляди малки усмивки, които ми казват: «Може би, може би нищо не е загубено», и ме подканят да скоча от хамака си, да грабна карабината и да се затиря в джунглата, в ницията земя между джунглата и сребърните пампаси. Така ме подканят, но аз не бързам да скоча от хамака си, боя се да не изчезне тази песен, с която се пробуждам, да не спре изведнъж грамофонната плоча, да не се отпуснат ония силни криле, които ме носят над слънчевия валог. Пък и защо да бързам, когато усещам, че Силвестра е някъде наблизко, някъде из двора около колибата, с онова дълго кросно за чукане на ориз в ръцете си или с големия нож, със смешния голям нож на баща си, за да ситни с него зеленчук. С такъв нож силните ловци излизат, застават срещу пъстрия леопард на живот и смърт, а тя реже с него краставици, дробни пипер.

Весело ми е, смея се с глас.

— Силвестра — казвам, — ти защо си тука, защо не си с баща си и майка си на полето?

Ослушвам се, както си лежа в хамака, а откъм съседните дворове иде отвратителна глъч — там е кацнало ято шарени папагали. хиляда първолачета сричат, колкото им глас държи, безсмислени думи, съставени само от отворени гласни. Но се заслушвам, защото съм сигурен, че Силвестра е някъде наблизко. Добре ми е, наспал съм се хубаво тази нощ и затова искам тя да е някъде наблизко. Искам всичко да е хубаво в това утро, засмяно и свежо като усмивките над главата ми, като блесналите късчета лъскаво стъкло през листния покрив на мангото.

Аз не се лъжа, защото ухото ми е свикнало да долавя дори незначителния, приглушения шепот на земята. Нека си крещят хилядата шарени първолачета, земята ми казва, че към мене идат, че са кривнали към мене босите крака на Силвестра, с гривнички от мъниста над глезените, мургави и силни крака, навикнали на всякакъв път.

— Добро утро! — смее се Силвестра. Зъбите ѝ блестят като огърлица, тя се навежда, за да се провери под клоните на мангото.

Наистина гласът ѝ е такъв кадифен, каквито са гърдите ѝ, и аз се питам дали оная нощ е била наяве при мене, или е било само сън.

— Добро утро! — казвам и чувствавам, че всичките малки усмивки са се събрали в една-единствена голяма

усмивка и че в тази голяма усмивка се е разтворил целият свят. — Защо не си на полето? — питам и откъсвам едно изумрудено листче мангò.

— Не съм на полето — казва Силвестра. Тя стои на педя, две от мене. Цветният ѝ набедреник прилича на малко късче, като длан сякаш от слънчевия валог, над който се носех преди няколко минути. — Наредиха да остана в къщи — каза тя.

— Аха! — Изправям се на лакът и онова късче от валога започва още по-ярко да блести в очите ми.

— Сега ще ти донеса да закусиш — казва Силвестра.

— Защо ще ми носиш! — смея се. — Или ти се струва, че не мога да стана?

— Не — каза Силвестра, — не ми се струва.

— Разбира се — казвам, — аз дори се глася да поизляза днеска на лов. Сърбят ме ръцете.

— Ти си голям ловец — смее се Силвестра. Тя ми е казвала много пъти това. И винаги със смях, но този път смехът ѝ като че ли не звучеше съвсем весело. Или може би се лъжех. — Ти си голям ловец — повтори тя, — много голям! Ти уби лъва и засрами нашите ловци. Лъвът крадеше воловете ни. Той изяде най-глъстия овен, Бабо. — И кой знае защо, на това място, като споменава за Бабо, тя изведнъж прихва в неудържим и буен смях, толкова буен, че дори цветният набедреник започва да подскача на корема ѝ.

— Значи, тъй — казвам, — оставиха те при мене.

Тя се завърта на петите си, навежда се, за да оправи една от манистените гривнички върху левия си глезен, макар че тя си стоеше добре. Сетне се изправя и казва важно като майка си Сана:

— Млякото е кипнало, паницата е пълна. Нуну Нхвама изпрати кокошка. И ние имаме кокошки, но той нареди да сваря неговата. И друго изпрати за тебе, но аз ще ти го покажа, като дойдеш да изпиеш млякото.

Тя говореше като стопанка, като голям човек, много сериозно. «Колко всички са еднакви — помислих, като гледах подире ѝ. — Въпреки паралелите!» Това не беше откритие, че всички са еднакви, разбира се, но се чувствувах добре, искаше ми се да бъда с в о й в дома на Сана и Луи-Филип.

— Идвам — кимам подир Силвестра и премятам крак на земята.

Тъкмо бях седнал пред дълбоката кратуна с мляко — пристигна Силвестра, наметнала широките си рамене с лъвска кожа, с добре изсушена и обработена кожа от лъв. Страшната глава на звяра лежи върху лявата ѝ гръд, златистосинята, моравоохровата грива на царя прегръща шията ѝ. Кривите нокти лъщят със свиреп блясък по краищата на широките лапи.

Силвестра стои пред очите ми някое време — за да ѝ се полюбувам сигурно, защото и тя обича да ѝ се любоват, както всичките ѝ сестри по света. Но тя обича да ѝ се любоват, когато има нещо отгоре си, а какво по-царствено може да сложи от кожата на лъв?

После, наситена на смайването ми или донякъде наситена, тя сваля лъвската кожа и тържествено я простира на земята до мене, като оправя грижливо гънките ѝ.

— Твоя е — каза Силвестра. — Това е кожата на лъва, който ти уби. Ти имаш право на нея. Нуну Нхвама сам я почисти и изсуши, защото той знае от баща си как се прави това. Никой от нашите ловци не е чистил и сушил кожа на лъв.

Слагам ръка върху главата на царя — безока, защото Нуну Нхвама не разполага с изкуствени очи, — глася полека царствената грива и се усмихвам. Кой знае какво си мисля в този миг, но усмивката ми не е весела, боя се, че она валог с разцъфналите макове ще се изплъзне изпод краката ми. Тогава правя нещо неочаквано и за мене, и за Силвестра.

Изправям се (не толкова бързо и леко все пак), грабвам кожата и я мятам на рамото си. Силвестра ме гледа (по-скоро кожата гледаше) с очаровани очи.

— Хайде — казвам ѝ, като я улавям грубо за ръка, — отведи ме до твоята колиба, отвори сама вратата ѝ и ме остави да вляза вътре пръв.

Тя ме гледа някое време така, като че не разбира думите ми или смисъла им, сетне се усмихва широко, огърлицата блести между плътните ѝ устни.

Отвежда ме до колибата си, като не издърпва ръката си от моята, отваря тежката врата, плетена от лианови стъбла, и ме пуска да вляза вътре пръв. Не е толкова просторно като в колибата на Луи-Филип и Сана, но е по-светло и като че ли по-приветливо, защото е почти празна. Погледът ми се спира върху л е г л о т о — глинения подиум на тази конусообразна къща-стайчка, диг-

нат на около две педи от равнището на пръстения под. Леглото е покрито с рогозки, везани по краищата с цветно лико, с някакви орнаменти в ъглите «апелирани» върху ликото от разни шарени, големи и малки птичи перца.

Непринудена и проста уредба; първично-наивна и затова прелестна; както е прелестно всичко, което е най-близко до природата, до законите ѝ.

Усещам Силвестра зад гърба си. Тя диша шумно и сигурно се вълнува. Неловко ми е, защото ми се струва, че правя театър.

Свалям от рамото си лъвската кожа и я мятам небрежно на леглото.

— За спомен от мене — казвам на Силвестра. Обръщам се към нея и кадифето на гърдите ѝ гали очите ми. Тя е жена вече и умее, научила се е да разбира очите на мъжете. — Пожелавам ти да родиш и да отгледаш на тази кожа голям ловец, когато се омъжиш — казвам ѝ и бърша челото си, по което е избила пот.

— Непременно ще отгледам голям ловец — кима тя и също като одева, когато спомена за овена Бабо, започва да се залива с буен, несдържан смях. Всичко у нея скача от този смях — раменете, гърдите, цветният набедренко.

Излизам навън, а тя стои изправена на прага и ме пита:

— Какво да кажа на Нуну Нхвама?

— Е — усмихвам се, — ще му кажеш, че съм ти направил подарък. Той няма да се сърди.

— Че защо ще се сърди — вдигна рамене Силвестра. — Кожата е твоя. Ти уби лъва.

— Така е — казвам, — аз убих лъва. «И дявол да го вземе — мисля си, — как можах!»

Лежа на сянка в поречието, Кротката вода на Нигер ближе пясъчната ивица в краката ми, съхти, навремени ме поръсва със студени пръски. Тихо е, знойно, адски горещо, дори издръжливият марабу е потърсил хладинка в сенчестите падини между големите крайбрежни камъни.

На десетина разкрача от мене е коленичила Силвестра, пере. Омръзне ли ѝ прането — скача във водата,

къпе се. Налудува ли се, излиза на брега, мята въдицата на баща си, чака ленивият шаран да налапа куката. Налапа ли ленивецът куката — изтегля го сръчно на брега и мигновено го захвърля в локвата-хладилник, издълбана близо до брега и затулена от слънцето с папрати и палмови листа. А като ѝ омръзнат шараните — отново се залавя за прането. И през цялото време си пее някакви песни, игриви и бързи, насечени с паузи, както ми се струваше, в най-динамичната им и напрегната част. През тия паузи — ако стоеше изправена — правеше различни движения и това напомняше любов, зов някакъв за любов, но беше съдържано и с мярка, не изглеждаше вулгарно.

Пък аз лежа на пясъка, слушам тихото шумолене на водата, съхненето на кротките вълни в краката си и мисля за лъва, за царя-крадец.

Това стана така:

Малко време преди да завалят последните големи дъждове, случи се на път за града да мина през селото на Нуну Нхвама. Отбих се при моя приятел Луи-Филип, както правех винаги, за да си побъбря с него за туй-онуй, да почета гостоприемството на Сана, като изпия кратунка студено мляко, и да се посмея със Силвестра, да я питам ходила ли е пак до районното селище, за да изповяда нови грехове при кюрето. Но заварих Луи-Филип и хората му омърлушени, необичайно замислени, без настроение. Нямаха настроение и съседите, цялото село ми се стори загадъчно смълчано, притихнало. Жените чукаха мълчаливо ориз — лош признак за състоянието на духовете, затова попитах Луи-Филип какво нещастие ги е сполетяло — да не би Нуну Нхвама да се е преселил на она свят, където блаженствуват дедите на дедите му?

— Нуну Нхвама, слава богу, е в добро здраве — отвърна замислено Луи-Филип. — Той ще надживее баща си, а баща му, както се разправя, видял осем пъти по десет как Нигер излизал из бреговете си. Нуну Нхвама е велик и дълговечен. Той казва, че няма да се пресели при дедите си, преди да види някого от младите — а ти знаеш, че всичките наши деца са и негови деца, — преди да види някого от младите възседнал коня, железния кон, с който твоите братя орат земята, да го управлява и да му заповядва, както твоите събратя правят това. Така казва Нуну Нхвама за себе си. А дето в сърцата ни е тъж-

но и няма смях из дворовете, то е поради това, че в десет вечери загубихме три вола — най-добрите, най-яките, и най-добрия си овен още, най-якия, Бабо. Сега нямаме воловете, нито овена, нито сме сигурни, че тази нощ или утре през нощта няма да изчезне пак някой вол, или крава, или овен. А ти знаеш, че ние чакаме много на добитъка и като изчезва така нашият добитък, един по един, ще остане земя без оран и кратуни без мляко. И мръвки ще има по-малко на празничните трапези. . .

Луи-Филип поиска цигара. И като кашляше от дима и се давеше, защото не беше свикнал с тютюна, продължи разказа си, и разказът му не беше весел, макар че понякога будеше в душата ми смях. Но съдържах смяха си, за да не го огорча. И така, преди две седмици, в западната окрайнина на селото, откъм джунглата, излязъл лъв. Именно лъв. Чули го да реве, да тресе нощта с гръмовития си глас, и тогава родителите обяснявали на малките си деца, че навън бродел не кой да е, а най-страшният от страшните обитатели на пущинаците. Малките деца не познавали лъва. Този, дето бродел в западната окрайнина, кой знае откъде бил дошъл — сигурно от някой далечен, много отдалечен край. Пантери и леопарди, и рисове се срещали доста често, но от няколко години насам никой не бил чувал из тия места да се приказва за лъв.

Ревът на царя секнал изведнъж, хората постепенно се успокоили и понеже нямали за навик да мислят в леглата си, сънят скоро ги надвил.

Когато се развиделило и тия, които гледали добитъка, влезли в двора, за да изкарат воловете, кравите и овцете на паша — сърцата им изтръпнали от уплаха, коленете им се разтреперили от слабост. Оградата и много места из двора били опръскани с кръв, пазачът — възрастен мъж — лежал с раздробен череп върху тревата, а тревата наоколо била червена от кръвта му и розово-бяла от сплескания му мозък. Те видели по-нататък една овца с разпран корем и друга овца — цяла, но със счупен гръбнак. И двете овци, разбира се, били мъртви. Добитъкът още треперел от ужас, скупчен в най-отдалечения ъгъл на двора. Тогава открили липсата на Анай — двегодишен вол, в силата си, с рогове като закривени сопи. Могло да се види по следите от кръвта му и по утъпканата трева как и в каква посока бил мъкнат и влачен от страш-

ния звяр. Посоката сочела най-късия, най-прекия път до джунглата, до храсталаците, всъщност — откъдето започвало широкото няколко километра (няколко километра според Луи-Филип) Преддверие на Голямата джунгла.

Тая вечер Нуну Нхвама наредил да останат на дво-ра да спят при добитъка трима пазачи с ловни пушки (като пушката на Луи-Филип сигурно!), с огромни кри-ви ножове — мавритански тип, с дълги и дебели сопи — от някакво дърво с кафеникав цвят, твърдо като желя-зо. (Това дърво може да се дялка, след като предварител-но кисне във вода поне една седмица). С такова въоръ-жение, изказал се Нуну Нхвама, пазачите могли да опа-зят добитъка не от един, а от два, че дори и от три лъва. Пък и пазачите тази вечер били все млади и силни мъже. И понеже всички знаели, че Нуну Нхвама познавал си-лата на лъва, и при това — от личен опит, вярвали му и били съвсем сигурни, че на другата вечер непременно ще танцуват и ще се веселят около трупа на убития звяр.

Но лъвът не дошъл. Нито го чули да реве. Никой от пазачите не съзрял огнените му очи в тъмнината, макар че всички се взирали, и толкова много, та клепките им се подули и зачервили, сякаш били препили шупнала от-вара от манго.

А следната нощ лъвът изведнъж ревнол до оградата и с такава сила, че тя се люшнала, като че връхлетял от-горе ѝ внезапен и ужасен вятър. Лъвът не показал очи-те си на пазачите, те не подозирали присъствието му и затова били изненадани и много смутени от неочаква-ната му поява. Но работата не щяла да завърши толкова трагично (защото те били добре въоръжени), ако на лъва не му било хрумнало да ревне втори път. Когато ревнол втори път, гръмовитият му глас се понесъл като вихруш-ка, като Нигер в часовете на голямото прииждане на во-дите; подхванал и тримата, завъртял ги и ги запокитил някъде оттатък източните крайнини на селото, досами поречието, при заспалия марабу.

Така царят на зверовете откраднал втория вол.

— Нуну Нхвама е забравил, изглежда, силата на лъ-ва! — оправдавали се тримата пазачи. — Забравил е, изглежда, че реът на лъва е силен като най-силната бу-ря. Щеше ли иначе, ако не беше толкова силен, да ни от-вее чак при марабу?

— Забравили сте вие силата и смелостта на бащите и дедите си! — наругал ги яростно пред съвета на старейшините Нуну Нхвама. И наредил да се конфискува тутакси оръжието им, и издал заповед да се пълят от мегдана и да не се допускат до празничния огън два сезона подред.

Наказанието било тежко, но въздействието му не могло да спаси от гибел (от зъбите на лъва) третия вол и къдрокосия и енергичен Бабб. Третият наряд пазачи проявили по-голяма храброст — стреляли с евзалийките си, но лъвът не обърнал никакво внимание на джепането им. А да излязат насреща му с ножовете си не било изгодно поради тъмнината — той бил невидим, само очите му святкали, но пък лесно ли е да се стои срещу такива очи?

Нуну Нхвама заповядал да запалят огньовете откъм оная страна на двора, дето гледала срещу джунглата. Големи огньовете, като през вечерите срещу най-тачените празници. Тази маневра успяла — западната страна била овардена, лъвът не я помирил дори. Но тогава именно изчезнал Бабб — хищникът прескочил оградата откъм изток, докопал овена и офейкал по живо, по здраво дома.

Тази война между хората на Нуну Нхвама и лъва била разорителна за селището. Старите си спомняли дните на някогашните големи бедствия и въздишали. Носели се слухове, че това не било лъв, а някакъв зъл дух, въплътен в кожата на лъва. Някои предлагали да се търси помощ от съседните селища, да се повика в краен случай войска. Сега войската не била чужда, а с в о я, та щяла да помогне от все сърце. Но докато пристигне войската — казвали някои, — ще мине много време, защото оръжието на войниците е тежко, а с тежък товар не може да се пътува бързо. Докато войската пристигне, за да обяви война на лъва, поне половината от воловете щели да бъдат оглозгани от страшните му зъби.

— Сега — приключи тъжния си разказ Луи-Филип — заседава съветът на старейшините. Чух — каза той, като помълча някое време, за да събере мислите си, — чух и струва ми се, че Сана каза това — Нуну Нхвама щял да предложи такава мярка: да се палят огньовете около-врвст, около целия двор, до среднощ.

Сана, която стоеше до нас и слушаше мълчаливо мъжа си, поклати утвърдително глава.

— Така е — каза тя, — това съм чула. И с ушите си съм го чула от най-голямата снаха на Нуну Нхвама.

— А знаеш ли — извърна се към нея Луи-Филип, — знаеш ли какво представлява това — да се палят големи огньове откъм всички страни на двора и да се поддържат до среднощ? Ти едва ли можеш да си представиш. Това значи, Сана, половината от нашите мъже и жени да мъкнат дърва от гората, да ги трупат на купища и с тази работа да се занимават цял ден. А кой ще ходи на оризищата, кой ще прекопава просото, кой ще плеви бостаните? Ти си чула нещо от най-голямата снаха на Нуну Нхвама, но аз казвам, че това нещо тя сама ще да си го е измислила. Нуну Нхвама е мъдър, той няма да вдигне половината ръце от просото и ориза.

— Добре — изви глава Сана, — ами лъва?

Споменаването на лъва беше съкрушителен довод в полза на най-голямата снаха.

— Не знам — повдигна рамене Луи-Филип. — От която и страна да се погледне тая работа, аз не виждам как може да ѝ се излезе насреща.

Той въздъхна и се умълча.

— Луи-Филип — казах аз, — приятелю, хайде да убием лъва, искаш ли?

И двамата ме погледнаха втрещени. Като че ли им предлагаш да изсечем цялата джунгла от край до край с гигантските макаранги, кактусите, баобабите, за да си запалим празничен огън на мегдана.

— Да убием лъва — прошепна Луи-Филип. — Ние да убием лъва.

Сана плъзна ръце по шарената си престилка.

Тя винаги ходеше с престилка до коленете.

— Ти си голям ловец — казах. — Убивал си пъстър леопард, черна пантера. А лъвът е силен колкото леопарда и пантерата заедно, да речем.

— Убивал съм и леопард, и пантера — каза Луи-Филип.

— Ние спим на леопардова кожа — усмихна се едва забележимо Сана. Тя погледна мъжа си и пак се усмихна.

— Има ловци, които са убивали не един и не два, а много лъвовете — казах. — И тия ловци не са по-храбри от тебе, приятелю.

— Ти виждал ли си с очите си такива ловци? — попита Луи-Филип.

— Охо! — излъгах аз.

Те се спогледаха.

— Ще вземем с нас още няколко души ловци — казах. — Ти познаваш по-храбрите, ще предложиш на неколцина от тях да се поразходят до джунглата, да ни придружат. На лъва му стига един добър куршум, за да заспи.

— Да — каза Луи-Филип, — заспалият лъв не яде волове.

— Нито Бабо — засмя се Сана.

Те отново се спогледаха, възхитени от хрумването си за заспалия лъв. И изведнъж започнаха весело да се смеят. Шарената престилка заподскача върху хълбоците на Сана.

Смяха се дълго и от сърце.

После Луи-Филип каза:

— Щом като на лъва му стига един добър куршум, аз непременно ще го убия. И Сана ще спи на лъвска кожа.

Сана го изгледа с възхитени, благодарни, влюбени очи.

— Не — поклати глава тя и лекичко въздъхна. — Кожата ще дадем на Силвестра. Силвестра ще доведе скоро мъж в колибата си. На нея ще дадем лъвската кожа.

— Може — съгласи се Луи-Филип. Той поразкърши силните си рамене и каза: — Но ще трябва да уведоим Нуну Нхвама. Нуну Нхвама трябва да каже «да». И тогава ще тръгнем. Моята пушка е готова. Аз имам сачми за най-едър лов.

И тръгнахме — рано на другата заран. Нуну Нхвама ни изпроводи до края на селото, до най-отдалечената колиба. А тя беше колибата на Луи-Филип. Затова на раздялата присъствуваха Сана и Силвестра, но те стояха по-встрани.

— Той не ще да е на много път оттука — каза Нуну Нхвана, като подръпваше с пръсти дългата си бяла брада. — Той ще е някъде наблизко и затова вие си отваряйте очите добре. Той ще е много зъл, защото е самец, а всичките самци са зли. Но вие сте шестима и ще го надвиете. И да пазиш белия приятел! — обърна се той към Луи-Филип, като кимна към мене с глава. — И вие всичките, чухте ли?

Туарегите се засмяха.

Поклонихме се на старейшината и тръгнахме на път. Разстоянието до Преддверието на джунглата, мерено с око от двора на Луи-Филип, не изглеждаше бог знае колко дълго — да имаше два хвърлея камък, най-много. Но беше гъсто и плътно обрасло с някакви жиливи, вещи се по земята, пълзящи храсталаци и коренища, та трябваше да изгубим повече от половин час, докато се измъкнем от това сухо тресавище.

Слънцето блестеше на две педи от хоризонта и жареше вече, когато излязохме най-послед на «твърда» земя. Това беше равно място, тревисто, голо. Тук и там, нарядко, като разтворени гигантски чадъри тъмнееха короните на огромните дървета — макаранги. А по-нататък, в далечината, издигаше стената си, черния си бряг истинската. Голямата джунгла.

Бяхме шестима — Луи-Филип и аз и четири души млади мъже, туареги.

Аз вървах пръв, в челото на колоната, и може би затова моите очи го съзряха най-напред. И сега не ми е ясно как се случи, че очите ми изведнъж се обърнаха към него. Защото аз гледах напред, по посока на черния бряг, към джунглата, а той стоеше изправен наляво от мене, на около петдесет разкрача, наполовина прикрит до гърдите и хълбоците от високо избуялата, остра, жълтеникавозелена трева. Но може би ние в с и ч к и го видяхме в един и същ миг, едновременно, а на мене ми се беше сторило така, че аз съм го забелязал пръв. И може би поради това, че в мига, когато го видях, когато той привлече очите ми към себе си, в тоя миг, секунда, изглежда, аз се почувствувах абсолютно сам, единствен — нямаше го нито Луи-Филип, нито младите туареги, нямаше нищо около мене.

Това ще да е лъжливо чувство, разбира се, защото и Луи-Филип, и туарегите стояха като заковани на едно място, и само на няколко крачки, и всички като мене бяха отправили погледите си към него.

А той стоеше неподвижен и можеше да се помисли, че това не е лъв, а изображение някакво, мираж, каменна статуя на лъв.

Колко време беше продължило това — нашето взаимно оглеждане? Няколко секунди сигурно, най-много половин минута. Във всеки случай аз не помня в живота си по-дълги секунди, такава вечност от секунди! Всъщност

при тази наша първа среща с него времето беше спряло — нямаше никакви секунди, никакво време.

А после той размаха опашката си веднъж, два пъти, поклати глава. И без да бърза, наситил се да ни гледа, омръзнало му сякаш да ни гледа — обърна се полека, сниши се, гмурна се в тревата, пое нанякъде, по всяка вероятност — към джунглата.

Той не прие хвърлената ръкавица — отказа да се бие. Не беше войнствено настроен — видяхме се, погледахме се, какво повече? Предлагаше ни да се разделим с мир.

Но ние се окопитихме от изненадата и тръгнахме подире му. Следата — това беше гъстата трева, която се разтваряше, събираше се и правеше жива и лъкатушна пътечка пред нас.

На едно по-високо място, могилка някаква, близо до разклонен като цяла гора баобаб, тревата престана да се движи, да се вълнува — той се спря. Направи още няколко крачки, за да излезе на височинката, под клоните на баобаба, в черната сянка на разлистената му гора. И на това място застана пак така, като статуя, неподвижен, издялан от камък, излят от ръждивочервеникав бронз.

Каква гледка, богове на маври и туареги и на всички бамбара от поречията и долините на божествения Нигер! Красота и сила, събрани в едно тяло, в един дух, в един живот — гледах го, радвах му се и — дано ми бъде простено! — в тоя миг не му се сърдех, не можех да му се сърдя, дори да беше откраднал и изял още сто вола с рога като заострени сопи и още сто къдрорунести и енергични Бабо! В сърцето ми преливаше благодарност, преливаше удивление — гледах това божество, както някога бях гледал, много отдавна Микеланжеловия Давид.

— Да се приближим още няколко крачки и да стреляме! — усетих горещия дъх на Луи-Филип в лицето си.

И ние направихме още няколко крачки, вдигнахме пушките си.

Тогава той изви опашката си, плесна се с топката ѝ по хълбоците, проточи гривестата си шия и изръмжа. Въздухът, тишината, блесналият на слънцето простор — всичко сякаш се затроши на малки късове, на парченца. Той ръмжеше, сърдеше се, ревеше — приемаше ръкавицата

ни, която хвърлихме в лицето му заради ония волове и Бабо.

Видях го снишен да се обтяга като тетива. Сетне чух изстрели. Той направи само два скока през изстрелите. С втория си скок попадна точно в групата на туарегите, които, кой знае защо, бяха се скупчили един до друг. Някой отхвъркна, изтърколи се в тревата на десетина разкрача, някой рухна на земята, сгърчи се и се сви като кълбо. Чух викове, резове на хора, черни сенки плъпнаха нанякъде си, бягаха, спасяваха се, търсеха нещо.

Луи-Филип стоеше до мене. Той натисна спусъка на евзалийката си, когато лъвът обтягаше отново тетивата на гръбнака си, а опашката му правеше парабола над тревата. Чух щракането на петлето — тъпо, немощно. Но гръм не последва.

Нещо огромно, страшно подскочи във въздуха, засенчи главата на Луи-Филип, закри слънцето — и тогава и аз на свой ред и някак пряко сила натиснах спусъка на карабината си. Тресна гръм. А после светът отново се успокои. Когато слънцето пак изгря, тялото на лъва лежеше върху тревата вцепенено — не изглеждаше нито страшно, нито пък особено красиво и внушително.

В гърдите си усещах студ и ужасна пустота.

Две жертви бяхме дали в тази битка, но Луи-Филип не изглеждаше особено угрижен. Дори казваше, че си струвало да завиждаме на загиналите, защото певците няма да пеят песни за нас, а за тях ще пеят и ще разказват в празнични вечери при огньовете какви велики ловци са били, и това щяло да се помни дълго, по-дълго от един живот. Освен това те и двамата не били женени, което ще рече, че няма да пустеят колиби без мъже, нито ще спят жени в самота, нито пък ще хленчат дечица без бащи. Беда е, когато една колиба запустее и няма кой да пали огън на двора ѝ. Такава колиба става свърталище на зли духове. Луи-Филип е католик, но що се отнася до злите духове, католическата вяра имала много здраве. Беда е наистина, когато съпруг загине. Вдовицата, ако е млада, спи неспокойно на рогозката си, а неспокойни са и други мъже, и жените на тия мъже, и това не е добро. Не е добро и за Нуну Нхвама, който трябва да се грижи за децата, за пая на сираците от общия хамбар, та да живеят в ситост и да растат.

Затова Нуну Нхвама казал на Луи-Филип: «Вземи с

тебе добри ловци, но гледай да не са женени, пък ако се случи някой да е женен — да има само една жена и децата му да са поотраснали. Девојката да е привикнала вече да чука ориза, а момчето — да води овците на паша и да ги пази от степния вълк.» Така го посъветвал Нуну Нхвама, но и без този съвет Луи-Филип знаел какво трябва да прави — той имал в ума си само млади ловци.

— Приятелю — казах му, — а Нуну Нхвама не се ли възпротиви срещу твоего участие в лова? Нали ти имаш колиба, жена и дъщеря?

Луи-Филип се засмя. Не само че не го възпрял, но му казал. «Върнеш ли се без него — ще си чужденец между своите, недостоен сред достойните. Ще си жив мъртвец за твой народ. Колибата ти ще има стопанин, но тя ще бъде колиба на опозорен човек. За туарега — казал Нуну Нхвама — дългът и верността към приятеля струват повече, по-скъпо от всички колиби, дето са между великия Нигер и джунглата, с жените и с всичката челяд в тях.»

Това бяха хубави думи, мъжествени, допадаха ми. Така говорят и така мислят силните мъже, ловците, които имат в колибите си кожа от пъстър леопард или от черна пантера. Хубави думи бяха, харесаха ми, но кой знае защо, в душата ми стана някак още по-студено и пусто: мъчително студено и ужасно пусто. Никога не бях виждал небето над себе си толкова изсивяло, толкова лишено от мъничко — колкото една длан поне — свежа и жива синевина.

Отсякоха дълго дърво, окастриха го с ножовете си от клоните и шумата. Свързаха здраво лапите на лъва две по две, провряха дървото под възлите и наравиха товара си. Носачите бяха петима, но той тежеше и шествието ни напредваше бавно.

Вървах подире им, но малко встрани. Ако бях вървял по следите им, сигурно нямаше да се спъна и оня проклет трън нямаше да одраска бедрото ми. После научих, че отровата на тоя трън ловците мажели остриетата на стрелите си — някога, когато Нуну Нхвама бил още дете. В ония времена. Но ако бях вървял по следите им, той нямаше да ме одраска. В никакъв случай, защото те го познаваха и го избикаляха отдалеч.

Такава беше историята с този лъв.

Сега лежа на пясъка и слушам как вълните на Нигер съхтят приспивно в краката ми. Веселата песен на Силвестра бяга от мене, чезне нанякъде, при кресливите ибиси или при неподвижните марабу. И аз не се чудя, мисля, че така трябва да бъде, макар че Силвестра стои само на няколко крачки, подскача и изстисква водата от оная шарена кърпа, с която превързва бедрата си. Ще ми се да ѝ кажа: «Застани неподвижно за миг и ще заприличаш на фламинго — от бронз, разбира се, или от мед, като в градината на Hôtel de Palme.» Но не казвам нищо, защото това е глупост, защото всякакви глупости се въртят в главата ми, защото над главата ми като че ли тече Нигер, а оня купол на небето лети все по-нависоко, бяга от очите ми и се смалява, и се превръща в една шарена кърпа като тая, която Силвестра превързва на бедрата си. Това е от слабост, недостиг на кръв в мозъка. След бодрото ми пробуждане, след оня засмян валог с маковете!. . . Но аз не трябва да развалям песента ѝ. това зная и го зная много добре.

Тя дохожда до мене, коленичи, разстила бяла кърпа. Кокошката, която е изпратил Нуну Нхвама.

Може би мислех прекалено много за лъва? Или оня проклет трън е решил да довърши набързо работата си? Силвестра кърши кокошката, бърбе, смее се. Ручей, който скача от камък на камък, прави вирчета, дълбоки две педи, големи като длан, и пак бяга, бяга презглава, бои се да не закъснее за някъде си.

— Яж, Силвестра, храни се — подканям я и пак се мъча да радвам очите си с онова меко и шоколадово кадифе по гърдите ѝ.

Тя ме поглежда усмихнато, подава ми късче месо.

— Харесва ли ти лъвската кожа? — питам. А месото оставям на покривката. И сгреших, че го оставих на покривката недокоснато, защото тя се сепва, гледа ме вторачено, дълго ме гледа и сякаш не иска или не може да преглътне залька си.

— Яж, Силвестра — искам да ѝ кажа. Пред очите ми се въртят кръгчета, виолетови, оранжеви, впитат се и се разплитат червени и морави линийки, спирали, елипси. Това е една весела геометрия от светлини. И в тия светлини виждам очите ѝ — уплашени, натъжени.

Досещам се, че има нещо в лицето ми, което я плаши.

Изваждам огледалцето си с онова шимпанзе на гърба — сиромашко огледалце, за няколко су, което Лилиан ми подари за спомен, преди да замине за Накри — Сосе. Разбира се, има нещо в лицето ми, което не е съвсем в ред. Смя се и хвърлям огледалцето на пясъка. Не искам да имам нищо общо с тия трескави очи, с посинелите устни, с това пожълтяло чело, покрито с капчици пот. Това не е лице на велик ловец, който убива лъва и подарява кожата му на Силвестра. Това е лице на слаб и жалък човек. През целия си живот съм презирал слабите и жалките мъже, тия нещастници, дето не носят маршалски жезъл в ранниците си.

— Яж, Силвестра — казвам и този път чувам гласа си. — Преглътни си залька, хайде! — смея се и посягам към месото. . . .

Марабу е кацнал на един камък много близо до нас и замислено гледа бялата кърпа и накръшената кокошка на Нуну Нхвама.

С МАРШАЛСКИЯ ЖЕЗЪЛ В РАНИЦАТА

5 юни, поречието на Нигер

Напуснах дома на Луи-Филип рано, още по тъмно, преди да пламне на изток червеното зарево, предхождащо изгрева. Казах на Луи-Филип снощи, след вечерята, че са ме засърбели ръцете, че пушката ми е заприличала на невеста, за която мъжът не се сеща вече, и че съм чул да се приказва за някакво място около Нигер, водопой навярно, където куду и бейза прихождали на стада привечер, за да утолят жаждата си с пивка и студена вода. Луи-Филип ми отговори, че такова място не знаел, точно такова, където прихождали привечер куду и бейза на стада, но сигурно ще има и непременно ще е някъде около разливите, защото там брегът е най-нисък, равен и удобен за водопой. Аз му казах, че не съм много уверен мястото да е около разливите, но като тръгна по течението на реката — казах му, — все ще го открия: не може куду и бейза да не се събират някъде, за да пият вода. Пък е възможно — прибавих — там да се навъртат и зебри, и биволи, и други степни животни. По зебра не бих стрелял — казах, — не ламтя за кожа от зебра! Но един бивол — това е друго. Биволската кожа може да послужи за хиляди неща. Луи-Филип се умълча, мислеше си за разни работи, може би се чудеше, че нямам вкус към шарената кожа на зебрата, или пък си изброяваше наум колко зебри и колко биволи беше убил през живота си.

Така ние с него си поиграхме на криеница тази вечер. Защото истинският текст на нашия разговор трябваше да бъде горе-долу такъв:

— Луи-Филип, струва ми се, оня трън върши добре работата си в кръвта ми.

— Изглежда. . .

— Може би той ще я привърши до два-три дни, как мислиш?

— Ако се съди по лицето и по устните ти, които са най-вече посинели — толкоз. Два до три дни.

— Това не е малко време, Луи-Филип.

— Не е.

— Аз не искам тия два-три дни да прекарате в тъга около мене.

— Зная, че не искаш.

— Ще се махна нанякъде. Така ще бъде най-добре за вас. Пък и за мене.

Луи-Филип гледа встрани.

— Ще тръгна с Нигер — надолу по течението. Може и да ударя нещо по пътя — я бейза, я куду. Това ще е една радост все пак.

— Бих те придружил из пътя, за да не си сам. Но зная, че ще ми откажеш.

— Предпочитам да бъда сам, Луи-Филип. Благодаря.

Но понеже се боехме, аз — да не предизвикам у него състрадание към себе си, а той — да не ме наскърби и унижи със състраданието си, предпочетохме да си поиграем на криеница, да си побъбрем разни глупости, за поречията, за куду и бейза.

Иначе ние и двамата се разбирахме, знаехме отлично за какво става дума и за какво говорим.

И така, аз се измъкнах от къщата на Луи-Филип по тъмно, час и повече преди да се развидели.

Мястото, до което стигнах, докдето стигнаха силите ми, е тъкмо това може би на куду и бейза, макар и да не личат стъпки от копита върху рохкавия пясък. Никакви стъпки, въпреки че тука брегът е нисък, толкова нисък и равен, че ляга в самата вода. Имам всичко: сянката на две кокосови палми зад гърба си, по-нататък — папратите, храсталаците и жилавата трева на Преддверието, и още по-нататък — глухото и неизбежно мълчание на Голямата джунгла. А пред мене, пред очите ми — ивица пясък със златист цвят, после — великият Нигер, млечна омара над талвега му, бляскащи огледалца тук и там. И насрещния бряг — оттам започва прерията, — равен и безлюден степен свят със сиво небе и замъглен сив хо-

ризонт. Имам всичко — ловната карабина до рамото си (може би ще се появи все пак куду, изжъдняла куду), раницата си с няколко плочки вътре устойчив на жегата шоколад и шепа таблетки с кодеинов концентрат. Богат съм, нищо не ми липсва, предстоят ми спокойни и тихи часове.

Но аз няма да ги прекарам сам, тия часове, защото не съм саможивец, нито някакъв обиден от света и от хората мизантроп. Нито искам да ги преживея под чуждо небе и на чужда земя, макар цялото небе над земята и всичката земя да са Родина на човека и добрите хора и от Север, и от Юг да са приятели и братя на добрия човек.

Зная това, така е, но малкото здрава кръв, дето е още в сърцето ми, иска своето небе, своята земя, и това е закон, и аз нямам сили да му се противопоставям точно сега и именно сега.

И затова се вслушвам в сърцето си. Аз имам сметки с него, длъжник съм му и трябва да се разплащам бързо и докато е време, защото часовете са броеви. И както съществува обичай да съдят злосторника на мястото, където е извършил престъплението, така и аз трябва да се разплащам в оня край, където съм правил дълговете — на родна земя и под родно небе.

Бях студент първа година в Политехниката, а това се случи през лятната ваканция.

За оная караджейка, която баща ми беше наследил от баща си, никой не се грижеше вече — тя приличаше на грохнала старуха, свряла се в пущинака, за да дочака смъртта си в усамотение и тишина. Нямаше ги белите камъни — кой знае кому бяха притрябвали и за какво и как бяха отнесени оттук! Нямаше го коша, липсваше кречеталото, изчезнал беше големият сандък за брашното. Останала беше само собата с изкъртена вратница, уплетена в паяжини, с избито око — дори железните пръчки на прозорчето бяха извадени. Но водата си шуртеше, блъбукаше по старото русло като някога и пак пълнеше като някога дълбокия и засенчен от букаците яз. И завирената река на това място беше тиха, дълбока и синя. Отдавна беше откъртено онова огромно дървено колело с перките, дето блъскаше и пенеше водата, мятеше пръс-

ки като юмруци и вземаше дъха. Сега стърчеше само оста му — подаваше се из пода на воденицата, позеленяла и оглозгана.

Левият бряг слизаше ниско, там свършваше пътят, по който преди години идеха мливарите от село. Но десеният се издигаше високо, на около десетина стъпки, обрасъл беше с буки, габъри, лещак. Тясна пътека лъкатушеше помежду храсталаците и буките, водеше за някакво запуснато вече сечище оттатък летния лагер за добитъка. И по стария път, и по тази просека рядко минаваха хора, особено в делнични дни.

Тоя ден беше делничен и като изкачвах пътеката, мислех, че няма да срещна из пътя си жива душа. Бях решил да се поразходя до поляните, до пасбищата, където лагеруваше добитъкът — поканили ме бяха пастирите на гости. Та затова изкачвах пътеката, но се движех бавно, мързеливо поради жегата и току се двоумях дали да не се върна назад. Нямах особен интерес нито към пастирите, нито към добитъка, само дивите ягоди ме блазнаха — слушал бях, че ги има много из тия места.

Така стигнах до воденичката, наближих оня вир и тогава дочух смехове и глъч отдолу, откъм яза. Ако бях дочул мъжки гласове, щях да отмина, нямаше да се спирам. Но откъм яза идеха женски гласове, звънеше женски смях, момичешки смях.

Някое време се вслушвах, колебаех се дали да погледна, може би избирах място откъде да погледна. И не само че отдолу се смееха и гълчеха, ами се чуваше плясък във водата — къпеха се и плуваха, та затова се чуваха тия плясъци във водата.

Промъкнах се между две лески, сниших се и погледнах.

И останах изненадан — видях само две девойки, а като съдех по гласовете — преди да погледна, струваше ми се, че са повече. Пет или шест — мислех си. А нямаше други.

Двете наближиха вече отсрещния бряг, ниския, шумно измятаха ръцете си във водата и ритяха с крака. И нещо си крещяха и викаха една на друга, но не можеше да се разбере за какво ставаше дума. Виждаше се как петите и лактите им бляскат на слънцето и сред пръските, които летяха наоколо им, изгряваха за миг и чезнеха малки и весели дъги. Те излязоха на брега, изцедиха

водата от косите си, като подскачаха от крак на крак, после бързо се шмугнаха във воденицата, сякаш бяха се изплашили от нещо, но аз съобразих, че там вероятно ще са дрехите им, защото по пясъка не се виждаха никакви дрехи.

И чак тогава погледнах в ниското под краката си и едва се сдържах да не извикам. Нищо не очаквах да видя там, очите ми сами се сведоха. И затова щях да извикам, защото не очаквах нищо, ония двете бяха вече влезли във воденицата и сигурно се обличаха.

Долу, на дясната ивица земя до брега, стоеше Магдалена, или Магда, както я наричаха, както ѝ казвахме всички: Магда. Тя живееше до нас, през един двор. Баща ѝ, бай Стаменко, беше приятел на баща ми, често идваше в къщи, виках му «чичо» в ония години, много го харесвах заради засуканите му наперени мустаци. А тя беше тъничка и слаба — видях, че е тъничка и слаба, когато с други момчета започнах да ходя по седенки и да приचаквам момичетата в тъмното, и да ги плаша с «ау» изневиделица, а сетне да скачам подире им и да ги ловя, както правеше палашът на баща ми с яребиците. Беше слабичка и е две години по-малка от мене, незабележима някак, съвсем делнична. Свикнах да не я забелязвам и тоя навик ми остана и по-късно, когато бях вече младеж, а тя, подявката, беше станала девойка. Пък и как да я забелязвам, като подире ми гледаха толкова други, с които не се виждах всеки ден и които нямаха нищо против сами да ме чакат в тъмното! Понякога, като я срещах, струваше ми се, че ме гледа с прекалено много топлина в очите си, както ме гледаха другите момичета, с които не бях отраснал на една улица, и в душата ми ставаше студено. Дали бях разглезен от многото внимание, от леснотията, с която ми предлагаха разходките си вечерно време, но другите бяха «момичета», имаха устни, гърди, а тя си беше все д ъ щ е р я т а на чичо Стаменко, почти сестра, нещо като сестра, и затова не ми идеше наум да търся у нея никакви устни, гърди. Не може един брат да търси такива неща у сестра си, защото той не гледа сестра си с очи на мъж. Може би затова не понасях оная топлина в очите ѝ, не я приемах, беше ми чужда, извикваше в душата ми студ.

И не само физически се чуждеех от нея, но не ми допадаше и по характер. Знаех това, бяхме играли заедно

едно време — на улицата, по селищата зад къщите и на полето; бяхме се срещали — по-късно — в кръжоците при читалището, в младежкото дружество. Аз бях самоуверен, съзнавах силата си, налагах волята си, блазнах ме произшествията, големите мъчнотии, големите задачи. А тя — тя винаги с една фанатична последователност и с някаква вътрешна вглъбеност, която не можех да понасям — апостолска, християнска, дявол я знае каква! — тя винаги показваше скромност, безшумна работливост, съдържаност, постоянен стремеж да бъде едно от четирите колелета в работата, а да се брои за п е т о . . . Тъкмо тоя стил на поведение ми беше противен, наричах го «апостолски», всякак го ругаех в ума си, а не изпусках случай и да се гавря с него, и да му се подигравам, когато тя беше наблизко и можеше да ме чуе. Но и тогава, като ме слушаше, тя не излизаше от тая своя противна съдържаност, отговаряше ми и, трябва да призная, отговаряше ми умно и на място, но не се горещеше, на остротите ми не отвръщаше с остротии.

Веднъж — беше по времето на голямата масовизация — предложих да излезем на нощна акция, да подберем добитъка на ония, които бяхме решили да правим кооператори, а се опъвах, да подберем насила добитъка им и да го закараме в кооперативния обор.

— Там няма място за още добитък — забеляза Магда.

— Голяма работа! — казах. — Ще направим.

— И фуражът не ще стигне. Колко е сеното ни!

— Колкото е, толкова! Ще намалим дажбите!

— Не съм съгласна! — Тя поклати глава и пак повтори: — Не съм съгласна. И нашият добитък ще страда, и чуждият.

— А какво искаш? — кипнах аз. — Да чакаме ония да го изколят и разпродадат, това ли?

Тя се позамисли, усмихна се кротко:

— Защо баща ти да не поговори с тях? Те не са толкова зли, може би ще разберат!

— Вижте я християнката! — обърнах се към младежите. — Липсва ѝ само расото на достойната Йоана. А се бие по гърдите за активистка! — Йоана беше единствената калугерка, която още се мяркаше в манастирчето-параклис «Света Ана», сгушено сред скалите, над пътя, който водеше за града.

Тя ме погледна, очите ѝ се разшириха — клъвнал я бях, както трябва. «И така ѝ се пада! — мислех си. — Правим революция, царството на собствеността събаряме, а тя се бои да не остане гладен или недохранен някакъв си вол, да не остане без покрив някаква келява овца! . . .» Младежите тръгнаха подире ми, а тя, спомням си, не отстъпи, нави глава. Но не вдигаше шум, спореше кротко и дори тъжно някак — по начин, който най-мразех, който ми беше най-противен. Едно такова т и х о упорство, непоклатимо — сякаш планина.

И ето, тя стоеше в ниското, пред очите ми, изправена — решише мократа си коса пред едно огледалце, което държеше с лявата си ръка. Гледах и ми се струваше, че сънувам: делничната, н е з а б е л е ж и м а т а Магда, чичо Стаменковата дъщеря — тя имала рамене и бюст, кръст и бедра! Капчици блестяха по раменете и по гърдите ѝ, зелено листо от леска беше залепнало над дясното ѝ коляно. Гледах тази бяла фигура и нямаше лошо чувство в кръвта ми — изпитвах удивление и изненада, бях открил нещо неподозирано празнично в един календар, който помнех само с делниците, бутилка чудесно рубинено вино в стандартна дъсчена ракла.

И може би се чудех повече на себе си, на досегашната си слепота, на наивните си братски чувства, когато изведнъж очите ми се срещнаха с нейните — погледите ни се заковаха, замръзнаха един срещу друг, лявата ѝ ръка се отпусна полека, много бавно, сякаш някой насила я теглеше надолу. Огледалцето се изплъзна от пръстите ѝ, тупна върху камъните, разби се на парчета.

Аз бях крадецът, тя — ограбената, крадецът и ограбената стояха *vis à vis*, беше им ужасно неловко и на двамата. После тя направи с ръцете си оня привичен жест, който правят всички жени в такива случаи, наведе се, сякаш очите ми я притискаха към земята, започна да отстъпва заднишком. Когато усети водата с петите си, приклекна, извърна се и като топка отскочи напред.

Побързах да се махна от това място с малко угризение в душата си, но ми беше весело, не чувствавах жегата, като да бях току-що изскочил от хладината на оня усойничав яз. . . Усойничав ли? Кой знае, той сияеше в паметта ми като огромен сребърен поднос, ослепителен на

слънцето, искрящ. Върху тоя поднос боговете ми бяха поднесли на мене, безверника, една голяма радост. Когато човек носи м а р ш а л с к и я ж е з ъ л в раницата си, всичките богове на света, в тоги, с чалми, с мантии — всички стават негови ординарци, раболепни слуги. Пребиват се, просто чупят краката си да му поднасят радост върху сребърен поднос. Беше ми весело, хубаво, подсвирквах на птиците, късах пътем листа от леските и ги захвърлях на пътеката.

След половин час стигнах до летния лагер — прехвъркнах до него, не усетих височините — върлото, както им казват по нашия край.

Срещнах я на другия ден — отиваше към читалището. Като ме видя, бузите ѝ порозовяха, но много леко, едва забележимо.

— Ще дойдеш ли да гледаш репетицията? — попита ме.

Репетираха някаква пиеска, но това никак не ме интересуваше. Розовите петна се стопиха, бузите ѝ станаха пак такива, каквито си бяха винаги.

— Няма да дойда — казах и се помъчих да надникна в очите ѝ. И почувствувах тогава, че те не мислят за никакви репетиции, очите ѝ, и го казваха това много ясно и недвусмислено. Но те шепнеха и нещо друго — може би същото, което се бяха опитвали да ми открият много пъти досега. Но сега го шепнеха с повече топлина, поинтимно, по-упорито и някак с по-малко свян, въпреки че тия нейни кротки очи никога не бяха изглеждали особено свенливи. — Няма да дойда — повторих, — защото утре си заминавам и бързам да свърша някои и други неща.

Как можа да ми дойде това наум! Допреди няколко секунди не мислех изобщо за никакво заминаване.

— Ще заминеш ли? — каза съвсем тихо тя.

Ако беше ме запитала по-високо и без никакви миньорни нотки, и без тая топлина и неизказаните сърдечни думи в очите, щях непременно да се засмея и да поклатя глава.

«Никакво заминаване! — щях да кажа. — Мяркаше се подобно намерение в главата ми, да си замина, да отпътувам за някъде — но о н я ден. А в ч е р а, да именно вчера — реших да остана.»

«Така ли? — трябваше да се засмее тя. — Вчера ли? — И да ме погледне пак открито и недвусмислено, но без сатиментални излияния в очите. — Да не би като си се

разхождал покрай караджейката на дядо си, да ти е хрумнала тая мисъл в главата — да останеш?»

«Как ли пък се досети?» — щях да се изсмея.

И тя трябваше да се изсмее, от сърце, силно, та да се раздвижат гърдите ѝ под блузата. В края на краищата аз ги бях гледал вчера, и без всякаква блуза отгоре им.

Така трябваше да се разиграе тази сцена между нас и ако се беше разиграла така, нямаше да ѝ кажа, че заминавам.

Защо трябваше да навира в очите ми сериозните си чувства! И какво ли ме засягаха чувствата ѝ. Тя можеше да ги държи за себе си, разбира се, да се залъгва с тях и да си играе от душа и колкото ѝ душа иска — това си беше нейна работа. Пък аз си имах свои работи.

Тя искаше висока цена за вчерашното! Благодаря! За мене, мила, вчерашното беше само едно приятно откритие. И всъщност какво друго?

— Трябва да замина — повторих, — омръзна ми да си губя времето с празни неща!

Така се разделихме с нея.

А на другата сутрин, като пътувах с кабриолет за гарата, гледах прехласнат новите блокове, пшениците, зелените морета на кукурузите, радвах се на света, защото беше хубав, защото го обичах. А за Магдалена, момичето на чичо Стаменко, не се сетих. Пък и да се бях сетил — може би щях да си припомня нещо от онова, което бях виждал оня ден при яза, но за такива работи не си струва да се мисли много.

Случи се да не си ходя на село няколко лета подред. Бях на специализация в чужбина; взех участие в експедиции, които работеха на хиляди километри от нашата Марина бара, търсеха залежи оттатък тундрите, проучваха безкрайните степи, пясъчните пустини на юг. Почувствах неизмеримостта на пространствата — безкрайни за око; съпротивата на земята, на мочурищата, на безводието. Открихме залежи, скъпоценни за доброто на човека; радвах се на рудата и на новите залежи, но най-много пълнеха душата ми победите над пространствата, победите над мъчнотиите, нашият поход срещу мочурищата, които поглъщаха телата ни, и срещу пясъците, които ги изгаряха. На север сред сплъстените като кече-

та мъхове, сред жалките сивосинкави лишеи и заледените пушинаци на разливите, когато червеният стълбец на термометъра спадаше под петдесетте градуса, най-напред се питах: «Ще издържа ли?» А сетне, по-сетне си задавах въпроса: «Ще намеря ли?» Когато «намирах», аз си казвах «издържах» и се опивах от радостта, че съм издържал битката с петдесетте градуса, че съм надвил спечената от мразовете земя. Радостта от находката, от рудната жила, която бях «подушил» и «уловил» — и тя беше голяма и по своему тържествена, носеше венеца си, но вървеше подир оная първата.

Върнах се закален, възмъжал, като от победоносна война — участвувал бях в големи битки с природата, с негостолюбието ѝ, с тайните ѝ и това значеше нещо все пак. Едно е да сапунисваш бузата си и водата да се превръща тутакси в скреж върху бузата ти и въпреки това да се бръснеш всяка заран; и друго е, разбира се, да правиш същото в къщи, с топлата вода от бойлера, или пред палатката си, на една поляна, къдрава с тревата си, дъхава от здравеца си, току-що поръсена със сребърните капчици на росата. Има разлика без друго, разлика в полза на петдесетте градуса под нулата, на ямите, дълбани надълбоко в пясъка, където за един час едва се пълнеше с вода почернялото алуминиево канче. Значеше нещо все пак тоя фронтови опит и затова, като постъпих в института, малко време след като постъпих, бях назначен за ръководител на проучвателен сектор — пост, до който се стига обикновено след дългогодишна служба. Някои завиждаха, пък на мене ми се струваше, че този пост не е бог знае какво, отначало го чувствавах като плитка вода. Но свикнах и с месеците, с годините можях да разбера, да се убежда, че и в плитчините има тук и там дълбоки места, открита вода за големия плувец.

И като ръководех работата на сектор и отдавах на тази работа много сили, защото я обичах, постепенно, с привичките, които вече имах, с разбиранията, които бях усвоил някога от баща си, заедно с годините прииждаха и се трупаха в душата ми нови привички, нови разбирания, а те не бяха чужди на ония, първите, родеха се с тях. Така например като ръководител на моя сектор аз станах страстен поклонник на широката крач-

ка — нямах вкус към дребните почини, противни ми бяха несмелите планове, плахите и колебливи експерименти. Нищо лошо нямаше в широката крачка, напротив! Но като се поддавах на онова, което беше наслоено в съзнанието ми отпреди, аз се увличах, далечините ме опиваха като силно вино — все натам гледах, към далечините. И си казвах, че тия, дето не ги виждат и не се стремят към просторите им, са хора, които не носят «маршалския жезъл» в раниците си, равнодушни хора, в чието съзнание не се отразяваше нашата велика епоха.

И за възможностите на сътрудниците си аз си изработих свой критерий. А той се основаваше върху възможностите на най-силните, на най-надарените от природата. Но бях нетърпелив, премного жаден за бързи успехи, не изчаках хората да се калят и учат, да усвояват силата на най-силните и мъдростта на най-мъдрите — постепенно, системно, а натисках «педалите», от всеки исках да надскочи себе си по някакъв магически начин, и з в е д н ъ ж; от слабия изисквах онова, което можеше да извърши най-силният, най-закаленият, и в това отношение не умеех, не желяех да отстъпвам, не съчувствах.

Спомням си, че трябваше през една тежка зима да се проучи със сондиране един гол и скалист високопланински обект. Представих си, че аз съм всъщност ръководителят на сондажната група, и се запитах:

— За колко време би могъл ти например да изпълниш тази задача?

Отговорих си:

— За десет дни. — И допълних: — Нито ден повече.

Във всеки член на групата видях себе си. И всички работници от групата се съгласиха, че тази работа може да бъде свършена за десет дни.

Затова написах върху заповедта, в горния ляв ъгъл: «Да се сондира обектът в десет дни, начиная от. . .» И се подписах.

Дойде партийният секретар, изгледа ме учудено.

— Но вие наистина ли смятате. . .

— Наистина! — прекъснах го и разперих ръце. — Знаете ли — казах му, — че ако се заема с тази работа, ще я свърша не за десет, а за пет дни! Само за пет дни. Нека началникът ми разреши аз да водя групата и вие ще видите, че дори пет дни ще са много!

— Но студовете. . .

— А да не би вие да мислите, че аз не ги слагам в сметката?

Слагам ги в сметката, разбира се, тия студове, но имам пред вид собствената си издръжливост, личната си подготовка. Бях работил при петдесет градуса под нулата, ледници бях изкачвал, в ледени равнини бях нощувал. Слагам лютата зима в сметката и затова правех «шкарто» и съвестта ми на специалист беше чиста. Само едно няхам пред вид (просто не ми идеше наум!), че като правех шкартото, като определях размерите му, имам пред вид себе си, своите възможности, своя опит.

Ръководителят на групата — с него си говорехме на «ти», понякога играехме шах — пристигна в кабинета ми рано на другата заран, държеше заповедта, усмихваше се смутено и почукваше с пръст по онова тъгълче, където бях означил срока на сондажа. Той ме гледеше в очите, не казваше нищо, а само почукваше с пръст по онова тъгълче, сочеше ми надписа. И се случи така, че аз изведнъж забравих нашите шахматни турнири и това, че му говорех на «ти», и това, че бях вечерял веднъж у тях, когато празнуваха десетия рожден ден на своя син. И съпругата му беше една мила жена, весела и пухкава, но аз и нея забравих, като гледах как почукваше с пръстена си, с венчалната си халка по онова място, където беше надписът.

— Какво искате вие? — попитах го троснато. — Но ви е ясен надписът или що?

Лицето му се изопна, той мълча някое време:

— Да не би да има някаква грешка — попита и пак направи опит да се усмихне, като че ли ние двамата с него седяхме пред шахматната дъска и той ме притискаше хитро, готвеше се да ме удари във фланг, да ми вземе царцата, пък не му беше особено приятно да ме гледа победен. Той беше добър, деликатен човек.

Аз се изправих, запалих цигара (и не му предложих на него, както правех друг път).

— Няма никаква грешка — казах. — И понеже нещо започна да кипи в сърцето ми, допълних: — Може би ви е страх да не изстинете горе, да не хванете хрема?

— Поправи го на двадесет дни — каза той. — Двадесет и нито ден по-малко, моля ти се. Въпреки че и двадесет дни. . . — Той махна с ръка, не довърши.

— Значи, така? — казах аз. — Вие отказвате да заминете?

— Не, пазил ме бог! — Той пак направи опит да се усмихне. — Аз само казвам, че за десет дни е невъзможно, невъзможно е да бъде сондиран обектът поради времето! — Той кимна към прозореца. Стъклото беше заледено, приличаше на витраж, имаше по него плетеници от бели орнаменти, цветя и от скреж.

— Времето пречи на страхливите и малодушните — казах и смачках цигарата си в пепелницата. — Нещо винаги пречи на страхливите и малодушните. Дайте запоем! — И сам издърпах документа от ръцете му. — Може да си вървите — казах му и започнах бързо и припряно да прелиствам преписката, която лежеше отпреде ми.

А после внесох предложение в дирекционния съвет да бъде наказан. Защитих добре предложението си, но началникът на отдела не се показва особено убеден, въпреки че не отхвърли нито един от доводите ми — поиска снизхождение и наказанието беше сведено до някакво си мъмрене.

Моят приятел замина за обекта. Сондажът беше извършен за четиринадесет дни — с четири дни закъснение, защото времето беше наистина отвратително, валеше непрекъснато сняг. И не мина без произшествия — на одного от сондърите измръзна дясната ръка, та трябваше да ампутират в болницата показалеца и средния му пръст. Водачът на групата, моят приятел, загуби само лявото си ухо. Но вината, изглежда, ще да е била негова — забравил е да го разтрива от време на време със сняг, както се прави в такива случаи.

Четири дни — това не беше все пак такова закъснение, че да искам наказание за цялата група. Пък и началникът на отдела не беше разположен да наказва когото и да било. Този началник не носеше никакъв «маршалски жезъл» в раницата си, той беше колеблив човек и в решителни минути не устояваше на сърцето си, проявяваше сантименталност. Но тъй или иначе с моя приятел вече не седнахме пред шахматната дъска, започвахме ли разговор — обръщаше се към мене на «ви». Говореше ми на «ви», въпреки че аз му бях простил вече, бях забравил онова негово малодушие, страха. На Никулден, когато жена му празнуваше именния си ден, отидох у дома им, макар и неканен, с букет от хризантеми и голяма шоко-

ладена торта. Имаше и други гости и той се занимаваше с тях, забавляваше ги, а с мене се държеше студено. Идеше ми да му кажа: «Хайде, забравил съм оня случай, стига си се цупил!» — защото аз не бях злопамятен. Но той странеше от мене и добрите думи, които бях намислил, си останаха неизказани. Затова пък жена му, по-розова в розовата си копринена рокля от всеки друг път, с буфани и дантелки, с панделчици, които я правеха още по-пухкава, правеше много нещо, за да заглади лошото държане на мъжа си. Милата женица! Та аз не се сърдех на съпруга ѝ, само го съжалявах. Не всекиму беше дадено да върви с широки крачки към далечините и да носи «маршалския жезъл» в раницата си. Големи и трудни задачи едва ли щях да възлагам вече на тоя човек, но и той едва ли щеше да дочака едно по-сериозно повишение в службата си — поне докато аз бях негов началник. Така си мислех тази вечер, а с жена му танцувах, чукахме чашите си и ги изпразвахме до дъно. И ако не бях негов началник — мислех си, — дяволите да го вземат! — щях да предложа среща на жена му за други ден или щях да ѝ кажа нещо, от което тя щеше да стане още по-розова в розовата си копринена рокля. Той заслужаваше такъв урок, пък дори и само за това, че беше оставил ухото си да измръзне при никакви си двадесет градуса студ!

Случи се да прекарам едно лято отпуската си на село и тогава научих (казаха ми, случайно стана дума), че Магдалена се била омъжила за бившия счетоводител на стопанството, сега плановик при някакво голямо предприятие в окръжния град. Оженили се преди три години и нещо, заминали, имали «положение» там, в града, но се чувало, идели слухове, че работата не вървяла, че нещо скърцало в семейството, и кой знае за какво ли, и че всичко това надали щяло да свърши с добър край.

Слушах, съчувствувах на Магдалена — бяхме израснали заедно, на една улица, деляха ни две къщи. Но като си спомнях очите ѝ, ония сърдечни чувства в тях, досмешаваше ме — лиричен поет да беше съпругът ѝ, щеше да му досади, а у бедния плановик и счетоводител имаше толкова лирика, колкото в сметачната машина — душа. Както и да е, съчувствувах ѝ, не бях забравил онова свое откритие, когато стоех над яза, помежду леските, и гледах как решише косите си, и очите ни се срещнаха. Спом-

нях си тоя случай, усмихвах се, защото имаше живот в него, но отминавах, губех го от очите си, както пътникът губи от погледа си веселите къщички сред лозята, покрай които влакът лети.

Имах грижи, и не бяха малки. Най-голямата ми грижа беше моят началник, предпазливият, внимателният, ненавиждащият много смелите опити, много широките крачки. Той приличаше на ония играчи, които не влизат в играта, не вземат картите, ако нямат по не една терца-майорна в ръцете си. Налагаше ли се да играе непременно, да рискува без терцата си — тежко на съиграчите му, на партньорите. Умуваше, обмисляше, пресмяташе, ограждаше се от изненади и ако по средата на играта нямаше своя «удар» — сваляше картите си, макар и сред тях да се мяркаше по някой коз, признаваше се за победен; нямаше нерви да издържи поражението си докрай, да се надява на някакъв неочакван обрат. Затова пък, признаеше ли нещо за «възможно», за разумно, сложеше ли подписа си под някакъв проект — планините можеха да се отместят от местата си, но той не отстъпваше. И тогава институтът знаеше — от директора до техниците при сондите, до общите работници, — че авторитетът на учреждението е заложен на карта, която непременно и с абсолютна сигурност ще спечели.

Мразех го — заради него трябваше непрекъснато да се свивам, да слагам юзди на търсенията си, да ограничавам експериментите си в безспорното, в безусловно реалното. Той искаше да има под знамената си опитни, но улегнали войници. Аз се стремях към далечините, а той затуляше от очите ми онова, което се намираще на хвърлей камък от мене. Във всеки случай не бях аз тоя, който можеше да се примири с такъв гръб отпреде си: в жилите ми течеше кръв от кръвта на баща ми, Даскала; аз бях измъкнал Марина бара от скривалището ѝ; аз бях въртял колелото на сондата при петдесет градуса студ, моите ръце бяха разкрили началото на няколко рудоносни жили. Най-после в името на голямото Добро човек може да прати по дяволите един ограничен ръководител! Ограниченият ръководител прекомерно удължава пътя към голямото Добро, защото се бои от фронталното настъпление, от устремената широка крачка; той обикаля, обикаля, слухти, изчаква, докато на хората изобщо им омръзне да мислят за онова добро,

голямото, което се мярка в далечините, величествено, изумително като Хеопсовата пирамида. Ето, такива ръководители като моя началник, такива като него затуляха с гърбовете си пирамидата, пречеха на хората да се устремят към нея, да се понесат към подстъпите ѝ с крилете на Икар, с крилете на Икар, задвижени от атомно гориво. . . По дяволите тоя ръководител, неведнъж, а хиляда пъти си струваше човек да го премахне от пътя си, да го отмести макар!

Но той ме обичаше и това беше ужасно, дори отвратително. Неговите винаги уморени, подпухнали очи, със зачервени клепачи, ми се усмихваха приятелски, като влизах в кабинета му, канеха ме да седна в най-хубавото кресло, предлагаха ми да се чувствавам като в свой дом. Той слушаше мълчаливо възраженията ми, протестите ми, моите контрапредложения, моите хипотези, кимаше ми насърчително, усмихваше се. После ми казваше, че аз съм чудесен човек, великолепен човек, но опасен, дявол да го вземе, че ако не се изпилят с остра пила някои мои привички и черти на характера и не се изтръгнат о клещи някои мои увлечения, жалко щяло да бъде за дарованието ми, за таланта ми и за парите, които държавата била харчила по мене, за да ме направи човек. . .

Той не разбираше, тоя ръководител със затлъстят гръб и жълти торбички под очите, с палеозойски принципи и с методи на работа от неозойската ера — той не разбираше, не се досещаше, че го ненавиждам, че следя стъпките му отблизо, че очаквам с в о я час.

Магдалена. . . Една весела къщичка сред лозята, покрай които влакът минава, лети. Не ми беше до тия спомени тогава, имах си по-важни задачи и грижи.

Трябваше да се дохранва заводът за мед; не стигаше рудата, цеховете работеха под капацитета си, производството тъпчеше на едно място, не стигаше доникъде. Правителството обяви тревога, отговорният министър вдигна института на бойна нога. В минимални срокове, в нищожни срокове трябваше да се открият нови полета, богати залежи с медоносна руда.

Ходихме, обикаляхме планински места, котловини, а когато се завърнахме — затворихме се за няколко де-нонощия в кабинетите си, изработихме проекти, предста-

вихме ги за одобрение на дирекционния съвет. Вечерта преди да представим проектите си, Петър Иванов, моят началник, най-неочаквано ми позвъни по телефона:

— Ако не бързаш да си ходиш, заповядай! — издъдна гласът му в мембраната.

— Добре — кимнах, — бързам, но ще се отбия за минута.

Той извади от чекмеджето на бюрото си кутия с евтини шоколадови бонбони, предложи ми мълчаливо, после прибра кутията на предишното ѝ място.

— Ето го моя проект — посочи ми с ръка масата, около която се събирахме на съвещания. Върху зелената покривка лежах разхвърляни изписани на машина листове, чертежи, топографски карти, справочници с пожълтели корици. Жалки бяха тия справочници, напомняха старост, отлетяло време, наивни неща. — Това е моят проект — повтори той. — Сядай, гледай и ако имаш забележки, приказвай. Аз ще слушам.

Той се намести в креслото си, опъна крака и шумно се прозина. След една минута тихичко похъркваше. Бузите му бяха увиснали, лицето му приличаше на една изсивяла, изпуснала въздуха си, сгърчена футболна топка.

Имаше логика, прецизност, академична завършеност в неговия проект, но боледуваше от един основен недостатък: авторът му като че ли не познаваше дори и на йота най-новите геофизични и радиометрични корективи в проследяването на признаците за вероятното разпространение на рудните месторождения. Направих грубо схема наум: приложени към проекта, тия корективи щяха да доведат местата, които той предлагаше за район — до района, към който аз се насочвах. . .

— Има ли бележки? — зачух изведнъж зад гърба си уморения му басов глас.

— Бележки ли? — казах аз и помълчах някое време. После станах от стола и разкърших сънливо рамене. — Може би има някакви грешки — казах, — но сега ми е трудно да мисля, много съм уморен. Утре на заседанието. . . — Пак се прозинах и тръгнах към вратата. — «Утре, на заседанието — усмихвах се в себе си, — ти ще се сгромолясаш, палеозойска вкаменелост, и няма да ми пречиш вече, и аз няма да се чувствавам вече като препънат кон!»

— Мога да прегледам твоя проект и да помогна с кое-що, ако има нужда — обади се подире ми моят началник. —

Ще ми се да направим добро впечатление пред дирекционния съвет — допълни той.

Спрях се за секунда и онази усмивка застина в душата ми.

«Хайде, не ставай сантиментален!» — пришпорих се сам.

— Благодаря — кимнах с глава, — благодаря за добрите чувства.

— А бе какви чувства, остави чувствата, нас яйце ни се пече. . . — изтърси той. — Затова!

— Именно — съгласих се с него за чувствата, — точно затова утре ще си поговорим по-надлъжко пред дирекционния съвет.

И му пожелах лека нощ.

Понеже си легнах в добро настроение, сънищата ми бяха от хубави по-хубави. Преди да заспя, в просъницата още, видях как моята сонда «номер три», на която залагах най-много, преди всичко — видях как извади, а свределът ѝ още не беше потънал надълбоко в земята, голямо парче руда и уж беше най-обикновена медоносна руда, пък блестеше като полирана мед, и повече — сияеше като злато. «Ето какво става — мина ми през ума, — когато о н я не пречи вече. Най-обикновена мед, а блести повече от златото!» Наоколо имаше много хора — из поляните, по склоновете, покачили се бяха по дърветата, та зелените буки приличаха на гигантски гроздове. Всички викаха ура, макар и да не се чуваха никакви гласове, но махаха много усърдно с ръце, с шапки, с кърпички и това напомняше донякъде величествен митинг, но беше потържествено, по-красиво. «Ето какво става — мислех си, — когато о н я е отишъл по дяволите и вече не се пречка в краката ми. Сега аз не приличам и никога няма да заприличам на препънат кон!»

На другия ден, на дирекционното съвещание, аз взех думата и н а р е д и х проекта му, както трябва. Изтъкнах, че моят началник не е достатъчно осведомен за най-новите корективи в установяването на геоложките обстановки. Геохимията и радиометричните методи на търсене са внесли много нови елементи в картирането на фактическото и вероятното разпространение на рудните местонаходища. Ако той беше взел под внимание тия нови мо-

менти, геологическата обстановка, която предлагаше за опробване, щеше непременно да се приближи, дори щеше да се слее с някои от участъците на района, който аз бях зафиксирал в моя проект. Най-южните дъги — забелязах — на двата района имат една теоретична обща тангента, което ще рече, че моят началник е завършил изследването си точно в ония места, откъдето е трябвало и с т и н с к и да започне. Смутило го е едно внезапно ерозионно срязване, разколебал го е един привидно неутрален терен, лишен от повърхностни наслаги и минерализирани източници. . .

Той слушаше, търкаше зачервените си клепачи и косо ме поглеждаше, усмихваше се с една усмивка, която, кой знае защо, не ми изглеждаше лоша.

И така, директорът на института се съгласи с доводите ми — той беше ръководител с широк размах, учен с международна известност, но страдеше от някаква болест в черния си дроб и затова изглеждаше винаги малко тъжен и апатичен. Той въздъхна, помълча, после махна с ръка и предложи да се мине към втората точка от дневния ред — обсъждането на моя проект.

Тук имаше геолози, инженери, физици, химици, специалисти по различните видове опробване, заслужили сондъори — всички, и моят началник дори, — всички се съгласиха с предложението ми да се сондират обектите «номер едно» и «номер две», а обект «номер три», на който аз най-много разчитам и залагам преди всичко, «увисна във въздуха»; никой не го защити. А моят началник просто го прегази, мина отгоре му като танк. Обяви го за «магма», в която «врат и кипят и вдигат пушилка само фантасмагории и лекомислия.

— Дайте още факти — предложи директорът, — подкрепете хипотезата си с по-категорични данни. — Той ми се усмихна дружелюбно, но си личеше, че не беше убеден.

Факти! Знаех, и не по-зле от когото и да било, че бяха и необходими, но ги няхах. Моята увереност се основаваше на теоретични предпоставки, на вторични признаци, на нищожни по количество и значение белези. Основаваше се най-вече на оня инстинкт в кръвта ми, който беше роден от опита, от преживяното, от отблясъците на целия свят от наблюдение, който носех складиран и натрупан в паметта си.

— Можете ли в едноседмичен срок да попълните документацията си? — попита ме съчувствено директорът.

— Мога — отвърнах тутакси, макар и да знаех от лично, че няма какво повече да допълвам.

И по онова време се срещнах с Магдалена. Връщах се от моя обект «номер три» — изтичаше шестият ден на срока, — без да съм записал нито един нов «факт» в бележника си. Неуспехът ме дразнеше, трябваше да събирам вода от деветдесет и девет дерета, за да убеждавам шефовете, да им доказвам, да ги уверявам, че има поне едно зрънце реалност в «магмата» от фантазмагорин и лекомислия. «Толкова по-зле за тях! — мислех си. — Ще удари моят час и тогава аз ще им покажа какво струва моята «магма», и ще им кажа тогава, че в съвременната наука малодушниците нямат място, и да вървят по дяволите, да дават път на силните мъже. . .» Като че ли Магелан беше тръгнал да открива своя пролив въз основа на някакви си предварителни факти и документи! «Сто години — мислех си — ще се мержелее о щ е онова голямо Добро пред очите ни, някъде си в далечините, непостижимо, като мираж, ако пъплем към него с а м о с тежкоподвижната машина на проверените факти и о ч е в и д н и т е доказателства; ако не пуснем напред, в разузнаване, конните разезди на най-смелото вдъхновение, ако не оставим мъжеството и силата — те да търсят и да избират прекия и най-късия път!»

С такива приповдигнати и войнствени чувства гонех джипката си, а времето беше горещо, душно, от размекнатия асфалт лъхаше на катран. Затова, като наближих почивния дом на текстилците, една слънчева сграда, весела и шарена кутия за шоколад, обиколена с поляна и акациеви горички, спрях машината на сянка, запалих цигара и тръгнах към двора по една широка и павирана пътека, за да се напия и наплискам със студена вода.

Тя седеше до чешмата, върху белосана дъсчена пейка, четеше някаква книга. Над главата ѝ, до раменете ѝ чак, стигаха ресните, зелените връвчици на ниската и разклонена върба, до ствола на която беше натъкмена бялата пейка. Жена с книга, сантиментално дърво, шадраванче с четири бълбукащи чучура — това беше банално, овехтяла картина, креватна живопис. Глождеха ме ядове,

никак не ми беше до приказки с жени, които губеха времето си със сантиментални книжки. Дори си мислех да се престоря на простак, за да не поздравя, за да не кажа обичайното «добър ден». Отровили ме бяха ония педанти със своите «очевидни» признаци и «безспорни» доказателства. Дяволите да ги вземат, веднъж само да удари моят час, да легнат м о и т е две стрелки над цифрата дванадесет! Не знаех какво щеше да реши директорът в последния момент, слушал бях, че болестите на черния дроб правят хората скептични. А тази жена повдига главата си и ме гледа; има жени, които нарочно стоят по скамейките, край чешмите, за да им казват зажадените пътници «добър ден»!

— Добър ден!

Но дали съм казал на глас тия думи, един бог знае. Може би нищо не съм казал. Може би съм имал намерение да ги кажа, но от това да не е излязло нищо.

Жената се надигна от скамейката изведнъж, като по команда, и лявата ѝ ръка, пак така, както някога, полека се отпусна надолу.

— Здравей! — каза тя доста тихо и смутено, както ми се стори.

И ми протегна ръка.

— О — казах, — каква изненада!

Държехме ръцете си, както влюбените ги държат по страниците на сантименталните книжки. Тя беше облечена в бяла, съвсем бяла рокля, с открити рамене, с открити ръце.

— Каква голяма жена си станала! — не се стърпях.

В тоя момент и двамата, изглежда, си спомнихме нещо, защото аз се усмихнах (сигурно лукаво), а тя се изчерви силно и погледна встрани. И тоя спомен за това нещо не ѝ беше неприятен — макар и да гледаше встрани, забелязах, че очите ѝ блестят, че се смеят. Преди очите ѝ не умееха, не дръзваха да се смеят така.

Ония там, дето искаха нагледните признаци и доказателствата, те можеха да почакаят няколко часа, да ги вземат дяволите! В края на краищата изтичаше само шестият ден от срока, седмият ми оставаше.

Къщичката сред веселите лозя беше пред очите ми сега, спомняше ми слънчевия валог, маковете, упойващата миризма на мащерка, разцъфтял бъз и пелин.

И ето какво научих, докато седяхме на утъпканата трева, в рехавата сянка на акациевата горичка.

Като се оженили с оногова, заминали за окръжния град, където той постъпил на касиерска служба в едно голямо предприятие за производство на консервирани зеленчуци и месни полуфабрикати. След няколко месеца тя открила, че той приятел краде и мошеничествува, и макар да му била жена, заявила му, че ако продължава така, щяла непременно да го издаде. Тоя тип се разсърдил, избухнал и в беса си взел, че я ритнал с крак в корема — а тя била вече бременна. Абортирала в болницата, едва не си загубила главата. Разминало се, но при операцията станало нещо, та кой знае дали някога щяла да се радва на дете. Наела си отделна квартира, поживяла така — ни омъжена, ни разведена — няколко месеца, завързала приятелство с един от учителите при вечерната гимназия и тогава се решила да подаде заявление за развод. Нали, аз си спомням вероятно, не било в характера ѝ да действа припряно, чакала да се поуталожат работите, да узреят. Чакала да завърши анкетата по ония кражби, за които била уведомила на времето и партийната организация, и прокурора. И така, касиерът бил тикнат в затвора за три години, но развода решили в нейна вреда. Някакви си свидетели уж доказали, че тя «ходела» с оня, учителя от вечерната, преди да напусне мъжа си — докато още живяла с него. Та затова решили развода в нейна вреда. Обявили я за непочтена жена. Учителя от вечерната наказали, преместили го за назидаване в друг град, но по всичко личало, че сам офейкал, че сам си бил вдигнал чуковете, защото в този град се застоял само два месеца, а после изчезнал — и тя, и никой от общите им познати не разбрали къде.

Такъв бил нейният старт върху житейската писта — още в самото начало с неочаквани и неподозирани препятствия.

А сетне се записала в окръжния текстилен техникум, завършила го с отличие, дошла в София и постъпила на работа в завода «Текстилна звезда». Един от инженерите — попреминал вече ерген, но запазен човек, сериозен — ѝ направил предложение, много коректно, много възпитано, и тя се съгласила, защото не била тя, която трябвало, която можела да избира — в нейното досие имало черنو на бяло записано, че била напусната от мъжа си,

защото поддържала незаконни, извънбрачни връзки. Жена с подобно досие мъчно може да си позволи лукса да избира, да се колебае, да отказва, дори ако кандидатът е прекрачил вече синора на петдесетте.

Но какво си мисля, за бога, тя не се оплаква от мъжа си. Той бил тих и внимателен, от аперитива си идвал направо в къщи, държал много за добрия изглед на масата, обичал горещите, подлютени супи. Лягал си рано, ставал рано, неделя вечер я водел «на ресторант». Какво си мисля аз!

Тя се засмя силно, за да изглежда смехът ѝ весел, но аз видях сълзите в ъгълчетата на очите ѝ, извърнах глава.

Беше мой ред и макар да не ми се приказваше твърде, разказах ѝ кое-що за работата си в института и за ония страхливци, които все още не искаха да вярват в моя чуден обект «номер три».

— Ти не отстъпвай — каза тя, като сложи ръката си върху моята. — Упорствуй докрай, щом като смяташ, че си прав!

— А ти съмняваш ли се? — попитах я, като ѝ помагах да стане.

Не ми отговори. Само ми се усмихна приветливо, предано — някак прекалено и премного предано.

Дълго се разхождахме, дълго си спомняхме валозите, кукурузите, които стигаха над раменете ни, нашата бистра, скоклива и разумна Марина бара.

А вечерта отидох в стаята ѝ. Тя ме чакаше и не се стесняваше много от мене, защото имаше она спомен в душата си.

После, като си припомних, че утрешният ден е седмият ден от срока, казах ѝ, че трябва да бързам и че не е приятно ще ѝ се обадя тука в станцията след два, най-много след три дни.

Излязох и на самия праг се сблъсках с някаква фигура, която се потайваше до вратата.

— Подслушваш ли? — изругах и замахнах силно.

Фигурата изпищя ужасно и аз разбрах, че бях ударил жена.

ОЩЕ ЗА ЖЕЗЪЛА

6 юни, на същото място при Нигер

Вчера, малко преди здрачаване, може би половин час преди оная розовина да залее света, аз ударих една куду. Тя се появи откъм завоя, от дясната ми страна, на около пет-десетина крачки от моя лагер. Появи се съвсем ненадейно, макар че аз я очаквах. Бяла, с наклонени, раздвоени рога, с къса опашчица — като детска играчка. Прицелих се в плешката ѝ — тя навеждаше муцуната си към водата — и натиснах спусъка. Когато димът се разпръсна, нямаше никаква куду — блестеше едно неподвижно бяло петно, огромна бяла лепенка върху кафявия пясък.

«След час-два ще пристигне Силния — помислих, — пъстрият леопард, сигурно; и той ще отмъкне куду навътре, сред храсталаците, и ще се навечеря с нея — богато, както подобава на силния.»

Тази работа щях аз да свърша, ако ми се ядеше, ако имах апетит. Но аз не исках нищо, чувствавах се премного сит. Нищо не исках, имах всичко, каквото ми трябваше. Затворих очи и пожелах на пъстрия хубавец — на Силния — приятен апетит!

Преди и след полунощ. Може би 7 юни

И така. . . въпросът с обект «номер три» беше решен от директора на института. Тъжно и някак против волята си подписа заповедта. А паричните средства изскубна от другите два обекта! Но по дяволите — мислех си. — Магелан беше открил своя проток, плавайки на дървено корито, на някаква си плитка дървена черупка с жалки платна. Стиснах силно десницата на директора, здраво, а сетне ме досрамя — неговата ръка беше слаба, малка, болавно студена, може би не биваше да я стискам така.

След един месец напрегната работа сондите, които бях забол върху периметрите на двата обекта — «номер

едно» и «номер две», — започнаха да вадят проби; медта беше нищожна в тях, но все пак имаше някакви проценти от мед. Сондата, едничката сонда, която дълбаеше земята в периметъра на обект «номер три», не даваше — поне по отношение на медта — никакъв обнадеждаващ резултат.

Дойде есента, заваляха дъждовете. Върховете на планината започнаха да се увиват в мъгли. Мъглата се свличаше надолу по склоновете, затрупваше поляните, голите и почернели върхари на дърветата стърчеха като кръстове, като някакви надгробни знаци под прогизналото оловно небе. Влага, вода, студ, миризма на гнила шума — такъв изглеждаше светът през тия късни есенни дни и нощи.

Нашата барака — Главната квартира, щаба — бяхме сковали в центъра на трите периметъра, върху една поляна, тучна през лятото, весела, заобиколена с могъщи смърчове, сред които се кипреха като подевки нежни ели. Сега през дъждовете тази поляна изглеждаше мрачна и тъжна, дива, елите приличаха на момичета, като в приказките — натирени от мащехите им сред пущинаците, далече от света.

Живеехме двама в тази барака. Другият беше техник, специалист по сондите. Млад човек, жизнен, силен, от тия, дето всичко им иде «отръки», и винаги с някакво хороводно мотивче в устата си. «Тъкала е Донка престилки» и «Като Пена нигде няма» — вечен репертоар, в слънчеви и мъгливи дни, до втръсване един и същ, до втръсване «нямат край сложеностите в живота, ами дай да му тупнем едно хорце». Освен сондите моят Александър имаше деловодството, канцеларската работа, ведомостите, походния телефон, беше и шеф на «кадровия състав». Карах го да върши работата на ония от щаба, които изпращах в помощ на обект «номер три». Той не се сърдеше, справяше се с всичко много ловко и Донка продължаваше да си тъче престилките.

Вътре мирисеше на мокри чамови дъски, цигарите горчеха, тютюневият дим пълзеше по пръстения под и той сякаш беше натежнял от влага. Само по двете прозорчета не почукваха едрите капки дъжд, приказливите, които унасяха в бодър и отмарящ сън. Ръмеше монотонно ситен, равен дъждец, напомняше за снеговете, които идеха, пъдеше съня.

Ето го дневника на тия дни (има ли значение, че не беше написан!):

31 октомври. Продължава да вали. Александър се завърна от обекта кисел като никога. Донка беше престанала да тъче. Трима от сондърите заявили, че напускат — плашело ги това нередовно изплащане на надниците напоследък. Звъня в центъра. Счетоводителят отказва да «трансформира» едни параграфи в други. Не било законно. Фонд «Работна заплата» — изчерпан до дъно. Звъня на директора. Отговор: «Снемай сондата.» Казвам: «Ще изтегля работници от другите два обекта.» Отговор: «Не върши глупости — за такива своеволия законът наказва със затвор.»

Александър пита: «Да кипна ли чай?» Не му отговарям. Мисля си: да изтегля ли все пак от другите обекти? И изведнъж избухвам, не успявам да овладя нервите си: «Върви по дяволите с твоя чай!»

Лягам върху нара, затварям очи. Александър стъкмя кюмбето, Донка започва отново да тъче престилките си.

1 ноември. Пристига старши-механикът мокър, кален. Ония тримата напуснали. Метнали торбите си на рамо и задимили. Питам кои са на сондата, кои работят — като че ли не зная. Старши-механикът — от десет години е все по сондите — обяснява, макар и да му е известно, че картинката ми е съвсем ясна: при сондата са налице трима души — той и още двама. «Така» — кимам. «Поне още един човек ни трябва, за да въртим» — добавя майсторът и бърше с длан струйките вода, които се стичат по врата му. «Още един човек — кимам. — Добре!» Сякаш тоя човек е в табакерата ми: отварям и — заповядай! Откъде ще го взема, като проклетият параграф е изчерпан до дъно. . .

Механикът си отива. Но преди да затръшне вратата зад себе си, казва така, между другото, че той и другите двама не придиряли чак толкова за тия надници и че щели да въртят, да въртят здравата, докато иззобат всичкия боб и сухарите, дето ги имали спастрени в сандъчетата си. Но им трябвали още две ръце. . .

Гледам дълго дъсчената врата, потъмняла от влагата, и ми се струва, че старши-механикът е някъде още там, до прага. Обръщам се, за да кажа на Александър: «Потарашувай в сандъка и каквито консерви намериш — носи ги там!» Но Александър е отворил вече капака на сандъка, подсвирква си и рови по дъното. «Колко са?» — питам. Той се смее: «Три кутии грах!»

Същия ден, следобед. Мъгла. И пак тоя си-
тен, ужасен дъжд. Часът е три, а вече притъмнява. Звъни
телефонът. От обект «номер едно» питат дали имам нужда
от работник, но във фуста. Насреща е Ставрев, замест-
никът ми на обект «номер едно», млад инженер, ерген.
«Каква жена?» — питам. «Засукана, бива си я! — смее се
Ставрев и гласът му подскача в мембраната. — Търси
работа, пита за тебе!» — «Да върви по дяволите! — каз-
вам. — И ти също!» — И тряскам слушалката върху вил-
ките. Ония тримата при сондата имат нужда от чифт ръце,
а тоя тип ми предлага някаква пътуваща стерва. По та-
кава трябва да насъскват кучетата! — кипя аз. На ония,
при обект «номер едно», им е широко около врата, за-
това си правят шеги. Стига им мед в рудата до едно на сто,
мизерен процент от едно на сто, за да ядат сиренето и
хляба си с вълчи апетит!

3 ноември. Телефонограма от директора — да
снемам незабавно сондата от обект «номер три». Заповед!

Отварям оная едничка бутилка с коняк, която се мъд-
ри в сандъка, при книжата и ведомостите, и пия на едри
гълтки. Лягам върху нара, сеното шуми под одеялото.
Спомням си, че го накосихме преди два месеца. Беше ни
весело, когато го пластяхме върху дъските. Донка току-
що беше започнала да тъче престилките си. Затварям очи.
От два дни Александър избягва да ме гледа в лицето. За
какво ли е гузен?

Същия ден, малко по-късно. Проклетият
телефон! Нека стане пет часът, ще замлъкне завинаги в
сандъка. Вдигам слушалката, гласът на Александър ще
събуди дори мъртвите. «Какво?» — питам, а земята се
люшва под краката ми. Люшка се и това не е от коняка.
«Ура! — крещи Александър. — Измъкнахме парче като
юмрук, ало, като юмрук! Най-малко пет процента, най-
малко пет! Шефът казва, че може да греши, до плюс-ми-
нус едно. Ало, значи, четири или шест!»

Не знаей дали оставих слушалката върху вилката.

До сондата имаше около два километра път.

Същия ден, не си спомням часа. Бяха
наклякали около огъня, но като ме видяха — провикнаха
се като от едно гърло, размахаха каскети, ръце. Само една

фигура седеше до огъня неподвижно. Разцелувахме се с Александър — той изтича пръв към мене, с механика си стиснахме ръцете по мъжки. И тогава, като погледнах през рамото му, можах да разгледам по-добре оная, седналата фигура. И земята се люшна пак под краката ми, за втори път тоя ден. И това не беше нито от коняка (отдавна бе изветрял от кръвта ми), нито от радостта, която се плискаше в сърцето ми и го заливаше. И кой знае как, най-напред се сетих за Александър: ето защо избягваше да среща очите ми тия два дни. До огъня седеше Магдалена, ровеше пепелта с пръчица и изглеждаше много равнодушна.

Същия ден, вечерта. Александър разпали кюмбето, натрупа голям куп дърва, после ми каза, че ще прескочи до обект «номер едно», за да ги отрови ония с нашия процент. И ми намигна лукаво: «Бъди спокоен, шефе, няма да се върна по-рано от сутринта!»

Останахме с Магдалена сами. Тя беше по една басмена пола и винтяжка, мокра до кости, посиняла, кална. Кашляше сухо, често, задъхваше се, устните ѝ трепереха. Трепереше и кротката им усмивка, която познавах от ония години, когато играехме на жмичка в техния двор. Но сега трепереше като увехнало, съвсем увехнало мушкато.

Дадох ѝ дрехи да се преоблече, каквито имах, каквито можеше тя да облече. Огънят бумтеше в печката, а навън ужасният дъжд продължаваше да вали и все правеше вадички по стъклата.

И като Александър, суетях се наоколо, гледах да правя нещо, да върша нещо. И както той избягваше очите ми напоследък — избягвах и аз нейните. А тя, като се мъчеше да възпира кашлицата си, разправи с малко и простички думи онова, което не знаех, но трябваше да науча.

Сигурно си спомням оная вечер, през лятото, в почивния дом. Едва съм излязъл, и скандалът избухнал като буря, по-лошо от буря. Те ни следили, стъпка по стъпка, видели, че съм в стаята ѝ, и това, че сме загасили лампата. Когато онази извикала, в коридора се събрали много хора. Две жени влезли в стаята ѝ, нарекли я всякаква, избутали я навън, както била по нощница. Други пък довели управителя и още на часа бил съставен с ѝ ответен протокол. После управителят ѝ казал, че съжа-

лява, но тя трябвало да влезе в положението му, защото той бил длъжен — просто постът му го задължавал — да пази морала и авторитета, доброто име на тоя дом. Протоколът бил изпратен на предприятието, където работела, а предприятието връчило препис от него на мъжа ѝ. Мъжът ѝ я набил хубаво, после ѝ казал, че тя трябва да се разкае за постъпката си пред общото събрание на профорганизацията, и тогава чак щял да си помисли дали да я задържи в къщи си, или да я изхвърли навън като кучка, както си заслужавала.

Но тя заявила, че никак не мисли да се разкайва пред когото и да било, че не съжалявала за постъпката си и че тя самата щяла да подаде заявление за развод. Впрочем още тогава, когато ме чакала в стаята си, тя била решила вече, в себе си, тоя въпрос за развода.

Отишла да живее при някаква приятелка, била сингурна, че непременно ще я потърся, нали ѝ бях обещал.

Сетне, като останала без пари, тръгнала да търси работа, но пък лесно ли е с такъв жълт билет да се намери постоянна работа!

Така стигнала до Института за минно-геоложки проучвания. Научила, че там винаги имали нужда от общи работници, а от бюрото за кадри я упътили към обект «номер две». От обект «номер две» я препратили към обект «номер едно». Когато Ставрев ми се обадил по телефона, тя стояла там, до масата му, и тогава разбрала, че аз съм началникът на тия обекти, че в «номер три» липсвала работна ръка, но че аз в никакъв случай не съм искал да вземам на работа такива като нея. Нищо, преглътнала, но като научила как стоят работите в «номер три», решила да се отмъкне там, при сондата, и да помага в работата, макар и без пари.

Такава беше тази история, която аз не знаех, а трябваше да науча.

После надвих проклетата си гордост, свлякох се в коленете ѝ, целунах ръцете ѝ, както някога верующите са целували ръцете на своите светици.

Тя се мъчеше да не кашля, погали косите ми. Казах ѝ, че вече няма, разбира се, никога да се разделим.

А навън все валеше, валеше тоя ужасен дъжд.

4 н о е м в р и, с у т р и н т а. Нямаше я до мене, когато отворих очите си. Дрехите, които ѝ бях дал снощи

да се преоблече, лежаха добре стъкмени на стола до леглото. Беше сумрачно, виждаше се през мокрите стъкла на прозорците как от върховете на планината пълзи и се спуща по хребетите гъста, белезникава мъгла.

Има ли значение, че дневникът на ония дни не беше написан? Нали нося думите му в душата си, това стига.

Но още малко, още малко. . . Нека Пъстрия не ръмжи така силно. После ме наказаха, защото все пак не бях спазил дисциплината. Имаше и някакъв преразход. А ония проценти на медта в рудата, на медта в моя обект «номер три» бяха наистина огромни. Струваше си да ликува човек. След два месеца научих, че дъщерята на чичо Стаменко била починала от двойна и напреднала бронхопневмония в болницата на нашия окръжен град. Научих тази вест, когато бях в Добруджа и работех като сондъор при Шабла. Какво пък. . . нека Пъстрия ръмжи. Работех като сондъор там, омръзнал ми беше тоя маршалски жезъл в раницата. Всъщност аз не носех никакъв жезъл и това разбрах, когато целунах ония ръце, напукани от калта и студа, от колелото на сондата, от щангите ѝ. Те бяха влажни, пареха.

Какво иска Пъстрия, не му ли стига моята куду? Или си мисли, че нямам сили да натисна спусъка на карабината?

Аз разбрах това, за маршалския жезъл, когато целунах онези ръце. Те го носеха, имаха го, макар и да бяха напукани от студа и ожулени от желязото на щангите.

Такива са ожулени сигурно и ръцете на Лилиан.

Една гора, една безкрайна гора от ръце е пред очите ми и аз се чудя защо Лилиан и Магдалена имат толкова много, безкрайно много ръце.

Пъстрия. . . Заповядай, моля! Искаш да платиш за моята куду? Та аз, глупако, убих царя, гривестия, та от тебе ли ще се боя? Почакай, почакай, в тая гора от ръце ти приличаш на жалко прерийно псе, аз ще те науча!

Притискам приклада на карабината до рамото си. Колко ми е своя и близка тази студенина на желязото!

Натискам спусъка. И нощта, и божественият Нигер, и стаената джунгла, и моята нещастна куду, и Пъстрия — всичко, целият свят се превръща в едно блестящо, искрящо петно.

Препис от френския оригинал
Каи, Държавната болница

На 7 юни т. г. следобед старейшината на село Мваба и жителят на същото Луи-Филип доведоха с кола гражданина Емилиян Ставрев Киров, инженер-геолог, по народност българин, на командировка в Мали, в състояние на пълно безсъзнание поради спиране на сърдечната дейност.

Бяха взети веднага мерки за възобновяване дейността на сърдечния мускул.

От 7 до 14 юни болният изпаднаше понякога в състояние на кома.

На 14 юни в присъствието на негови колеги и представители на Държавното министерство болният почина вследствие на настъпила парализа на сърцето.

Болният остави завещание, с което моли да бъде погребан в поречието на река Нигер, край село Мваба.

Властите изпълниха завещанието.

Каи, 15 юни, 19 ч.

Управител-лекар:
Подпис: (не се чете)

РОМАНТИЧНА ПОВЕСТ

МАЛКО ПРЕДИСЛОВИЕ ОТ АВТОРА

Ще започна разказа си за хората в тази сграда с едно странно събитие. Някои ще кажат, че това събитие е почти невероятно, други — че е измислено. Що се отнася до мен, аз съм повече склонен да отдам право на вторите, защото опитът ме е убедил, че измислиците съдържат понякога вероятни неща. Едно време са съчинявали например такива измислици, че уж икаровци и фаетоновци се издигали във въздуха и летели около Земята. Пък сега икаровци и фаетоновци летят не само около Земята, но и по-далече.

Събитието, за което ще ви разкажа, не е нито невероятно, нито измислено, а е напълно истинско, тъй като в него взема главно участие не друг, а тъкмо човекът, който се е посветил на благородната творческа задача да нарисува тази сграда — такава, каквато е или каквато изглежда — според хората, които я населяват.

Една рядка случайност въввлече моя герой, художника Боян Анастасов, в чужда съдба. И ето сега той стои в чуждия дом, но с «шапка невидимка» и се старае, доколкото му позволяват силите, да помага на доброто, с една дума — да играе ролята на добрата фея от приказките.

Винаги съм вярвал, сигурно сте забелязали, че освен приказките и в живота може да се случат понякога приказни неща.

МАЛКО ПРЕДИСЛОВИЕ ОТ ГЛАВНИЯ ГЕРОЙ

Не е редно да говоря за себе си, и не само от скромност — скромността си бих преодолял някак, — а защото моят автор веднага ще се разсърди, в това отношение авторите

са много честолюбиви, и нацупено ще запита: «Ами аз защо съм?»

Да, авторите са честолюбиви и понякога само от честолюбие карат героите си например да носят връзки, каквито не са им по вкуса, а защото на тях им харесват. В такива случаи героите, ако са герои като хората, отказват връзките и тогава между автор и герои възникват неприятни търкания.

Между мен и моя автор не възникнаха търкания. Само в началото на разказа, в първите няколко глави, за да не бъде приет с резерви от някои хора, той се опита да пофризира малко речта ми, а мене самия да покаже в едно по-общоприето облекло. Но скоро ме остави на мира, слава богу, или аз просто се освободих от влиянието му, или пък на него му омръзна да ми влияе и работата се оправя.

Накрая ние двамата се разбрахме много добре, дори тайничко се съветвахме как да покажем някои неща.

Във всички по-особени случаи от езиков или друг характер отговорността поемах аз. Не за да се бия по гърдите: «Вижте ме какъв съм», а защото обичам моя автор.

В последна сметка нали се свежда до това основно чувство, обичта.

Слизам преди една седмица по стълбите на нашата кооперация, беше към осем часа заранта, случайно надничам през външния прозорец и гледам — на тревната площадка пред входа черешовото дръвче разцъфтяло! Кипри се гиздаво, накичено с бели цветове, показва премяната си и се усмихва, радва се на света. Цяла нощ топлият вятър припикаше над моя таван, шумолеше покрай комините и антените, не ме остави да мигна, приказваше ми за разни минали работи. А пъпките на дръвчето е галлил с ласкави и леки, влюбени длани. Гледам цъфналата черешка, казвам ѝ в душата си: «Здравей, много си красива, на добър час!» — или нещо подобно; когато попреминал човек види цъфнала овошка, символ на първата младост, какво ли не му иде наум, но думите, с които облича мислите си, изглеждат винаги банални: «Здравей, много си красива, на добър час!». . . Е, добре, здравей!»

Кимам на черешата, сетне се извърщам да продължа пътя си по стълбите, но чувам от площадката на долния етаж

познати гласове и се заслушвам. Не се спрях, за да дам възможност на хората да си поприказват спокойно, нали сутрин бързам за работа и времето е малко, пък аз не бързам за никъде. Стативът ми няма да избяга, свикнал е да чака търпеливо, а северната светлина в прозореца ми не се влияе от часовете на деня.

Долу, на площадката, разговарят Юлия Антонова, тя живее в апартамента отляво, и Лозан Сюлемов — неговата стая е в десния апартамент. Юлия следва промишлена химия, тази година завършва, държат с майка си стая и кухня в съседство с един мустакат пенсионер, бивш часовникар. Лозан Сюлемов е млад композитор, веселата младеж започна напоследък много да го харесва, но аз не го обичам, допъти ще ви кажа защо. Юлия помня още като момиченце, когато кандидатствуваше за гимназията и ходеше със сатенена престилчица до средата на прасците, приличаше на сърненце, с големи любопитни очи и дълги, тънки крачета. Тогава мустаците на часовникаря бяха наперени, не ги боядисваше, той много се гордееше, че е от малцината майстори, които поправят особени часовници — пеещи, танцуващи, с вериги и топузи, чуруликащи. Сега Юлия е тъмноока хубавица, знае цената си и пет пари не дава за ония, които я оглеждат и търсят погледа ѝ, но много се боя, че е хлътнала по композитора, дори понякога истински се тревожи, а не бива или може би не е редно, защото аз съм ѝ един съвсем чужд човек, пък и косите ми отдавна са посивели.

Долу на площадката бучи самоувереният баритон на композитора, ловец е тръгнал на лов, наслуки! Но и звучният алт на Юлия не е плашливо сърненце, тя нито се крие по храсталаците, нито изскача лекомислено на открити места, а припка някъде между сянката и светлината, по оная тясна полоса, която отделя веселите слънчеви лъчи от глухите и тъмни лесове. Няма да е леко на ловеца, но тъй му се пада! Като се изгуби сред пушиците, аз ще се смея от сърце!

Те си казват нещо и както е бивало винаги досега — тази история е стара, — вратата помежду им нито се отваря изцяло, нито се затваря съвсем. После елизат по стълбите и се смеят и аз се чудя защо им е толкова весело, когато не могат да решат този въпрос за вратата, но ги внушавам, че трябва да ми е все едно, да не им обръщам особено внимание. Има в края на краищата много по-

важни неща, за които един художник си струва да мисли и да се вълнува.

И така, когато застанах на входа, те бяха вече излезли на двора и вървяха по плочестата пътека към улицата. Продължаваха припрения си разговор и това беше в реда на нещата. Нали онази врата помежду им още се колебаеше? Но ми направи лошо впечатление ужасното равнодушие, което проявиха към черешката. Те минаха под накичените ѝ клони, както примерно сит и пресит човек минава покрай хлебарски дюкян; погледнаха бялото ѝ сватбено рухо с такова безразличие, с каквото, да речем, един много заможен човек гледа витринката на някакъв кинкалериен магазин. Какви хора! Рехава вейка, прелестна като Димчовото «Помниш ли», насмалко не се навря в очите на композитора, но той навреме извърна глава и се намръщи: кой глупак беше посадил това досадно дръвче толкова наблизо!

Като наближиха оградата, те изведнъж припнаха, сякаш ги беше подгонил стършел — задаваше се по улицата автобусът, който идеше откъм Военното училище и спираше на десетина крачки вляво от нашия дом. Тичешком, Юлия бръкна в мантията си, сигурно проверяваше за билета. Нали беше въведено безкондукторното обслужване? Когато извади ръката си, деликатна, в бяла ръкавичка, от джоба ѝ се изтърколи смачкана книжка. Двамата изчезнаха в навалищата, подгониха автобуса, а аз стоях на входа, огорчен заради черештата, и си мислех за хубостта, разсъждавах колко са преходни еталоните ѝ. Кое то е било прелестно за нашето поколение, празнично, за днешните млади хора изглежда безлично и делнично, напомня им в най-добрия случай такива неща, като оная «бяла» бродерия, пожълтяла от времето, която майката на Юлия все още пази в чекмеджетата на престарелия си скрин. Преди една година накарах Юлия да прочете Димчовото стихотворение «Помниш ли» и я попитах какво мисли за него. Юлия ми отговори, че това стихотворение звучало като музика, било чудно по форма и същевременно — чуждо за днешния читател. «Пропито е с «отживяла» романтика» — каза ми тя. «Защо «отживяла?» — учудих се аз. «А къде има сега къщички сред вишневи градинки?» — усмихна се снизходително Юлия. Помислих, повдигнах рамене и обърнах разговора на друга тема. Ако чуех от нея още няколко такива оценки,

кой знае, сигурно щеше да изскочи съвсем от сърцето ми. Възрастният човек трябва да бъде предпазлив, когато задава въпроси на млади хора, предпазлив главно за себе си.

Помниш ли, помниш ли в тихия двор
шепот и смях в белоцветните вишни?

Днес влюбените си шепнат и се смеят по асфалта сред гъмжилото, докато чакат на кръстопътищата светофарите да дадат «зелено». А аз им навирам в очите монте вишневи градинки. Опасно!

Прибрах онази смачкана хартийка: плочите по пътеката бяха изметени, тревната площадка зеленееше и се усмихваше с богородичките си, една смачкана хартийка можеше да развали всичко.

Отидох до павилиона, купих си два пакета тютюн за лула, вестници, конци за шев — скъсала се беше закачалката на пардесюто ми, а и разни откъснати копчета отдавна чакаха реда си. Имах работа до гуша — картината, почистването на палитрата, не бях стъргал боите от две седмици, шиенето, а и обяд някакъв трябваше да измислям, защото е глупаво при заетост като моята човек да се мъкне по ресторанти.

Поех обратния път. Напред към ателието! В моето ателие Кремиковският металургичен комбинат лееше чугун, заобиколен от кротки и засмени вишневи градинки, до крачещ екскаватор момиченце се люлееше на сребърна люлка, накичена с цветове вейка весело казваше «здравей» на гигантски заводски комин. Някои се мръщят: «Как може? Каква е тази сребърна люлка при крачещия екскаватор?» «Може» — казвам и дори си мисля да изпиша до сребърната люлка друго едно момиченце, което весело ще скача на въже.

БЕЛЕЖКА ОТ АВТОРА

Ето какъв е моят герой — до стоманения колос на екскаватора ще рисува момиченце, което скача на въже, че и някаква сребърна люлка ще има, съвсем като в приказките. За да не прилича люлката на орехче — защото экс-

каваторът е голям колкото дузина камили, поставени една върху друга — и за да не изглежда момиченцето мъничко като карфичка, той ще се престори, че не познава законите на перспективата, момиченцето ще стига до средата на колоса, а сребърната люлка ще се е люшнала до самия му връх. Поради тази му склонност да въвежда българската приказка в съвременната действителност (тя започна да се проявява у него през последните години) някои критици захванаха да го наричат «отживял романтик». Да използваш елементите на приказката било отживял романтизъм. А други критици, като гледаха неговите рисунки, строги и безхитростно направени, с български хора и с българско небе, му лепяха етикет «остарял реалист». Само остарелите реалисти рисували небето такова, каквото е, синьо. По-модерните го виждали в друг цвят. Аз не съм изкуствовед и поради това не се осмелявам да класирам моя приятел върху тази или онази естетическа лавица. Ако пък се престава и река да го намества някъде, както се намества книга или шише, или някакъв друг предмет, сигурен съм, че тутакси ще се нададе от привържениците на другите лавици голям вой. Модерните реалисти ще кажат: «Не ни трябва, той е романтик», а романтиците ще отсекаат: «Какво го пяха при нас, не виждате ли, че той е най-вулгарен натуралист!»

А той казва за себе си, че е стопроцентов социалистически реалист. Но пък и всички казват за себе си, че са стопроцентови социалистически реалисти. Работата е сложна и си мисля, че ще е по-добре да не я разнищваме, а да дадем отново думата на самия герой.

И тъй в ония години, когато комисните откупуваха по-често мои картини от изложбите и аз бях по-добре опарите, макар че никога не съм им държал сметка и не ми е минавало наум да спестявам, в ония години спазарих за една «скромна сума «въздуха» над тази сграда и си построих ателие. То не е бог знае колко просторно, и таванът му е начупен, както бива във всяка мансарда, но е светло — през широк джамлък гледа далече на север, а на запад наднича о дълбока, кръгла капандура. Северът се простира до виолетовата верига на Стара планина, тя плава сякаш над земята, защото подножията ѝ са забулени в пушилки, заводите и влаковете, които мъкнат

товарите си насам-нататък, бълват непрекъснато из комините си къдели и фъндъци сивкав, лилаво-оранжев и черен дим. Гледката към залеза е по-сиромашка, вижда се само едно море от покриви, полегати и плоски, но все пак оттам иде хубава светлина. Направо от небето.

Там, където таванът прави чупка и започва да се снишава, направих спалнята си — легло, масичка, стволеста лампа с абажур като омбрела. Тази покъщнина скрих от останалата част на ателието с подвижен параван, направен от ленено платно. По стените на паравана нарисувах разни селски работи: лозници, герани, невести с бели пазви, златни слънчогледи. Някога бях учител на село, та някои откоleshни неща съм съхранил в паметта си, помня ги, макар че новото време отдавна ги е отвяло. Къде ще видиш сега например геран с мотовилка? Сега вадят водата с електрически помпи. Това е хиляда пъти по-удобно и по-чисто, но в ония времена и гераните вършеха работа, поеха хора и добитък, в сушавите дни поддържаха животец в бостаните. За живописване в сравнение със съвременните помпени станции гераните са по-благодарни: самотна мотовилка сред зажднялото поле, вдигнала заплашително юмрука си към изпепеления от жегата небесен купол — проклятие и закана към бога заради безутешната селяшка мъка. Помпената станция, както и да я рисуващ, не прави впечатление — четири стени и един покрив, дори разваля гледката. А оня заплашителен юмрук към напеченото небе зрителят винаги ще помни, такава картина не се забравя лесно, живее.

За да довърша описанието на моето ателие, трябва да спомена още една подробност, каквато в днешни дни не се среща току във всяка къща — камината. В източния ъгъл си иззидях камина, но като някогашните, с издут и сводест отвор и с верига, на която може да се окачи котле. Подобни камини вече не правят, изчезнали са от селския живот заедно с газените лампи, нощвите и подниците, но аз нарочно си измайсторих тъкмо такъв оджак, както едновременно. Много колеги се подсмиват: романтична занесия! Как да им кажа, че това не е занесия, а обич към живия огън! Дори да им кажа така, те пак ще държат на своето, защото и живият огън за тях е една отживялост и занесия. Но като си иззидях оджака, аз позалъгах донякъде ергенската си самотия, скучните вечери есенно време, когато навън вали. Тогаваш слушам как пламъците

Пърпорят и си бърбят, залисвам се около огъня с това-
Онова, изобщо върша нещо и не чувам дъжда, нека си
Тропа по стъклата.

Стените на ателието покрих с шарени черги, окачих картини, които съм запазил за себе си, със селски сюжети: черешова градина в Ръждавица, лято край село Ведрово, железопътен кантон сред ширината, стадо биволи прибират се от паша. Пода наредих с козаци, в нишите поставих книгите си, боите си и разни дреболии — паници, грънци, хурки с огледалца, един истински чекрък.

Шарките на чергите са излинали, козяците се проскубаха, много неща остаряха с годините, но още ми служат. Пък и защо да ги сменям с нови? Новите неща нямат минало, а старите са като хубавите книги, винаги има какво да прочетеш в нея, над какво да се порадваш и помислиш. Гледам например герана, дето съм го нарисувал някога на моя параван. Кладенци като тоя съм виждал къде ли не из страната, а добруджанските са по-други. Вместо мотовилки или макари те имат чекръци, защото водата е на двесте лакътя дълбочина — къде ще стигне до нея някакъв си прът, на каква макара ще се навие стометровият синджир? Спомням си оня кладенец между Ведрово и село Рогозина, на кръстопътя. Едно кльошаво конче навива чекръка, татарчето Рашид шибя по задницата кончето и му говори ласкави думи. Но не се чува какво му приказва, дори кончето, което е опънало ушите си назад, не чува думите му, защото над степта вие сибирецът, хилядоглава ламя реве и бие земята с копита, носят се въртопи от сняг. Притъмняло е, тежкото сиво небе е прихлупило равнината, фъртуната пици, а по пътищата от Ведрово и Рогозино все приждат шейни, натоварени с чебъри и бъчонки, всичко е заскрежено, по мустаците на конете са провиснали ледени висулки, рогата на воловете изглеждат повити с варак.

Така беше едно време, когато още ги нямаше тия неудобни за живописване помпени станции, и аз хубавичко си го спомням, като гледам герана, който някога нарисовах на моя параван. Та няма смисъл да се разделям със старите неща.

Има хора, които се отнасят надменно към някои думи, усмихват се иронично-снизходително, когато ги чуят, смятат ги за закъсняло ехо на чувствителност от времето на кринолинените рокли с дългите шлейфове. Човек не

смее да каже например, че обича старите си неща, защото тия хора веднага казват, че обичта към старите неща била изява на остаряла чувствителност; бон се да признае, че понякога му е тъжно, защото тъгата, нали, била израз на отчуждение от радостта на съвременния живот. Тия хора надменно твърдят, че привързаността ми към разни стари дреболии била «сентиментална отживелица», че моята камина е една «романтична занесия», че да се рисуват цъфнали череша било «поетичен анахронизъм» и т. н. И понеже аз имам слабост към стари дреболии и съм украсил ателието си с едновременна камина, и обичам да рисувам цъфнали овошки, излиза според тия хора, че съм пленник на сентиментални отживелици, романтични занесии и поетични анахронизми. Изобщо — че аз съм човек от един по-стар порядък.

Но аз съвсем нямам такова мнение за себе си. Не зная в каква стилова номенклатура следва да бъде зачислен (за някои строги хора всичко в живота трябва непременно да бъде подредено в номенклатури), но във всеки случай никак не се виждам в папките на стария порядък. Никак! И за доказателство ще си послужа със същите примери, с които си служат ония стари хора, за които става дума.

Да започнем с «поетичността». Всички сте съгласни, че тази склонност се проявява най-често и най-силно през младежките години. През младежките си години поетичният художник непременно рисува цъфнали овошки, сини и прозрачни небеса, пролетни ливади, засмени като лъчезарни поделки. И така нататък: натюрморт, украсен с карамфили, прозорец, през който поглежда замечтано момиче, поточета и подранилите минзухари.

А като гледам сега скиците си от онова далечно време и спомням рисунките си, не виждам нито едно разцъфнало дръвче и никакво ведро небе, няма карамфили, нито замечтани момичета, не лъкатушат поточета, не греят подранили минзухари. Напротив, напротив! Пълно е с разни неугледни къщи, градски и селски, надвиснали са оловни небеса, сивеят влажни и олющени като от сипаница фасади; в натюрмортите има празни паници, зад черчетата на тесни еднокрили прозорци гледат смръщени хора, едни са стаили болката в себе си, това е нямото страдание, на други очите горят, пламнали от гняв, а някои като че

ли се ослушват в далечен тътнеж — иде грозна, но спасителна буря. Каква ти поетичност!

Оджаците. Е, добре, по онова време, някъде към четиридесетте години, аз ги сочех като пример за безнадеждна изостаналост: в своя статия за селото, написана по повод на една битова изложба, там оджакът беше представен като национална «светиня», казвах: «Къде по света ще видите такива «светини»? — В най-изостаналите страни, където сиромашията кара човек да живее така, както са живели хората отпреди хиляда години!»

Колкото до старите дреболии — хурките, бардучетата, паниците — тук има някакво недоразумение, изглежда, защото това не са «дреболии», а реликви от стария бит. Народният майстор е вложил в направата им хубост, която няма никога да остарее, защото е наша, родна. Как да не ги обичам? Нима обичта по родното, макар и сътворено някога си, е една празна «занесия»?

Имат много здраве ония, които с лека ръка ми приписват разни поетико-романтични наклонности.

— Чакайте, чакайте — ще кажат някои от моите помлади колеги, — а сега защо рисувате цъфнали дръвчета? Какви са тия засмени слънчогледи, сватбарски хора и разни сребърни люлки?

Наистина напоследък толкова много се смеят на цъфналите дръвчета и на всичко изобщо, от което блика опиянението и пищната радост, че на човек му иде да вземе четката и да рисува само листопади, погребения и гъсти мъгли.

Кой знае? Нека се смеят. Листопади едва ли ще рисувам, а ако някога си наумя — то ще е за собствено утешение и поради годините ми. Но непременно ще рисувам още много пролетни ливади и градини, и цъфналите дръвчета ще са като ония накипени за венчавка девойки, дето в последния час преди обряда стоят до огледалото и щастливо усмихнати, прикачват към сватбеното си було венчалния венец.

Какво още да ви кажа за себе си при тази наша първа среща? Че лицето ми е сухо и скулесто, че очите ми са зелени (но като оная трева — в края на лятото), че косите ми са посивели (от сивите коси до белите има разлика все пак!), че ръцете ми са дълги, а боят ми е висок и съм малко поизкривен в раменете (личи само когато се навеждам силно над огнището), защото дясното ми рамо беше

простреляно някога от полицейски куршум. Имал съм и сега имам предпочитание към русокосите жени, допъти ще ви разкажа защо. Не съм пияница (боже пази!), но обичам кроткото и умерено пиене в тих кът, с малко приятели. Обичам да се събирам с хора, но от големите събрания изпитвам боязън, така е било открай време и това е един голям недостатък. Имам слабост към документалните книги, биографиите, напоследък се пристрастих към физическите науки, по любителски, разбира се, но нали математическата ми подготовка е слаба, не проумявам доста важни неща. Взех няколко урока по висша математика, но учението ми още в самото начало се затлачи — оказа се, че много работи от елементарната алгебра съм забравил безнадеждно, и учителят (инженер от нашата кооперация) ме посъветва да си гледам живописа.

Но да приказваш набързо за себе си при първа среща е опасно: току-виж, че дребните неща вземат връх, съществените едва си докоснал, а най-важното, който знае защо, си премълчал. Поне с мен това се случва много често. Миналата година представих за Общата художествена изложба две картини и за първи път, откакто участвувам в общи изложби, при оценката им журито се разделило на две, половината от присъстващите били «за», другата половина — «против». Липсвал един решаващ глас. И оставили този въпрос да се решава окончателно на второ гласуване. Вървах кисел по улиците, нали за пръв път ми се случваше такава история, и — гледам — насреща ми иде тъкмо тоя «глас», който ми липсва — член на журито, колега, приятел на картините ми и на моите принципи. Но не присъствувал на журирането, защото бил потънал в свои си залисии — стяга се за път, ще прави изложба в Съветския съюз.

Той стиска сърдечно ръката ми и ме пита как се чувствувам.

— Чудесно — отговарям му, — никога не съм се чувствувал по-добре!

— Радвам се — казва. — А пък аз все не мога да надвия грижите, след два дни заминавам, а дори половината от картините си не съм успял да опаковам!

— Все ще успееш някак! — усмихвам му се насърчително.

Той се вглежда в лицето ми:

— Защо ми изглеждаш неразположен?

— О — казвам, — тъй ти се струва. А всъщност — добавям по-тихо — наистина имам една голяма неприятност.

Виждам — в очите му преминават облачета: толкова е притеснен с това заминаване, в друг ден тръгва, половината от картините си не е опаковал, кога ще се занимава с моите глупости! Денонощието има само двадесет и четири часа.

— Какви неприятности имаш? — пита ме той съчувствено, но аз усещам в гласа му една лекичка тревога.

— Не можеш да ми помогнеш — отговарям, — первазът на капандурата ми се е повредил, плисне ли дъжд — пропуска вода, тече.

Истина беше, капандурата отдавна пропускаше вода.

— Е, това ли било! — смее се приятелят и аз като че ли долавям едни издайнически нотки на облекчение в смеха му. Или може би тъй ми се струва. — Викай майстор и всичко ще се оправи! — Той ме потупва по рамото.

— Тъкмо за майстор съм тръгнал — уверявам го аз.

Казахме си още някакви най-обикновени приказки и се разделихме. Пожелав му добър път, а той на мене — голям успех.

А тъй моите две картини не бяха приети, разбира се. Но за това — допъти.

Ето какво става, когато човек се отплесне да приказва за разни незначителни неща.

БЕЛЕЖКА НА АВТОРА

Тука моят герой не е прав, заключението му заобикаля истината. За пропадането на картините не са виновни никакви приказки и никакви незначителни неща, напразно вини прекалената си деликатност. Дори да беше понахален човек и да беше казал на приятеля си: «Слушай, любезни, тичай на часа в комисията, защото има опасност моите две картини да идат по дяволите!» — и приятелят да беше отишел и гласувал за него, пак нямаше да се получи нищо свястно, защото при второто гласуване половината от ония, които го поддържаха, бяха вече

променили становището си и непременно щяха да гласуват против. Такъв вятър духаше при това журиране, че не можеше и не биваше да се очаква друг резултат.

Той беше представил две платна: «Стохиялник» и «Пързалка». Лицето на стохиялника беше грубоватомъжествено, в бръчките около устата и по челото безкрайните пътища като да бяха оставили следите си: мраз и пек, стръмнини и нанадолница, лютива жажда за сън, която гложде клепачите. Той като че ли се вслушваше в равномерното пулсиране на двигателя и наум преценяваше наклона на завоите, по които трябваше да се спусне. Заедно със спокойната увереност в тъмните му очи проблясваше лека присмехулност, охота за дребни и невинни авантюрки, желание за една малка чаша силна ракия, когато голямата работа е завършена благополучно и ето, стопанинът е седнал на софрата, за да се отмори и повесели. Това беше портрет на як тракиец, с едри рамене и и могъщ спартаковски врат, добър съпруг, който връзва в кърпа грошовете, за да пести и купи армаган на жена си и който при случай не пропуска да щипне и позакачи която и да било от по-младите сервитьорки по крайпътните кантини. Тоя човек обичаше работата си, радваше й се, от душа и сърце беше привързан към машината си — единственото същество, към което изпитваше постоянна и неизменна любов и на което за нищо на света не беше склонен да изневери.

Другото платно представляваше композиция от няколко битови сцени, обединени вътрешно от темата за радостта. Зимен ден е, вероятно неделя или друг някакъв празник, прехвърча сняг. Тумби селски деца са начоголили пързалката — едни се спущат с шейни от баира, други се изкачват. Кооператори редят защитни плетове, вардят зимниците от веявицата. На читалищната сцена самодейният танцов ансамбъл прави репетиция, играе лудешко хоро. Свирджиите надуват тръби и тропнети, бузите им ще се пръснат, тъпанджията, прехласнат, размахва палката като боздуган. Най-отгоре Дядо Мраз, яхнал виторог елен, юнашки препуска над тоя бодърстващ свят. И всичко това — сред пухкавите бели дантели на снега, който се сипе щедро от небесната вис.

Противниците на двете картини мотивираха отрицателното си отношение горе-долу така. Първо — стохиялникът бил направен в стила на май-остарелия реали-

зъм, битово-описателно, а «Пързалката» представлявала едно невъзможно съчетание на грубия натурализъм с приказно-романтичния фолклор. При това пързалката търпяла сериозна критика и в идейно отношение. Какъв е този Дядо Мраз, дете прпуска на виторог елен! Дядо-мразовците имали място само в детската тематика, а привнесени в тематиката за възрастните, веднага се превръщали в някакви наивни символи.

Такива бяха доводите на противниците. Прави или криви, все пак бяха доводи. Но, кой знае защо, правеше впечатление, че от брустверите им се стреляше само по картините на Боян Анастасов и на още двама-трима художници, защото в тази изложба иначе бяха допуснати много чудновати и странни неща. Допуснати бяха картини със замръзнали паркове, в които се разхождаха не човечи, а сенки на човечи: имаше български работници с мексикански физиономии; изобилствуваха, особено в скулптурата, удължени и източени като вретена момчета и момичета; мяркаха се улици, потънали в тъжна мъгла. Тия произведения журито оценило като много реалистични.

Тъй че никакъв приятел не можеше да спаси двете картини на нашия герой. И приказките за дребни неща в случая нямаха вина. Но да продължим, това са минали работи, важното е, че тази история завърши с добър край.

Ето какво се случи. На втория етаж в същата кооперация живееше един инженер, казваше се Михалаки Ставрев, беше специалист по електронноизчислителни машини. И нали нашият герой беше се увлякъл по физическите науки, той го отведе в завода, където работеше, та някак нагледно да проумее тайната на алгоритмите и чудесата на електронната памет. Както трябваше да се очаква за един любител, Боян Анастасов не научи кой знае какво, математическата логика се оказа мъчнодостъпна за образното му мислене, но се сприятели с хората, които членуваха в заводския кръжок «Приятели на изкуството», и с голям ентузиазъм се съгласи да ръководи секцията по живопис. Повечето от «приятелите» бяха хора с висше образование: инженери, технолози, конструктори, някои се опитваха да рисуват, но работата се състоеше главно в посещаването на изложби, галерии и ателиета, в обсъждания на картини и творци, в разговори по творчески въпроси. Тия хора обикнаха нашия герой,

а и той ги обикна, защото бяха искрени, трезви, чужди на позърството и на големите думи, добри другари на всеки, който им подаваше честно ръка. Като го видяха тъжен на другия ден след отхвърлянето на картините му и разбраха какво тежи на сърцето му, те се учудиха до немай-къде, но нали бяха хора на положителните решения, на часа му предложиха да донесе картините в заводския салон, пък те ще имат грижата по-нататък.

Боян Анастасов донесе картините в големия тържествен салон и ги окачи на подходящо място, а «приятелите» се разпоредиха да се изнесат столовете, така че салонът наистина заприлича на голяма изложбена зала. После електроженистите монтираха специални осветителни тела, за да има в салона винаги мека, дневна светлина. Момичетата сложиха във вазите свежи цветя и стана изведнъж много топло и уютно. Човек се чувствуваше като у дома си, но празнично, сякаш се чествуваше юбилеен рожден ден.

В края на работното време залата се преизпълни о народ. Една машинка регистрираше броя на посетителите, а друга машинка събираше информация за впечатленията на зрителите. Комсомолки поднесоха цветя на Боян Анастасов, пожелаха му успех и подред го целунаха. Той се развълнува и току вадеше кърпата си, за да се секне скришом, макар и да нямаше силна хрема. Сетне дойдоха журналисти от телевизията, отвориха си път сред множеството и заснеха картините, а други снимаха през това време публиката, както прииждаше и пълнеше салона. Тази вечер Боян Анастасов стисна стотици ръце, толкова много добри и възторжени усмивки го поласкаха, че накрая започна да усеща сърцето си да пърха, да се свива от умиление и някаква сладостна мъка, пот изби по челото му, та трябваше Михалаки Ставрев да го улови подръка и да го изведе навън.

Михалаки Ставрев нямаше разперени мустаци, нито лицето му беше червендалесто, както би се очаквало от името му (името Михалаки предполага разперени мустаци и червендалесто лице), напротив. Той имаше суха физиономия като на изпостник: хлътнали бузи, дръпнати навътре очи, тънки, едва забележими устни и остра кокалеста брадичка. Той беше «Михалаки» само по самочувствие — бодър, самоуверен, оптимист, лошите неща възприемаше като изключения, а добрите — като редовно

и законно правило. Именно този Михалаки дойде при нашия герой, улови го подръка и любезно го изведе навън.

Ръмеше есенен дъжд. Минувачите редееха, бързаха за някъде, шумът утихваше, в светлината на уличните фенери дъждовните капчици изглеждаха златни. Повървяха някое време мълчаливо, после Михалаки покани приятеля си в първата кръчма, която се мярна пред очите им — беше квартално заведение с няколко маси, почти безлюдно, със сиромашка светлина.

— Това е един чудесен кът — каза Михалаки. — Тихичък, удобен и изобщо приятен във всяко отношение. Аз се отбивам тук всяка вечер на по чашка ментовка и съм много доволен. Келнерът ме познава и понякога ми прави компания. Аз му разказвам за нашата нова «ЕЛКА», която ще измайсторим върху принципа на полупроводниците, а той ми доверява последните слухове за поведението на хазайката си, тя била една жена с доста съмнително поведение. Приказваме си, без да се слушаме, защото той нищо не разбира от полупроводници, а пък аз никак не се интересувам от неговата съмнителна хазайка. Ако някой ни слуша отстрани, може да си помисли, че «ЕЛКА» е съмнителна, а пък хазайката е с полупроводници, но разговорът върви, това е важното, и ние винаги се разделяме много доволни един от друг. Ти какво ще пиеш — ментовчица или коняк?

— Какво? — сепна се Боян Анастасов. Той си мислеше за разни свои неща и не бе чул въпроса на инженера.

— Питам какво ще пиеш, ментовка или коняк? — засмя се Михалаки. Той не беше обидчив човек, жена му го беше напуснала преди две години заради някакъв висш чиновник от външната търговия, но станеше ли дума за нея, славеше я като най-добродетелната и примерна жена в света. — Ментовка или коняк? — повтори той.

— Ментовка, разбира се! — каза вдъхновено Боян. Той не беше вкусвал това питие, но сега произнесе името му с такова твърдо убеждение, сякаш беше привикнал с вкуса му още от най-ранни младини.

Когато сипаничавият келнер остави чашките пред тях, Михалаки вдигна своята и тържествено рече:

— Днес беше добре, а утре ще бъде още по-добре! Ние ще направим нашата полупроводникова «ЕЛКА»

и ти ще видиш, че тя ще се нареди между най-достойните в света.

— Не се съмнявам — каза без особено убеждение Боян.

— А за твоята «Пързалка» ще се бием с Националната галерия и пак ще я оставим у нас! Наздраве, любезни!

В ушите на нашия герой този тост прозвуча надут, затова той се усмихна скептично и махна с ръка: по дяволите моята «Пързалка», няма ли за какво друго да говорим?

Същата тази вечер телевизионният преглед показва на зрителите тържеството в завода за електронноизчислителни машини; камерата дълго се задържа върху двете картини и още по-дълго — върху възторжените усмивки на публиката. На другия ден напливът от посетители се удвои, дохождаха журналисти и редактори, изкуствоведи, общественици. На третия ден във вестниците излязоха снимки от «изложбата» — двете картини и зрителите, които се тълпяха пред тях. И пророкуването на Михалаки се сбъдна: когато на четвъртия ден хората от Държавната комисия единодушно решиха да откупят «Пързалката», директорът на завода скромно постави в единия ъгъл на картината малко картонче с надпис «Собственост на ЗЕИМ», т. е. — на завода за електронноизчислителни машини.

«Стохиялникът» беше откупен от Профсъюза на транспортните работници. И това беше напълно в реда на нещата — да иде при събратята си, но мнозина и така не можаха да отгатнат какво общо можеха да имат електронниците с тоя Дядо Мраз, дето весело препускаше на виторог елен, а отдолу свирджините свиреха като бесни и девойки и момци кършеха лудо хоро, докато тъпанджията биеше така тъпана, сякаш всичкото вино на земята се беше събрало в неговата изба. . . Наистина какво ли общо можеха да имат електронниците с тая избуяла в радост зимна картина?

— И тъй деликатността и отплесването по дребни неща наистина вършат пакости, понякога могат да създадат превратна представа за човека, особено при първа среща. Тук моят герой е несъмнено прав. Но аз разказах случая с двете картини, за да покажа черно на бяло, че всъщ-

ност други причини «движат» големите неща в съдбата на човека и ги подреждат тъй или иначе, добре или лошо, а не някакви си приказки за дребни неща.

Сега е редно, мисля, както ви описах ателието си с толкова подробности, да кажа поне няколко най-обща встъпителни думи и за нашия жилищен блок.

Нашият жилищен блок се намира на улица «Шипка» от дясната страна, когато вървите по посока на някогашното Военно училище, срещу Докторската градина. Някога «Шипка» е била «аристократична» улица, къщите, повечето в стил късен барок с по два и три етажа най-много, са надничали с притворените си кепенци към тихи и спокойни градинки, украсени с чемшири и летни беседки. В тия къщи са живели заможни хора — банкери, износители, висши чиновници, министри, — сутрин по улицата са се мяркали пощенските раздавачи, слугините, хоповите за бързи поръчки, а към обяд са излизали на разходка «дамите». Сега от тия къщи не е останало нищо, изчезнал е отдавна и техният свят, само двата шпалера стари кестени помнят онова, което някога е било. Сега улицата е модерна, асфалтирана, гъмжи от забързан народ, свистят автобуси и тролей, на мястото на някогашните уединени двукатни сгради здраво са стъпили с железобетона си многоетажни жилищни блокове с широки прозорци и весели фасади.

Нашият жилищен блок не е от най-новите, нито е от най-модерните, той всъщност не е и в пълния смисъл на думата «блок» — къщата е само на три етажа без партера, с една мансардна надстройка — моето ателие. Сградата е била построена през военните години от някакъв спекулант, като партерният етаж още по онова време е бил откупен от тогавашния столичен шахматен клуб. Закупен от шахматистите, той е бил и съответно преустроен — голям салон с едно сервизно помещение — за бар. Сега този салон е наша обща собственост. Всеки от съкооператорите внесе своя дял, събрахме пари, мебелирахме го, купихме пиано и телевизор, направихме го, така да се каже, домашен клуб. Тука може да се поседне, да се прочете вестник или списание, да се поиграе на карти, а откакто нашият композитор започна да съчинява естрадна музика — ударихме го на танци, всички играят модерни танци, аз танцувам само танго, а пенсионираният

часовникар, майсторът на пеещите часовници — само валс.

На всеки етаж от нашата кооперация има по два апартамента: един отляво и един отдясно. Сега запомнете:

В левия апартамент на първия етаж живее моят приятел Михалаки Ставрев. Той е по професия електроинженер, специалист по електронноизчислителните машини, съконструктор е на прочутата «ЕЛКА — 21», която може да извършва не зная по колко си хиляди сложни математически операции в секунда. Десният апартамент държи един висш чиновник от Министерството на външната търговия, казва се Недьо Недев, дъщеря му Веселина завърши тази година агрономия.

Двата апартамента на втория етаж са собственост на двама професори. В левия апартамент живее Борис Паскалев, в десния — Филип Максимов. Сред медицинския свят имената на тях хора са много известни, те са микробиолози, Филип Максимов е отскоро директор на Института по епидемиология.

Третият етаж е най-населеният. Вляво живее бившият часовникар Хрисим Бетлиев, майсторът на старинните часовници. Юлия Антонова и майка ѝ са негови квартиранти. Десният апартамент принадлежи на запасния полковник Христо Сюлемов. Жена му — бивша учителка по музика, по-големият му син Лозан е композитор, а по-малкият — Юри — следва литература последна година.

По правило при първо представяне не обичам да говоря много нито за себе си, нито за моите познати. Но да не звучи запознанството съвсем протоколно, ще кажа още няколко думи. Майката на Юлия е пенсионерка; за да може Юлия да си набавя чужда литература по специалността и за да си купува по-прилични дрешки от Модната централа например, тя плете на ръка вълнени пуловери и не взема скъпо. А пуловерите, които изплита, са чудесни, със спортна плетка. Парашкева, бившата учителка по музика, съпругата на запасния полковник Сюлемов, ходи винаги в черно, макар че всичките ѝ близки, доколкото ми е известно, живеят по живо и по здраво. Седне ли пред пианото в приемната, непременно ще изсвири песента на Солвейг.

Струва ми се, че откакто Филип Максимов стана директор на епидемиологичния институт, колегата му Бо-

рис Паскалев ходи потиснат, стареа се да изглежда весел, но си личи, че нещо тежи на сърцето му. Максимов, обратно, започна да се държи все по-надменно, ходи начумерен и разсеян, понякога не си прави труд дори да ми кимне с глава. Като че ли всичките грижи на държавата са легнали на неговите плещи и той непрекъснато мисли как работите да тръгнат по на добре. С винаги улисания, кротък и тихичко усмихнат Паскалев те бяха доскоро неразделни приятели — нали затова решиха да си купят апартаменти на една плоча, за да са един срещу друг.

Веселото и тъжното вървят ръка за ръка и ако отношенията между двамата видни професори са тъжни, добрите връзки между Михалаки и семейството на висшия чиновник Недьо Недев, обратно, стават по-задушежни с всеки изминат ден. А би трябвало да се очаква тъкмо противното, защото в дома на Недьо Недев пристигна прелъстителят, който на времето изкуси съпругата на прочутия инженер. Но както казва майсторът на пеещите часовници, в живота на хората действуват какви ли не пружинки, едни въртят стрелките наляво, други надясно, няма строг и установен порядък, както е при часовниците, та всичко да се движи в една посока. Случват се такива кръговрати, които просто ти взимат ума. Простата логика изискваше Михалаки да не си извързва дори главата към апартамента на своя съсед. Но ако простата логика има власт в света на числата, в поведението на човека тя, е понякога като онази бяла лястовица, която съществува само на книга. От някое време Михалаки зачести посещенията си в Недювия дом, като че ли оня неприятен спомен беше напълно изчезнал, дори дохождаше с букетче — малко посмачкано, криеше го под сакото си, защото не отиваше на такъв солиден математик и конструктор да се мъкне по улиците с цветя.

Но ето че измених на навика си — да не приказвам набързо и особено при първа среща — за много неща.

Както и да е. За да е нагледно всичко, ще нарисувам нашия дом в «напречен разрез», както се казва според науката, и на тъжните страни от живота ще погледна с весели очи, а на веселите — с тъжни. Или поне тъй ми се иска. Защото тъжното дохожда и си отива, побеждава го самият наш живот, а към веселото трябва да бъдем много предпазливи — понякога то е като оня някогашен «шуруп» — на цвят красив, рубиненочервен, а всъщ-

ност — евтиния, боядисана вода. Ако ми се наложи да избирам настроение и на тезгяха сложат разкошен бокал с шурупена радост, а до него — скромна чашка, напълнена с чиста тъга — и непременно трябва да изпия едно от двете, ще посегна без колебание към чашката с тъга.

И тъй на връщане от павилиона прегледах пътьом вестниците. Престрелките от двете страни на Суец не стихаха, в космоса летеше нов съветски «Космос» с пореден номер 373, метеорологичният бюлетин предричаше за следобедните часове облачно време и дъжд. Погледнах небето, то синееше позапращено, приличаше на немит синьо стъкло.

Сетих се, като изкачвах стълбището, че бях минал покрай черештата, без да я погледна, пък не бях улисан кой знае в какви мисли. Ето, рекох си, обвинявам композитора в снобско равнодушие, а излиза, че не съм по цвете от него. Той може дори да каже: «За какво ми навираш тази череша в очите? Аз съчинявам разни шейкови и блусове, и всякакви други мелодии за модерни танци и за мене е напълно в реда на нещата да не обръщам внимание на разцъфналата флора. Били са на мода някогаш, в сантименталното време на тангото, разни люляци и рози, сега тия работи не вървят. Но ти, художнико, дето си развъдил един разсадник от плодни дръвчета в ателието си, едни цъфтящи, други напичени с узрели плодове, нежни праскови като замомените поделки, гърдести невести, откърмили червенобузести дечица, как можа да минеш покрай разцъфналата черешка, без да се порадваш на празничната ѝ премяна?» Така ще ми каже композиторът, той и без това не е бог знае колко добре разположен към мене, както и аз към него, и ще трябва да си мълча, макар че по принципните въпроси не съм от тия, дето имат навика да си мълчат. «Ето, ще каже, такива сте вие, сторонниците на разните народности и традиционно-реалистични направления — рисувате народни работи, пишете за народни неща, а в личния си живот на всичко народно обръщате гръб. Ние, модерните, сме по-откровени от вас — съчиняваме космополитна музика, защото духът на съвременния човек е космополитен, и при това високо равнище на информацията другояче не може да бъде. От време на време прием и уиски «WAT — 69», носим

вносни ризи и пушим цигари «Лорд» или «Уиндзор». «Чакай, любезни — ще му кажа и между нас ще започне редовният, не твърде любезен и не знам кой си поред безкраен спор, — за какъв модернизъм ми приказваш и какво разбираш ти под думата «модерно»? — Забравам греха си пред черешката и тутакси се впускам в гореща схватка, нали въпросът е за принципи.

И тъй, прибрах се в ателието си, седнах пред статива и протегнах ръка за палитрата — време беше да произстържа засъхналите напластени бои, не бях вършил отдавна тази профилактична работа. Още имаше от среброто на люлката, от златото, което святакаше в косите на момиченцето. Протегнах ръка, но вместо да взема палитрата, откачих от рамката на статива пунгията с праханта и огнивото, с тютюна, оня нарязания, дето ми го подариха преди месец в едно струмишко село, напълних лулата си, ударих чакмака и запуших. Този тютюн не беше ароматизиран с разни комарини и други подправки, ухаеше си непристорено, здраво, мъжки, както природата го беше създала, не размекваше душата с изнежени настроения и не предразполагаше към леност и прозевки. Така си пухках някое време, сетне грабнах палитрата — по дяволите, дето не беше изстъргана! Подредих тубите, четките, като си давах вид, че не бързам, жадно се залових за работа.

Към пет часа следобед на платното вече имаше нещо. Виждаше се една част от мегдана на онова струмишко село, където ми бяха дали рязания тютюн. Пред още недостроената читалищна сграда се кипреше разцъфнала череша, около черешата момичета, уловени за ръце, весело танцуваха, а зад тоя момичешки танц мегданът се разтваряше, откриваха се необозрими нахълмени ливади, окъпани в меката светлина на засмяното пролетно слънце, малко встрани от черешата, в дясната половина на картината стоеше старица, подпираше се на тояжка и не можеше да се разбере какво гледа и на какво повече се радва — дали на лудото момичешко хоро, или на зеления губер отатък, който чезнеше във виолетовите далечини.

Погледнах картината, изпуфках една лула, после взех голямата четка и всичко покрих с тревнозелени и златножълти петна, така че не останаха никакви ливади, никаква сграда и никаква старица. Остана бялата черешка. Тя пееше, а момичетата ѝ пригласяха и танцуваха. «Това

е добре!» — рекох си, протегнах се и захвърлих четката. Ослушах се — по капандурата потропваше дъжд.

Облякох мушамата си и излязох навън. Ръмеше — ни силно, нито много слабо, тъкмо по вкуса ми. Тия, които някога ще съдят за характера ми според цветната гама на моите картини, непременно ще сбъркат. В моите картини има южно слънце и всичко в тях е ярко, нагрятото, тракийско. А любимото ми време е дъждовното, тихият дъжд. Слънчев ли е денят — не ми се работи, някак си ми е тъжно и скучно. Навъси ли се небето — става ми весело, тутакси огладнявам за работа, чувствавам се така, сякаш съм изпил половница силно вино. И рисуването върви.

Тихото и ясно време, слънчевото, хората наричат «празнично». Да върви по дяволите, макар че във всичките ми картини напоследък времето е все слънчево и много ясно. Взема ли четката, помисля ли за нещо, светлите, ярки и топли цветове сякаш сами се навират в ръцете ми, изскачат на картината, преди дори да съм размислил, както трябва. Но пълен ли е денят с такива цветове — пуша мрачно лулата си или лягам на миндера с гръб към прозореца, залъгвам се с биографии, с документални и исторически четива. В подобни «празнични» дни се спотайвам като лалугер в ателието си, бездействувам. Помрачат ли се «празниците» — работя. А захване ли да ръми — било пролетен, било есенен дъждец, няма значение, малко ме е грижа за сезона, — не издържам — навличам старата си мушама, слагам старата си широкопола шапка и изхвърквам на улицата. Един маршал ще приема парада на войските, един влюбен ще срещне любимата си, зажднелият ще изпие халба студена бира. Да живее проклетото лошо време!

Изскачам на улицата и тръгвам напосоки, поемам, както се казва — накъдето ми видят очите. Към парка, към центъра или се вмъквам в някакъв автобус и слизам на последната спирка, при Пионерския дворец — някогашната Семинария — или при Централния затвор, тука кварталът си е такъв, какъвто го помня от онова време, или оттатък Халите, където винаги гъмжи от забързан народ, а зад витрините на магазините има всичко, от каквото се нуждае обикновеният и непретенциозен човек. Ходя, гледам, спомням си това и онова, стари сгради и улици, които вече ги няма, вирам се в новите, те като

че ли са паднали от небето и поникнали сякаш изневидилица, чудодейно, като в приказките. Казал злият цар на шивашкия калфа, дето искал да се ожени за лъчезарната му дъщеричка: «Ето, ще ти дам ръката на принцесата, но първо искам да ми направиш една голяма река около палата, толкова широка, че другият ѝ бряг да не се вижда, и по нея да плават кораби, и по мачтите им да се развяват разноцветни знамена. Ако утре призори тази река не тече около палата ми, ще омъжа принцесата за истински принц, а на тебе ще взема главата, за назидание на простите люде, които искат да се женят за царски дъщери.» Събудил се на другата сутрин лошият цар и какво да види — широка река има около палата му, и по нея плават кораби, накичени с всякакви знамена, че и пристанище било построено от бял камък, с дълбоки магазини и складове, както си му е редът. И градинка до пристанището се кротнала, с шарена беседка по средата, а в беседката — музиканти в кадифени дрехи и с жълти ленти на шапките свирят със златни тръби. Музикантите надуват святкащите инструменти, весели младежи и девойки танцуват, по реката плават кораби като бели лебеди и всичко изглежда тъй, сякаш е било открай време, а не както е в приказките — дошло наготово и изведнъж.

Отидох до парка и като тръгнах по централната алея, разкопчах мушамата си и килнах шапката си назад. Какво блаженство е да скиташ в дъждовно време из тия алеи — никой не те заглежда, никой не те блъска и не се преплитат в краката ти, никой не отвлича вниманието ти с глупави брътвежи и с празен смях — разхождай се на воля, шепни си, усмихвай се, мисли — рядко удоволствие. И то се дължи само на лошото време, на дъжда. Повечето хора намират дъждовното време неудобно и неподходящо за разходки: едни се боят от хрема, други пазят костюмите си, на трети просто не им е приятно — дъжд! Затова в дъждовно време всеки бърза за работата си или за в къщи, театъра, киното, някои — за в кръчмата, но от сто души едва ли ще се намерят десет, които да скитат из парковете и по улиците без всякаква цел, само за собствено удоволствие. А тия десет души, дето са дръзнали да скитат, те са щастливци, защото не бързат за никъде, не се боят, че ще закъснеят някъде или за нещо, могат спокойно да наблюдават, да съзерцават, да размишляват, ако са склонни към размишления; сумрачното време, об-

лаците, дъждът, рядката кал — това много помага, не е случайно, дето мрачният и студен север е по-богат с философи и мислители от сияйния юг!

Колкото до мен — аз си спомням минали неща, чудя се и се възхищавам от оная река, по която плават кораби, накичени с всякакви разноцветни знаменца, слушам музикантите, дето седят в шарената беседка и свирят със златни тръби, но най-често за нищо не мисля и на нищо не се учудвам. Просто така, радвам се на кроткия дъжд.

Ходих до Ловния парк, а на връщане минах през гората. Из алеите беше мрачно и глухо, чуваше се само шумоленето на дъжда по върхарите, миришеше на бор. Ако от драгалевското шосе не долиташе навремени съскането на рейсовете, можеше да се помисли, че тоя малък горски свят лежи кой знае колко надалеч от чертата на града. Тая лъжлива илюзия идеше, разбира се, от тишината и усамотението, от безлюдие. Свалям шапка и смирено благославям в душата си лошото време.

Сверих часовника си при Астрономическата обсерватория, това върша редовно, макар че никога не е ставало нужда да бъде точен. Часовете не са играли никаква особена роля в живота ми, да не говорим за минутите, но винаги сверявам часовника си с хронометъра на обсерваторията. Правя го от тридесет години. След около четвърт час излязох на Орлов мост.

Като минах покрай колбасарския магазин, дето аз на ъгъла, очите ми се вторачиха във витрината, кутийките със сирене, колбасите и разните видове осолени сланини затеглиха очите ми, усетих вълчи апетит, улисан в онова хор около черешата, бях прекарал деня само с кафе и бисквити, затова прекрачих прага на дюкяна с намерение да закупя лакомства за трима. Но като заставах пред касата, поръчах четвърт шунка. Защо трябва да се хвърлят пари на вятъра, нито чаках гости, нито бях поканил някого.

Продължаваше да вали, дъждовните капки почукваха тихичко по армираното стъкло на капандурата, през издуптия отвор на камината вееше хладина. Пустош и хлад — лошо съчетание, не предизвиква весели чувства! Затова, като окачих мушамата си да съхне, нахвърлих се върху дръвцата около огнището и набързо стъкнах голям огън. Друго е, когато пламъците пърпорят и бърбят, има живот, топлинка и онова почукване по стъклото на капандурата не е чак толкова неприятно, може да се търпи.

Изкарвал съм вечери къде-къде по-тежки през късна есен или зимно време. Случвало се е например да викам на гости часовникаря, да го поя с коняк и да му приказвам до среднощ каквото ми дойде наум, всякакви глупости. Имало е случаи, пак през тия ветровити и дъждовни нощи, да скачам от леглото, да се обличам припряно как да е и да изхвърчам навън, сякаш на улицата беше спрял и ме очакваше и свиреше нетърпеливо с клаксона си оня международен пътнически автобус, дето отвежда направо за Лувърския музей. Бързай да не го изпуснеш, прескачай стъпалата, тичай! На улицата ме срещаха ветрища, лапавици, понякога виеше фъртуна и дребният снежец се навираше под яката ми, но това беше все пак по-весело от моя скърцащ и безлюден ергенски палат. Голяма работа, че оня автобус го нямаше! Тиках ръце дълбоко в джобовете си и поемах нанякъде, най-често стигах до предградията, където заводите блестяха с джамлъците си като Аладинови дворци. Вътре работеха, кипеше живот, глобусите по тия улици отпъждаха тъмнината в тилилейски далечини. Прииждаха рейсове, пристигаеше забързан народ за сутрешната смяна, святкаха цигари, потропваха токчета, бодро звънтяха младежки гласове. Кой казва, че нощите са тъжни? Вятърът вие, а хората се смеят и бързат. Никой не обръща внимание на вятъра, въздишките и тъжните усмивки са останали по домовете, в спалните и покрай студените кухненски печки.

Случваха се и такива нощи, но тази вечер беше спокойна, не предвещавахе нищо особено, кроткото ромолене на дъжда те кара да си мислиш за някоя книжка, в която се приказва за минали и отдавнашни работи — ослушвай се и си припомняй, тия някогашни неща не са нито много весели, нито много тъжни. Такъв беше тоя пролетен дъжд.

Уж имах вълчи апетит, пък половината от шунката остана, захвърлих остатъка в огъня. Захванах да пълня лулата си, тъпчех тютюна, сланината цвъртеше в жарта и правеше пламъците жълти, чудех се чия биография да извадя от полицата и изведнъж се сетих за оная книжка, която заранта беше изпаднала случайно от палтото на Юлия. Между лулата, жълтите пламъци и тази книжка нямаше очевидно никаква връзка, намерението ми да се залисвам с увлекателно биографично четиво също нямаше никакво вземане-даване с книжката, но ето че тя

изплува в паметта ми в резултат на който знае какви тайнствени «асоциативни връзки», както е сега модерно да се казва. «Cherchez la femme» — може би ще възкликнат някои снобеещи се люде, закъснели застъпници на овехтелия Фройд. «Ти си мислил в подсъзнанието си за Юлия, нали тази книжка е изпаднала от нейното палто!» «Ах, ядец — ще им кажа, — за Юлия съм мислил толкова, простаци, колкото вие примерно сте мислили за Мохамеда!» Аз винаги се озлобявам, когато говоря с разни снобеещи се интелегенти. «Ако е до подсъзнанието — ще им кажа, — никаква Юлия не се е мяркала там и нищо подобно на Юлия, ами старото ми палто, то се е мяркало в потайните му ъгли, защото ми беше хладно и още одеve имах намерение да го наметна на раменете си, пролетно време ставният ми ревматизъм честичко се обажда!» Така щях да сложа на място проклетите сноби.

Напълних лулата си, наметнах старото си палто, седнах удобно пред огъня и извадих от левия му джоб смачканата книжка. Не очаквах нищо особено, никаква изненада, затова разгъвах книжката бавно и без всякакъв интерес, дори изпитвах някакво смътно неудобство, защото тази работа ми приличаше на надничане в чужд прозорец. Най-после разгънах книжката и я огладих на коляното си — беше лотариен билет.

«Стар лотариен билет» — помислих и понечих да хвърля непотребната хартийка в огъня, но в същата секунда се подвоумих: ами ако билетът не е стар? С лотарии не се занимавах, билети не купувах, това никога не ме е интересувало, на слепия случай не съм разчитал, презирал съм това упование на случайността — зная ли кой дял се теглеше сега и тоя дял, дето беше означен от лярвата страна на числото — дали е отдавна изтеглен, или предстои да се тегли? Здравият смисъл ми подсказваше, че билет, който носи някаква надежда, не се смачква предварително като непотребна хартийка и че като непотребна хартийка се смачкват само билетите, за които е установено със сигурност, че не носят вече никакви надежди. Юлия е проверила своя билет, разбрала е, че не носи нищо, смачкала го е — едно отмъщение за изгубените илюзии, — сетне го е пхнала в джоба си, за да го захвърли при сгода на удобно място. Възпитаните момичета

не хвърлят книжки къде и да е. Дори непечеливши лотарийни билети.

Като мислех така, дойде ми наум, че тази заран беше се мярнало пред очите ми заглавие във вестниците на четвърта страница и че това заглавие се отнасяше до вчерашното тиражиране на последния дял от Държавната лотария. Бях сигурен, че този билет не печели нищо, и въпреки това пресегнах се към полицата, взех един от тазсутрешните вестници и го обърнах на последната страница; когато човек няма работа и е сам, и не очаква никого, и му е омръзнало да слуша ромоленето на дъжда по ламарините, той може да се захване дори с доказателството, че две и две правят наистина четири. Зашаarih по заглавията на последната страница, намерих каквото ми трябваше и тутакси разбрах, че тиражният лист се отнасяше до третия дял на лотарията, а тъкмо от този дял беше и моят билет, тоест Юлиният билет. Серията беше «А». Погледнах петцифреното число, повторих го няколко пъти наум, запомних го и започнах да го търся в тиражния лист срещу буквата «А».

Е, какво! Да кажа, че съм търкал очите си, за да се уверя, убедя, че не сънувам, че съм се щипал, за да се убедя, че съм на себе си и че не халюцинирам — всичко това е известно и банално и — най-важното — е лъжливо, защото, каквато и великолепна изненада да сполети някого, от вълнение той може например да скача, да играе моряшки танц на един крак, да крещи и прочие, но никога не си търка очите и не се щипе. Тия приказки за очите и за щипането са измислица, и то от доста плосък характер. В случая, значи, моят билет печелеше двустаен апартамент.

Като се убедих, че серията и числото съвпадат със серията и числото, отбелязани в тиражния лист, аз на часа усетих малко шум в ушите си, стана ми горещо, та трябваше да сваля старото си палто. После потърсих цигара, цигари съм престанал да пуша от много години, но държа в чекмеджето на масата си някоя и друга кутия за гости. Извадих папираса, запалих и жадно всмуках от дима. Моят билет печелеше значи апартамент.

Изтегнах се на миндера и изпуших цигарата лежешком. Това е много вредно, но аз бях развълнуван и не мислех изобщо за никакви вреди. А вълнението ми идеше от ония страхотии, които всякак можеха да се случат, ако

сляпата случайност не беше изпратила тоя билет в моите ръце. Само като премислих различните варианти на тия страхотии, усещах, че ме побива пот. Вариантите бяха много, един от друг по-лоши. Можеше така да се случи, че никой да не обърне внимание на смачканата хартийка, да я отвее вятърът нанякъде или просто да попадне в кофата с боклук, където ѝ е мястото. Можеше да попадне в ръцете на някакъв тип, който ще продаде апартамента, ще изпие парите или ще ги прахоса по жени. Всичко можеше да се случи! Представях си какво щеше да стане, ако билетът беше попаднал в ръцете на часовникаря. «Да имах един салон — беше изповядал веднъж мечтата си в час на творческо вдъхновение, — че да забия на четирите му стени по сто гвоздеа, че на всеки гвоздей да окача по един часовник от говорящите, едни да кукуригат като петли, други да чуруликат като горски славеи, трети да свирят валсове, четвърти да тръбят бойни маршове, пети да бият като черковни камбани, шести да стрелят като топове; че да курдисам тази многогласна чудесия да ревне отведнъж и в хор! На смъртния одър да си — ще скочиш! Апокалипсис да не знаеш какво е — ще разбереш! . . . Само салон ми дай!» Тоя човек можеше наистина да превърне апартамента в една зоологическа часовникарска лудница; неговата стая беше претърпкана с часовници от всички епохи, само слънчеви нямаше. Там винаги нещо хриптеше, съскаше, тръбеше, чуруликаше и писукаше, въртяха се менуети и мазурки, ръмжаха псета, мяукаха котки. Добре, че лотарийният билет не беше попаднал в неговите ръце! Какъв късмет! Да бъде благословена нашата разцъфнала череша — нали заради нейната хубост излязох навън!

Наближаваше осем. Обръснах се, облякох тъмносиения си костюм, сложих яркожълтата връзка и слязох на долния етаж. Позвъних два пъти. Излезе леля Катерина, майката на Юлия.

— Тука ли е Юлия? — попитах.

Леля Катерина ме гледаше учудено през дебелия стъкла на очилата си. Понеже непрекъснато плетеше, тя по навик държеше ръцете си свити в лактите.

— Юлия ли? — Тя сигурно беше очаквала друг въпрос. Откъде-накъде ще любопитствувам за дъщеря ѝ? По ми отиваше да се интересувам за пуловерите ѝ, за

преждите. Или може би съм сбъркал, търсил съм часовникаря, пък съм позвънил два пъти.

— За Юлия питам — повторих аз.

— Няма я — каза сухо жената. Стори ми се, че в гласа ѝ понадигна рога някакво нескрито злорадство. Не само че не съжаляваше, но, напротив, радваше се, че дъщеря ѝ отсъствуваше в този час от къщи. Часовникарят беше споменал веднъж на шега, че някога си заварил в ателието ми голо момиче — пушело цигара, сърбало чай, а аз съм го рисувал, и то в доста безобразна поза. Тя се улови на тази шега, повярва и оттогава започна да се отнася към мене с открито недружелюбие, гледаше ме подозрително — такъв тип, дето си вадеше хляба от безсрамието на разни кучки, нямаше работа в нейния почтен дом. Подобни типове подхлъзваха лекомислените момичета по нанадолнището, защото, мислеше си навярно тя, подир разсъбличането другото дохождаше естествено и от само себе си. Изобщо леля Катерина след тоя случай ме гледаше съвсем начумерено.

— А дали ще се върне скоро? — попитах.

Тя повдигна рамене и протегна ръка, за да хлопне най-демонстративно вратата под носа ми, но в тоя миг подаде глава откъм антрето Хрисим Бетлиев, часовникарят, безподобният майстор на пеещите часовници.

— Анастасов! — възкликна радостно изненадан майсторът и вдъхновено се втурна насреща ми. — Аз току-що се канех да прескоча до твоя таван, заповядай, искам да ти покажа нещо, което не си виждал дори насън! — Като приказваше така поривисто, той избута не особено деликатно леля Катерина настрана и разтвори широко вратата. — Тъкмо съм сложил и джезвето на котлона, заповядай!

Влязох примирен, все пак никак щях да изтърпя сеанса, не биваше да огорчавам човека, пък кой знае, през това време можеше да пристигне и Юлия, всичко биваше на тоя свят. Изгледах победоносно леля Катеринка, брадичката ѝ потръпваше от възмущение, усмихнах се снизходително — коя квачка не пази пиленцата си? — и свърнах в стаята на часовникаря. Ако знаеше какво бях скътал в портфейла си, аз, дето карах момичетата да се събличат голи, сигурно щеше да ме посрещне като светец.

Стаята на часовникаря, както и другите стаи в тази

стара сграда, не беше малка, имаше въздух, човек не изпитваше чувство, че е в кутийка. Таванът се издигаше високо, стените бяха достатъчно дебели, за да не се чуват приказките на съседите. Десетина души можеха спокойно да насядат околоръст стените, без да се допират с коленете си, и пак щеше да остане място в средата за една разтегателна маса. Така беше на теория, а на практика положението изглеждаше съвсем друго, защото тази стая беше изпълнена надлъж и нашир и от горе до долу със старовремски и най-чудновати часовници, струпани върху големи и малки масички, окачени по стените или увисени на куки, които се спущаха от тавана. Тука имаше напукано порцеланово рококо, посинял бронзов барок, мяркаха се горски къщички от типа на «Червената шапчица», надничаха славейчета, въртеше се умилителният валс «Сашо мой, мирно стой», чернееха топузи, точеха се вериги, лъскаха вехтории от отдавна отминали времена. При това тоя задгробен свят дишаше, съскаше, къркореше, надаваше звуци, провикваше се — човек с по-слаби нерви и непривикнал на задгробни шумове, особено при тая мъртвешка светлина, която идеше от моравия абажур на настолната лампа, непременно би изпаднал в истерия или би получил нервен шок. Така че стаята беше просторна, походното войнишко легло заемаше малко място, но поради струпаните мърдащи вехтории дори двама души мъчно биха могли да се разминат, трябваше да се промъкват един покрай друг ребром и на пръсти.

Както и да е, аз се наместих в крайчеца на походното легло, а безподобният свари кафе, поднесе ми една голяма чаша, а на себе си наля в едно миниатюрно филджанче. Пихме мълчаливо, после той ми показа «чудото». Около едно тулумбесто часовниче се въртеше металически диск, под диска «пеещият» механизъм скрибуцаше задъхано Щраусовите «Дунавски вълни», а отгоре се поклащаше в такт с мелодията една двойка, облечена според модата от края на деветнадесетия век. Двете кукли бяха направени от боядисан картон, избелял вече, лявата ръка на кавалера липсваше, беше откачена от рамото, момичето нямаше глава; по всичко личеше, че костюмите бяха подменяни кой знае колко пъти, балната рокля беше измайсторена от прозрачно найлоново парцалче, а сюртукът на момъка напомняше туристическа винтияга. Някои от зъбците на цилиндърчето бяха отдавна строшени, за-

това «дунавските вълни» на места затихваха, изчезваха, чуваше се едно безпомощно къркорене, като че ли седемдесетгодишен тенор пее арията на Каварадоси. Изглеждаше много тъжно, а бай Хрисим току пляскаше с ръце и се възхищаваше: «Превъзходно, чудесно!» Дори ми предложи да навие механизма още веднъж:

— Послушай и погледай, колкото ти душа иска, аз не бързам, това е една голяма рядкост!

Не зная какво беше всъщност по-тъжно — вехтият часовник със сакатите си кукли или тази негова възторжена радост. Но всичкото ми хубаво настроение се изпари изведнъж.

— Да — поклатих глава и помъчих да се усмихна, нали трябваше да участвувам в радостта на човека, — часовника си го бива!

Потъмнелите сини очи на бай Хрисим просветнаха, едно далечно слънце беше изгряло зад облаците, той сложи ръка на коляното ми и се прокашля.

— Знаеш ли — рече, — мисля си, че и сто лева да ми предложат за него, пак няма да го продам!

— Е, разбира се — казах. За тоя боклук и десет лева не биха му дали, и даром не биха го взели, но аз поклатих глава и повторих много категорично: — Какво са сто лева, бай Хрисиме, та това е едно истинско бижу!

Моравият абажур правеше лицето му да изглежда въсъчно и синкаво, задгробно, какъвто вид имаше и проклетата му стая. Както седеше неподвижен, втренчен в часовника и сякаш още заслушан в отзвучалата музика, внезапно той се наведе над ухото ми и тайнствено ми прошепна:

— Искаш ли да ти разкрия една интимна подробност от моя живот?

— О — сепнах се от неочакваното му изповедническо настроение, — каква подробност, бай Хрисиме?

— Весела — каза той. — Когато се ожених, в деня на нашата сватба, на гощавката, свиреше грамофон, марка «Колумбия», ръчен, тогава още нямаше електрически. Гостите пускаха разни плочи, а по едно време някой взе, че сложи тоя валс «Дунавски вълни». Аз поканих жена ми, както беше със сватбената си бяла рокля и със сватбеното венче на косата си, и ние танцувахме, докато плочата се въртеше, а после, когато свърши, извиках: «Още!» И някой отново нави машината на същата плоча, и ние

пак танцувахме. И ми се струваше, че стъпваме все на едно и също място, а пък стаята се върти. Оттам съм запомнил тоя валс.

— Валса си го бива — казах глупаво аз.

Той ме погледна изпод побелелите си рунтави вежди и повдигна рамене. Запали цигара и се умълча. Откъм най-крайния шкаф два пъти изкукурига петле с тенекиен фалцет. От друго място се отрони камбанен звън, прогърмяха два изстрела, сякаш се пукаха балончета. Старите ветерани цъкаха, кашляха, хриптяха, всеки по своему отбелязваше изминатия половин час.

— Бай Хрисиме — рекох, — ако ти се падне на Държавната лотария един апартамент, какво ще го правиш?

— Туй няма да стане, защото аз не купувам билети.

— Да речем, че случайно намериш един печеливш билет. Какво ще направиш с апартамента?

— На мен апартамент не ми е потрѣбвал, аз си имам.

— Е — започнах да се сърдя, — аз те питам примерно, колкото да си представиш. Нямах ли въображение?

Бай Хрисим се сопна:

— За такива работи нямам въображение! Аз цял живот съм поправял часовници и туй ми е въображението. Други страсти-красти не съм имал, ако се не смятат няколкото години, които поживях с жена си. Този апартамент тя го купи веднага след Девети, получи наследство от някакъв имот и го купи, за да ми е удобно и да живея като хората. Пък не би, защото тя се спомина една година покъсно и от този живот, дето си го мечтаеше, не излезе нищо. Аз продадох работилничката си, направих един хубав паметник на гроба ѝ, а с инвентара си влязох в първата часовникарска кооперация — там работих честно и почтено като майстор допреди две години. Какви ли часовници не съм поправял, а душата ми не се е наситила, ако не беше туй треперене в пръстите, нямаше да се пенсионирам. Защото младите майстори, видят ли по-някакошен часовник, махат с ръка — не им се губи време с вехтории, пък и няма сметка, записията е голяма, а таксата — никаква. Не ги е еня, че хората обичат старите си часовници, че държат на тях, защото им спомнят хубави минали работи — например как са ги поглеждали, когато са ходили на първите си любовни срещи, и прочие. В нашата работилница не приемаха за поправка стари часовници, но аз не връщах клиентите, поправях им стари-

те часовници в извънработно време и почти без пари. А ти ми приказваш за някакъв апартамент! Защо ми е? Но ако искаш много да знаеш, ето какво ще ти кажа.

Този апартамент, дето ще ми се падне от лотария, веднага ще го продам. Ще взема паричките и ще ида в родното си село. И ще дигна на мегдана една часовникова куличка, а на върха на куличката ще поставя един голям часовник. По-рано хората на село не се интересуваха твърде от часовете, защото всичкото им време беше запълнено с една грижа — насыщния. Сега тази грижа е надвита, свършва работния ден и камбаната на часовника бие: «Дан, дан!» чува се от единия край на селото, та чак до другия, от горната махала до долната. Заповядай, стопанино — на кино, в читалището, в новия ресторант, дето свети като палат, в нармага — там са докарали такива стоки, че свят ще ти се завие, като ги погледнеш! «Дан, дан», заповядай! Моят часовник ще приканва хората на една богата трапеза, часовете му ще се усмихват като ония невести, дето в празничен ден посрещат скъпи гости. «Дан, дан», заповядайте, добри хора, веселете се, живейте! — Бай Хрисим позасука побелелите си мустаци и някое време гледаше усмихнато пред себе си. — Като си ме занавивал с тоя апартамент, ето — ще го превърна в часовник с камбанарийка. Другояче не приемам. Защо ми е?

Така приказваше бай Хрисим, а аз го слушах и се усмихвах в себе си: какъв наивник! Кой ще му разреши да вдига часовникови кули, където си ще, та било и на мегдана в собственото му село! Тия работи с кулите не стават на приумица, хрумнало някому, и хайде. Хората си имат планове, благоустройства. Тъкмо на това място, където ще иска да дига тази кула, общинският съвет може би е решил вече да прави чешма — модерна, с коритце и с никелирано кълбо, каквито има навсякъде. Тъй че, рекох си, добре е, дето лотарийният билет не беше се мярнал пред неговите очи. Поблагодарих му за кафето, малко конфузно ми беше за историческия музей с часовниците, не бях улучил. Бай Хрисим събираше вехтории, поправяше ги, радваше им се, но мечтаеше да построи в чест на новия живот една модерна часовникова кула; часовникът да бие весело, а часовете да приличат на ония нагиздени невести, дето в празничен ден очакват

скъпи гости. «Дан, дан», заповядайте, добри хора, трапезата е сложена, да ви е сладко. Ха наздраве!

Кой да предполага, че в тъжния и отшумял свят на майстор Хрисим, под тоя саван от безжизнена морава светлина, ще виреят такива весели и животворни мисли!

Излязох на площадката и започнах бавно да пълня лулата си с тютюн — печелех време, за да премисля по-нататъшния си план. Билетът не беше мой, а на Юлия, трябваше да ѝ го предам, но ми се щеше това да стане в една по-особена обстановка, в края на краищата ставаше въпрос за апартамент, а не за някакъв си например чаен сервиз. Но работата се усложняваше от това, че Юлия отсъствуваше, и още от това — какво дяволско чувство, — че усещах билета като един жив въглен — лежи уж в портфейла, а парещата му топлина стигна до сърцето ми, просто физически ме измъчва, не е билет, а пламък. Натиснах копчето на стълбищното осветление, продължих да се залъгвам с лулата си, вече мислех да драсна кибрит, но — чувам — отдолу се изкачва човек. Изкачва се тежко, никак не прилича да е Юлия, напротив. Дори се зарадвах, че не е Юлия, а не трябваше да се радвам, защото, ако беше тя — щях да ѝ предам билета и и оня пламък щеше на часа да угасне. Но както и да е, прибрах кибрит, си и успях навреме да се усмихна — насреща ми идеше моят добър приятел Борис Паскалев, професорът по микробиология, той живееше, както вече споменах, в левия апартамент на втория етаж.

Колкото и да е *maladroit*, според обичайния израз на французите и в противовес на опитните литератори, които пестеливо и постепенно изясняват външния образ на героите си, аз искам да ви представя тоя човек още тук, на стълбищната площадка, и преди да е изгасено осветлението, отведнъж. Тоя неуморим изследовател на най-дребните живи организми е едър мъж, висок един метър и деветдесет сантиметра и при това доста дебел. Лицето му е бузесто, добродушно, гълъбовите му очи гледат ласкаво и малко тъжно, изглежда стеснителен и непохватен, ръцете му приличат на недоочукани лопати, съзнават, че са неугледни, и се чудят къде да се скрият. Това е великанът, комуто са заръчали да премести планината, а той се тревожи: «Добре, аз ще преместя лесно

планината, туй за мене е като две и две, но докато върша тази работа, току някое пиленце голишарче ще вземе да се търкулне от гнездото — нали ще се пребие?» За да не се пребие пиленцето, великанът мести планината на гръб, внимава да не се разклатят върхарите на гората. Иначе е даровит учен, автор е на открития и на книги, за които се говори в много страни. Стане ли дума за тия неща, за успехите му в науката, забива очи в земята, мръщи се и сумти, сякаш дядо е довел вълкодава Шаро от планината, а галеният внук черпи дивото животно с шоколадени бонбони и го гълчи да яде. Силата и успехите му са във вирусологията, но като всеки смъртен и той си има мания — мисли се за велик медик. Не е имал и няма докторска практика, единственият му пациент беше момиченцето на портнерката, излекува го преди две години от остър ларингит. Незначителен случай, за който не си струва да се споменава, но от онова време моят професор е придобил навика да казва: «Тоя серум открих преди оня ларингит; тая статия написах два месеца, след като излекувах момченцето» — и така натаък все в тоя порядък. Но какво има за чудене, аз съм нарисувал между другото и някои добри картини, две са в Националната галерия, но най-голямото задоволство съм изпитал от себе си, когато сам поправих една електрическа ютия. Мисля си, че ако бях се отдал на науката, щях да стана сигурно способен електроинженер.

Б Е Л Е Ж К И О Т А В Т О Р А

Тук моят художник е напълно прав. По себе си съдя. Случи се например мелничката за черен пипер да се развали, търка зрънцата, а не ги стрива, аз се заемам да поправам машинката, а жена ми казва: «Остави, това не е работа за тебе!» Аз упорствувам обаче, старая се, но както винаги е бивало в такива случаи, накрая не излиза нищо, машинката продължава да търка зрънцата, вместо да ги стрива. Жена ми взима машинката от ръцете ми и казва, като се усмихва снизходително: «Какво ли могат тия ръце, дето умеят само молив да държат!» — и за минута-две оправа работата, мелничката стрива зрънцата и ги пра-

ви на прашец. Това обидно мнение за моите ръце съпътствува всичките ми технически опити: и когато поправам бушони, и когато забивам гвоздеи в стената, за да окача картина, и когато се мъча да вникна в сложните тайни на гардеробната ключалка, която отказва да се превърти.

Но веднъж ми провървя — поправих един контакт! Жена ми беше излязла, никой не ме смущаваше, спокойно се съсредоточих в работата и накрая усилията ми се увенчаха с пълен успех. Крушката на настолната ми лампа светна, като че ли нищо не ѝ е било, вече не премигваше, електрическият ток течеше правилно и равномерно по проводниците, както се следва. Не можете да си представите какъв тържество лумна в сърцето ми! Когато жена ми се завърна, аз я посрещнах така, както Наполеон вероятно е посрещал своя дявол Фуше след блестящата си победа при Аустерлиц.

След време се развали шевната машина.

— Нищо — казах на жена ми, — ще я поправам.

Тя ме изгледа с един особен поглед. В очите ѝ имаше и учудване, и недоверчивост, и един кротък упрек, който ме ядоса много. Машината ни беше електрическа, сложен модел, вършеше не знам колко си манипулации, но нали вече имах някакъв опит в електромонтьорските работи! Затова казах на жена си доста рязко:

— А ти не си ли спомняш, че поправих оня контакт?

Та моят художник е прав. Щом като той може да се надува със своята ютия, аз — с контакта си, защо професорът да не се гордее с онова излекувано момченце?

Стоях на площадката и си давах вид, че съм много зает с лулата си. Иначе, както бях застанал до Юлината врата, затворена съвсем недвусмислено, приличах на кон пред празни ясли. Да бях един млад кон, иди-речи, младите вършат всякакви глупости, изглежда забавно, но остарелият трябва да се държи на положение, за да не става за смях. Ето защо аз се захванах с лулата си много усърдно и изчаках професора да започне пръв.

— Добра вечер! — кимна ми професорът и се усмихна. В тоя миг осветлението угасна и пред очите ми остана само неговата усмивка, малко тъжна, стеснителна, както биваше винаги, и сякаш виновна за нещо си.

— Радвам се, приятелю — казах аз и натиснах копчето. Ние отдавна бяхме се сприятелили и си говорехме на «ти». — За къде си тръгнал? — попитах, макар че това чувство за виновност в усмивката му лесно ми подсказваше, че се е запътил за моя таван.

— Нищо — каза професорът, — предполагам, че си в къщи.

— Ама аз съм си в къщи — рекох. — Слязох до бай Хрисим да провери часовника ми и ето — връщам се. Заповядай!

— Не бих искал да те задържам. — Той поклати глава. — Съботен ден е, може би си се накарал да ходиш някъде!

— Глупости! — рекох. — Къде, по дяволите, ще ходя!

— Но си облякъл вечерен костюм!

— Бях на една официална среща — излъгах.

Той помълча.

— Аз, само за малко, за няколко минутки, ако наистина няма да ти преча. Сериозно ли си решил да не излизаш?

Поклатих отрицателно глава.

Той каза, че всъщност няма да ми досажда, че всъщност имал намерение да ме помоли за малко кафе, при мене винаги се намирало истинско кафе, чисто, да съм услужел със стотина грама, щял да ми го върне в понеделник, а тази вечер му се налагало да работи до късно, пък се чувствувал много уморен и работата щяла да върви трудно без отморяващото въздействие на една-две чаши чисто кафе.

След всичките त्या извинения и предисловия (през това време електричеството угасна на два пъти) ние се изкачихме мълчаливо до моя таван. Като влязохме в ателието, аз настаних госта си пред камината, стъкнах позагасналия огън и веднага се разшетах да направя кафе. Приказлив одеде, Борис изведнъж се умълча, отпуснат в креслото. Седеше притихнал, гледаше втренчено пламъците, но си личеше, че мисли за други неща и не му е до огъня. Той беше дохождал често, виждал го бях във всяко настроение: кога весел, кога омърлушен. Понякога просто падаше в креслото, капнал от работа. Но тази вечер имаше вид на болен човек. Ръцете му висяха, брадичката му почти опираше до гърдите, върху

раменете му сякаш лежеше кой знае какъв товар. Когато един великан изпадне в «нокдаун», в състояние на безпомощност, картинката на ринга изглежда много тъжна. Попитах го:

— Да не си болен?

Той поклати глава. Един леко посивял кичур падна върху високото му почти отвесно чело, но той не помръдна ръката си, за да го отмести.

Поднесох му пълна чаша с кафе, изпи я мълчаливо, но жадно и като че ли се пооживи.

— Колко пъти съм молил съпругата ми — той се усмихна горчиво и махна с ръка, — колко пъти съм я молил да скъта на потайно място пликче с кафе и да го държи неприкосновено, и да го пази само за случай, като тоя, когато ми предстои да работя цяла нощ. — Той пак махна с ръка. — Казах ѝ преди половин час, а тя се разсърди: «Цял живот съм угаждала на капризите ти, омръзна ми!» А защо цял живот? Живеем заедно само седем години. Седем години — това цял живот ли е? Разбира се, аз не ѝ казах нищо, но тя се разсърди. Забелязал съм, че когато нищо не кажа, тя повече се дразни. «Мълчиш като мъченик, изкарваш се страдалец!» Казвам ѝ, че не съм мислил нищо подобно, защо ще се изкарвам страдалец! Тогава тя се хваща за усмивката ми: «Усмиваш се като някакъв Исус на кръста: боже, прости им, те не знаят какво вършат!» И ми казва: «Не си ли даваш сметка колко е гадна тази усмивка на морално превъзходство?» Какво да ѝ отговоря, не съм мислил за никакво морално превъзходство, дори не ми е идвало наум такова нещо! И понеже съзнавам, че не може да търпи усмивката ми, обръщам се настрана, да не гледа лицето ми. Отивам в кабинета си, тя блъска вратите, тича от стая в стая като подгонена и накрая — излиза. Аз не ѝ се сърдя, защо? В края на краищата тя не е длъжна да стои по цял ден при моите епруветки с вируси и да ме гледа как надничам пред окуляра на микроскопа, да ме слуша как обяснявам на глас, че вирус «А» прилича на пръчица, а вирус «Б» на спирала и колко «А» е пъргав, а «Б» е ленив. За нейните тридесет години това е безкрайно скучно и тя е в правото си да негодува и да иска разнообразие, интересите ѝ не са в науката. И тука нашите пътища се делят и аз бих се презирал като последен човек дори само да усетех в себе си капчица желание

да ѝ налагам своя стил на живот. Боже пази, няма такова нещо, аз не искам тя да се приспособява към моите интереси и моите навици, нека си живее, както ѝ е угодно, когато се завръща весела от разходка, и на мен ми става весело. Но защо да не скъта едно пликче кафе на потайно място? Нима е толкова трудно? И защо трябва и при най-малката моя бележка да заявява, че не може да ме търпи? Тя би могла да не казва това.

Той избърса с длан челото си, беше го избила пот. Че работите в техния дом нямаше да потръгнат, в това бях повече от сигурен, но като го гледах такъв разстроен, не намирах сили в себе си да му го кажа открито. Жена му беше с двадесет години по-млада от него, сангвиничка по темперамент, доста лекомислена, разглезена и деспотична. При това тя беше красавица, от ония хубавици, които имат нещо възбуждащо в красотата си, нещо, пряко свързано с грубата похот на мъжа. Около нея винаги се въртеше съзвездие от поклонници, всякакви типове, преобладаваха представители на артистичната бохема, актьори, поети, които презираха класическия стих, дърдорковци, които лягаха и ставаха с приказки за алиенацията, но дали някои от тия манияци ѝ ставаха любовници — мълвата беше колеблива и леля Катеринка, и най-злоезичните не можеха да се позоват на никакви шо-годе конкретни факти. А артистичната бохема, дето правеше опашка подире ѝ, не беше случайна, тя самата принадлежеше на артистичния свят, беше завършила режисьорския отдел при ВИТИЗ и понякога поставяше пиеси на гастролни начала в «Театър 209».

Аз нямам свои причини, за да съм неприязнено настроен към нея, макар че тя не криеше великото си снизхождение към моето «остаряло» изкуство. Голяма работа! Нали и аз се отнасям със същото велико снизхождение към нейните «модерни» вкусове. Но това, че тровеше живота на моя професор, не можех да ѝ простя по никакъв начин

Тя имаше амбиции, а той гледаше на амбициите ѝ с добродушна усмивка — нека се забавлява жената! Колкото и да не беше специалист в театралното дело, чувствуваше, че амбициите ѝ няма да надскочат прага на обикновената забава. Но тя мереше нещата със своя мярка и негодуваше: «Моята работа не е забава, а твор-

чествол! «Добре де, щом като това творчество те забавлява — занимавай се, работи!» — измъкваше се той. Беше съгласен на всичко: и талант да ѝ признае, и възможности, и съчинителските ѝ сценически решения да нарече «остроумни», само да има спокойствие: Олга да е доволна и в къщи да царува мир. Но тъкмо това не ѝ получаваше, защото Олга искаше съпричастие, искаше той да гори с «новаторските» ѝ експерименти, а как можеше да ѝ съпричастува и да гори с плановете ѝ, като на театралното изкуство беше изобщо чужд, а в новаторските ѝ планове не вярваше дори за грош. Дълбоко в себе си той признаваше само една драматургия — класическата, — познаваше добре само един свят — вирусите — и само едно въодушевление — чудедейната ваксина против грипа. Какво общо имаха вирусите и ваксините с изкуството на режисьора и с театралните представления? Това, че понякога вирусите поваляха режисьора или някого от актьорите и спектакълът се отлагаше за неопределена дата.

Тъй или иначе, спрямо вятърничавите ѝ амбиции той проявяваше великодушие и търпеливост и ако не я насърчаваше — не помръдваше дори пръст, за да ѝ пречи. Тя можеше цели следобеди да отсъствува от къщи, да се връща късно — посрещаше я винаги ласкаво, кротко, не я тормозеше с въпроси, само тихичко се осведомяваше за здравето ѝ, поклащаше доволно глава, все пак беше се завърнала, и отново отиваше при епруветките си. Отначало това негово благодушие я глезеше, подтикваше я да капризничи, а сетне и, кой знае защо, започна все по-настойчиво да я озлобява. Равнодушието, с което на първо време се отнасяше към научната му работа, премина в неприязън. Наричаше вирусологията «мръсна наука», смееше му се хапливо, що за вкус беше това — да се занимава с най-отвратителното, — бърчеше нос, когато се допираше до нея, все му натякваше, че ѝ мирише на отвари и серуми. Караше го да се полива с одеколон преди лягане, а на третата година от брачния им живот го посъветва да спи в кабинета си. Той си купи кушетка, завивки и постепенно възстанови ергенските си навици да оправя леглото си сам, да премита пода и да бърше прахта.

Нямаха деца, причината беше в нея, но той се пазеше като от огъня да я заговори на тази тема. Правеше се на

примерен. И затова, погледнат отвън, животът им като че ли течеше гладко. Тя поставяше пиеси, той изнамираше серуми. Тя канеше гости в приемната, а той приготвяваше отвара от вируси в кабинета си и запушваше ушите си с памук — гостите вдигаха врява до бога, разсейваха го, имаше опасност отварите да се пресекат. Понякога не изтрайваше, търпението му се изцеждаше до капка — тогава тихомълком се измъкваше на улицата или се прокрадваше до тавана ми, както беше по работен халат — приемах го като драг гост.

Но ето че напоследък бяха почнали да се появяват облачета, и то все по-често. Ако тя се завръщаше късно — не ѝ правеше бележка, защото знаеше, че театърът е уж една мелница и гълта часовете като ламя. Хващаше се за илюзиите като за спасителни пояси. Бележка правеше, и то с много трагичен глас, когато видеше например, че кутията за кафето е празна. Тука никакви илюзии не му идеха на помощ, за да преглътне огорчението. Празната кутия сякаш изведнъж му откриваше и с някаква много жестока яснота, нали беше никелирана и святакаше, че в тази къща той е наистина излишен. Един човек, който не заслужава никакви грижи, дори филджанче кафе. И започваше да упреква жена си кротко, но с горчива усмивка: «Е, добре, аз може да съм в тази къща едно нищо и за тебе да съм само една сянка, но нали моята работа е полезна? Ако за мене не даваш пукната пара, то поне работата ми трябва да цениш!» А жена му, дали защото не беше привикнала на упреци, или кроткият му глас я шибаше по-лошо от камшик, избухваше, губеше контрол над думите си и му наговаряше в скоропоговорка най-ужасни неща. Така той научаваше, че професията му е скучна до смърт, че микробиологията е наука за хора с микродуши и още, че усмивката му е гадна и че се държи с жена си и с другите хора като мило-сърдния самарянин, пък от неговото милосърдие никой нямал нужда, слава богу.

Ето как стояха нещата между тях.

Той дълго седя загледан в огъня, после се извърна, устните му бяха изкривени в страдалческа усмивка.

— Не ми придирай на приказките — каза, — тази вечер не съм добре. Затова дрънкам разни глупости по адрес на жена ми. Но ти не обръщай внимание, не се е случило нищо особено.

— Така и предполагам — рекох, — какво ли особено може да се случи!

— Че помежду ни са се разиграли някакви ужасни истории? — Той ме погледна въпросително и помълча. — Нищо подобно! Аз просто ѝ направих една малка сцена заради това кафе и сега искрено съжалявам. За миг бях забравил, че и тя си има свои грижи и че не правя кой знае какво, за да бъде животът ѝ по-весел. Проклетото кафе! Утре ще купя пет килограма и ще напълня двадесет кутии!

Ето го моя професор! Отидох до раклата, за да не види усмивката ми. Извадих шишето с коняка. Строгийт професор, видният учен, открил нови вируси, кой от кой по-опасни за здравето на човека! Таченият, награждаваният, кандидатстващият за катедрата по вирусология — сега се раздираше от горестно разкажание, задето се беше осмелил да направи някаква нищожна забележчица на жена си!

— Това, дето ѝ наговорих разни глупости, беше от инжекцията — продължи професорът. — Аз се боях, че ще стане точно така, и ето че се случи!

— Каква инжекция? — попитах, като му подадох чашата с коняк.

Той поклати глава, усмихна ми се тъжно и полека остави чашката на пода.

— Не бива да пия — каза. — Само преди два часа вкарах в кръвта си грипна зараза. Експериментирам един нов серум, та съм решил да изпитам въздействието му върху себе си. Затова не бива да взимам алкохол.

— Но защо си заразил себе си! — учудих се аз. — Свършиха ли се мишките, морските свинчета, зайците?

— Това трае дълго и резултатите са относителни. А с човека е най-удобно и най-просто. И най-сигурно. Пък и време за губене няма! Тази година, и то в началото на зимата, очакваме да нахлуе откъм Азия много лош грип. Особено ще е лош за по-слабите хора и за ония, които имат нещо в сърдечно-съдовата си система. Очакваме двойни пневмонии и токсични менингити, инфаркти, парализи. . .

— И тъкмо с тоя грип си се заразил! — възнегодувам аз. В минутата ми се прищя да се отдръпна от него, да застана по-настрана — каква ли страхотия от смъртоносни бацили излиташе от устата му! Но се засраших и останах на мястото си.

— Аз се заразих с така наречените «С-превъплъщения» на вирусите, които предизвикват грипите от група «Б». Този грип, който очакваме да пристигне от Азия, е в групата «Б», но тази група има толкова различни грипове, колкото са различни превъплъщенията на познатите ни вече вируси плюс още неоткритите, тъй че...

— За бога — прекъснах го аз, — нима си решил да опиташ всичките тия зарази върху себе си?

— Всичките — не, това е невъзможно! — засмя се снизходително моят професор. — И при най-доброто желание пак е невъзможно! Но някои трябва да опитам на всяка цена. Ще ги развѣдя в кръвта си, сетне ще търся ефикасни средства, за да ги унищожавам. Това е най-сигурният и най-изпитаният начин. Ще попиташ — защо? Ще ти кажа. Защото вирусите имат отлична среда — човешка кръв. Второ — защото аз, експериментаторът, ще мога да следя непосредствено различните фази на войната, която се води в самия мене между вирусите, монте естествени защитни сили и помощта, която им изпращам отвън под формата на разни ваксини, серуми и прочие. Ето, аз одеа напъхах една армия от злосторници в кръвта си, тия негодяи се впуснаха да плякосват и безчинствуват, насреща им излезе войска от защитници и в тоя момент се води голяма битка. Усещам, че температурата ми е покачена, а това означава, че бойните действия са в разгара си. Така и трябва да бъде. Но не е там работата. Работата е в това, че вследствие на военните действия, тъй да се каже, нервната ми система е напрегната, а когато тече напрежение по нервите, човек може да приказва разни глупости и за нищо и никакво кафе например да направи разни недостойни сцени. Това се получава и аз си знаех, че ще стане така. Сега съжалявам, но каква полза! Огорчението е химически процес, химическа реакция, отделена е отрова, иди, че проветривай душата си!

Той махна с ръка и се умълча.

— Хм! — казах аз. — Не можеш ли да посвиеш юздите на тази своя женичка, не мислиш ли, че много си я разглезил? — За да не капват хората като презрели круши от разни грипове, тоя вече в години човек жертвуваше собственото си здраве, обричаше се на мъки, превръщаше се на опитно зайче, а тя, хубостницата, не благо.

воляваше да го зачете дори с едно кафе! — Трябва да я сложиш на място — казах, — как така?

Той ме гледаше изненадан, с една несигурност в очите си — шегувам ли се, или говоря сериозно?

— Но какво трябва да правя според тебе? — запита ме с тих глас.

— Да я накараш да ти донася пантофите, когато се завръщаш в къщи, да ходи на пръсти около кабинета ти и през час да пита от какво имаш нужда! Оттук трябва да се започне! — Бях много ядосан и не ми идеше наум какво например трябва да върши една жена, когато нейният мъж пъха бацили в кръвта си, за да бъдат другите хора по-здрави и по-весели.

— Това е несериозно — каза моят професор. — Как така ще я карам да ми носи пантофите? Ами нали и тя е човек и има свое достойнство? И защо ще искам от нея да ми носи пантофите, когато и сам мога да си ги взема.

Не му отговорих. Повдигнах рамене и се заех да оправям огъня. Помълчахме, после професорът като че ли изведнъж се сети за нещо, разтревожи се и забърза да си ходи.

— Постои, рано е още! — опитах се да го задържа. Какво ще прави сам в отшелническия си кабинет.

— Остави — рече, — забравил съм кафеничето на котлона, водата вече е извряла и джезвето е станало червено!

— Жена ти е загасила котлона — опитах се да го успокоя.

— Как тъй ще го загаси? — учуди се професорът. — Та тя беше готова за излизане още одеде, когато аз тръгнах за насам. Слагаше си ръкавиците.

От прага той ми кимна:

— Лека нощ!

Свякох се подире му, бях настроен войнствено срещу хубостницата. Ако бях я срещнал по стълбите, щях да ѝ кажа кой знае какви неща.

До нашия колониален магазин имаше кръчма, там мислех да дочакам спирането на дъжда; междувременно можех и скица да направя на някой особняк. Но като стигнах партера, чух врява откъм салона и дори ми се стори, че сред другите гласове звъни и гласчето на Юлия, нейния глас мога да разпозная и в най-голямата шумотевица. Влязох вътре и макар че тя седеше в най-отдалече-

ния тъгл, веднага я забелязах. Беше заобиколена от неколцина млади хора, между тях беше и кърдосият композитор. Какъв ужасен вкус имаше тоя човек, носеше зелено сако на сив панталон! Кимнах небрежно на Юлия и се запътих към бара. Разполагах с достатъчно време, билетът нямаше да избяга.

Портиерът, който изпълняваше ролята на бюфетчик, начаса ми наля чаша водка. Той много ме тачеше, защото бях приятел на Борис Паскалев, който беше излекувал преди две години момченцето му от остър ларингит. Изпих водката на един дъх и това го учуди силно, но когато му поисках още една чаша, във воднистосинкавите му очи изплуваха облачета на недоумение и страх — кой знае какво ми се беше случило, та се отдавах на пиянство! Намигнах му успокояващо, да си гледа работата, отблъснах великодушно с ръка остатъка от двата лева, които му бях дал. А той ме зяпна поразен, сякаш на мястото на носа ми изведнъж беше израснал слонски хобот. Неопитен човек. Хрумне ти да се поразпуснеш, това с мен не се случваше всеки ден, и ето готов е да си глътне езика! Приятелю, от стотина стари ергени надали един ще случиш, дето ще е нехаен и прекалено щедър към парите. Да ти е поука от мен!

Около тезгяха бяха насядали на високи кръгли столчета познати и непознати хора. Като си отдъхнах от втората чашка водка, най-напред се хвърли в очите ми късокраката и заоблена фигура на Недьо Недев, висшият чиновник от Министерството на външната търговия. Неговите крака не достигаха пода, висяха от двете страни на табуретката, но иначе той изглеждаше много солиден, една златна игла блестеше на синята му копринена връзка. Той превърташе през показалеца си изящно сребърно синджирче и внимателно слушаше приказките на събеседника си, а съседът му не беше кой да е, а самият директор на епидемиологичния институт, професор Филип Максимов, началник на моя приятел Борис и негов съсед по апартамент.

На ръст Филип Максимов беше дребен, но добре сложен, всичко у него изглеждаше строго и някак прекалено сурово и началническо — и официалният му тъмен костюм, и затвореното му лице с властни очи, и сивите му студени очи, които навремени бляскаха като полирани парчета стомана, че дори и леко посребрените му и глад-

ко вчесани пооредели коси. Борис Паскалев имаше ръце на месар, а ръцете на Филип Максимов бяха артистични, тънки, чувствителни и нервни като на пианистите и цигуларите. Все пак най-особеното у него бяха устните — почти незабележими, прави, стиснати, те като че ли не умееха да се усмихват, от тях като че ли никога не бяха се отронвали меки и ласкави думи. С една приказка — той имаше вид на строг и педантичен човек.

Като среща моя поглед, Недьо Недев повдигна ръката си със синджирчето и ми кимна. Очите му гледаха по навик благосклонно, но в тоя миг бяха разсеяни, вниманието му беше разделено в три посоки — слушаше професора, следеше дъщеря си Веселка, която разговаряше до насрещния прозорец със специалиста по електронноизчислителните машини Михаил Ставрев, и в същото време очакваше някого: този някой трябваше да се появи откъм вратата, но не идеше. Аз бях четвъртият обект на разчлененото му внимание и това, че все пак ме забеляза и успя да ми кимне, доказваше по безспорен начин умението му да се справя наведнъж с много задачи. По време на последната си командировка в Италия например той води дълги и мъчни преговори с представители на разни монополи и крупни търговски фирми, ставаше въпрос за внос на стоки за милиони валутни левове, успя накрая да сключи изгоден за страната ни договор и да си купи нова, никелирана и много удобна батерия за домашната си баня.

Филип Максимов сигурно очакваше да му се поклоня пръв, нали беше професор, директор, евентуален заместник-министър, а може би и министър. Пуяк! Ако му се вземеха титлите, неговото скромно «аз» едва ли щеше да ми стигне до коленете. Направих се, че гледам в празно пространство. Откъде пръкнаха, господи, и кой развъжда тия началнически самочувствия!

Оставих недоизпитата си чаша на тезгяха и се заех с лулата си. До мене се водеше оживен разговор — Юрий, братът на композитора (той завършваше тази година литература), разпалено спореше с двама младежи, може би бяха негови колеги. Юрий казваше, че четвъртата скорост на москвичка само усложнява работата, по-нисичкият от младежите не беше съгласен, той хвалеше колите с пет скорости, а колегата му, един дългун с жълтеникаво, болнаво лице, току повтаряше, че всички тия скорости са

едно средновековие, най-модерните съвременни коли се командували само с педала на газта.

— Но ако такава кола, Сашо, забуксува някъде, на сняг или по разкалян път — край! — горещеше се Юри!

— Вярно е! — възкликаваше нисичкият. И за да покаже колко е прав Юри, той се изгърбваше, протягаше ръце към въображаемия волан, вторачваше очи напред си, пулеше се, мърдаше с рамене и задъхано обясняваше: — Натискаш педала. . . колелата правят фиу-у-у! . . . Фиу-у-у! . . . Всичко се тресе, гърми, хвърчат пръски. . . Още малко! — Той оставяше волана, прибираще краката си от педала и съкрушен от напразните усилия, отчаяно добавяше: — А колата стои на място, не се придвижва нито сантиметър напред!

— В туй отношение джиповете са царе! — казваше прехласнато Юри. — Цар! Като включиш блокажа, първата скорост тегли с пет километра в час. Знаете ли какво означава това? Все едно че си впрегнал пет чифта биволи! Аз съм готов да отпътувам с джип до края на света!

— Дивотии! — повдигаше презрително рамене Дългуна. — Къде по днешните асфалтирани пътища ще ти забуксува кола! И що за текезесарски вкус е това джипът! Дай ми на мен един ситроен, пък ела ме гони.

Нисичкият отсече:

— Ситроенът е нула пред мерцедеса!

— Ха! — насмалко не се задави Дългуна и преглътна: — Какво рече?

— И двамата сте ливади! — каза тъжно Юри и въздъхна: — Най-добрата световна лимузина е пежото.

Изпих на един дъх каквото беше останало в чашата и бързо се отдалечих към другия край на салона.

Но преди да стигна до масичката с вестниците, някой свойски сложи ръката си на рамото ми: Михалаки.

— Ела да ни бъдеш арбитър — каза той и ме замъкна към дамата си. Чипоносото личице на Веселка ми напомняше някаква птица, но все не можех да се сетя коя. В нейните големи кестеняви очи светеше повече ум, отколкото топлина, а у Юлия беше обратното, в нейните очи говореше повече сърцето, отколкото умът.

Тя подаде тънката си ръчица и приветливо ми се усмихна. За онази птица все не се досещах, но един клавиш в машината на времето беше натиснат, върнах се назад

с три десетилетия и повече и си спомних една своя учителка по математика, слабичка и хубава, която се усмихваше точно така приветливо, като ме гледаше как пропадам в тресавищата на уравненията. Усмихваше се и ми пишеше «две плюс». Никога не оценяваше знанията ми само за две.

— Аз й доказвам — започна да ми обяснява Михалаки — преимуществата на едно специално устройство за програмиране на полевъдното производство по отрасли за цялата страна, а тя. . .

— Ти априорно налагаш на различните райони постоянен по вид култури — прекъсна го Веселка. — Превръщаш страната на един специализиран завод, а окръзите — на цехове. Аз пък искам всеки окръг да бъде завод, а отделните райони — цехове.

След тропика на автоманията попаднах в арктическите пространства на математическото прогнозиране.

— Две плюс — казах аз и повдигнах рамене.

Двамата ме гледаха изненадани.

После Михалаки каза:

— Той дава слаба оценка и на двама ни.

И изведнъж прихнаха да се смеят. Какво разбирах аз от математика, за да давам оценки!

— Навън вали чудесен дъжд — казах аз.

Те поклатиха унило глави, но усмивките им още не бяха угасени съвсем.

— Е, продължавайте — рекох им, — аз ще прегледам вестниците, а сетне пак ще побъбрем за прогнозирането. — И тръгнах към масичката с вестниците.

Нека да си продължават сами интересния разговор, не биваше да се намесвам. И си помислих; добре стана, че избягах от ония автоманияци навреме. Ако бяха ме запитали коя лимузина е по-добра, мерцедесът или пежото, какво можех да им кажа? Да им призная, че най-ми харесва да се возя на файтон — ще помислят, че им се подигравам.

Някога, като момче, много обичах да се возя на волска кола. Изтягам се между ритлите и зяпам синевата. Ако е вечер — гледам как месечината се подава иззад косматите гърбове на баирите, а отгоре звездите блещукат като разсипани златни пари. Пък тия автоманияци с техните мерцедеси и пежо дори не са поглеждали към небето. Защо им е?

Така си мислех и вместо при масата с вестниците, не зная как се случи, намерих се пред Юлия и нейния композитор. То се знае, щях без друго да я запrikaзвам, нали носех нейния лотариен билет в портфейла си, трябваше да ѝ го предам, но търсех по-сгодна обстановка, поне да го нямаше рошавия додекафонист.

— О, маестро — престори се на зарадван Лозан Сюлемов, като ме видя, — заповядай, много ми е приятно! — И тутакси се изправи, за да ми намери стол. След като ме настани между себе си и Юлия, той ме погледна и широко се усмихна, като че ли наистина се радваше на моето внезапно появяване. Пък аз бях дълбоко убеден, че се преструваше. Защо ще се радва, като по отношение на изкуството ние заемахме с него противоположни позиции. Аз държах на образа, на мелодията, а той наричаше тия неща «вехтории».

Мярнах крадешком Юлия, тя изглеждаше разсеяна, потисната, не ѝ идеше наум, разбира се, такова чудо, че ще прибере в чантичката си след някоя и друга минута цял апартамент! В бялата си блузка, с тази бяла панделка, блеснала като дъгичка между гърдите ѝ, още с момински, незакръглени рамене, чиста и светла, тя приличаше на онова разцъфнало черешово дръвче пред входа, което показваше хубостта си. Стоя и си мисля колко е хубава пролетта, вълнувам се и ми е тъжно.

Композиторът, какво разбираше тоя додекафонист от чувства, започна пръв.

— Виж го нашия маестро — рече, като се обърна към Юлия, — потънал е в романтични съзерцания като едновременно младеежи. Уж гледа тебе, а сънува разни Гретхени и Офелии. Или разните Виктории от романите на Хамсун. Аз съм чел един роман от тоя автор, той е любим писател на майка ми, и много се смях. Но когато тя ме запита: «Хареса ли ти?» — отговорих ѝ: «Ужасно!» А книгата е скучна и прескучна, разказва се за романтичната любов на едно занесено момиче.

Имах чувството, че не мисли така, че нарочно дрънка глупости, за да ме ядосва. Попитах го:

— А ти откъде познаваш едновременно младеежи, та ме сравняваш с тях?

Той се засмя:

— От книгите! По-рано, като нямаше с какво да уби-

вам времето, четях книжки. Прочел съм поне една дузина, че и повече!

— Лошо си чел — казах. — Или пък книгите са били лоши. Но все едно, погрешна или правдива — добил си някаква представа за хората от онова време. А каква представа за нашего брата ще имат идните поколения, ако рекат да се ползват примерно от твоите музикални творби?

— Ще се ползват от моите музикални творби толкова, колкото аз се ползвам от цилиндъра и жакета на питекантропуса! — Той издуха една къделя синкав цигарен дим и присмехулно ме изгледа.

Повдигнах рамене — какво друго можех да направя след такава жестока, но справедлива самокритика? Без друго той съзнаваше сам колко е безнадеждно кухо творчеството му откъм съдържание и затова не виждаше никакви перспективи в бъдещето.

— Ти започна отлично — казах аз, — но додекафонията те побърка.

Забелязах как по лицето на Юлия премина сянка, пръстите на десния ѝ крак захванаха да потропват ситничко по пода.

— Маестро — каза Лозан, — тази вечер нямам настрояние за сериозни разговори. Ще ми се всичко да върви на шега и за да приключим със сериозните теми, ще си позволя да направя едно малко допълнение към твоите думи. Ти каза, че съм започнал отлично, но додекафонията ме е побъркала. Какво да се прави! Едни започват добре и завършват лошо, а други цял живот карат лошо, без да са започнали някога добре.

Тази стрела беше насочена към мен, разбира се, почувствувах го много добре. Откакто стана заклет враг на мелодията и с дервишка кръвожадност вардеше да не би един музикален тон да се появи два пъти, преди другите единадесет да са изпълнили самостоятелните си номера, та музикалният миш-маш да бъде пълен, изобщо, откакто се покръсти в атонализма и се обяви за «модерен», той не изпускаше случай да ми се присмее, да нарече моето изкуство «вехтозаветно», а мене самия — «историческа отживялост». Тази вечер, подяждан от съмненията си, ядосан, че му посочих истината, най-цинично ми намекна, че аз съм един несполучил художник и че открай време рисувам лошо. Е, рекох си, няма да ти остана дълъ-

жен и му подхвърлих, като се стараех да изглеждам много спокоен, какво ме интересуваше неговото мнение, той беше един дерайлирал творец.

— Ето — рекох му, — и Щраус е съчинявал танцова музика, а ти напоследък съчиняваш танцова музика, но Щраусовите мелодии са живи, свирят се и се пеят, а твоите блусове, шейкове и разни дивертисменти предават богу дух само няколко месеца след като са пръкнали на бял свят. Защо се получава това, как мислиш?

— Защото Щраус е бил талантлив композитор, пък аз съм просто един обикновен съчинител, затова! — Той сложи ръката си на рамото ми и се усмихна: — Продължавай в същия дух, маестро, и още по-смело и дръзко, Юлия обича силните думи и с удоволствие ще те слуша, а аз ще прескоча за минутка до бюфета — той се извърна към Юлия, — уиски ли ще пиеш, или коняк?

— Все ми е едно! — поклати Юлия глава.

Когато се поотдалечи, тя се наведе към мен и ме изгледа с очи, в които не се четеше кой знае какъв възторг.

— Знаете ли — гласът ѝ звучеше студено, официално, като че ли не я знаех от дете, от момиченце, — че някои от неговите композиции са в постоянния репертоар на радиото? Че миналата година негова творба беше отличена с втора награда на международния конкурс във Варна?

В тоя миг тя ме ненавиждаше, бях дълбоко убеден, нали бях огорчил нейния възлюбен. Ех, черешке, черешке, защо вие, лекомислени, толкова сте склонни да взимате бакъра за злато, медния грош — за златна пара? Нали живеете уж в по-ново време, когато според някои вдъхновени привърженици на «рациото» чувствата «отмирали» за сметка на хладния разсъдък? Защо в чудните времена на електрониката и математическото прогнозиране вашите сърчица толкова често грешат? Представяш си твоя възлюбен за някакъв благороден творец, новатор, рицар на нови истини в изкуството, а той е един сноб и на всичко отгоре — печаловник-сноб: за да е «модерен», тръгна по попътния вятър на атонализма, въпреки че сърцето му го влечеше към световите на мелодичната музика, а за да печели повече пари — отдаде се на естрадно съчинителство, това сега върви, хората лапат с повече апетит кебапчетата си, когато оркестрите им свирят за делфините и морето. Твоя работа, черешке, вземай бакърената пара за златна, магарето на Апулей ще е вечно

въпреки всичките електроники и кибернетики и Шекспир го е казал в оная комедия за лятната нощ. А на мен ми е тъжно, дори много тъжно и заради ония мерцедеси и пежо, и заради сиромашките тонове на твоя композитор, които имат право да се появяват само веднаж на дванадесет пъти, и кой знае още за какво, може би и за пролетния дъжд дето Михалаки и Веселка не благоволяват да чуят и забележат. За много неща ми е тъжно, може би и за самия мен, и затова трябва час по-скоро да ти дам оня лотариен билет, сигурно ще се усмихнеш и лошите очи, с които ме гледаш, ще се засмеят, а това все пак е нещо.

Сложих ръката си под стъклото, където е портфейлът с печелившия билет, и попитах Юлия, сякаш съвсем случайно ми беше дошло наум:

— Юлия — рекох, — ако се случи някой път да ти се падне една голяма печалба от Държавната лотария, например апартамент — какво ще го правиш?

Тази вечер всичко вървеше не тъй, както очаквах, и затова тя не ме погледна изумително, нито дори учудено, въобще не ме погледна, а потърси с очи композитора, моя приятел Лозан Сюлемов. Той стоеше до тезгяха с чашка в ръка и много оживено разговаряше с висшия чиновник от външната търговия Недьо Недев.

— Какво ще правя ли? — повтори тя тихо моя въпрос.

— Зная — каза аз. Пръстите ми вече напипваха портфейла, бяха овлажнели. Стори ми се, че се усмихнах: — Нима е трудно да се отгатне?

— Щяхме да се оженим досега, ако имяхме удобна квартира — каза спокойно Юлия.

Помълчах, после запитах:

— А какво разбираш ти под «удобна» квартира?

— Много просто — каза Юлия, — той трябва да разполага със самостоятелна стая, където да работи, просторна, за да има място за рояла. Сега ние нямаме роял, но ще си купим. Пианото ще остане тук, майка му не може да преживее дори един ден без това пиано. Пък то е едно раздрънкано, отпреди тридесет години е, че а повече.

Всичко вървеше не тъй, както очаквах, нищо не се обърна в сърцето ми, напротив, стори ми се, че вътре в самия мен се беше възцарила изведнъж някаква кротка и невъзмутима тишина.

— Хубаво! — кимнах, аз, но не знаех дали го казвам

на себе си, или на нея. — Хубаво! — И полека измъкнах портфейла си навън.

В този миг, откъм ъгъла, където беше пианото, тресна канонаден залп и над главите ни се изсипа градушка от звуци. Едва не подскочих от мястото си, инстинктивно се извърнах, за да видя кой изстрелваше тия шрапнели, при други обстоятелства и ако Юлия не седеше до мен, може би щях да се хвърля начаса под масата. Работата изглеждаше наистина сериозна, защото пред пианото беше седнал оня от автоманияците, Дългуна, дето признаваше само педала на газта.

— Той свири най-новия танц на Лозан! — извика в ухото ми Юлия.

Юлия се опитваше да ми обясни този танц, но аз не я чувах, шрапнелите виеха над главата ми, пръскаха се с убийствен грохот и аз навеждах глава. И в тия мигове, когато търсех спасение, усещах топлия ѝ дъх по бузата си. Запомнил съм, че това усещане не беше неприятно, че и на война човек може да изпита нещо добро.

Сетне се зададе самият автор на танца, той вървеше тържествен и усмихнат сред трясъка на снарядите, махна на Юлия с ръка и тя изхвъркна насреща му с безразсъдна смелост. Жените се поддават на екстаз и в такива моменти не мислят много.

В разгара на шрапнелния и минометен огън те започнаха да танцуват и това беше потресаваща картина. Моят вкус беше възпитаван във «вехтото» време на тангото и фокстротите, тогава се танцуваше чудното танго «О, рози, рози, червени рози!» например, играехме го унесени и с притворени очи. Сегашните танци, когато партньорите не се прегръщаха, а подскачаха едни срещу други и правеха разни движения с ръце, рамене и ханшове, направо взривяваха чувството ми за естетика. Юлия все пак играеше някак по-сдържано, но моят композитор правеше всякакви фантастични неща, за да наподобии прадядо си отпреди сто хиляди години. Господи, виждах го сякаш облечен в кожи и накичен с птичи пера, само дето не се блъскаше с юмруци в гърдите и не виеше, колкото му глас държи, победната песен на вълка. . .

Не зная от какво беше, но нещо започна да стяга сърцето ми, може би ме давеше лошият въздух. Със замаяна от трясъците глава се промъкнах между масите и излязох навън. На входа едва не се сблъсках с Недьо Недев. Той

изпращаше някакъв човек, чупеше кръст и му се кланяше много почиттелно. Като ме видя, тутакси ме задържа към него.

— Да ви представя — рече — моя добър приятел, видния художник Боян Атанасов, той е заслужил деятел на културата. Моля!

Важният човек небрежно подаде ръка, дори не спомена името си, пожела ни благосклонно лека нощ и си отиде.

— Това е директорът на една много голяма външно-търговска централа — каза Недьо Недев, като потриваше доволно ръце. — Добре е, дето излезе навреме, за да види милостта му, че поддържам връзки и с интелектуалния свят! Все дружка е, когато един делови човек има измежду приятелите си разни художници и писатели, прави впечатление, нали сме уж културно общество! — Той отново потри ръце. — А знаеш ли ти, приятелю, с колко милиона валутни лева разполага неговата милост?

Обърнах му гръб и излязох.

Ръмеше слабо, тъкмо време по моя вкус, но настроението ми беше като бито и пребито куче, затова реших да се отбия в кварталния аперитив. Заведението беше празно, само един посетител, затулен в ъгъла до тезгяха, седеше с глава, подпряна на ръка, и унесено пушеше. Като се доближих до него, насмалко не извиках от изненада — Михалаки! И той без горно палто и без шапка.

— Защо си тук? — рекох. Това, че бях ненадейно изскочил пред очите му, не му направи впечатление. Отпи от ментовката си и ми кимна да седна. — Защо остави Веселка? — попитах.

Той махна с ръка:

— Безнадежден случай!

Не ми се приказваше, но се насилих:

— Скарахте ли се?

— Почти! Тя държи на своето цехово планиране, а това е една загубена теза. Помъчих се да я убедя — напразно. Не ще и да чуе!

— Голяма работа! — казах. — Кой ви пита вас двамата какво мислите по тия въпроси, та сте взели да спорите на живот и смърт!

Той ме изгледа толкова изненадано, учудено, като че ли изведнъж ми бяха пораснали магарешки уши. «Господи — помислих си, — сега ще откачи със своите мате-

матики и прогнози; иди, че се спасявай!» И без да му кажа дума, бутнах стола и изскочих на улицата.

През една пряка имаше друг аперитив.

Върнах се късно, приближаваше дванадесет часът.

В аперитива не останах дълго, изпих чаша коняк, но преди това нали бях изпил ония две чаши водка — почувствувах някакво олово в главата си, в душата ми битото куче започна да прави жални очи и да се оплаква, бяха го обидили съвсем незаслужено. Излязох и тръгнах по улиците, дъждът беше спрял, подухваше влажен ветреца. Сигурно горе, във висините, вятърът духаше много по-силно, защото навремени облачната настилка се разкъсваше и през широките пролуки поглеждаше хубава, излъскана и измита луна

Като походих така, и от онова олово в главата ми не остана нищо, и битото куче беше се пръждосало нанякъде, как нямаше да се запилее по дяволите, помнех мръсотията по тия улици, дюкянчетата, спуснатите ролетки, гуляйджиите търговци, заботители от износ на пулпове, комисионерите на чужди фирми, помнех тая смет, а сега всичко лъщеше чисто и нямаше дори следа от някогашното — какви бити кучета! Казах си, че е от глезотия и от годините, и от това, че напоследък работата не ми спореше твърде и все не налущках по-свестен сюжет.

С една дума, дойдох до заключение, че настроението ми трябваше да бъде добро и че нищо особено не беше се случило, за да се чувствувам разкиснат. Порових в паметта си, спомних си някаква песенчица от едно време, едновременните естрадни песни бяха мелодични, те се запомнях по-лесно. «Рамона, щом чуеш ти камбанен звън», «О, рози, рози, червени рози», какви песни бяха! Засвирках умилено с уста. Ако ме зърнеше човек, непременно щеше да си помисли, че съм много щастлив.

Така стигнах до нашия дом с цъфналата череша отпред. Бедната, първият ѝ годежен ден не беше весел, зъзнеше мокра и, кой знае защо, дойде ми наум за Алиса в страната на чудесата.

Прозорците на партера тъмнееха, сигурно гостите си бяха отишли отдавна. Влязох в хола и докато натъкмявах ключа в ключалката, не бях запалил осветлението, неволно се ослушах — през разтворените врати на салона

идеше чудна музика, тя лъкатушеше сред спарения и още задимен въздух като някакъв седефен поток. Пристъпих на пръсти и застанах на прага, сиянието на невидимата луна правеше продълговатите прозорци опалови, няколкото четки бяла боя бяха разреждали тъмнината. Бях слушал «Лунната соната» много пъти, моят додекафонист я свиреше често в ония добри времена, когато още не беше се отлъчил от класиката, но тази вечер той я изпълняваше с някакво особено вдъхновение, много искрено, сякаш сам блуждаеше в разни звездни и тъжно красиви светове. Може би блудният син се разкайваше за атоналистичните си прегрешения, кой знае! Разбира се, аз не му вярвах, казвах си, че не бива да му вярвам, защото той неведнъж беше причестявал душата си с чиста музика, а сетне отново грешеше, и то по един най-безсъвестен начин с разни атоналистични съчинителства. Не, казвах си, засега ти си една заблудена овца, а за мен е късно да играя ролята на добрия пастир. Съчиняваш музика, достойна за прадедите ти отпреди сто хиляди години, танцуваш, както е танцувал твоят космат пра-родител, и си мислиш, че като свириш сега «Лунната соната», работите ще се оправят и аз ще повярвам в светлото ти творческо бъдеще.

И други песимистични неща си помислих въпреки хубавата музика, ожесточавах сърцето си, защото никак не ми се щеше Юлия да свърже живота си с тоя човек. Ако зависеше от мен, изобщо не бих ѝ позволил да се свързва с когото и да било. Защо ѝ трябваше да бърза!

И си спомних още, че печелившият лотариен билет само ще ускори нещастieto, нали чакаха «удобната» квартира, за да се оженят. Билетът решаваше тоя въпрос. Решава-ше го и от това идеше тревогата ми — от една страна, не исках да съдействувам, макар и косвено, за осъществяването на тоя злополучен брак, а — от друга — билетът принадлежеше на Юлия, трябваше да ѝ го предам, вършех престъпление, като все още го държах в своя портфейл.

Наближаваше финалът на сонатата. Напразно геният протягаше ръце към синята птица, тази синя птица на щастието дори не го поглеждаше, стоеше равнодушна и безучастна на сребърния си клон. Отживяла романтика, редно беше да свия снизходително рамене и да обърна гръб — какви сини птици, сега радостите в живота

бяха въпрос на правилно прогнозиране, електрониката избираше най-точния и най-късия път към целта.

Изкачих стълбите, без да запаля осветлението, по ми беше добре да се изкачвам в тъмното. Матова светлина заливаше моя таван, през капандурата струеше кротка лунна светлина. Огънят в огнището беше отдавна загаснал, оттам лъхаше приятна миризма на топла пепел и изгорели дърва.

Легнах на походното си легло и се обърнах към стената, блесналото стъкло на капандурата надничаше от тавана като голямо отворено око, пропъждаше съня. Само от шумотевицата на вятъра не можех да избягам, той препускаше между комините, пръхтеше и цвилеше като отвързан жребец.

Някога си, послушвах ли се във воя на ветрищата, идеха ми наум неща, които се мяркаха, привиждаха се във времето, дето лежеше отпред. Какъв ли се не виждах — и със свой кон да препускам из лъките, и с пикел и алпинистко въже да се катеря по някакви си непристъпни планински върхове, забулени в мъгли. А когато започнах да възмъжавам — откривах нови светове в изкуството, ставах пророк, развявах червено знаме на барикадите, хвърлях се на смърт в някакъв последен шурм, — всички тия видения бяха безкрайно хубави, опиваха душата ми като она първоток, дето капеше от тясната бакърена фунийка на дядовия ми казан. Сега, три десетилетия след онова чудно време, завият ли ветрищата, пак се случва да ми се привидят някои неща, които лежат в идните години. Сюжети, идеи за картини, ретроспективна изложба в един от големите централни салони. За какви ли неща не мисли човек, когато стои в подстъпите на старостта, а лудите ветрища вият над главата му и не му дават да спи! Дори му се присънват подплатени шуби, украсени с боброва яка, и домашна прислужничка, която ще дохожда три пъти в седмицата, за да пооправя това-онова и да изнася от мазето наръчи дърва. . . Но повече се връщам в миналото, като че ли някогашното — става дума за часовете на просъница, вятърът трополи между камините, а сънят едва се е допрял до клепките, — някогашното пристига в душата ми по-лесно. Съберат ли се стари наборници на чашка, все им идват наум случки от нелегалното време, срещи в тайни квартири, битки по чукарите с войски и жандармерия. Пред чашка вино със стари прия-

тели и когато над главата ми фучи, миналите неща долитат в душата ми неочаквано и без разписание, казват ми «здрасти», сякаш от вчера не сме се събирали, настаняват се свойски, където завърнат, и неусетно — от дума на дума — връщат мислите ми години и още много години назад.

Видях Юлия за пръв път, когато се явявах на конкурсен изпит в академията. Баща ми беше селски даскал, преподаваше рисуване в прогимназията, а майка ми беше шивачка. Пристигнах в столицата с шаячни панталони, висяха като кюнци до глезените ми, а самото — до тая есен (аща ми го носеше — можеше да побере още един юнак като мене; тогава бях кльошав като сиромашки кон. Настаних се на квартира при наш студент, деляхме с него стая на приземния етаж — слънце не влизаше, но прозорците гледаха срещу широк вътрешен двор, гладък, павиран с плочи, с черешово дръвче по средата и със зелена скамейка току под клоните.

Беше началото на септември, тоя ден се явявахме на изпит по свободна композиция, грабнах рамката с опънатия лист, кутията с акварелните бои и изскочих навън. През двора се минаваше за улицата, до началото на изпита имаше още време, тръгнах към скамейката, за да изпуша една цигара, чувствавах се неспокоен, нали през тия няколко часа щеше да се реши по-нататъшната ми съдба.

Прекрачих прага и застанах до входа. Всъщност аз не застанах, а просто застинах, гледах и ми се струваше, че сънувам; на скамейката беше седнала Снежанка от приказките за седемте джуджета или онази девойка, хубава като зората, пак от приказките, дето уж се родила в цветчето на дивия бъз и пораснала, станала невиджана хубавица, когато слънцето я целунало по челото. Косите ѝ блестяха сякаш сами излъчваха светлина, и не знаей кое синееше повече и по-чисто — небето или очите ѝ. В бялата си рокля тя приличаше — макар и сравнението да звучи толкова изтъркано — на едно разцъфнало дръвче. Сега тази хубост наричат «романтична», в днешното време не е твърде на мода, Но аз бях тогава само на двадесет години, идех от затъntenите провинциални околии и не познавах най-модерните направления в модата.

Пък и направленията често пъти са измислица на ограничени хора, на властолюбци, склонни по природа да

мислят своя вкус за образец на съвършенство и да признаят за закон божии само своите разбирания.

Слава богу, през ония години поради младостта и невежеството си аз не се съобразявах с никакви направления, сиромашията беше предопределила социалните ми идеали, а в сърдечните работи единствен мой законодател беше собственото ми сърце.

В чудните лабораторийки, наречени нервни клетки, стават понякога много интересни неща. До безброй работи се докосва човек, милиони въздействия преживява, а в паметната книга на лабораторийките не се отпечатва никакъв запис. Но се случи да види едно лице, да преживее особено чувство и в «паметната книга» остава запис за цял живот. В моята Снежанка бях влюбен по-малко от година. Както дойде любовта, така бързо си и отиде. През десетилетията, които се източиха оттогава, други жени са дохождали в живота ми, някои от тях съм обичал, както се казва, всеотдайно, но образът на момичето, «родено в цветчето на дивия бърз», остана запечатано в съзнанието ми най-силно, а онова чувство още лежи в душата ми като в някакъв хербарий и макар и препарирано от времето, една разкошна пеперуда в стъклен шкаф, блести със светкащи и ярки цветове.

Свободна композиция на тема «Пролет», такъв беше конкурсът. Сякаш професорът беше надникнал в душата ми, чуруликаха пойни птици, духаше развигорът, «химн на арфа златострунна» звънтеше в ушите ми, сам едва ли щях да замисля по-благодарна тема. Леко очертах с молив контурите: черешовото дръвче, скамейката, Снежанка — на коленете ѝ книга, а тя гледа замечтано пред себе си. И тъкмо щях да грабна боите, пулсът ми препускаше като подгонен жребец, през разтворените прозорци на залата изведнъж нахлу голяма врява, откъм «Цар Освободител» идеше глъч, шумотевица се разплискаше, пицяха полицейски свирки, тъпо прогърмяха и няколко револверни изстрела. Наскачахме, хукнахме през коридорите, на двора, по улицата, а при Ректората ни пресрещнаха конни жандарми — размахват бичове, гонят и бият де когото настигнат.

По-късно научихме, че студентите бонсисти провеждали акция против окупирането на Чехословакия от хитлеристите.

Сега пулсът ми пак препускаше, но никакви пойни

птици не чуруликаха, химнът на златострунната арфа Сеше смачкан от копитата на полицейските коне, кроткият разговор беше отстъпил място на някаква бясна духавица. Грабнах четката и върху ония нежни контури нарисовах едно буреносно небе и една стъмнена морави под него, а най-отпред идеше пролетта — тревожна и обещаваща, и цялата накичена с червени цветя, които повече приличаха на малки рубинени петна от кръв. От онази Снежанка останаха само малко неща — бялата рокля, силно опъната от буреносния вятър, и цветът на косата. Другото, колкото и да ми се щеше, не успях да запазя.

Когато се завърнах, заварих моя съквартирант да налага главата си със студени компреси. Беше му излязла цицина колкото яйце.

— От акцията при университета ли е? — попитах.

Той се зарадва, че бях познал.

Настроението му беше добро, а когато му разправих какво съм нарисувал за конкурса, направо се развесели. После ме запита:

— Ами ако те отрежат заради тази твоя «червена» пролет, ще съжаляваш ли?

— Ще ми бъде мъчно — повдигнах рамене, — но няма да съжалявам.

— Това се казва отговор — рече. Той се изправи, захвърли компреса, дойде при мене до прозореца и ме целуна по челото. И дъхът му, и бузата, и устните — всичко пареше. Гореше от температура. — Какво ще съжаляваш — започна да ме успокоява, — то и без това там преподават едно такова изкуство, само дето ще изкълчиш душата си! Току те превърнали в чист естет! Голяма работата, че няма да те приемат! Ще запишеш филология и ще рисуващ, малко ли има наши художници, при тях ще ходиш и те ще те научат!

Докато приказваше така, на двора излезе Снежанка, сега беше в синя рокля, напръскана с бели точки, една синя кордела стягаше косата ѝ, дойде до скамейката и се опря на облегалката. Сърцето ми запърха като птичка, уловена в шепа.

А Методи, моят съквартирант, сложи ръката си на рамото ми и презрително рече:

— Остави я тая глезла, какво си я зяпнал! Тя е от свръхбуржоазно семейство, баща ѝ е юрисконсулт на Търговската банка!

Много ми беше грижа какъв е баща ѝ, в душата ми пак прозвъня оня химн на «златострунната арфа», повя развигорът, зачуруликаха пойните птици, припнаха в кръвта ми хиляди жребци.

— Тя е от народняшко семейство — продължаваше Методи зад гърба ми, — а народняците са открай време олигархия, заклети врагове са на социалистическата революция. Няма защо да я зяпаш, тази глезла е класов враг!

Слънчев лъч падна на косата ѝ, сякаш пламна злато. Бях виждал някъде репродукции от Ботичели, Раждането на Венера, Богородица, Снежанка напомняше този тип жени. Гледах я като оживяла репродукция, народняшкият ѝ произход никак не ме вълнуваше, а Методи се ядоса — извърна ме към себе си и ми посочи масата:

— Сядай да възстановиш с туш или с креда картината, дето тая заран си нарисувал! Имам познати хора в една редакция, може да я отпечата, ако им хареса!

Неговите черни очи горяха и когато нямаше никаква цицина на главата си, пак гледаше възбудено и трескаво, та не биваше да му отказвам, ще захвърчат искри и ще ме обяви за дребнобуржоазен интелгент. Седнах пред масата, започнах, а той се изтегна на леглото си и след минута-две се унесе в някакъв болезнен полусън, дишаше зачестено и навремени шепнеше разни думи. Рисувах и изведнаж дочух да казва «глезла», обърнах се на секундата и останах много изненадан — вместо презрителна гримаса, каквато очаквах, по устните му се плъзгаше кротка и натъжена усмивка, сигурно си мислеше за мен.

Учудих се до немай-къде, когато след няколко дена видях моята «Пролет» върху първата страница на седмичника «Литературни новини». Зяпах, четях и препрочитах името си и все не ми се вярваше — този вестник помещаваше материали от видни прогресивни писатели и художници, а аз бях още нищо и никакъв кандидат-студент. Дори резултатите от конкурса не бяха обявени.

Докато дохождах постепенно на себе си от изненадата, вестникът трепереше в ръцете ми. Методи на няколко пъти ме блъска по рамото, ръга ме в ребрата, после скочи до шкафа, измъкна оттам бутилка вино и наля две чаши. Като наливаше, забелязах, че и неговата ръка тре-

пери, вълнуваше се, защото той беше занесъл работата ми във вестника.

— Хайде — рече, — да е честито на революцията, един нов народен талант изгрява, струва си по този случай не само да пием, но и да се напием!

— Благодаря — промънках. В ушите ми бучеха водопади и нещо ме давеше в гърлото.

Но тъкмо да се чукнем, и Методи повдигна ръка:

— Чакай, за каква революция ще пием, като сме сами? Що за индивидуализъм е това?

Той изведнъж се засмя весело, остави чашата си на масата, даде ми знак да имам търпение, да почакам, и излетя навън.

Наближаваше обяд. Ярко блестеше слънцето и черешата се радваше, само скамейката изглеждаше тъжна и много самотна. Нещо липсваше, отсъствуваше, за да позвъни в душата ми с пълна сила ликуващият химн на «златострунната арфа».

Методи се завърна, придружен от двама свои състуденти филолози. Носеха още една бутилка вино, хляб и един пакет с топли колбаси. Приятелите на Методи ми честитиха славния успех, тупаха ме по раменете, радваха се шумно, като че ли този успех беше техен. Седнахме, аз заех място срещу прозореца, но едва бяхме започнали, и на Методи му хрумна нещо — спусна пердетата, закачи ги по средата с безопасна игла. Дворът, дръвчето, скамейката — всичко изчезна от очите ми и ми се стори, че помръкна целият свят.

Но скоро се увлякох в разговора и забравих. Приказвахме за изкуството. След революцията то ще действа като еликсир върху съзнанието на хората, за да тръгнат всички по пътя на чистата и безкористна красота. За да станат по-добри. За да изчезнат подлостта и завистта и прочие гнусни черти, породени от ненаситната жажда за частна собственост. В бъдещото социалистическо общество изкуството ще приучи хората да се обичат, да се уважават, омраза ще се проявява само към класовия враг. Човек за човека ще бъде брат и другар, всеки ще помага всекиму, никой няма никому да подлага крак. Парите? Човек постепенно ще изгуби вкус към тия неща. Така си представяхме бъдещия свят.

После заприказвахме за книги, за поезия, завърза се голям спор, кой е по-голям поет — Маяковски или Есе-

нии. Недовършили с поезията — нахвърлихме се върху изобразителното изкуство. Методи, такъв яростен защитник на революционните начала, изведнаж зае капитулантска позиция: на социалистическия човек ще са му нужни не «поучителни» картини — за какъв дявол му са, — а картини, които ще отмарят очите и душата му, които ще го пренесат в чудния свят на природата и ще го карат да мечтае за някаква още по-съвършена красота.

— Щом ще го карам да мечтае за една по-съвършена красота — намесих се аз, — те пак ще са «поучителни», стремежът по красивото — казах аз — е своеобразен двигател на човешкия прогрес!

— Той е абсолютно прав — каза единият от състудентите на Методи, — но при едно условие: че влага в понятието «красиво» класов смисъл, т. е. социалистическо разбиране за красота.

Така спорехме и разговаряхме, докато в стаята притъмня.

А сетне излязохме и се разходихме из парка — тогава «Борисова градина» — и от височината при рибното езеро гледахме морето от мигащи светлини, което се разстилаше пред нас.

Идеха големи събития, тревога се носеше над света, затова всички бяхме в романтично-приповдигнато настроение, очаквахме скоро да удари «дванадесетият час».

Къде нямаше по онова време прогресивни хора? И в академията се намираха, моята бунтовна «Пролет» мина, приеха ме за студент. Методи ме заведе при главния редактор на «Литературни новини», на думи шеговит човек, но с неспокойни очи, сякаш очакваше всеки миг да получи някакво много лошо известие, той ми се зарадва и на часа ме пазначи за коректор на вестника. «Назначи» звучи малко тежичко, защото за какво назначение можеше да става дума, когато за коректорската си работа щях да получавам по двадесет лева на брой — колкото да обядвам три-четири пъти в някоя най-скромна квартална гостилничка. Но пък и главният ни редактор не беше цъфнал, газеше в неизбродно тресавище от борчове, пушеше «Слънце» — трето и се случваше да поиска понякога пет лева назаем от администратора, който беше в същото време и експедитор, и куриер. Благославях в душата си Методи, защото три-четири осигурени обяда не бяха малко нещо, а и «Литературни новини» беше вест-

ник със славно име, правеше се само от трима души, но събираше в четирите си страници съзвездия от прочути, прогресивно ориентирани творци.

Методи — и сега го виждам пред очите си като в изляля от времето картичка. Черноок красавец, с леко накдрепени буйни коси, с пламтящ поглед, винаги жизнерадостен и весел, и ласкаво добър. Колкото беше в приказките си «горящ» и експресивен, толкова в литературно-критическите си статии изглеждаше спокоен и уравновесен, можеше да се помисли, че излизат изпод перото на посивял от годините човек. Казвам «беше», защото него отдавна го няма на тоя свят.

Кое с аванси, кое от дребни хонорари, а и Методи даде нещо — събрах пари и си купих нов костюм. Сега можех да кажа на Снежанка «здравей» и да я заговоря. Нашите отношения бяха доста напреднали, заран, като тръгваше за гимназията, тази година беше абитуриентка, аз излизах на двора, кимах ѝ мълчаливо с глава: На добър час, на добър час! Тя също ми кимаше съдържано, все пак ние не се познавахме добре. И моят ден започваше с музика, хиляда златострунни арфи звъняха, крилати коне препускаха, какви ли сюжети не се мяркаха в главата ми, вървях по улиците и се усмихвах, нищо че нямах пари за един геврек. Такава е любовта.

Но като облякох новия си костюм, реших, че е дошло време най-после да я заговоря. Тъкмо беше излязла на двора, и аз се претраших.

— Добър ден — казах, — как сте?

Тя повдигна рамене, което означаваше «зная ли!» — сигурно им бяха задали някакъв много мъчен превод по латински.

— Вие в Художествената академия ли следвате? — попита тя, като се взираше някъде наляво от себе си, въпреки че аз стоях откъм дясната ѝ страна. Отлично знаеше къде следвам, нали ме беше виждала с боите и с опънатите рамки, но всеки разговор започва от едно незначително начало. Тъкмо щях да кажа: «О, да!» — и си мислех вече кои рисунки да ѝ покажа и непременно онази «Пролет», с която пробих, тя подхвърли най-неочаквано: — Вашият съквартирант изглежда напоследък много зает, все бърза, бърза, може би готви последния си изпит?

Откъде ѝ дойде наум моят съквартирант? Повдигнах

рамене, както тя беше направила одева: «Зная ли!» — но съвестта ме клъцна в същия миг: как да не зная!

— Учи — казах аз. — А през свободното си време пише статии, той наистина е много зает.

— По-добре ще е нищо да не пише, а да си гледа изпитите! — каза тя с много поучителен тон.

Не отиваше на Снежанка такъв тон, защо ѝ трябваше да влиза в ролята на моята учителка по математика и наставнически да казва: «Стига сте чели разни книжки, от това няма полза, ами изучавайте формулите, формулите!» Снежанка беше момиче от приказките, тя не би вие да произнася такива думи.

Кой знае какво щях да ѝ отговоря, нищо не ми идеше в главата, но и да бях се сетил за някакви подходящи думи — време нямаше, тя ми обърна гръб и си отиде, като забрави да ми каже дори «довиждане».

Все пак ние поговорихме, стоях близо до нея, усещах я до себе си, беше толкова хубаво!

А след това дойдоха дъждовните дни, лошото време пречееше на срещите ни. Рисувах, гледах коректурите, ходех на събрания, пишех позиви, уреждах нелегални явки. Излязоха няколко мои работи и в друг прогресивен вестник. Мислех си: кога ли ще имам възможност да покажа на Снежанка това?

А в нашата стая беше студено и мрачно, стенната печка палехме рядко, нямаше пари за дърва. Методи ходеше да чете в Градската библиотека или лягаше в леглото, завиваше се до уши и учеше. Един неделен ден, беше към обяд, застигнахме се със Снежанка току пред входа. Аз се връщах от павилиона, в новия брой на списание «Воля» беше отпечатана моя рисунка. Снежанка идеше от езерото при «Ариана» с червена шапчица и кънки през рамото. Сияеше от хубост.

— Вижте — казах аз и посочих рисунката. Сърцето ми биеше като подгонено, сега имаше за какво да поговорим.

Валеше сняг. Стелеше се тихо, като насън.

Тя погледна бегло рисунката, но обърна списанието откъм корицата, видя името и тутакси набърчи прекрасното си носле, сякаш беше усетила някаква много лоша миризма.

— Левичарско издание — каза тя. — Вие сигурно

имате някакъв талант, защо го прахосвате по такива списания!

Сърцето ми, както припкаше като подгонено, изведнъж замря.

Тя не каза нищо друго, отдалечи се по посока на тяхната врата, белите нишки на снега направиха завеса отдире ѝ. И като че ли тази завеса я скри завинаги от очите ми.

Срещнех ли я, сякаш виждах една прекрасна кукла, а не жив човек. Дори не изпитвах желание да кажа: «Здравей».

Работата не е в това. Чувството си отиде набързо и завинаги, малко ли неща преживява човек. Колко такива преживявания съм имал оттогава — и по-дълбоки, и по-трайни, — а онова наивно увлечение, който знае защо, още нося в душата си като спомен — една разкошна препарирана пеперуда святка зад стъклената витрина.

Задухат ли ветрищата над главата ми, гледам през витрината и си спомням разни неща.

Н Я К О Л К О Д У М И О Т А В Т О Р А

Онази Снежанка се е казвала Юлия. Като Юлия от третия етаж, чийто лотариен билет се оказа печеливш.

Моят художник твърди или си мисли, все едно, че Юлия от третия етаж приличала удивително на някогашната Снежанка.

Събудих се в лошо настроение, недоспал, клепките ми лепнеха, тежаха над очите ми, като ония кепенци, дето едно време спущаха над дюкяните, през пролуките им прозираше мътна и прашина светлина. Бях заспал на развиделяване и все някакъв сюжет се мяркаше в главата ми, струва ми се, че беше железопътна гара. И уж всичко изглеждаше много ясно, коловозите приличаха на редове, стрелките — на запетаи, семафорът предупреждаваше: внимание! — но ги нямаше думите и коловозите изглеждаха самотни и аз си мислех, че семафорът плаши думите, не смеят да излязат заради него, страхуват се от разпе-

рените му ръце. Решавах тутакси да го премахна, колко му е, една четка, но как може гара без семафор. Пък и левият план олекваше, защото от дясната страна тъмнееше нещо огромно и доста страшно, сигурно беше локомотив, и то от типа на модерните аеродинамични експреси. Затова семафорът трябваше да стои на мястото си, другояче не биваше, но за думите ми беше мъчно, защо са тия редове, като няма думи по тях! И ето че всичко се обърка, човек не можеше да разбере какво всъщност става с тоя сюжет. Аеродинамичният експрес, дето се тулеше отдясно, започна да бълва черни къдели дим, всичко изчезна в тази непрогледна пушилка, остана само мъката ми. За какъв дявол бяха коловозите без вагони, редовете без думи? На една гара е весело, когато през прозорците надничат пътници, а посрещачите им махат от перона: добре дошли!

Затова се събудих в лошо настроение, измъчи ме проклетият сюжет, а в ателието ми заран винаги е като през пролуките на ония кепенци — тъжно и сиво.

Отворих капандурата и в очите ми се засмя широк правоъгълник чисто, синьо небе. Нахлу утринен, прохладен ветрец, леко лъхашц на бензинови и нафтови пушилки — нали вече на всеки десети софиянец се падаше по едно моторно «возило»? Хората работеха, печелеха пари, купуваха си возила, возеха се и само по-старите си спомняха и въздишаха за някогашния сладък витшки въздух. Кой пита старите — някога въздухът беше сладък, но не достигаше хляб!

Докато кафето възвираше на котлона, отново ми влезе в ума проклетият лотариен билет. От гледна точка на справедливостта, тоест от правна гледна точка, както се изразяваха юристите, бях длъжен веднага да го предам на Юлия, законът забраняваше дори на държавата присвояването на чужда собственост, придобита с трудови доходи и произвеждаща принадлежна стойност. Този лотариен билет беше купен със стотинките на леля Катерина, беше ги спечелила с плетачните си игли, двустайният апартамент, превърнат в домашно жилище за собствено ползуване, не можеше да произвежда принадлежна стойност под никакъв вид. Следователно, дори да бях облечен с правата на една държава, пак няхах право да експроприирам Юлиния билет.

Така стоеше работата от частноправна гледна точка.

Но от гледна точка на Юлиното бъдеще нещата ми се привиждаха в съвсем друга светлина. Ето, ще ѝ дам билета, а тя ще каже на своя вятърничав модернист:

— Ура, имаме си квартира!

И оттук нататък, продължих да си мисля: ще започнат нещастията и бедите ще следват една подир друга и ще се движат стремглаво към един катастрофичен край според железните и неотменни закони на верижните реакции. Наистина какво добро може да се очаква от човек като Лозан Сюлемов, който за паница евтина слава плюе на мелодията, съчинява танци, достойни за канибалите от остров Самоа, който тайничко свири «Лунната соната» за собствено удоволствие, а на публиката поднася бездушна атонална музика — какво добро може да очаква Юлия от такъв суетен човек? Хората от неговия тип са по природа егоисти, склонни са към шумен, но лековат живот. Какъв стил е това: уиски в Клуба на композиторите, закачки и насмешки по адрес на ония, които още не са се отказали от «вехтите традиции» на класическата музика; после — вечер в «Ропотамо» или в друго подобно заведение, където нашият човек ще слуша с велико наслаждение последните си творби; сетне танци от порядъка на ония, които произхождат от Тумбукту, Самоа и Маркизките острови. Накрая, когато всичко започне да му омръзва — ще се завърне при Юлия с натежала глава и празна душа. Юлия ще почне да му се вижда повехнала и погрозняла, детето ще го нервира с плачовете си, яденето ще му се струва блудкаво. Той сяда пред пианото, блъска клавишите и мисли колко безсмислен е животът и колко безнадеждно е остарял семейният бит. Но нали трябва да има пари за уиски, за «Ропотамо», за Слънчев бряг — летните месеци идат, къде другаде ще си почине? — слянуци молива и сяда пред нотния лист. Все ще изкалъпи някакъв дивертисмент или ще съчини подходяща музика за стихотворение, в което има десет думи, щипка пембена боя и някаква милимикронна част от подобие на нормална човешка мисъл. Ето какъв ще е неговият стил.

Свалих джезвето от котлона и докато сърбах кафето, продължавах да си мисля: «Единственото нещо, което им пречи да се оженят, това е липсата на подходящо помещение за рояла. Чудесно! Нека тази работа с помещение-то да се проточи, да се отлага, времето бездруго ще действа за Юлиното щастие. Защото много е възможно тя

да му омръзне или пък на пътя му да се изпречи друга партия с готово помещение за рояла.

Така. Но кой ми дава право да лишавам Юлия от апартамент? И не се ли превръщам в пладнешки разбойник, като посягам на чужда собственост?»

Смених лулата с цигари, цигарите — с лула, в ателието стана мъгливо, синкаво от дим. Проклетото черешово дръвче! Всичко започна от оня миг, когато погледнах през прозореца и го видях разцъфнало. Като че ли някакъв вятър ме отвя много назад във времето, момчешки чувства плъпнаха в кръвта ми, онази хартийка, изпаднала от палтото на Юлия, беше видена от рошавия провинциален хлапак, влюбен в «Белите акации» и с червена фльонга на раздрънканата си китара. Всичко започна от черешовото дръвче.

Така ми се падаше, заради тях разцъфнали дръвчета младата критика непрекъснато ме кореше за романтични уклони. Напомняха ми веднъж, напомняха ми два пъти, търпението на хората се изчерпваше, надвисваше опасност да не ме виждат изобщо в редиците на художниците реалисти. Още повече че си имаха едно науи — оная картина с крачещия екскаватор и сребърната люлка.

Ходих напред-назад из ателието, после грабнах четката и покрих с черна боя вчерашното дръвче и децата около него. Черното влезе в очите ми, ритнах палитрата и на часа побързах към долапа, където беше шишето с коняка. Докато мислех за дръвчетата и за моите критици — обръчът около главата ми непрекъснато и застрашително се стесняваше. Като напълних чашата, лотарийният билет сякаш отново изскочи на повърхността, а заедно с него блесна и едно хрумване, невидими ковачи бяха го майсторили в някаква затулена ковачница. Какво хрумване, господи! Не зная дали един обръч за буре не изглеждаше по-сложен, а пък цяла нощ усещах главата си като под чуковете на някогашните тепавици за шаяк. Нищо не измислих, ония ковачи сигурно здравата са спали.

Изпих чашка коняк, сетне още една, хрумването си струваше, жалко беше за дръвчето с децата. Нищо, рекох си, по този въпрос ще спорим, как тъй ще се оставя да ми сложат етикет на романтик!

А работата се свеждаше до това, да «осребря» билета на името на Юлия и да наредя собствеността на апарта-

мента да се запише на нейно име. В нарочна бележка към нотариалния акт изрично ще бъде упоменато, че апартаментът е придобит като печалба от Държавната лотария с печеливш билет еди-какъв си номер, собственост на Юлия Антонова, студентка, и представен за осребряване от Боян Анастасов, художник. Край!

В чест на щастливото хрумване и за здравето на ония ковачи налях си още една чашка коняк, стана ми весело. Какво си мисли съдбата, че не сме в състояние да ѝ изиграем някакъв номер? О-хо! Само да поискаме, нали си имаме ключ за всичко.

Облякох тъмен костюм, сложих си най-новата връзка, взех си и чадъра. Под синия правоъгълник препускаха облаци, пак се канеше да вали.

Кой казва, че странните съвпадения и случайности имали място само в лошата приключенска литература? Аз пък ще кажа, че такива неща се срещат дори в истинския живот и за пример ще посоча случая с адреса на Юлиния апартамент. В документа, който узаконяваше собствеността, беше вписана някаква улица, чието име прочитах за първи път. Тридесет и една година живея в София, но на подобно име не бях се натъквал, сигурно беше някоя от тия стари улици, които имат сега нови имена.

Най-напред научих, че въпросната улица се намира в Лозенец. «Гледай ти!» — зарадвах се, нали от тоя квартал имах чудни спомени — първата си софийска квартира, Методи и някои други неща. Много се зарадвах, а когато започвах да търся улицата, вълнението ми нарастваше с всяка измината крачка. Повечето къщи бяха нови — масивни многоетажни сгради, — имаше и нови площи, и големи модерни магазини, и плочести тротоари с върволици паркирани коли по тях, но, общо взето, пейзажът си беше същият, защото на юг все така близо си беше Витоша, а трамвайната линия пак по същия начин се провираше през оредялата вече борова гора. Разбира се, нямаше ги дворчетата, овощните дръвчета, зелените полянки, където зимно време децата се пързалиха и правеха снежни човеци, но това бяха подробности, главните неща стояха непокътнати на старите си места.

И така, вълнението ми стигна връхната си точка, ко-

гато открих, че новата улица, дето търсех, е някогашната, на която живеех преди тридесет години. Още малко, и Юлиният номер щеше да съвпадне със старата ми квартира, стига да я имаше на бял свят! Тогава бяха две къщи — лицева и вътрешна — с малко калдъръместо дворче помежду им. Бяха изчезнали, на мястото им се издигаше четириетажна модерна сграда, весела, със зелени балкони и жълта фасада, широките ѝ прозорци приличаха на витрини, гледаха с младежко самочувствие към синята снага на Витоша и полегналия на запад Люлин. Тясно дворче отделяше тази сграда от улицата, чистичко, покрито с плочи, оградено с нисък железен парапет върху цокъл от изчукан цимент.

Напълних лулата си, постоях на отсрещния тротоар, като че ли наистина чаках някого. Така ми се струваше, че чакам нещо или някого, но беше безсмислено. Онова, което е било, си е отишло с годините — и дръвчето, и скамейката под него, — та нямаше какво да очаквам, миналите неща бяха заминали във времето. Пуших лулата си и стоях срещу тази весела къща, тя се смееше, а на мен не ми беше до смях, небето пак притъмня и, кой знае защо, този път не се чувствавах особено добре. Но после си казах, че апартаментът е на добро място, има изложение и е време да го разгледам, затова бях дошъл.

Портиерката ми даде ключовете, влязох в асансьора и натиснах четвъртото копче. Докато се възнасях нагоре, ми дойде наум, че шахтата е точно над онова място, където някога беше черешовото дръвче. Снежанка седи на скамейката, а аз се възкачвам нагоре в кутия и с чадър в ръка — можех ли да си го представя по онова време, преди тридесет години?

Юлиният апартамент се състоеше от две стаи с хол по средата, едната стая гледаше на юг, другата беше обърната към запад, кухнята имаше северно изложение, виждаше се през балконската врата огромното море от къщи, разплискано чак до подстъпите на Стара планина, а двата купола на «Александър Невски» святкаха като позлатени шамандури.

Облегнах се на прозореца, който гледаше към синята снага на Витоша, и си помислих: онази къща беше собственост на юрисконсулта — дали не е получил срещу стойността на мястото съответно жилище в новата сграда? В такъв случай. . .

Какво можеше да стане в такъв случай — не успях да промисля, пък и не ме интересуваше кой знае колко, случайно ми беше дошло наум. Аз оглеждах Юлиния апартамент, фантазирах си кое как ще се нареди, но пристигна ненадейно портиерката и прекъсна мислите ми. Слава богу!

— Вие, другарю, скоро ли ще се нанасяте?

Повдигнах рамене.

— Като си имате добра квартира, за какво ли ще бързате! Тъй си е. То открай време доброто отива при доброто, няма да прекрачи прага на такива като нас я! Жена ви какво работи, колко деца имате?

Обясних ѝ, че съм ерген.

Тя сложи ръце на тесните си хълбоци и ме зяпна недоволиво. Очите ѝ бяха зачервени, водняви, като че ли току-що беше рязала лук.

— Аз съм роднина на собственицата — казах. — Дошъл съм да видя как изглежда апартаментът. А собственицата е една студентка, тя ще се нанесе, след като си вземе държавния изпит.

— Туйто! — въздъхна портиерката и наклони глава встрани, както правят кокошките, когато викат пилците си. — Още студентка, и — апартамент! Има хора, дето се раждат с късмета си, цял живот им върви като по вода, а други се бъртят, бъртят и на края — нищо, отиват си от тоя свят с отворени очи. Едни — защото не се раждат с късмет, а някои — поради хорска злина. Ние, другарю, имаме на село къща като палат, на два ката, с изба, с чардак откъм улицата. Живей и пей, дето се вика, ама нѐ! И сме я дигнали с труд, с пот, не сме я наследили наготово, а не ни провървя да живеем като хората, тъй ѝ сложихме катинара. Синът отиде на работа в Мадан и там се задоми, щерката хукна с един развейпрах шофьор, скитат от град на град, от строеж на строеж, не можеш им хвана дирята, катунари. Най-малкият син изучи леярски техникум и се хвана на работа в Кремиковци. Какво ще правим самички на село? За кого да се трепем и защо? Нали къщата ни заприлича на кукувичо гнездо? Дойдохме при сина уж за добро, а то — и неговия живот да притесним. Не че сме му виснали на ръцете, мъжът ми се хвана вардиянин в парка, аз си изкарвам парчето хляб с портиерска работа, ама нали всички сме се катъпкали в една стая, то не е живот, а е по-лошо от болест! Като ди-

гахме къщата на село, мислехме си — в горния кат ще живее челядта, а ние със стария — долу, в голямата соба и при кухнята. Кухнята я направихме широка, десет души да седнат на воля около софрата, че да има място и за гости, и за внуци. Сега там се гонят мишки и плъхове. И защо се случи всичко туй? И земя има стопанството, колкото искаш, и орници, и пасища, и овошки — работа дал бог, а хората ни бягат, очите на младите са в градовете, тегли ги градският живот. Защото, другарю, не е само нашата къща, дето е оставена на мишките и кукумявките, такива има във всяка махала по десетина! Бягат младите, старите се бъхтят някое време сами, па и те вържат бохчите и се затирят подире им! А какъв живот водим ние по градовете? Човек без корен вълци го яли!

Докато говореше така, тя на няколко пъти накланяше главата си ту наляво, ту надясно, местеше ръце от хълбоците си, кръстосваше ги на гърдите, пристъпваше на място от крак на крак. Отдавна беше чакала сгоден случай да излее мъката си, случих се насреща ѝ, сега трябваше непременно да ѝ кажа нещо хубаво, което да я успокоя.

— Ето какво — казах, — ти много трагично гледаш на тия неща, а пък то не бива. Животът се променя и много порядки, които са били до вчера — днес ги няма, а утре ще дойдат нови, които не ще имат нищо общо с вечерашните. Искам да кажа, стринке, че това, което става на село, е един неизбежен процес — селското стопанство се превръща в промишлено, на промишленото стопанство са нужни повече машини, а по-малко ръце, от само себе си се разбира, че освободените ръце трябва да потърсят работа в другите отрасли на промишлеността.

На това място от речта си спрях — каквото и неведение да имаше в приказките ѝ, те бяха човешки, а моите думи не стигаха до съзнанието ѝ, увисваха мъртви във въздуха. Изпитах ужасно неудобство и усетих по бузите си горещина. Кой знае, може би чувството на неудобство предизвикваха очите ѝ — гледаха ме отчуждено, с празен поглед, такива очи съм наблюдавал по изложбите — взират се уж в картините, пък сякаш нищо не виждат и не възприемат, мислят си за съвсем други неща.

После поговорихме по някои практически работи — за излъскването на паркета, за измиването на первазите, уточнихме в кой ден ще прегледам мазето и тавана, за

някои други дреболии побъбрахме и тя си отиде и в апартамента отново стана тихо и глухо, както бива обикновено във всеки празен дом.

А не ми се тръгваше. Как ще е празен този дом, напротив, струваше ми се, че дори усещането за тишината беше лъжливо. Отворих прозореца и южният вятър, който беше излязъл, прошумя в рамката и изсипа над главата ми шепа от познати миризми — влажна трева, разцъфнали пъпки на цветя и овошки, поляни, през които скачат бухнали потоци — това идеше от полето, което се синееше отпред и опираше до драгалевските хълмове, от Витоша, над чийто гребен препускаха облаци с космати търбуси.

Лъжливо беше и това чувство за празнота. Облягаме се с Методи върху перваза на нашия прозорец и зяпаме небето. А то вече лилаво, слънцето захожда откъм Люлин. Над главите ни златее прозрачно, разтворено ветрило. Зяпаме небето и мълчим. Може би същото небе ще гледаме утре през някакво зарешетено прозорче от петия етаж на оная сграда, която е вляво на Лъвовия мост. И целият ни досегашен живот ще е останал назад, заприщила го е като бент една огромна желязна врата, а отпред ще сивее мъртва пустиня, безкраен простор, където нищо не се движи и нищо не става. След час и половина ще тръгнем за улица «Одрин», ще срещнем нарочен човек и той ще ни каже на кое място е наредено да се съберем. Наредено е да се проведе голяма подготвителна акция, трибуни, оратори, песни, защото утре е Първи май. Ние с Методи ще пръснем нелегални позиви, ята бели птици, които ще възвестят на света, че скоро, съвсем скоро ще удари дванадесетият час. Работникът ще замахне с желязния чук и робската верига, която държи човек привързан за царя Капитал, ще се разтроши на жалки парчета.

Позивите са нелегални, от името на комсомола са, така пише отдолу — «БКМС», — ако полицията ни пипне, не ни мърдат десет години затвор, толкова предвижда ЗЗД. Следствието и побоищата в зловещото здание до Лъвовия мост — това не влизаше в сметката, кой държи за тия неща? Като си тръгнал да разбиваш на парчета оная верига, какво значат разни кривачи по гърба ти и изтръгнати нокти? Царят Капитал не гладя с мека ръка.

Друг път нелегалните позиви разпространявахме нощно време, лепяхме ги по стените на фабриките и складо-

вете, по стоборите и фасадите. Ходехме на двойки: единият гледа, пази от полицаи, другият намазва стената с влажен сапун и лепи. Това вървеше, пръкнеше ли отнякъде униформен човек или съмнителна личност — духаме си на петите, изстрел-два ще пронижат тишината, голяма работа, криви улици и дворове, колкото щеш, помагаше тъмното, в крайните квартали фенери не светеха на всяка крачка.

Но тази вечер трябваше да пръснем позивите по време на демонстрацията, а ние с Методи вече имахме опит, знаехме как е на демонстрация — колкото манифестанти, толкова и полицаи, явни и тайни, плюс кордоните от конна жандармерия, завардила съседните улици. Как ще се измъкнеш, освен да ти пораснат криле или да си сложиш шапка невидимка? Ораторите и разпространителите на позиви бяха най-лакомата плячка, за всеки заловен даваха отпуски и парични награди.

И тъй, облегнаха сме се с Методи на прозореца и зяпаме небето. Златистото ветрило над главите ни чезнеше постепенно, сводът ставаше виолетовосин, мека здрачевина заливаше двора, черешовото дръвче с току-що покаралите листенца се готвеше да спи. И всеки от нас беше дълбоко убеден в себе си, че ето на, това е последната привечер, когато гледаме двора през нашия прозорец, че от утре дръвчето и скамейката под него ще се превърнат в спомени, приличахме на пътници, които стоят на перона на някаква гара, а локомотивът пухти, трябва да скачаме по вагоните, началникът е вдигнал сигналното флагче.

Не, ние приличахме по-скоро на хора, които майсторят свое чудесно жилище: тука ще бъде писмената маса, там — леглото, а в онова холче ще танцуваме с момичето си, и изведнъж пристига затворническият фургон и едни мрачни хора ни казват: «Оставете тия работи, туй не е за вас, какви маси и какви момичета, за вас има приготвени килии, там ще поживеете десет години на едно място и въвн от света!»

Да кажа, че не ми е жал за картините, за дворчето, за моите бои и за Снежанка, за коректурите на вестник «Литературни новини» и за още други хиляда хубави и пре-хубави неща — ще излъжа. Ох, и колко ми е жал, и как! Сърцето ми се свива, като си мисля за такива дреболии например — кутията с боите, тази нищо и никаква ска-

мейка. Какво нещо са вещите, откривам в душата си недоподозирани чувства към тях, те били светове!

После си казвам, че не бива да бъде сантиментален, в края на краищата онази верига не може да бъде строгостта току-тъй, все някой трябва да плати. Дошъл е мой ред, ще плащам, разбира се, и през ум не ми е минавало да се крия. Когато човек се улови за играта, играе до край, такъв е законът.

Но аз имам противоядие срещу мъката. Не зная как е с Методи, моята противоотрова върши във всеки случай добра работа. Ето, откъм улицата се чува музика, дрънкат китари, в нашето дворче влизат на тумби младежи и девойки, всички са весели, смеят се много безгрижно. Китаристите свирят, а други се улавят на двойки и в миг се понасят в прелестен танц. Дори дръвчето помахва с клони, и то се смее и като че ли потропва на място или така изглежда. От прозорците надничат възрастни хора, драго им е, като гледат как се забавляват младите, слагат връзки, жените се труфят по обичая си, ще излизат на разходка — коли и автобуси, накичени със знаменца и ленти, чакат навън. И аз скачам през прозореца, или това е някой друг, но много прилича на мен, има ли значение! Снежанка ме чака в бяла рокля и с бяла роза на гърдите. Подавам ѝ ръка, прегръщаме се и тозчас се включваме във веселия танц.

После излизаме на улицата, там хвърлят конфети по нас, момчета и момичета, облечени в сини служебни престилки, предлагат безплатно бонбони и сладолед, шоколади, обиждат се, ако не си вземем по нещо. На площада свири духовна музика, люшка се гигантско хоро, кипи от народ, всеки те посреща с някоя хубава дума, толкоз много щастливи лица и щастливи усмивки, кой казва, че животът не се е превърнал в песен?

С автобуси, накичени с цветни панделки и червени знаменца, стигаме до гладко летище. А на летището — самолети, пилотите махат с шапки и канят пътниците: «Заповядайте, другари и другарки, заповядайте!»

Колко топло и родно звучат тези думички: «Другари и другарки!»

Не бива да обиждаме пилотите, в тоя свят обидите са толкова непривични и несвойствени за хората! Качваме се в един от самолетите и потегляме, издигаме се над града.

А под нас — заводи, блестят като палати. Никакви пушечи не затъмняват въздуха, пушилките отдавна са забравени. Редят се блокове като пъстри килими, водоеми като морета, тихи гори. Гледаме със Снежанка тоя хубав свят, усмихваме се и се целуваме.

После кацаме на някаква равна поляна. Селски народ шуми като придошла река, гълчава, закачки, смях. Тук черпят с вино, предлагат грозде, такова е изобилието, че има за всички и пак остава за вътрешния пазар, че и за чужбина. По-старите са запалили огньове, едни раздухват жарта, а други вече въртят шишовете с гергьовски агънца и тлъсти овни. Ще има обща софра, както бива всеки празничен ден. Свирят народни оркестри, кършат се хора, люлки се вземат на възбог, летят престилки и поли.

Какво красиво веселие, господи, няма груби думи, хули, никакви кавги!

Как ще откажеш на виночерпците, нали ще помрачиш общия празник! Пием със Снежанка по чашка рубинено вино, то е общоселско, от общата изба, отчупваме си по чепка кехлибарено грозде, то е от общоселското лозе, мустакат весел мъж ни пъха в ръцете по една току-що обжарена агнешка плешка:

— Яжте, чичовите! Не е като да нямаме! Ха да ви е сладко и пак заповядайте!

— Наздраве, другарю!

И ето, пак летим и отново кръжим над нашия град, потънал в празнични, разноцветни светлини.

Такъв ще изглежда животът, когато строшим оная верига и царят Капитал рухне в прахта.

А за да се строши веригата на парчета. . .

Методи ме побутва с лакът:

— Трябва да вървим!

— Да вървим — повтарям аз и чувствавам как в сърцето ми прелива горчива, но велика радост. — Да вървим, да вървим!

Криво ни бяха предали разпореждането, позивите разпръснахме късно след демонстрацията, през нощта.

Сега стоя на същото място, но къщата е друга и дворчето го няма, а черешовото дръвче е под шахтата на асансьора.

Като слязох на партера и тръгнах за изхода, минах покрай стаичката на портиерката. Вратата беше полуотворена, оттам лъхаше на пране и лук.

След няколко дена ще чествуваме Първи май.

Дъждовете спряха, заточи се чудно време, дори през сивата мъгла на пушеците небето се усмихваше ласкаво, нали идеше големият празник, приличаше на разтворен чадър от разкошна синя коприна.

Накупих бои, лакове, тушове и отидох в завода за електронни машини при моите хора.

— Дайте ми плакатна хартия!

Дадох ми цял топ.

— Какво да ви рисувам?

Казаха ми, че най-напред трябва да изографисам конструкторите на тяхната нова математическа машина. Гордостта и славата на завода. Чудесно! В епохата на техническата революция — къде без електронноизчислителни машини! За съвременното общество тия машини са като скафандъра за водолаза —хайде, гмуркай се без скафандър, може ли? Ще се гмурнеш, но ще нагълташ вода и ще свършиш. Ясно като две и две! Затова се захванах с голям ентусиазъм за портретите. Михалаки не дойде да ми позира, срамува се или смята тази работа за губивреме, но аз го рисувах по памет и излезе по-добре. Малко тъжен и смутен от разправията си с Веселка, както го видях онази вечер в кръчмата. Какво пък, мислех си, кибернетиката си е кибернетика, а разправията с едно упорито момиче е нещо съвсем друго. Сигурен бях, че тия две неща не вървят ръка за ръка.

Изобщо рисувах с голямо усърдие и за доброто ми настроение помагаха високоговорителите — от гърлата им непрекъснато се лееха бодри маршове и песни, тържествени съобщения за преизпълнени планове, че и стихове, написани модерно, в неримуван строй. И други картини рисувах. Най-ми хареса една, където хвърковат кон от приказките лети из вселената, а наоколо му — всякакви галактики и звездни светове. И понеже конят беше от приказките, главата му приличаше донякъде на кибернетична машина, мустаците му напомняха антени, а очите — ония тайнствени лещи, които поемат слънчева светлина и я преобразуват в полезни енергии. На седлото му се кипри

един наш мустакат чичо, калпаклия, току-що е сръбнал за празника, вселената му се чини дълбока до колене, има вид, като да е тръгнал за сватба, с лявата си ръка държи юздите, дал е воля на приказния ат да преууска из галактиките с всички сили, а с дясната си ръка развява червено знаменце, то е малко, но сияе по-червено от всичките най-червени небесни звезди.

После нашите хора устроиха голямо предмайско тържество и аз бях в президиума, при директорите, партийните ръководители и конструкторите на най-важната машина. Главният директор каза, че сега се работи над много по-съвършен модел, какъвто нямат дори някои напреднали западни страни, и че сигурно тази работа ще успее. Всички в залата станаха на крака, възторжено ръкопляскаха и викаха ура, а на мен поради лошия въздух главата ми се завъртя и нещо ме зачопли по гърлото, та в очите ми излязоха сълзи, но се престорих, че кашлям, да не си помисли някой, че е от възмущение, къде ти!

След туй раздадоха награди и отличия, Михалаки удостоиха със златната значка на завода; докато директорът му я забождаше на ревера, той имаше вид на човек, измъчен от ужасен зъбобол. Какъв кибернетик! Да бях на негово място, щях да гледам победоносно или пък щях да се разкашлям като одева, кой знае! Напоследък лошият въздух лесно ме изважда от строя. Иначе съм много издръжлив, случвало се е през люти студове да не паля камината, дърва за огрев не се намират винаги по складовете, и пак нищо, зъзна и рисувам, духам в шепите си, дори кремa не ме е улавяла, а от лошия въздух се размеквам.

Както и да е, бях значи в президиума, а когато започнаха да раздават наградите и отличията, споменаха и моето име. По-точно, моето име го споменаха, след като раздадоха наградите и отличията, аз бях в списъка на тия, които поздравяваха по случай празника с разни хубави подаръци, хора, близки на завода, приятели на колектива. Но това няма значение, списъците са подробности, важното е, че ме посочиха между наградените, а пък не бях направил кой знае какво. Като чух името си, така ми стана неудобно, сякаш бях представил на някакво академично жури картина с обратна перспектива. Изчервих се, защото съвестта ми каза: «Виждаш ли, хората те зачитат, а пък ти какво толкова си направил за тях? Разни портрети, лозунги, украса на кътове и разговори

с Янаки в кръчмата, ако това изобщо може да се нарече разговори, защото повечето време и двамата сте гледали чашките си и сте мълчали!»

Стана ми неудобно, пообърках се и сигурно затова целунах по устните момичето, което ми поднесе подаръка. Трябваше да го целуна най-много по бузата, в тържествени случаи тъй се полага, но аз го целунах по устните и това не беше хубаво, но както се казва, «бог ми е свидетел», не го направих с «преднамерен умисъл», т. е. умишлено.

Като си мисля сега за това момиче, усмихвам се глупаво и наум ми идват разни неща. То беше височко, стройно, понабъбнало в бюста като напъпило дръвче, с една къдрица на челото и с много сини очи. Особеното беше, че тия очи не напомняха небето, не спомняха в никакъв случай оня сантиментален лазур, който от своя страна те кара да ти идват в ума разни звучни стихотворения, четени и заучавани някога, през младежките години. Напротив, какъв ти небесен лазур, тия очи викаха във въображението земни представи, речни вирове например, сини и дълбоки, нямат дъно или кой знае къде е, скачай от високото и се гмуркай, нали за това са тия дълбоки вирове, за да се гмуркаш в тях. Такива бяха сините очи на момичето.

И други неща ми идеха наум, като си мислех за това момиче. Нали беше понабъбнало в бюста и приличаше на напъпило дръвче, ще го облека в една бяла рокля и ще го рисувам върху фон от разцъфнали праскови и череши. И ще пиша отдолу «Пролет» — нали и без това подхвърлят, че съм бил романтик! Да подхвърлят, тяхна работа, аз ще продължавам да пъстри картините си със слънчеви люлки, с калпаклии мъже, юрнали се из космоса, ще рисувам и цъфнали овошки, и ръждавишки череши, и кюстендилски ябълки! На младини налитах на листопад — няхах пари за сутрешен геврек и ми беше тъжно, а когато на човек му е тъжно — рисува есенни мотиви, разцъфнали дръвчета не му идат наум.

Но момичето в бяла рокля познавам от много отдавна, срещаме се из улиците в навечерието на такива големи празници и разговаряме за интересни неща. Покрай нас чаткат копита на коне, гюруците на файтоните, понеже е топло, са свалени, виждат се мъжки филцови шапки, женски омбрели с воалетки, опашките на конете са наки-

чени с разноцветни панделки. Понякога профучава и лимузина-купе и ние гледаме подире ѝ недружелюбно — богат свят, хора оттатък барикадите, нищо, и за тях ще удари дванадесетият час, изпълнени сме с вяра и знаем, че скоро ще се срещнем на «свещения» кръстопът.

Аз не мисля за кръстопътя, страшно ми се иска да уловя девойката подръка и най-после се решавам. Нейната ръка е гола от лакътя надолу, хладнее или може би тъй ми се струва, защото моята ръка е гореща. Слънцето блести право срещу нас.

— Ето че забравихме най-важното — казвам аз и се навеждам към нея. Онази къдрица над челото ѝ златее, тя извърща лицето си към мен, гледам очите ѝ — синеят, речни вирове. — Най-важното — казвам аз. — Името ти?

— Надя.

— А моето е Боян.

— Боян — повтори тя като че ли на себе си.

— За къде сме тръгнали?

Тя повдигна рамене.

— Срещнали сме се пред кино «Пачев» и отиваме на разходка към градинката «Свети Никола».

— Хубаво! — Тя се усмихва и поклаща глава. Не ѝ е за първи път.

Влизаме в една малка сладкарничка, три маси, за нея поръчвам сладолед, а за себе си лимонада, толкова ми са парите. Тя яде бавно сладоледа си, харесва ѝ, примигва и се смее, бялата рокля прави гънка на гърдите ѝ.

Уреченият час приближава. Плащам и пак ми остават няколко стотинки и тогава забелязвам на масата стъклена вазичка с три бели рози. Хвърлям стотинките, вземам една от розите и я забождам с игла на онова място, където роклята правеше гънка.

После поехме към Ючбунар.

Демонстрацията започна оттатък градината, прииждаше народ, сякаш бентове бяха се отприщили. Вдигнахме трибуни, запяхме. Тръгнахме нанякъде и тогава затрещяха изстрели, посрещна ни полиция, от съседните улици врхлетя конният ескадрон. А ние се уловихме за камъните, на това място павираха улицата, тук и там бяха стоварени купчини павеа и едър чакъл. Схватката продължи около петнадесетина минути, после се пренесе из околните улочки, по алеите на градината, по дворовете. Някое време усещах момичето с бялата рокля до себе си, сетне

вихрушката на гонитбата я отвя в друга посока. Няколко души бяха обградени от конни полицаи, хвърлих последния камък, мушнах се през една отворена вратица и се притулих зад някакви ниски дъсчени пристройки.

На това място престоях близо половин час. Пооправих дрехите си, избърсах с кърпичка ръцете си, за да не личат следите от наветата, и тихичко се промъкнах навън.

На ъгъла един цивилен полицай подозрително ме изглежда.

— Къде си бил и накъде отиваш?

Извадих скициника от джоба си и му го подадох:

— Бях в Булина ливада, рисувах, връщам се в къщи.

Той разтвори недовърчиво тефтера, запрелиства страниците, изглежда, позна нещо от ония места, защото по-сумтя, и ми го върна обратно.

Мяркаха се редки минувачи, здрачаваше. Направих десетина крачки и се спрях — стори ми се, че някакво бяло цвете беше размазано на плочника, като че ли онази роза, с която бях закичил гърдите на момичето. Кой знае, вече тъмнееше, може би тъй ми се беше сторило.

Спомних си това момиче по-късно, като се прибрах от тържеството. А онова момиче от завода, дето ми поднесе подаръка, целунах по устните. Не биваше така, но не го направих нарочно.

Подариха ми кутия за тютюн от кавказко сребро. Отварям капачката ѝ, от вътрешната страна тя е бляскава, огледална. Оттам ме гледа един човек със скулесто, умерено лице и посивели коси. Казвам, че кавказкото сребро лъже и че преувеличава нещата — косите, както и да е, но да съм чак толкова остарял — едва ли. Одеве, след тържеството, аз танцувах с онова момиче и то доста откровено ми каза, че съм танцувал като млад човек.

Всичко, което се върши пред празника — подготовка на чествуването, украси, събрания за излъчване на първенците, концерти, рецитали и така нататък, — всичко предпразнично пълни душата ми с празнични чувства, седя на сита трапеза и пия с черпак старо вино, гърмят тъпани и цимбали, обои и фанфари, марширува желязна гвардия в червени доспехи и накичени с шарени гайтани и паунови пера, весело ми е, килвам калпак като младоженец и се улавям за хорото. А дойде ли самият праз-

ник — обесвам нос, препил съм снощи от онова силно вино, дразни ме шумотевицата, попаднал съм в четириетажен нармаг за кинкалериини стоки, мирише на одеколони и пудри, а на мен ми трябвавт кадастрони и маслени бои.

Първата част от тържеството преминава в шествия, летят балончета и гълъби, святкат знамена и шарени плакати. После хората са уморени, излезли са по сборните пунктове толкова рано, лакомо ядат и бързо пият, лесно правят главите, подхващат стари и нови шлагери, народни песни и имитации на народни песни. През прозорците на обедните, на столовите великият празник придобива оранжев и пембен цвят. Когато това свърши, започват разходките, новички костюми, рокли, към Копитото и Златните мостове, към «Лебеда» летят коли, коли, нямат край.

Спомена ли някъде, че ми е скучно и празно, тутакси ще кажат: «А ти какво искаш?»

Нищо не искам, господи! И аз минах покрай главната трибуна, наредих се при художниците, в тоя ден трябва да сме при своите. Сетне обядвахме заедно, всеки дигна наздравица за своите и на края се разотидохме, като взаимно си пожелахме много успехи.

Сега лежа на походното легло, хлопнал съм капака на капандурата, защото делфините, моретата и чадърите връхлитат дори от небето, тая напаст е особено страшна празничен ден, гледам стената и си мисля за разни неща. Оня ден например ми бяха дошли наум минали първомайски работи, много отдавнашни. Чествуваме празника, а не знаем къде ще замръкнем, в някоя участъкова преизподня или в небитието, или първо в преизподнята, а сетне в онова здание, дето е Лъвовият мост. От зданието при Лъвовия мост Централният затвор и гробищата не бяха далече, на хвърлей камък, дето се казва, виждаха се от петия етаж. Сега излизаме закичени със значки и медали и докато чакаме реда си, за да се включаим в манифестацията, мислим си дали на обяд ще ядем гергьовденското агънце топло или изстинало и къде примерно ще прекараме вечерта — в кварталния ресторант или на Копитото. Ако ще е на Копитото — премисляме дали да идем с кола, или по въздуха, с въздушния трамвай. Всякак ни се ще да е с кола, така до бирата и кебапчетата ще се нареди още едно празнично удоволствие — возенето по живопис-

ния беловодски път. Ето как се живее, когато си строшил ония вериги и си повалил в праха царя Капитал!

Нищо подобно не ни се е присъвявало в някогашните години, макар и в най-общ вид и дори абстрактно. Защото откъде ще знаем и как бихме могли да си представим това, че след революцията на Копитото и Златните мостове ще бъдат построени такива чудесни ресторанти! По тия места правехме тайни конференции, четяхме стихове, мечтаехме. Но действителността, както се казва, надхвърли мечтите. Е, на добър час! Важното е, че животът върви напред.

Изминаха няколко дена без особени събития, ако не се смята нашето снощно отечественофронтовско събрание. Изслушахме доклад за последния партиен пленум. Някои бяха слушали вече тоя доклад по партийна линия, други — по профиния, и във вестниците излизаха всеки ден статии, та, общо взето, материята беше позната, имаше тишина в залата и докладчикът можеше спокойно и на широко да приказва. Държех на коленете си моя скициник и някое време рисувах в разни ракурси съседите си, възрастни хора, пенсионери, домакини, после захванах да измислям и може би в съзвучие с някои от приказките на докладчика по белите листа се появиха кулокранове, вдигаха се стоманени греди и тежки панели, люшкаха се на възбог слънчеви люлки, мустакат юнак на вран кон гледаше да изпревари слънцето, а то нарочно се бавеше и криеше добродушната си усмивка зад сребърно облаче.

Разискванията не продължиха дълго, докладът чертаеше един нов и хубав път към бъдещето, който е против удобните и хубави пътища, юнакът, дето се надбягваше със слънцето, да остави тая работа на поетите и живописците, че да слезе при кулокрановите и запретне ръкави.

После дойде точка «разни» от дневния ред и по редиците премина разтърсващ ток. Две семейства, съквартилци, живееха в един апартамент с обща кухня. Едното семейство тровеше живота на другото, изглежда, че се силеше да обсеби жизненото му пространство в своя полза, за да се разшири териториално. Но тровеното семейство надаваше кански писъци и както му е редът — искаше помощ и съдействие от организираната общественост. Такова беше съдържанието на драмата. Потърпевшите

казваха, че съседите им например заключвали клозета със секретен ключ, а съседите казваха, че как иначе, като гостите на ония пиянствуваха през вечер и превръщали клозета на ужасно нещо. Наклеветеното семейство защитаваха гостите си, всички били най-почтени хора, имало и един счетоводител от ТПК «Обединение», но обвинителите доказваха, че почтените хора, ако наистина са почтени, не повръщат върху клозетните дъски, а вътре, и поддържаха, че никой не е длъжен да чисти разни мръсотии.

— Каквото бива сторено не както трябва, аз си го чистя! — заявяваше едната домакиня.

— Вятъра чистиш! — репчеше се другата и показваше ръцете си. — Да не са тия двете, пожарната команда с всичките си маркучи нямаше да го измие! — И казваше, че тифус щял да измори квартала и че в края на краищата онова семейство представлявало обществена опасност и като така било много належащо да се махне час по-скоро от заеманата стая.

— За да има къде да каниш любовниците си, когато мъжът ти е на командировка! — фучеше сред гробно мълчание обвиняващата домакиня. — За да не гледа детето ти безобразията, дето ги вършиш! — сечеше тя с езика си, като извърщаше святкащите си очи не към набедената прелюбодейница, а към нас.

Какво беше отговорила другата и как беше се развила по-нататък драмата — не успях да чуя и видя, стори ми се, че слънцето се изскубва от скицника ми и поема към вратата, и аз в минутата се затирих подире му. Какво ще правя без слънце и знаех ли къде ще се запилее? Всъщност изскочих навън, за да подишам въздух, прозорците на салона бяха затворени и главата ми изведнъж натежа.

За втори път излизах от събрание, без да искам предварително разрешение от председателя. Преди година направих същото на наше събрание, художническо. Член на ръководството се съсипваше да хвали картините на свой колега, сваляше от небето най-лъчезарните звезди и свиваше венец от тях над челото му, а само няколко дена по-рано беше дискретно прошепнал в ухото ми, че ако е въпрос на справедлива оценка, майсторството в тия картини не чинело дори за един грош. Какво съвпадение — и тогава прозорците на заседателната зала бяха затворени и от лошия въздух главата ми се завъртя.

Поскитах из улиците и когато се прибрах, приближаваше вече десет часът. Бях в лошо настроение и, право да си кажа, не изпитвах голямо желание да се затворя между четирите стени на моя таван. Знаех ли с какви въпроси ще ме притисне самотията и ще ли съм в състояние да ѝ отговоря, както трябва? Затова, като приближах къщата, подвоумих се дали да не свърна в нашата квартална кръчма. Може да заваря Михалаки да пие ментовка и въздиша, още не е дошъл на себе си заради ония натрапчиви идеи на Веселка: регионално прогнозиране, та регионално. Такива идеи могат да направят и най-веселия човек тъжен за цял живот. Аз няма даделя мегдан с тоя лъв на електрониката и макар че си имам някои свои схващания, ще си мълча, за да върви разговорът гладко и без сътресение, докато затворят кръчмата. А после ще предложа на Михалаки да продължи монолога си на моя таван. Така си мислех и почти бях решил вече да свия към кръчмата, но не стана нужда, защото изведнъж забелязах да блещука една много хубава светлинка на партерния етаж. Някой от нашите хора беше вътре, разговаряше с някого, какво пък, можех и аз да се присъединя, защо да не опитам, она аперитив на ъгъла няма да избяга.

Нашият салон се пълнеше с гости в събота вечер и неделя или срещу празник; тогава блестяха тържествено двата големи полилея, а в другите дни — обикновените — посетителите палеха само лампата, дето светеше над тезгяха. А Лозан не палеше изобщо никаква лампа, седаше пред пианото и свиреше в мрачината, в разсеяната светлина, която идеше от уличния фенер — така съм го запомнил още от ония години, когато беше студент в академията. Помислих си, изведнъж зарадван, че късните гости може да са свои хора, тогава ще отворим дума за важни неща. Напоследък например много се гадаеше за възможния изход от блискоизточната криза, пък и над далекоизточните области на света надвисваха ужасни облаци. И вътрешните, нашенските въпроси също чукаха на вратите: по-нататъшната концентрация на производството, превръщането на селскостопанския труд в промишлен. Имаше с какво да се запълни времето чак до полунощ, че и до по-късно, ако събеседниците се окажеха, разбира се, по-издръжливи хора.

И така, влязох в салона и още докато прекривах прага, усетих, че сърцето ми се свива — пред масичката до тезгяха бях седнали Юри и оня негов тънкуляв приятел, комуто бях измислил за себе си името «Дългун». Седяха, пиеха вино и имаха много мрачен вид. Неприятно беше, но да се връщам назад изглеждаше неприлично — в края на краищата с Юри и с неговото семейство живеехме под един покрив вече две десетилетия, ако с брат му Лозан имахме някакви разногласия — те бяха на естетическа тема, по основните идейни въпроси мислехме еднакво.

Кимнах им вежливо, но малко студено и се запътих към дъното на салона с вид на човек, който има намерение да изпуши само една лула и да си върви. Момчетата, въпреки че бяха мрачни, приветливо ми се усмихнаха и ме поздравиха доста почтително.

— Маестро — обади се Юри, — защо не седнете при нас, място има, ние с Ванката не ядем художници, а напротив. Направете ни честта!

Личеше си, че беше пийнал, но в гласа му не почувствувах подигравателни нотки. Това, дето каза, че не ядат художници, а напротив, означаваше известно почитание към изкуството, маестро то пък беше взел от брат си, той ме титулуваше така. Но в Лозановото «маестро» имаше отношение — майстор, ама от миналите времена, — а Юри произнесе тази дума съвсем чистосърдечно, беше пийнал и не можеше да се преструва, виното прави хората много откровени.

— Място има дори за четирима, като седнете при нас, пак ще остане един празен стол! — каза дълбокомислено Дългуна, или Ванката, както беше го нарекъл Юри. За разлика от разгърдения Юри той имаше вид на човек, облечен за официална визита — носеше връзка, направена на безупречен възел, маншетите на ризата му блестяха от белота.

— Защо — казах аз и се усмихнах с добродушно снихождение, все пак бях доста по-възрастен от тях, — ще седна при вас с голямо удоволствие, стига компанията на един стар човек като мене да не ви отегчава! — Като казах така, разположих се помежду им и извадих кесията с тютюна. — Ще изпуша една лула — рекох — и ще си ходя, аз просто надзърнах да видя какво става в салона, бях

се запътил към моя таван, по това време обикновено лягам да спя.

— Е, има време — каза Ванката, — време има за всичко: и за спане, и за всякакви други работи, само трябва да се кара внимателно, с умерена скорост. Аз например не слизам по-долу от осемдесет километра дори по най-лош път, но вие не бива да скачате в никакъв случай над шестдесет. На вас най-ви подобава една средна скорост от шестдесет километра в час.

Изтръпнах. Ето, рекох си, тъй ми се пада, щом като седнах на масата им.

— Той говори в символичен смисъл — поясни Юри, като кимна към Дългуна. — Той има пред вид живота и пътя на човека през него.

Изглежда, си мислеше, че аз не разбирам от символи.

— Точно така — каза Дългуна.

Юри се присегна към шишето, доля своята чаша, а моята напълни догоре.

| — На Ванката няма да сипвам — рече, — защото той не издържа, пийне ли повече от една чашка, бърка педалите — вместо да натисне спирачката, натиска газта и отива по дяволите. А той не трябва да ходи при дяволите, защото е добър филолог и има бъдеще.

— Най-добрият между филолозите си ти! — похвали го Дългуна и погледна завистливо към чашата ми. — Ти си пръв в ралито, аз бягам подир теб и гоня второто място!

Юри изведнъж помръкна. Той и бездруго изглеждаше тъжен, приличаше на картоиграч, загубил в последната поредна игра всичките си пари — и ония, с които е смятал да купи половин килограм колбаси за вечеря. Като чу Дългуна да споменава за някакво си рали — направо обеси нос и заприлича на съвсем отчаян човек. Той изпи виното си на един дъх, без да поздрави, както изискваше приличието, намръщи се и извърна глава. И се загледа по посока на тезгяха с втренчени очи, макар че там нямаше нищо интересно, нашият тезгях представляваше две дъсчени маси, обковани с лъскава ламарина.

Гледах го такъв нахмурен и си мислех: ето, всъщност той е празен младеж, в главата му само амбреажи и спирачки, интересите му — само в разни състезания и ралита, един изгубен курс до Копитото или до «Лебеда» — и е готов да гледа на целия свят през черни очила! Бил пър-

венец на факултета! Голяма работа. И на времето имаше първенци, пък някои станаха после най-безлични преподаватели или се превръщаха в настървени мракобесници. Успехите в учението са хубаво нещо, но те още не са гаранция, че като свършиш науките — непременно ще се наредиш измежду най-добрите хора, които теглят колата напред. Ето, мислех си, брат му Лозан завърши с шестица консерваторията, а скочи с главата надолу в мътните вировете на додекафонизма и сега съчинява музика, която никого не вълнува и която никой не разбира. Пише се за «модернист». Баща им, старият Сюлемов, и в затвора е лежал някога за «противодържавни» идеи, и на смърт е бил осъждан, и като партизански командир се е подвизавал из Средногорието, а гледай синовете му — единият е «модернист», прави изкуство за шепа вятърничави сноби, а другият е автоманиак — дигне ли очи от учебниците, мисли само за коли!

Като разсъждавах така, отпих от чашата си и виното не ми се услади, стори ми се блудкаво. Настроението ми, вкиснато от онова събрание, вместо да се разведри, отиваше на по-лошо и започна да ме избива на заядливост.

— Какви сте младежи — рекох, — само автомобили и ралита са на езика ви! Бива ли? Вие нямате ли други интереси, книги не четете ли, на театър не ходите ли, народните работи не са ли ви присърце?

Очаквах да се сконфузят. Тия думи, дето им отправих в лицата, бяха много силни, но те само се спогледаха мълчаливо, Юри се прозина, макар и да си личеше, че не му се спи, а Дългуна направи някаква крива и многозначителна усмивка и се загледа в лампата, дето светеше над тезгяха. После Юри каза:

— Хайде, вие си поприказвайте, а аз ще гарирам вече, главата ме боли като пробита и пред очите ми е мъгла.

Стана от масата, преди да довърши приказката си, поразкърши рамене, като да го тресеше, и тръгна към изхода — тромаво, можеше да се помисли, че носи на гърба си някаква голяма тежест.

«Няма да излезе човек от тебе!» — рекох си наум и бръкнах в джобовете си за цигари.

Дългуна ми предложи кутията си и аз запуших жадно.
— Днеска Юри е нервен — рече Дългуна. — Не му

придирийте много. Той е като пренагрятa машина. А пък вие с вашата възискателност само притуряте отгоре. Вдигате температурата.

— Вижте какво — рекох, — престанете да се изразявате с тая автомобилна терминология; досаждайте ми. Това дори не е жаргон. Не можете ли да говорите човешки? И тъй — продължих аз, — Юри прилича на една пренагрятa машина, моята възискателност само притуря отгоре напрежение и вдига температурата. По какво нанася нищо се е изкачвал Юри, та е пренагрят мотора?

Дългуна ме изглежда никак особено и като че ли искаше да подсвири с уста, но се въздържа. Той помръдна с рамене и започна разказа си за Юри така:

— Не зная дали ви е известно, има у нас един вестник, издава се от комсомола при университета и се казва «Студентска дума». Тоя вестник е главно за литература, т. е. печата материали на литературни теми, статии, рецензии и прочие и отделя малко място и за нашите студентски работи, живота в комсомолските дружества и така нататък. Юри е член на редколегията на тоя вестник, има две години вече, а преди три месеца го направиха заместник на главния редактор. Трябва да ви кажа, че той пописва статии, рецензии за книги и театрални спектакли, особено е силен в театралните спектакли. Не пропуска премиера, без да напише отзив. А вие одеве го упрекнахте, че не чете книги и не ходи на театър! Както и да е. Преди една седмица друг някакъв театрален критик, пак от нашия факултет, носи статия, в която силно възхвалява пиесата «Студове», тя се играе в Театъра на комедията. Юри по това време отсъства от редакцията, нали участва в комсомолското рали София — Варна, защитава честта на нашия факултет. Главният редактор харесва статията, поздравява автора и я подписва за печат. Завръща се Юри от ралито, чете статията, на коректури вече, и се хваща за главата. Как може! Според него «Студове» е една фалшива пиеса, авторът ѝ се силил да докаже, че в нашия живот е студено и че за обикновените хора няма топлина. Такава била идеята на тази пиеса, но Юри казва, че била много хитро прикрита зад разни остроумни шеги, песнички и забавни вицове. Дали е тъй — не зная, не съм гледал комедията, слушал съм, че за нея се водят много спорове, едни я въздигат до небесата, други я закопават вдън земя. Юри ми е приятел,

обичам го като брат, но аз с неговите разбирания не се съгласявам, докато сам не видя и не помириша работата. Е, разбира се, в повечето случаи възприемам неговото мнение, но винаги след собствена проверка. Тъй че за тия «Студове» аз нямам становище, а разказвам само това, което се е завъртяло около Юри. Значи, той прочита хвалебствената статия, както е вече набрана за печат, и без да се обади на главния — отива в печатницата и заповядва да се извади от вестника. Можете да си представите удивлението на главния, когато на другата заран взима в ръцете си вестника, още топъл и влажен, а статията я няма никаква — на нейно място се мъдри материал на едното си комсомолско дружество, скука зелена!

Главният фучи, намира Юри и иска да го прегази. Как тъй, казва, ще свалям материал, който аз съм одобрил и подписал за печат! А на Юри и наум не му минава да дава заден. Как тъй, казва, няма да свалям материал, който е пропит с най-десен опортюнизъм! И се хващат двамата гуша за гуша, тоест започват жесток спор, срещнали се две коли на тесен път и никой не иска да се отбие встрани! Но главният, нали е главен, има предимство — свиква редколегията и предлага да се наложи на Юри наказание — мъмрене с последно предупреждение, ако Юри си направи самокритика; а ако откаже да си направи самокритика — да се извади от редколегията изобщо. Ако си направя самокритика, казал Юри, все едно е, значи, да пусна десния опортюнизъм да влезе през вратата. И отсякъл: в никакъв случай! Като жест изглежда красиво. Но последствията били такива, че на моя приятел му подпарило под краката. Събрало се комсомолското ръководство. Виждате ли, казал секретарят, ако всеки заместник вземе да плюе върху решенията на главния, какво ще стане с дисциплината? Разсъждавали два часа и на края решили да одобрят изваждането на Юри от редколегията и да му наложат наказание «мъмрене с последно предупреждение». Седна дума: Юри не дал «заден», заинатил се, но пристигнал КАТ и му видял набързо сметката. Казвам го това за повече нагледност.

Но вие сигурно ще попитате: ами защо толкова тежко наказание са му наложили? Последно предупреждение! Тоест едно стъпало над пропастта! Обикновено когато наказват за пръв път човек, съдиите проявяват малко милосърдие, имат си наум, че «ераре хуманум ест», спом-

нят си, че и те са човеци и че всичките грехове земни са им така присъщи, както са присъщи на обвиняемия, и че през последните две хиляди години безгрешните човеци могат да се преброят на пръсти, едва ли има десетина. Но работата е там, че за Юри това прегрешение не е първо, в личното му досие има записано наказание, наложено му преди една година, пак за нарушаване на дисциплината, и то по време на бригадарската работа, тогава събирахме ябълковата реколта в едно голямо ТКЗС.

Може би ще си помислите, че Юри е проявявал някаква опозиция срещу бригадирството, че е възразявал срещу тази работа на село, както правят някои несъзнателни младежи? Напротив! Сто пъти напротив! Юри е най-пламенният защитник на бригадирския труд, най-вдъхновеният агитатор за оказване помощ на кооператорите. Кой, казва, ще се пребори с хилядите тонове чудесна реколта, когато най-здравите мъже на село са отишли да работят в промишлеността, за да леят чугун, да правят прокати? С една дума, по този бригадирски въпрос той разсъждава държавнически. Ябълките, казва, и ние можем да оберем, не е бог знае какво.

Но вие ще кажете: едно е да правиш агитация, а друго е да работиш, тоест да се бориш с майката земя, да береш ябълки по осем часа на ден, да ги сортираш в щайги и да пренасяш щайгите до съответния камион. Агитацията и трудовият процес са две различни неща. Моля ви се! Юри и в трудовия процес е така пламенен, както и в агитационния. Откровено ви казвам, че той беше ненадминат и в брането, и в сортирането, и в пренасянето. Нашето звено благодарение на неговия ентусиазъм излизаше почти винаги първо. Ако се случеше понякога да се класира на второ място, причината за неблагоприятието не беше в Юри, а в някого от нас — ние просто не можехме да устояваме на неговото темпо, той караше винаги на директна скорост, идеше ни до гуша от неговата бързина.

— Юри — молахме го, — поспри малко, свят ни се вие!

— Нищо — казва, — отначало ще ви се вие, а после ще свикнете!

Възразявах му:

— Това не е здравословно, ще се разболеем!

А той:

— Нищо, ще проболедувате ден-два, а като оздравеете — ще сте вече истински мъже!

Под «истински мъж» той разбираше човек, който редовно си преизпълнява нормата и вечер пее край лагерния огън. Трябва да ви кажа, че това негово определение за истинското мъжество беше много идеализирано, защото вечер край лагерния огън будуваха най-много пет-шестима души, останалите стотина спяха мъртвешки. Половин час след вечерята нашият лагер заприличваше на оная сцена от «Спящата красавица», където всичко почива в безнадежден сън. А от истинските мъже, дето будуваха край огъня, само Юри беше действително «истински» — другите бяха началства, командири и отчетници, чупеха кръст само за да удостоят с внимание някоя позлатна ябълка. Те строго бдяха за нашата трудова и морална дисциплина.

Искам да кажа, че Юри беше образец — в най-комсомолския смисъл на думата — бригадир. Какви бяха изворите на неговия ентузиазъм, не знам. От политическа съзнателност ли идеше това негово вдъхновение, от чувство за дисциплина ли, от славолубие ли, за да го сочат първенец — повтарям, — не зная. Може би така, от любов към работата — има хора, които умират да вършат нещо и като започнат — влагат цялата си душа, горят. Не бих искал да си кривя душата, но ми се струва, че за Юри важи последното — каквото и да захване, върши го всеотдайно, от сърце, не жали сили и не заради някаква лична изгода или от славолубие, а защото намира удовлетворение на една своя постоянна жажда да гони, да гони и да изпреварва, да постига нещо, което другите не са постигнали преди него, а защо — дявол знае. Аз си мисля, че това сигурно ще е природна черта. Завиждам му, благородно, разбира се, и трябва да си призная честно, че в това отношение той стои по-високо от мен. И в същото време, като претеглям по-спокойно някои неща, казвам си, че съдбата е направила много добре, като не е извисила чак толкова духовния ми ръст. Защото моите ръце не се обелиха от щайгите, а неговите се обелиха. И защото в края на краищата аз си извоювах значка на отличник с по-малко труд, а той въпреки своята всеотдайност навлече на главата си големи беди и получи тежко наказание.

Вне извинявайте, ако се отклонявам от главната тема, но нали сам ме запитяхте за това първо наказание на Юри.

Бригадата ни беше разквартирувана в училището — модерно, от бетон и стъкло, а нашето звено заемаше една от класните стаи на втория етаж. Спяхме на отворени прозорци, за легла ни служеха едни нови сламеници от зебло, натъпкани с ухаещо прясно сено. В стаята ни миреше на детелина и лайкучка и на други треви и цветя.

И така в десет часа без петнадесет минути лагерният огън секваше, туряха му пепел, а в десет часа нула нула всички бригадири трябваше да са по сламениците си, излючение не се правеше за никого. Нашите началници бяха строги, държаха здраво на дисциплината — малко да закъснееше някой без разрешение, заран го изваждаха пред строя и го мъмреха публично. Разбира се, това оскърбяваше донякъде чувството ни за свобода и независимост, но погледнато от държавническа гледна точка, тази мярка беше много разумна — от една страна, предотвратяваше възможността за хойкане и участване в лекомислени авантюри, а — от друга — известно е, че отпочиналият човек по-добре работи и трудът му е по-ефективен.

Сламеникът на Юри беше до моя. Добре е приятелят ти да е наблизо, но Юри имаше проклетия навик да ме буди всеки път, когато се прибираще от лагерния огън, и ми идеше да плюя на приятелството и да моля началствата да ме преместят в друго звено. Тъкмо съм заспал както трябва, той ще ме смуши в ребрата: «Спиш ли?» Как да не спя. Носил съм щайги цял ден, а в къщи дори чашата си за чай не свалях от полицата! Не бях привикнал на тежък физически труд. «Спях!» — отговарям му троснато, сумтя сърдито и се извърщам с гръб към него. «А навън е такава нощ! — казва Юри и вече знаей, че е сложил ръце под главата си и гледа към тавана, ококорен като котарак. — Бяла нощ — продължава Юри, — сякаш е ден!»

Аз казвам, че то е от луната, и дърпам одеялото над ушите си. Когато има пълнолуние, особено през месец септември, нощите са светли, в мемоарната литература по Септемврийското въстание това явление е отбелязано на много места. Юри е чел тия книжки и затова не би следвало толкова да се вълнува.

Но ако мислите, че Юри свършва с тия няколко думи — лъжете се, мамите се ужасно. Той само е започнал. От светлата нощ скача на месечината, от месечината — в

космоса, а от космоса по неведомите пътища на асоциативното мислене, както в книжките на някои модерни автори, право в шкембеджийницата на площад «Славейков». «Яде ли ти се шкембе-чорба? Дамарче например?» Казвам, че наистина ми се яде, и тогава двамата въздишаме и започваме да мислим по съвсем традиционен начин за най-обикновени неща — за чревца на фурна, за момичета, за джиповете с двойно предаване и ситроените с повдигащо се шаси — и мислите ни се успоредяват, тази тема много ни сближава, смъкнал съм неусетно одеялото от ушите си и така дрънкаме кой знае докога, тихичко, за да не смущаваме съня на другите. Последствията от тия нощни приказки усещам през деня: умората ме наляга рано-рано, спи ми се, трябва да хитрувам, да се помайвам, за да печеля време. Към края на работния ден, когато вече съм напълно «гроги», притичва ми се на помощ Юри — той е преизпълнил вече своята норма и заляга над монте щайги.

Една нощ се пробуждам от боботенето на далечни гръмотевици. През разтворените прозорци налита вятър, лампата се люлее, припламват жълти светкавици. Изведнъж е станало хладно и одеялото ми се струва много леко. Дърпам го към гушата си и поглеждам към съседния сламеник — Юри го няма, завивката лежи прилично сгъната, непокътната, не е пипана от заранта. Поглеждам часовника си и изтръпвам — приближава полунощ.

Ехтежът на гръмотевиците постепенно се усили, светкавиците станаха по-ярки, вятърът утихна. Заваля силен дъжд. Мисля си за Юри и се чудя — да се е запилил някъде — едва ли, с кого ще се събере, за да се запие? Да е тръгнал по любов — невероятно, местните условия не благоприятствуваха подобен род дейност, пък и нали си го знаех Юри, той в София не можеше да си намери момиче, та камо ли на село! Така мисля и чувствавам да ме наляга страх — къде по дяволите се е запилял сред тия светкавици и тоя ужасен дъжд? Иде ми да скоча и да тичам в щаба, щабната стая се намираше на партера, досам стълбището. «Юри го няма — ще кажа, — вдигайте тревога!»

Но се колебая, не зная дали тази история е сериозна, или е някаква малка авантюра, от която той ще се завърне по живо, по здраво. И вместо добро, да му сторя зло — ако е решил например да се завърне тайничко, без да го

забележат ония от щаба? Но как ще се завърне тайничко, като дежурните се кокорят като караконджоли до прозорците цяла нощ.

Виждате ли какви фатални и мъчителни въпроси минаваха тогава през ума ми? Разпъвах се на кръст. Дори на Цезар му е било по-лесно, когато се е двоумил дали да прецапа оная нищо и никаква рекичка Рубикон. Не му е било трудно да каже: «Алеа акта ест!», тоест «Жребият е хвърлен!», защото и рекичката е била плитка, и легионни е имал зад себе си, въоръжени до зъби с много опасни за времето си оръжия. Пък аз имах около себе си само безнадеждно заспали хора, които дори гръмотевиците не можеха да събудят, а щабът, както държеше за дисциплината със зъби и нокти, приличаше поне на десет Рубикона, събрани заедно, че и повече.

Като споменавам за щаба, искам да ви поясня някои неща. Той се състоеше от трима души: комсомолския секретар, аспиранта на професора и представителя на районния център. С нашите хора се живееше, но оня от центъра беше мъчен човек. На лице беше кротък, хрисим, почти женствен, почти къосе, но вгледаш ли си по-внимателно в очите му — изтръпваш, приличаха на посинени парчета от лед, режеха като бръснач. Завършил беше техникум по дървообработване и се мислеше за челен отряд на работническата класа. Към нас се отнасяше недоверчиво, подозрително, не изпускаше случая да ни натякне, че ето нă, и в Унгария, и в Чехословакия контрареволуцията била започнала със студентски вълнения и че изобщо в дъното на всички неразбории стояли разни студенти. «Интелигентите са като буйни коне — казваше, — държиш ли им здраво юздите, вършат чудеса, отпуснеш ли ги, може и в хендека да те обърнат!» Той беше откровен човек, каквото мислеше — казваше го, между думите и делата му нямаше разнобой, мислите и действията му вървяха ръка за ръка. Вечер строяваше двамата полски пазачи да вардят на смени пред училището, а и сам ще наметне шубата си и в най-тайна доба ще се затири по инспекция. Тук му е мястото да кажа, че макар да ни смяташе за лекомислени хора, за лесно податливи на какви ли не настроения, той някак си по своему ни обичаше и много се грижеше за нас. Нощно време ще тръгне на оглед — обикаля класните стаи, коридорите, бди да няма някъде загасена лампа или затворен прозорец,

ако види някого стънт — ще се наведе да го завие, а на дежурния по етаж ще се закамни с пръст: «Така ли, мамин сине, пазиш другарите си да не настинат?» Заран ставаше пръв, дебнеше готвачите, да не би някой да направи икономия на захарта или да сипе студена водица в млякото. А захванехме ли работа на блока, улавяхме ли се за ябълките — снова между звената, занича и всеки от нас като че ли усеща очите му на гърба си. Такъв особняк беше представителят на районния център — яд ни беше на него, но не идеше да го мразим, човекът служеше всеотдайно и честно на революцията, а по отношение на стопанската интелигенция си имаше нещо науем. Казваше се Ангел, но помежду си го наричахме Архангел.

И така, дъждът се сипеше навън, святакаше, гърмеше, а аз лежа като на тръни, сламеникът сякаш беше натъпкан не с уханно сено, а с магарешки бодили. По едно време дори сърцето ми започна да бие с ускорение, явно беше, че сместа в цилиндрите не изгаря равномерно. Една опасна мисъл ми вземаше ума: ами ако на Юри се е случило нещо лошо? Класов враг да го е нападнал някъде изневиделица и сега да лежи ранен и без другарска помощ на дъжда? Или се е подхлъзнал, като е прескачал онази рекичка, дето тече между блока и селото, контузил се е и няма сили да се изкачи по нанагорницето?

Изобщо всякакви най-ужасни неща ми идеха науем.

И изведнъж Юри се появява на вратата, оглежда се като някакъв победител, тръска глава, за да изпеди водата от косите си, и тихичко се промъква към спалната си площадка. Не личи да е контузен, видът му е съвсем нормален. Само е мокър като давено коте. Изправям се седешком на сламеника и го гледам втрещен. Сърцето ми работи на големи обороти и на място.

— Защо не спиш? — шепне Юри и се усмихва загадъчно.

В главата ми се блъскат рояци от думи и затова нито една от тях не може да изскочи напред, другите я блъскат, за да не ги изпревари. А той рови в куфара си, намира сухо бельо и започва да се преоблича.

— Къде беше? — питам го аз и се чудя на гласа си, като че ли не е мой.

— Поразходих се — повдига Юри рамене.

— Но как така — казвам — до среднощ?

— Нищо, случва се! — отговаря ми нехайно и странно усмивка пак пълзи по устните му.

Затворил се и ме държи на разстояние.

— Архангел видя ли те?

Юри клати утвърдително глава.

— Е?

— Даде ми да изпия чаша коняк.

— Само това ли?

— Другото остави за заранта.

— Зле ще си изпатиш! — казвам аз и си мисля, че наистина заслужава да си изпати зле, и това, че мисля така, много ме изненадва. Нали ми е приятел, най-добрият, защо да му желая злото? Яд ме е, че се показва толкова тайнствен, пък ме човърка и любопитството. — Голямо наказание ще отнесеш — казвам.

Юри махва пренебрежително с ръка.

— Слушай — казва и ме гледа открито и спокойно, сякаш нищо не беше станало, — чудя ти се защо не спиш и за какъв дявол си се разбърбал! Утре ще се влачиш като сянка из блока! И ще ме гледаш умолително: помогни ми! Но аз няма да ти помогна. На лошите момчета, дето не спят, не бива да им се помага! Да се учат на ред.

Той се засмива, обръща ми гръб и се завива презглава с одеялото. След минута-две го чувам да диша тежко и равномерно. Спи като младенец!

Мъча се и аз да заспя, а ми е толкова обидно от нещо, че дори на очите ми люти.

По едно време — гледам — влиза Архангел, промък-ва се между двете редици сламеници, ама стъпва като крадец. Носи една дебела черга и с нея завива Юри. После пак тихо се измъква, на пръсти, като че ли се бои някой да не викне подире му: стой!

На сутринта не извадиха Юри пред строя, а го извикаха на обяснения в щаба. Наказаха го със «строго мъ-мрене», но без да се вписва наказанието в личното му досие.

— Какво ги слъга — попитах го, — та проявиха толкова снизходителност към твоята постъпка?

— Казах им, че съм заспал под една слива и че съм се пробудил чак когато почна да трещи и да вали.

— И ти повярваха?

— Дадоха си вид, че ми вярват.

— И Архангел?

— И той!

Ето какво значи да си първенец в работата — помислих си със завист. — Да бях аз закъснял толкова, сигурно щяха да ме очукат с двойно по-тежко наказание!

— И все пак — заинатих се, — няма ли да ми кажеш къде си бил?

— Заспах под една слива — засмя се безочливо Юри — и се пробудих чак когато почна да трещи и да вали.

Обърнах се кръгом и си дадох дума да не споделям повече никакви свои тайни с тоя човек. Дори най-обикновени. Виж го какъв бил неискрен и прикрит!

Ще кажете — добре, като не било вписано това наказание в досието му, откъде и как комсомолското ръководство го е взело пред вид? Моля ви се! Аз съвсем не казвам, че за това наказание става дума! Не се ли запише нещо в личното досие, то се забравя, заличава го времето и слава богу! Работата е там, че Юри го наказаха пак, една седмица преди да се завърнем от бригадата, и тоя път Архангел не прояви снизхождение. Как не го молиха нашите, но той остана непреклонен и заяви, че за в бъдеще няма да плаща данък на никакво снизхождение към какъвто и да било интелигент.

Е, ще кажете, а какво всъщност е направил Юри? Да не би да се е отнесъл с немара към работата си и да е опозорил бригадирската си чест? Нищо подобно. Такова нещо за Юри не бива да се приказва дори на шега! От първия, че до последния ден той си остана ненадминат първенец на бригадата, преизпълняваше редовно нормата, а след второто наказание изработваше три дни подред по две норми — чудовищен рекорд, пред който и Архангел, неговият жесток съдник, трябваше да сваля каскет.

Казвам «жесток съдник», но не съм прав. Защото, ако оргработниците не държат за суровите възмездия, къде ще му излезе краят? Знаете ли вие, че тогава Юри закъсня за втори път и се завърна на спалното си място в два часа през нощта?

Невероятно, нали? Но така беше, окуми се в два часа. А нощта беше светла, бяла, една хубава нощ. И пак:

— Къде си бил?

А той:

— Задряхах под една слива.

— Лъжеш! — казвам.

— Като знаеш, че ще те излъжа, защо ме питаш? —
И се смее, ама съвсем весело, не се преструва.

— Архангел видя ли те?

— Може ли да не ме види!

— Е?

— Нищо, усуква въжето за утре. Утре ще ми извади душата.

И се завива с одеялото презглава и след минута-две заспива със съня на най-праведния човек.

Тоя път го наказаха с «последно предупреждение» и с вписване на наказанието в личното му досие.

Така. Сега ви е ясно, струва ми се, защо нашата факултетна организация наказва Юри толкова строго. Когато човек е наказан веднъж, той е длъжен да си отваря очите на четири, да се повинува, да бъде кротък и смирен, да не противоречи на началствата, такъв човек трябва да си прави самокритика при всеки подходящ случай и при най-незначителното свое провинение! А Юри — той се държеше така, сякаш комсомолската му книжка беше чиста като първия зимен сняг! А каква ти чистота — там се мъдреше едно такова петно, че свят да ти се завие: грубо нарушение на дисциплината, самоволно отлъчване от базата на бригадата и пълен нихилизъм към правилника за вътрешния ред. Според мен човек, дамгосан с такива прегрешения, трябва да си навежда главичката, да слуша главния редактор и ако има възражения срещу някакъв материал — да прави бележките си кротко и възпитано и да чака търпеливо разпоредбите на началството. Защото в последна сметка началството отговаря за всичко: и за доброто, и за лошото, а помощниците стоят винаги в сянка, те са застраховани от отговорност. Видели ли сте да е наказан някъде помощникът на главния? Моля ви се!

Но ще кажете, ами светата правда? Нали всички ние носим отговорност за нея, а не само главните? Хубаво, не възразявам. Да си кажеш откровено мнението по такъв и такъв въпрос — няма това не е битка за правдата? Казваш мнението си и съвестта ти е спокойна. Край!

Да ви призная честно, дълбоко в душата си аз не съм съгласен с тоя принцип на пасивна борба, не ми е твърде присърце. Но не съм привърженик и на авантюрите. Човек трябва да се съобразява с обстановката и да преценява възможностите си. Ако досието ти е чисто и имаш

обществен кредит — воювай, дявол да го вземе, рискувай! Но ако си наказван и дисциплината ти е под съмнение, и общественият ти кредит е под временен запор — действуй по-сдържано, т. е. по-умно, не ритай направо срещу ръжена, както се казва, а използвай възможностите на пасивната борба.

Вие извинявайте, задето се отклонявам от темата и ви излагам някои свои схващания, правя го, за да разберете какъв човек е Юри. Всъщност дотук не сте разбрали кой знае какво за него, защото аз не съм разказвал за най-главното.

И тъй, върнахме се от бригадата, аз — със значка на отличник, а той — с наказание в комсомолската си книжка. Както и да е, всекидневието потече, нали тази ни е последна година, улисахме се в учение и грижи по предстоящите изпити. Но вие не го схващайте съвсем буквално, в смисъл че от заран до вечер времето ни е минавало само в зубрене и лекции. Е, аз посвирвам на пиано, свиренето на пиано е наша семейна традиция. Баща ми е аптекар, някога е имал дори своя аптека на улица «Мария Луиза», сега «Георги Димитров», но свири отлично и класиците, и модерните. Аз обичам модерните, хоби ми е естрадата. Значи, събираме се, аз свиря, а другите танцуват, после Юри свири, а аз танцувам. Юри, макар да е от музикална фамилия, брат му е такъв композитор, няма слабост към музиката, той има страст към литературната критика, а хоби му е автомобилът. И аз обичам автомобил, но не ми е чак толкова хоби.

Значи, учим и се развличаме, както можем, а мене все нещо ме чопли в сърцето, човърка ме оная загадка от лятото — къде е ходил Юри и какви са били тия негови нощни авантюри. Иде ми да вярвам, че работата опира в някакво момиче, че е от любовен характер, и ме хваща яд, като си мисля така, гледай го какъв бил егоист и по-таен моят Юри! А после, като вниквам по-дълбоко в нещата, казвам си: «Къде ти! Няма такова момиче! Шило в торба стои ли? Нали щеше да се разчуе, то в града нищо не остава скрито и покрито, та камо ли на село?» И се успокоявам по отношение на момичето и ядът ми минава, но загадката си стои — наистина къде се е пръждосвал и защо? И си мисля, че тази работа не ще да е била незначителна, щом се е решавал да скача с главата надолу. То е все едно да минава на заден ход през тесен мост, а

мостът да е примерно на сто метра височина. Вие бихте ли минали през такъв мост на заден ход?

И веднъж, като бяхме в добро настроение, помолих го да ми каже, да ми открие истината, защото, рекох му, няма да сме повече приятели, ако не си доверяваме и помежду ни лежат разни тайни. Дали защото му казах така, или поради двете чашчици коняк, които бяхме изпили — той не издържа на пиене — представете си — разказа ми всичко от игла до конец. Само поиска честна дума от мене, че няма да дрънкам за тая работа пред местните хора, ако някога ми се случи пак да прескоча по ония места, и че пред нашите комсомолски ръководители ще бъда като ням гроб. Аз го уверих и за едното, и за другото и той ми разказа историята. Както ще видите — в нея не става дума за никаква любов.

В това тракийско село имаше малък естествено-исторически музей, една скромна сбирка, помещаваше се в две стаи на читалището, но селяните много се гордееха с тая своя културна придобивка. За музея се споменаваше и в окръжния вестник, а пристигнеше ли гостенин, наш човек или чужденец — непременно ще го заведат да види експонатите. В колко села има такива сбирки? Броят се на пръсти, и не само у нас, но и в братските страни.

Основател на тоя музей беше един бивш учител на име Стоян. Преподавал на децата история, а през свободното си време скитал из околностите, ровил се из могилиите, заничал, чоплил и събирал разни неща: стари пари, парчетии от строшени някогашни вази, дреболии от накити, остриета от стрели, изядени от ръжда ножове и така нататък. Много години скитал, трудил се, събирал и като дошло време да се пенсионира, рекъл на общинския съвет: «Ето, всичко това подарявам на селото, направете една сбирка в читалището, да гледат хората и да знаят каква е била древната история на нашия роден край!» Зарадвали се общинарите, приели сбирката и я настанили в читалището, а чичо Стоян назначили за уредник на обществени начала, като му гласували и едно дребно месечно възнаграждение, колкото за тютюна и неделната ракийка. Дребно било възнаграждението, чичо Стоян не държал на него, но все пак дошло на място, защото, както бил в миналото уволняван много пъти, годинките се насъбрали малко и пенсията му била от скромна по-скромна.

Вървяло времето, чичо Стоян продължавал да скита

из кърищата, по могилиците, да се катери по старите калета и все притурял към сбирката по нещо, та двете стаи на читалището се изпълнили до краен предел. Дохождали хора отън, гледали, чели надписите, които чичо Стоян собственоръчно изписвал, и оставали с чудесни впечатления, дивели се на това самодейно музейче и възхвалявали общинските съветници заради будните им културно-исторически интереси.

Но времето нали е без спирачки, сам Ламартин казва в едно свое стихотворение: «О, време, спри своя ход и вие, сладки часове, спрете вашия бяг!» Нали е без спирачки, лети и лети, а заедно с него лети и чичо Стоян, но не назад, защото времето няма заден ход, а все напред към нерадостните години на старостта. Нищо, чичо Стоян още ходи по кърищата и чопли, и притуря това-онова, оправдава възнаграждението си и никой не мисли, че получава даром пари. Не щеш ли, преди година-две започна да го гложде ставен ревматизъм, малко ли се е въргалиял по земята, из дупките, веднъж ли го е брулил дъжд! А ставният ревматизъм, както се знае, е противоположен на археологическата работа, държи човека в къщи, за леглото, не го вдъхновява за излети и възкачвания по могили и калета. Чичо Стоян, някога такава волна птица, не иска да се признае за болен поне в очите на хората, гълта скришом аспирини, подпира се на ба-стонче и всеки ден ходи в своя музей, дава си вид, че всичко е в ред. Подбудите да ходи всеки ден в музейчето ще са три: първо, не го свърта в къщи, защото е самичък, вдовец е, има дъщеря, но тя живее в далечен град, къщата е пуста и студена; второ, не може без своите старинни неща, те са неговият живот, без тях се чувства някак си извън света; трето, нали получава месечно възнаграждение от общината, хората не са му гласували пари току-тъй, за нищо. Такива ще са били подбудите да ходи всеки ден в музейчето, макар и болен, а коя от тях го е прищпорвала най-силно — това надали и на него самия е било много ясно.

Но ето че в съвета дохождат нови хора, по-млади, те са по-придирчиви от предишните, разчитат каталога на сбирката и установяват, че от две години тя не е била обогатена нито с едно глинено парченце, нито с една черупка или ръждясало железце. Някои от съветниците дори предлагат ликвидация на сбирката — и тъй, и тъй

няма вече кой да скита из крайнините, за да издирва и събира старинни неща, ами да се подари на окръжния град, там има музей истински и специалисти, на които това им е работата — да ровят историческите пластове и да търсят останки от древния живот.

— Хем ще е в съгласие с новия курс по концентрацията — казали тия хора и допълнили: — Сега отрасловите предприятия трябва да се централизирват и окрупняват, за да се увеличи производителността на труда и за да се постигне по-висока ефективност!

Като чул тия думи, председателят на съвета отписал от сърцето си естественоисторическата сбирка и дори се зарадвал вътрешно — нали се освобождавали две стаи от читалището, една ще даде на стопанството, а другата — на танцовата самодейност. Така тия две хали ще мирясат най-после и той ще може да си пие кафето спокойно.

Но се вдигнали на решителен протест учителите, ветеринарният доктор, пастирите от овцевъдната ферма, които разбирали кое-що от археология поради скиталчеството си из тучните ливади, където се намирали много изоставени могили. Голямо впечатление произвела и отчаяната декларация на чичо Стоян.

— Слушайте какво — рекъл той на централистите, — отложете окрупняването с някоя и друга година, за правене на подаръци и за обединяване с по-силната страна никога не е късно. Пък аз ви обещавам тържествено, че до наесен ще натъпча нашата сбирка с нови неща. Открил съм няколко находища с много и най-чудни старинни вещи. Ще направя публикация по вестниците и вие ще видите колко народ ще се юрне към нашето село. И от чужбина ще дохождат. Аз даже си мисля къде ще разквартируваме тоя народ. И дали да не пристроим едно хотелче към читалищната сграда.

Идеята за хотелчето изпълнила с ентузиазъм дори някои от най-упоритите централисти.

— А кой знае — продължил чичо Стоян, нали ония три подбуди в душата му се борели за живот, — кой знае — рекъл — дали след няколко години, както вървим от добре по на добре, няма да ни обявят за град!

Таз прогноза, че селото може да стане град, все още не била навествявала никому въображението и тъкмо затова произвела сред обществеността потресаващо впечат-

ление, председателят дори пребледнял. Той махнал с ръка, поел дълбоко въздух и рекъл:

— Добре, чичо Стояне, даваме ти срок до наесен да помножиш старините, дето си събрал досега. Ако се справиш с така възложената ти задача, ние ще се въздържим да правим подарък на окръжния град.

Като споменал за нови археологически находича, чичо Стоян имал нещо наум. Е, заради ония три подбуди той може би не е преувеличавал истината, по по същество действително имал нещо наум. Само че докато приказвали така и давал тържествени обещания, не турял в сметката ставния си ревматизъм, разчитал, че поне през лятото ще бъде във форма, а човек не бива да си прави сметка без кръчмаря. Ставният ревматизъм не само че не го оставил на мира, ами го тръшнал на легло и превърнал ония негови уверения за чудните старинни вещи в сапунени мехури.

И ето сред тази драматична обстановка се появил нашият Юри. Какъвто е любознателен, разгледал музейчето, а сетне навестил и стареца и като разбрал безнадеждната му мъка, трогнал се и го попитал:

— С какво мога да ти помогна?

Старецът помълчал, повъздишал и накрая рекъл:

— На три километра оттук, където реката прави завои, има могила с един бряст отгоре. На времето, двайсет години оттогава, там ровеше археоложка експедиция и аз съм помагал. Каквото беше по-ценно, хората го прибраха, останаха парчети от теракоти, счупени грънци и разни изядени от ръжда медни дреболии. Като ме гледаха такъв запален, хората се смилиха и ми оставиха тия неща. То и аз им знаех дребната цена и затова ги потулих, оставих ги за по-бъдно време: като не ще има какво друго да правя — ще ги изроя, ще лепя и ще стържа и все ще изкарам нещо за пред очи. Така съм мислил някога, а сега излиза, че съм имал право. Тия неща биха залъгали хората: ще им сложа надписчета, ще залепя туй-онуй, ще лъсна някое медно парче и току-виж музейчето ни се обогатило с нови старини. И тогава няма да го харизват, ще си остане наша слава, пък и аз ще има къде да превивам гръб и да струвам неща, за да се чувствавам жив човек. Но краката ми не държат, половината път не бих изминал, както са отекли.

Млъкнал чичо Стоян, а Юри се засмял с чудната си и добра усмивка и му рекъл:

— Хайде, не е редно на стари години да тъгуваш, ти си заслужил човек и за мене ще е голяма чест да ти помогна. Нарисувай ми точно мястото и аз ще ти донеса ония неща. И всичко ще стане в пълна тайна, та всеки да мисли, че лично ти си го открил и прибрал. . .

А каквото каже Юри, прави го. Главата си залага, но го прави. В случая той си заложил комсомолската карта и в известна степен я проигра!

Вие ме попитайте как е дошло това голямо наказание и защо. Ето, аз ви разказах, а вие съдете на чия паланца е справедливостта.

С тия думи приятелят на Юри завърши разказа си и понеже от дългото приказване гърлото му беше попресъхнало, наля вино в чашата си и го изпи наведнъж. При това се усмихна многозначително и малко насмешливо, без да ме гледа, искаше да каже: «Ето как стоят нещата в действителност, а не както ги мислиш ти, старият, но аз не се бъркам.» После лицето му отново придоби предишния си добродушно-лекомислен израз, нали сме млади, да потанцуваме и да се посмеем, а за сложностите има време, няма да ни избягат! Тоя негов израз беше една лоша маска, а защо я слагаше — бог знае, може би така изискваше модата на деня, на малко ли безобразни моди плащаха данък младите? Или пък беше една застраховка срещу задължението да има свое мнение и свое отношение спрямо по-важните неща в живота? Вие съдете на чия паланца е справедливостта!» Хитрец! По начина, с който разказваше за събитията, с ирония за едни хора, с шеговит сарказъм за други, личеше чия страна държи, но защо трябваше да се прикрива!

Той избърса устните си и най-после ме погледна в очите.

— И тъй — каза той, — какво мислите понастоящем за Юри?

Понастоящем! Ядосах се и троснато му отговорих:

— Мисля, че за разлика от вас Юри е едно открито и доблестно момче. Ако той живееше в някогашната епоха, сигурно щеше да стане революционер и може би нямаше да доживее днешните времена. А вие щяхте да бъ-

дете най-много един таен симпатизант на революционерите.

Той си даде замислен вид, някое време мълча, а сетне се наведе към мен.

— Чувате ли се какво говорите! — рече. — Някогашният истински революционер днес се завръща от бригада с тежко наказание, а някогашният симпатизант — със значка на отличник! Бива ли?

На свой ред се усмигнах, макар и да не ми беше до смях. Щях да му кажа: «Оставете тая софистика!» Или: «Всяко правило си има изключения!» Но тия думи ми се сториха като измъкване от примка, нямаше достоен отпор в тях, затова си замълчах. Все пак усмигнах се, пък той да разбира усмиската ми, както си ще.

Погледнах часовника си и се прозинах. Трябваше вече да пожелаая на Дългуна лека нощ.

Но за мен нощта не беше никак лека, напротив. Въртях се на моя войнишки креват, обръщах се ту на дясното си рамо, ту на лявото и като че ли най-много ми пречеше проклетата капандура. Тя представляваше едно най-обикновено матирано стъкло, заздравено с тънки телени нишки и сложено в дебела желязна рамка, но като го гледах, изпитвах чувството, че оттам занича някакво огромно око, немигващо, далечно и тъжно и при това ужасно упорито. Вторачило се е в леглото ми и ме търси и уж е око, а усещам погледа му да тежи, притиска ме, сякаш е ръка от олово или камък. Казвам си наум, че утре ще го покрия непременно с една платнена завеска, подвижна — ще я дърпам встрани, когато рисувам, — през деня матовото стъкло прави светлината натурална, спокойна; а свечери ли се — да върви по дяволите, не ми трябва никакво око.

После си мисля, че това око пропуска звездната светлина, сиянието на скупчените златни звезди и в края на краищата нямам никакви основания да го ненавиждам и да чувствавам погледа му като олово, защото винаги съм обичал тая небесна лозница, звездните гроздове със зърна от кехлибар, злато и сребро.

И после си казвам, че това са минали неща, че звездите са романтика, присъща само на младостта, и сега е по-добре да помисля по онзи въпрос, на чия паланца ще на-

тежи справедливостта. Затова се обръщам с гръб към капандурата. Когато човек мисли по сериозни въпроси, разните втречени очи го извеждат от равновесие, а звездната светлина го прави да бъде пристрастен. Кога ли романтиката е носила добро?

И тъй, на чия страна е справедливостта?

Повиквам Юри и му предлагам да седне в голямото кресло до камината. Той не изглежда смутен, държи се свободно, разглежда с любопитство излинените рисунки върху паравана и се усмихва — кой знае какви глупости по мой адрес е слушал от своя брат! Той се усмихва, но между веждите му има дълбоки бръчки и очите му не са весели. Устните се смеят, а в погледа му се таи горчивина. «Ето — мисля си, — такъв изглежда човекът, когото са наказали, а не са успели да му внушат, че наистина е съгрешил!»

— Държиш ли на правдата си? — питам го аз.

— Та как иначе! — Юри разперва ръце. — Аз не съм се съмнявал в моята правда нито за миг. Нима е грях да подкрепиш една справедлива кауза? Да помогнеш на един достоен и полезен за обществото човек? Какви комунисти ще бъдем ние, ако не протегнем ръка на един добър човек, който се намира в беда?

— А случаят със статията за пиесата «Студове»?

— Да вървят по дяволите тия «Студове»! Това е една лоша пиеса. Не съжалявам и туйто!

Повдигам рамене. Юри държи на правдата си — дълбоко вярва, че и в двата случая е действувал като добър комунист.

Изпращам го да си върви и повиквам Ангел.

— Е, Ангеле — казвам, — защо наказате толкова жестоко младия човек?

— Та можеше ли другояче? — Ангел разперва ръце по същия начин, както ги беше разперил одева Юри. — Той погази на два пъти правилника за вътрешния ред, самоотлъчи се от бригадата нощно време, удари дисциплината право в сърцето. Ако беше се самоотлъчил през деня, наказанието, разбира се, щеше да е по-малко. Но нощно време! Представяте ли си какво би се случило, ако неговите другари си наумяха да последват примера му? Та в това село има десетки млади жени, чиито мъже са отишли по градовете, в промишленото производство, самотни жени, гладни за мъжка ласка! Защо трябва да

си затваряме очите! Аз не казвам нищо против жените, но природата си има неписани закони — където липсват мъже, там се появява глад за любов, а гладът, както е известно още от паметника, е лош съветник. Останеше ли тая простъпка на Юри без сериозно наказание, свършено беше с дисциплината, тия сто души млади и яки мъже можеха да превърнат селото в увеселително заведение! И каква полза, питам? Ние там работа ли сме отишли да вършим, реколта ли сме тръгнали да прибираме, или сме опънали шатри, за да търсим леки авантюри и весел живот? А като наказахме Юри по-здравичко, и дисциплината си остана на висота, и с реколтата се справихме, както трябва, и никакво подяждане на семейния морал не се получи. На края хората ни изпратиха да си вървим с песни и с голяма благодарност. Тъй трябва да се действа в такива случаи. Във всяко нещо трябва да има ред.

Стиснах ръката му по мъжки и се разделихме. Показан на гости главния редактор. Лицето му беше някак неясно, поразмазано, говореше любезно, каза ми, че тия мои картини на паравана и по стените са интересни, че битовите вещи изглеждали много мило, а камината била просто уникална. Не зная защо от тия комплименти не ми ставаше топло, като го слушах, изпитвах срамно чувство, че прелиствам някаква статия за моите работи, уж любезна и добронамерена, а зад редовете и думите високомерие и студенина. Затова пристъпих към въпроса направо, да го чуя, че да си върви.

— И тъй — рекох, — не поискахте ли за вашия помощник много сурово наказание?

Той разпери ръце, както ония двамата одева, и по тънките му и прави устни пропълзя почти страдалческа усмивка.

— Грешите, другарю — каза той, — аз не съм искал нищо, онова наказание беше решено и наложено от повисокостоящата инстанция, а не от мен. Аз само изложих фактите пред тази инстанция. Както във всяка редакционна колегия, така и в нашата заместникът на главния редактор има право на съвещателен глас, тоест той може да изказва своето мнение на заседанието на редакционната колегия, да спори с главния редактор и да не се съгласява с него, да предлага свое решение по повдигнатите въпроси и така нататък. Но след като главният редактор

реши даден въпрос и вземе окончателно становище — заместникът, както и другите членове на редколегията са длъжни да се подчиняват. Неспазването на тоя установен ред влече санкции и според мен — твърде справедливо. Защото на какво ще се превърне една редколегия, ако всеки вземе да началствува и налага своето мнение?

— Това е така — казах, — но същественият въпрос в случая е онази статия за пиесата «Студове».

Главният редактор се усмихна снизходително и поклати глава.

— Лъжете се — рече той, — същественият въпрос в случая се отнася до дисциплината, до реда, а не до онази статия. Извинявайте, но вие смесвате главното с второстепенното.

— Може би — казах аз и изведнъж почувствувах колко безсмислени са всички тия разговори и че това, което беше станало, е станало и да се разисква повече върху случая е съвсем празна и безнадеждна работа.

Мислех си за разни неща и дори не забелязах кога главният си е отишъл, кога беше се измъкнал тихомълком навън.

Напразно губех време, за да разнищвам тоя неприятен въпрос с наказанието на Юри. Без друго Юри имаше основание да чувства наказанието си за несправедливо, той държеше на своята правда и я защитаваше усърдно. Но и Ангел имаше основание да защитава своята правда, и главният редактор — също. Всеки имаше право за себе си, всяка отделна правда беше разумна и добра, и безспорна, както се казва, струва ми се, на юридически език. Всяка отделна правда беше в отлична хармония с правилата и нормите на нашия живот.

Като помислих така, усетих, че ми става горещо: ами че нали и Дългуна стоеше на тази позиция, че всеки поотделно е прав и не бива да се взима страна — пък аз го наругах.

Стана ми горещо и с един замах запокитих одеялото на пода. Обърнах се към капандурата и пак ми се стори, че оттам ме гледа едно голямо око, далечно и тъжно, и при това ужасно упорито.

Но какво ти око! Оттам идеше тихата и разсеяна звездна светлина.

Събудих се рано и с отвратително настроение, както биваше често в по-ранните времена. Блести слънце в прозореца, сребърно зайче подскача весело на стената, оттатък двора, откъм Снежанка, плавно се върти някакъв виенски валс — и изведнъж си спомням, че съм останал без пари, че в кесията си нямам нито грош. Това се случваше много често по-рано и все не можех да разбера каква беше връзката между веселото зайче и празната ми кесия и защо се пробуждах с отвратително настроение, когато славеите във Виенската гора пееха толкова чудесно! Но тогава се утешавах с убеждението, че на света има сигурно и по-лоши пробуждания, предстоящо вадене на зъб например без упойка, по-сиромашки или страшен диалог с хазаина на стаята, комуто дължиш наем за толкова и толкова месеца. Утешавах се някак, човек винаги търси онази сламка, която за давящия се играе голяма роля.

Сега не съм без пари, слава богу, и от никакъв хазаин не ме е грижа, а ако случайно ме заболи зъб (чукам по дърво), ще ида при най-прочутия от прочутите зъболекари-хирурзи. И той, ако реши да извади тоя болен зъб, ще упои нервите му с най-силната упойка, каквато съществува на света, след това мене самия ще упои, за да не се стряскам от ужасните му клещи, и ще пусне дванадесет вентилатора да ми веят, и ще нареди шест сестри да ми духат с кърпи. Ето какво ще направя, ако случайно ме заболи зъб. Изобщо, искам да кажа, ония най-главни причини, които някога създаваха условия да се помрачава сутрин настроението ми и веселото зайче да не ме разсмила, отдавна вече са престанали да действуват в моето житие-битие. И просто се чудя защо понякога се пробуждам в лошо настроение — по-правилно би било да се стряскам от собствения си смях.

Сварих си кафе, сетне се захванах с палитрата да я почистя и както стържех боите, сетих се за моята картина на софийска тема. Дори не бях «избистрил» сюжета, а пък толкова месеца се изминаха оттогава! Това, че ми беше дошло наум да нарисувам една къща, не означаваше още нищо. Малко ли хубави идеи има човек, а като вземе четката — пустиня и мъгли, защото образът не се е родил. Къщи като нашата колкото щеш и на път, и под път, но в коя от тях се оглежда онова, което, простичко казано, се нарича «днешен живот»? Нищо не бях изми-

слил, а времето течеше, ще се изтърколят няколко месеца и комисията ще попита: «Готови ли сте, другари?»

Стържех палитрата и уж мислех за картината, а се улавям, че хитрувам, заобикалям тази работа, казвам мимоходом: «Имам пред вид, няма да си оставя магаренцето в калта!» — и отново се връщам към случая с Юлияния апартамент. Мъчи ме съвестта: постъпих ли честно, като укрех билета и по-точно премията, макар и временно? Може би в това укриване има някакви разумни съображения, но какво всъщност са «разумните» съображения? Нима не са разумни съображенията на Ангел-Архангел и на главния редактор? Да поддържам противното, че съображенията им са лишени от здрав разум, би означавало все едно да слагам върху челото на анархията лавров венец. Да, и в същото време това от само себе си се разбира — като слагам върху челото на анархията лавров венец — осъждам Юри, признавам го за виновен, бележа срещу името му отрицателен знак. Но да драсна срещу името на Юри отрицателен знак, проклетата чертичка «минус» — няма да го направя, та ако ще би и мене да накажат с най-неприятното от неприятните наказания. В такъв случай — питам се — какъв човек съм аз? Ето, укривам апартамента на Юлия в името на едно разумно съображение — искам да я предвардя от лекомислен брак. За мене Лозан е лекомислен човек. Но, дявол да го вземе, нали Юри в очите на Ангел-Архангел е един лекомислен човек? А Ангел-Архангел е положителен герой, кой ще отрече, едно негово мнение не може да бъде зачеркнато току-тъй. . .

Хвърлям палитрата недочистена и започвам да се разхождам из ателието напред-назад. Едно време, когато се пробуждах с отвратително настроение и онова весело зайче на стената не радваше очите ми, и славеите във Виенската гора уж чуруликаха чародейно, а ми се струваше, че грачат по най-грозен начин — тогава светът изглеждаше някак си по-прост и мислите ми не се въртяха в никакъв омагьосан кръг. Тоя ред е лош, нечовечен, трябва да го свалим и туйто! Ще го сринем и върху развалините му ще издигнем един много по-съвършен живот. Така. Ето, сега редът е чудесен, пробуждам се без ония страшни мисли — за насъщния хляб, за наема, който не сме платили, за утрешния ден, който е несигурен — и пак се случва настроението ни да е кисело и да се въртим в

разни мъглявости и небулози. Сриването на отвратителния живот като че ли е по-лесно нещо от изграждането на красивия, кой знае!

А може би киселото настроение иде от тоя застоял въздух, дето непрекъснато дишаме?

Помислих така, защото бях застанал срещу джамлъка, гледах напреде си и градът беше започнал да розовее в утрото, да сияе, златиста мъгла покриваше като прозрачен муселин равнината отатък гората, по билото на Стара планина се източваше лъскава малинова лента. Градът се пробуждаше шумно, уверено, без мързеливо изтягане и жумене, по улиците подканващо гърмяха автобуси, от близкия ъгъл, долу, идеше гълчава, трясък на щайги — зареждаха нашия закусьчен магазин със стока, мляко и кифли, топли банички и разни видове хляб. Гледах светналите покриви, разперените антени — те поемаха от ефира утринните маршове и песни, за да ги препращат в радиоапаратите, да е весело и бодро на хората, които започват работния си ден.

Пробуждаше се пред очите ми оня млад човек със синята престилка, символът на живота. Някога той държеше в ръцете си железен млат, сега вади от кожено калъфче тригонометрична линейка. Някога в очите му гореше огънят на разрушението, нали с оня млат трябваше да разбива веригите, с които царят Капитал беше оковал нозете му, сега неговите ясни очи сезираха по знаците на тригонометричната линейка спокойно и съсредоточено. Той ще прави къща за хората и заводи, и електронни машини, ще крачи с гигантски крачки напред, нозете му са свободни, няма ги вече ония вериги, добре е свършил работата си железният млат.

И се усмихнах — дали защото лъскавата малинена панделка върху билото на Стара планина беше неизразимо хубава, или прозрачният златист муселин ми вземаше очите, или защото се сетих, че представата ми за оня символ на живота, човека със синята престилка, е остаряла и романтично-наивна. Има ли значение! Усмихнах се и ми се стори, че вече не ми е чак толкова кисело. В края на краищата, когато човек се позастои на едно място и е малко прехвърлил годинките, и по разни причини е останал ерген — всякакви неща могат да му дойдат наум — и весели, и тъжни.

Е, рекох си, все ще измисля сюжета за тази софийска

къща, в която ще се оглежда, простичко казано, новият живот, а Юлиният апартамент няма да избяга — ще изсроя до десет и един хубав ден ще ѝ кажа: «Заповядай Снежанке, влизай, тоя палат е твой! Харесва ли ти?»

Като я запитах дали ѝ харесва, нещо ми дойде наум случайно, но толкова ме изненада, че някое време постоянно заставах, сякаш се ослушвах в някакъв шум, който съм очаквал от много отдавна. Виж ти! — поклатих глава и направих развълнувано няколко крачки напред и назад, между статива и слънчогледите на моя параван. Виж ти!

Сега вече не ми се стоеше на едно място. Автобусите навън гърмяха и приканваха, не се чуваше трясъкът на щайгите, сигурно бяха разтоварили стоката, в закуската магазин миришеше приятно на мляко и топли банички. Натъпках в джобовите си тютюна и лулата и преди да изскоча, отново погледнах през джамлъка. Нямаше я вече лъскавата малинена лента и прозрачният муселин беше се стопил — грееше обикновено слънчево утро, замяно и спокойно.

Слязох по стълбите, като си подсвирквах тихичко някаква песенчица, и чак когато стигнах до входа, ми дойде наум, че песничката е доста стара, от ония години на тангото и фокстрота. Кой знае защо, чувствавах ли се весел и безгрижен, все такива песнички ми идеха наум, а пък времето им не беше твърде весело, защото между впрочем тогава наемите стигаха до една трета от работната заплата и дори и една нищо и никаква книговодителска длъжност беше приятна мечта за младия човек. Но тангото и фокстротът бяха хубави танци, от музиката на днешните танци дори един такт не мога да си припомня, а някогашните ги тананикам без всякакво усилие. Весело ли ми е, подсвирквам си нещо, а сетне ми дохожда наум, че тази мелодийка е от онова някогашно време.

Излязох на площадката, кимнах на черешката за «добро утро», аз съм единственият от нашата кооперация, който ѝ кима така, другите са разсеяни сутрин и много бързат, и гледам — нашият портиер се е приготвил за път, килнал е каскета си назад и ми се усмихва сърдечно. С него сме добри приятели, защото често си бъбрим за разни неща, нали сме по цял ден в къщи, работата ни е такава, че много не излизаме навън.

— Добро утро, бай Танасе — връщам усмивката му, — за къде си се приготвил толкова рано?

— Път ще бия — казва бай Танас — до нашето село.
— Тъй ли? — чудя се аз. — Като те гледам без багаж, да не би селото ти да е отгатък Витоша?

— Каква ти Витоша — маха пренебрежително с ръка бай Танас, — моето село е балканско, близо е до град Враца, от спирката на трена до мегдана, дето е пощата, се отива с автобус за половин час. А това, дето нямам багаж, е нарочно, защото мисля да си донеса оттам някои неща. В туй село ми е цялата рода — и по бащина, и по майчина линия — и хората не ме оставят да си тръгна току-тъй с празни ръце. И не от жалост, че си нямам нищо, те знаят, че съм на пенсия и жена ми е на работа и припечелва и че си докарвам кое-що от портнерството, та не сме зле, ами са богати, имат си всичко, драго им е да правят подаръци. Като пълнят кошниците, казват: «То и без туй ние не сме в сила да го изядем, ами носи, да не става зян!»

— Заможно село! — клатя глава и цъкам с език, както се полага, и вече възнамерявам да му пожелаая добър път, но бай Танас ми прави чудно предложение и главата ми започва да се върти.

— Хайде — казва — да те вода, и без туй си без работа, тръгни с мен, свят и живот ще видиш. Днес е празник на овчаря и по селата стават големи работи. Ще ти е от полза, може и да нарисуваш нещо, ако си вземеш тефтера и дебелия плавец. Там ще стигнем в десет часа преди пладне, а довечера ще хванем влака в осем часа и ще си у дома, преди да се прибере последният автобус в депото.

Така ми каза бай Танас и аз започнах да премислям и да се колебая, свикнал съм да не вземам решения отведнъж, а да оглеждам и да претеглям нещата. Щях да размишлявам някоя и друга минута, но се зададе автобусът, бай Танас решително каза: «Хайде, давай» — и аз не устоях. Хукна, понакуцвайки към улицата, куцаше малко с десния си крак, и аз припнах подире му, може би лекомислено, както правех някога, в най-младите си години.

Качихме се на влака минута-две преди да потегли.

Седях до прозореца на вагона, отдъхвах си от напрежението и се чудех на динамизма, който беше пронизал от горе до долу нашия живот. Ето, час по-рано се шурах из ателието си и ми беше кисело, и се въртах из разни небулózни съждения за правдата на човека, коя е истин-

ската, а сега се носех из самия живот и като се взирах в това, което се мяркаше пред очите ми, в забързаните върволици от хора, трамван и коли, в навалищата пред заводите, тежките камиони със стока, самосвалите, багерите, тръгнали важно за някъде си — изпитвах чувството, че скачам от един свят в друг. Всъщност кога ли съм стоял настрана от главното, мислех си. Обозът никога не ми е бил по вкуса. Преди революцията излагах с новите художници, пишех позиви, правех фалшиви лични карти за нашите нелегални, дори не ми оставаше време да мисля за различните правди, знаех само една и тя ме вълнуваше. После ходих учител из Добруджа и докато месех боите, за да рисувам старите кладенци с чекръците, надойдоха бригади и започнаха да строят помпени станции. Помпените станции не ми хващаха окото като живопис, но хората, дето ги правеха, бяха интересни, имам цяла галерия от портрети от онова вдъхновено пионерско време. Кой казва, че не съм бил в крак с живота? Но аз рисувах новите неща не само така, както изглеждаха в действителност, но и както ги бях виждал някога в сънищата си и затова малко по-различно, макар че те бяха същите. А по-младите ми колеги свиваха устни. Някаква романтика, казваха. Пък аз си подсвирквах своите фокстроти и вътрешно се смеех, в края на краищата те не бяха сънували някогашните мои сънища, бяха възмъжавали в други времена.

Седях до прозореца на вагона, радвах се на слънцето, на моравите, на хълмовете, които долитаха и отлитаха пред очите ми, а бай Танас спокойно дремеше в ъгъла си, твърдите му очи на грубоватото му лице, поотпуснати от дрямката, бяха застинали в кротко безгрижие. Ето, мислех си, един човек, който не се тревожи чак толкова поради сложнотиите на някои неща, той си е създал навика да свежда всевъзможните житейски неразбории само в няколко определени групи и за всяка група си има изработени и готови решения. Той прилича на ония някогашни лекари, които са лекували всичките видове настинки, ларингити, ангини, трахеити и прочие мъчни болести само с хинин и аспирин, като в редки случаи са прибегвали и до намазването на болния с вездесъщия йод. Цял живот съм завиждал на байтанасовците! Вървят, дявол да ги вземе, подсвиркват си весели хорца и ако стане нужда, издигат заводски комини чак до небесата. Веднъж се

изкачих до върха на такъв комин, по вътрешната стълбичка, разбира се, и като погледнах от най-високото, свят ми се зави. Попитах коминджииите: «Ами не беше ли ви страх, че като зидате на такива височини, може да ви се завие свят и да паднете?» Отговориха ми: «Ние гледахме зданието да върви като хората, да не изкривим нещо, в работата ни беше вниманието, къде ще мислим за виене на свят!»

Допреди две години бай Танас беше стругар в един софийски завод и според значките, с които се кичеше на първомайските паради, можеше да се извади заключение, че за добрата си работа на няколко пъти е бил изтъкван за отличник. Но един ден се случило нещастие — малко след работното време, като бъркал из машините, някакви зъбци или валци притиснали китката на лявата му ръка и изпокъсали сухожилията. Бай Танас е куражлия човек по характер, на младини като овчар със секирка е видял сметката на два много свирепи вълка, но се бои страшно от хирургически намеси, проявява малодушие и затова не изкарал лечението, както трябва, пръстите на лявата му ръка останали до две трети неработоспособни, самата му ръка, значи, не била вече годна за сериозна работа.

Загрижили се хората от завода, решили да го представят на комисия, някаква пенсия да получи, нали нещастieto се случило в завода по време на работа и при машините. Пенсийката била в кърпа вързана, поне така се изразявал цеховият профсекретар, но в последния момент бай Танас се заинатил и провалил работата. «Туй нещо, рекъл, не е редно, защото, когато се случи тази поразия, аз не останах след смяната, за да върша заводска работа, ако беше до заводска работа, нали щях да кажа на нашия отчетник, за да пише извънредното. Така ли се изпуска наднормено! Но в оня ден аз си бях наумил да измайсторя топче от едно бракувано желязо. Помолих нашия сменен майстор, тъй и тъй, казах му, имам едно племенниче, много е запалено по топовете, че да му направя една малка играчка, дреболийка, може ли? Човекът рече «може», не му беше удобно да ми отказва, защото тази работа не е редна, видях го, че се намръщци. Както и да е, хванах се да майсторя топчето, а в душата ми чо- главо, майсторът беше се намръщил, принудил бях човека на незаконна постъпка. Подяде ме отвътре едно ло- шо чувство, а когато се работи със смущение, белята иде

сама. Така стои тази работа, едно малко топче бях се за-
претнал да правя и защо, мисля си, трябва държавата да
ми плаща пенсия, макар и малка, задето се порязах. Ако
бях се порязал във връзка с производствени причини, план
да изпълнявам или да преизпълнявам, аз сам щях да ис-
кам и да придирям. А сега не е редно и не бива!

Така бай Танас провалил работата с пенсията и пар-
тийният отговорник на цеха му казал «браво», посочил
го като пример на съзнателност и честно отношение. После
се замислил, съзнателността е похвална, но тя никак не
измествала въпроса за прехраната и покриването на все-
кидневните материални нужди. Решили трудово да преу-
строят нашия човек и го направили. Със саката лява ръ-
ка човек не може да бъде стругар, но все някаква обща
работа може да върши, да бута например количка и да
събира бракуваните парчетии.

И така, съответната комисия дала мнение и за голяма
радост на другарите си бай Танас останал на работа в
завода, трудово го преустроили от майстор стругар в
извозвач, количкар. Препасал престилката бай Танас и
макар че тя било друго нещо, не като стругарски комби-
незон, подсвирнал си някакво хорце и дори се позасмял с
очи — какво пък, важното е човек да не стои без работа,
да върши нещо полезно и да се върти около другарите си.
Всеки труд, стругарски и количкарски, въпреки че раз-
лично се заплаща, е еднакво почтен. Така бай Танас за-
бутал количката помежду струговете, за да събира стър-
готините и отпадъчните жезла.

Минал веднъж, два пъти и покрай своя струг, там ра-
ботел един бивш негов ученик. Подсвирквал си онова
хорце и усърдно събирал каквото трябвало да се събира.
Но като минал с количката си за трети път покрай това
място, където по-рано често се аленеело преходното зна-
менце на цеховото първенство, бай Танас, както се бил
навел да събира стърготините и да си свирка, изведнъж
глухо изхлипал и започнал да подсмърча, сякаш го била
налегнала силна хрема. Да прави така един як мъж, учи-
тел в стругарския занаят на много ученици, не било при-
ятно за гледане и тия, които били наблизко, се престорили,
че не го забелязват. Всекиму може да се случи, когато го
улови силна хрема. Хората заничали съсредоточено по
разните колелца на струговете си и не извърщали глави.

Отминал бай Танас с количката си, изхвърлил отпа-

дъците, където трябва, и оттам право в канцеларията, при инженера.

— Не мога — рекъл и свалил количкарската си престилка. Сгънал я добре и я оставил на един стол.

Инженерът го гледал мълчаливо някое време, защото го разпитва, когато всичко е било съвсем ясно.

— Сега — казал — какво? Без пенсия може някак, но без работа — как?

И бай Танас не знаел «как», но в тоя момент мислите му не били насочени към бъдещето. Той повдигнал рамене, не чувствувал никакъв страх пред неизвестността, четиридесет и пет години и една ръка и четвърт значело нещо все пак дори без цъфтящото здраве и всичката му опитност в металорязането. Така че идното, колкото и да изглеждало притеснено откъм материална страна, не го смущавало особено, но настоящето блъскало душата му с нажежена пестница.

— Не мога вече — повторил бай Танас и усетил по челото си пот, толкова била мъчителна онази блъсканица в него.

— Това си е лично твоя работа — казал уж спокойно инженерът, но го погледнал строго в очите и поклатил недоволно глава. — Защото — продължил той наиздателно — лоша работа няма и ти не би следвало да се огорчаваш от новата си длъжност.

Този инженер бил млад и очевидно не познавал оня тип хора, дето примерно зидат комини на главоломна височина, като си подсвиркват «Боряно, Борянке, сал ти ли си мома» и не изпитват виене на свят само защото са изцяло погълнати в зидането и не им остава да помислят, че са наистина на главоломна височина. Бай Танас, мисля си, е от тоя тип хора, но инженерът поради младостта си гледал на нашия човек с други очи, предполагал, че било засегнато честолюбието му, че било уязвено достойнството му на работник от висша категория на промишления труд. Да се превърнеш от квалифициран майстор стругар в извозвач на отпадъци, това е трагедия наистина и тя има само една противоотрова — да внушиш на пострадалия, че всичките видове труд в края на краищата са еднакво почтени.

Така постъпил инженерът, опитал се да внуши на бай Танас едно по-етично отношение към разните видове труд, но не срещнал съпричастие — бай Танас го изгледал

разсеяно и отчуждено, сетне поклатил глава и се измъкнал навън, без да продума. Напуснал завода.

Аз си мисля, че инженерът, колкото и да бил вещь в смятането с тригонометричната линейка, не ще да е разчел правилно психологическите подбуди на бай Танасовото отчуждение. Някои зидат главоломни на височина комини и като вършат зидарската си работа, гледат и надалече в просторите. За такива хора разните разрези, възнаграждение и прочие неща от материален характер не са без значение, но не играят най-важна роля в живота им. А други майстори пак зидат главоломни на височина комини, но са забили носове в тухлите и не ги е грижа за никакви простори, малко искат да знаят за далечините, дето се разкриват наоколо им, редят си тухлите и си свиркат «Боряно, Борянке!»

С бай Танас не съм разговарял надълго, просто не ми се е отдавал случай да се съберем и да си побъбрем понашироко за това и за онова. Той си гледа портнерската работа и живее в сутеренния етаж от другата страна на кооперацията, а пък аз се залисвам с рисуване и ателието ми е чак на тавана, под покрива. Иначе бихме могли да си кажем някои интересни неща, защото и двамата сме от село и както има приказка, носим в душата си една обща любов към земята и селския живот. Тия неща за неговата орисия съм ги чул от моя професор, бактериолога, той излекува на времето момчето му от ларингит. За бай Танас професорът е олицетворение на понятията за доброто и великото. Той не знае, че този професор е един слаб човек.

И така, стигнахме на спирката малко след девет часа. Автобусът, дето щеше да ни отведе до бай Танасовото село, още не беше пристигнал, бай Танас хлътна в усамотената кръчмичка зад перона, уж да си купи цигари, а аз, като нямаше какво друго да правя, намерих едно удобно местенце върху насипа на шосето, приседнах и сложих скициника си на колене, за да нарисувам нещо от околната обстановка.

На север, откъм Дунава, се ширеше едно нахълмено поле, зелено наблизко и синьо надалече, където земята се склапаше с небето. Кръгозорът изглеждаше задимен, стелеше се виолетова мараня, в нейните повдекла чезне-

ше видимата граница на източилата се нататък равнина. На северозапад, и не толкова надалече, издигаше синя снага балканът, едно облаче плаваше кротко във въздушното море над него, много приличаше на седефена ладийка с издигнато платно. И на ладийката, и на платното ръбовете блестяха, сякаш бяха облепени с тънка ивица сребърен варак.

Грееше топло пролетно слънце, полъхваше ветрец, носеше се миризма на затоплена влажна земя, на дъхащи сочни треви. И над всичко лежеше спокойна тишина, но не мъртвешка и студена, а изпълнена със светлина и живот. Оставих скициника, какво можеше да улови моливът, тука имаше дума боята. Всъщност има неща, спрямо които дори и боята е безсилна, такива неща, за които може да приказва само звукът, оная музика, която е като дишането.

Изтегнах се върху рехавия губер, подложих ръце под главата си и затворих очи. От дете съм запомнил това чувство — лежиш и ти се струва, че ставаш едно с целия свят и със земята, с всичките нейни треви и буболечици, и с небето, което чувствуваш като една отмаряща майчина длан на лицето си. Чувствуваш, че ставаш едно и със слънцето, защото топлината му е в кръвта ти, а блясъкът му е превърнат в бакърено сияние и святка зад ретината на очите ти. Запомнил съм това чувство от ония времена, отдавнашните, някогашните. Гъските пасат из моравата, покрай барата, която мирише на жабуняк, диви пчели жужат из пламналия от жегата въздух, а аз лежа на сянка под върбата, покрай храсталаците от опиващ бъз и все не мога да надвия мързела си, за да потърся едно по-дълбоко вирче с бистра и по-хладна вода. По ми е на воля да се изтягам под върбата, да усещам как една буболечица ме гъделичка по ухото и да си мисля колко сладка ще е питата, дето мама ще разчупи довечера, когато се съберем всички около софрата.

Хубаво беше на тоя насип над шосето, седефената лодка нека се рее сред океана, слънцето прави червени и златни балончета, най-хубаво е, че не мислиш нищо, казваш на дрямката «здравей» и си готов да се унесеш в безметежен сън. А бай Танас вика откъм кръчмата: «Хайде, Боене, хей го рейса!»

Рейсът пристигна пращен и раздрънкан. Тази спирка беше междинна в неговото разписание, имаше пътници,

които пътуваха от по-далече и за други села, та не им беше до слизване, бързаха да сварят празничния обяд. Ние се наместихме на най-задната седалка, тя беше свободна, кондукторът затвори вратата и машината забръмча отново, понесе се като стара, но гледана кобила по асфалтирания път. През направените стъкла на прозорците полето изглеждаше малко посивяло и уморено и небето беше загубило прозрачната си синевина, но това идеше от стъклата и не помрачаваше доброто ми настроение. Навън се смееше и плискаше светлината си един великолепен, лъчезарен като езически юноша пролетен ден. Пък и бай Танас понамирисваше на плодовка, докато аз дремех горе на насипа и си спомнях дивия бъз и жабуняците около барата, той си беше подложил мънищко за предстоящите добри срещи. «Хей, забързани гости за празничните софри — идеше ми да кажа на пътниците, — този наш рейс не е пращен стар сандък, не е попреминала кобила, този наш рейс е писана гергьовска каруца, теглят я вихрогонни крилати коне, поени с руйно вино, зобени със златно зърно, а вие всичките сте Слънчови колесници, дигнали сте се да доведете Слънчова булка с месечинка на челото и звездици в очите, и с два алени трендафила на гърдите. Викайте «ху-у-у!» всичките, колкото ви гърло държи, та светът да чуе и да знае през лъки и ливади, че днеска ще има Слънчова сватба!»

Тъй ми се искаше да кажа на хората или нещо приблизително в тоя смисъл, а защо ми беше толкова весело — не се досещах, може би зарад дивия бъз, който ми се присъни горе, на насипа. Дивият бъз, когато цъфти, има сладка и упойваща миризма. Задремеш ли под храстите на цъфналия див бъз — непременно ще сънуваш весели сънища.

— Ху-у-у!

— Чувате ли, хора?

— През лъки и полета, та до стария Дунав, при разливите, където нощем слиза от висинето Голямата мечка, за да пие вода.

— Обличайте бели ризи, препасвайте шарени престилки, накичете се със зелен здравец, тичайте на Слънчова сватба! Слънчови колесници ви канят!

— Ху-у-у! Викайте де! Днес е празник на овчаря!

Замислих се защо Слънцето ще се жени на тоя ден, когато е празник на овчаря, и се сетих, че ще е заради

гергьовските агънца. Тия агънца се възпяват още от най-стари времена.

Навреме се досетих, защото нашата стара кобила вече препускаше по най-главната улица на бай Танасовото село. Редяха се от двете ѝ страни нови бели къщи, повечето на по два ката, мушкатото по прозорците напомняше на някои стари вкусове, още незаличени съвсем от новите моди, мяркаха се покрай белосаните огради мъже и жени, пременени и накичени като за празник.

Спряхме на площада, там вече свиреше духова музика, тумбата беше насядала на столовете пред двуетажната сграда на стопанството. Нямаше диригент, но свирджините си знаеха работата и здраво надуваха, и тъпанът юнашки думкаше, та мегданът се люлееше по-силно, по-вихрено от хорцето, което тропаша дузина момчета и момичета, облечени в шарена селска носия от някогашното време. Ергените и момите, и по-възрастните стояха на купчини наоколо, гледаха хорцето, но не се улавяха, техният час още не беше дошъл, голямото хоро щеше да се люшне по-късно, след празничната трапеза.

Слязохме с бай Танас от рейса, а към нас идат неколцина мъже и се здрависват с бай Танас — много сърдечно, но сдържано, както е обичайно на село. Бай Танас им каза нещо и ме сочи, мъжете дойдоха при мен и започнаха поред да ми подават ръка. Поздравяваха ме с добре дошел и ми се усмихваха, а бай Танас ги представяше като конферансие един по един: председателя на стопанството, председателя на селсъвета, зоотехника, бригадира на първа овцевъдна, старши краваря. Само председателят на селсъвета беше облечен по-официално и от горе до долу по градски. Другите бяха кой без връзка, кой по винтияга, а бригадирът на първа овцевъдна носеше на главата си голям рунтав калпак. Бай Танас им беше обяснил, че аз съм един голям художник и заслужил деятел на културата, та хората много мило ми се радваха и казваха, че са предоволни, дето ще им бъде гост. Така се здрависвахме ние и честитяхме хубавия празник и, кой знае защо, ми се стори, че и аз съм настроен празнично, а пък нямам картини с овчарски сюжети. После бай Танас хукна нанякъде, за да се види със своите хора, време нямаше много за приготвяването на ония кошници и както беше трудно на това място да си говорим поради силата, с която свирджините надуваха тръбите си, рекохме да се

поразтъпчем с председателя по главната улица, да ми покаже някои по-интересни неща.

Имаше такива неща доста: новото училище, много стъклено и жизнерадостно, читалището със салон за четиристотин души, със сцена, снабдена с шест чиги в дълбочина и с прожекционна камера за показване на филми. Видях и голям магазин за домашни стоки и манифактура, а до него — широка сладкарница с шест кръгли масички.

Разглеждахме придобивките на селото, а председателят през това време ме осведомяваше какво е било някога, едно селище от къщурки, мазани с кал, с школо от три стаи. Председателят беше още млад човек, едва ли имаше повече от четиридесет години, изглеждаше здравеняк и хубавец и говореше много енергично. По-рано е бил адвокат във Враца, в това село е от шест години, от тука била родата му. Попитах го дали е женен, той се усмихна и поклати утвърдително глава, сетне сам ме запита дали съм забелязал нещо по-особено, като обикалям из главните улици. Повдигнах рамене, знаех ли какво имаше наум. Той посочи в краката си и аз се озадачих още повече.

— Тротоарите — каза той. По лицето му беше разцъфтяла тържествена усмивка.

— Ах, да! — кимнах с глава и се засрамах, че до тоя момент не бях забелязал новите плочници. — Наистина — казах аз, — направили сте чудесни тротоари!

— Е — каза председателят, — направило ги е селото. Сега то е горе-долу богато и може всичко да си позволи. Дори тротоари с бордюри и гранитни плочи. Ние сме главно животновъди — поясни той — и печелим много от производството на месо. Замислено е — той се спря и повдигна пръст — при кооперацията, която ще се направи, ние да сме център на целия скотовъднопромишлен район.

— Чудесно! — зарадвах се аз заедно с него.

— А когато дойдох тука, знаете ли колко бяха кални улиците? Имаше просто непроходими места. Отчайваш се да търсиш брод и газиш направо. Аз тогава имах годеница, учителка беше във Враца. Хайде, казвам ѝ, да се оженим, защо да губим време. Колкото и да е напрегната работата на село, когато човек е самотен, скучно му е. А тя ми каза: «За да си загубя обувките в калта ли? Аз

никога не съм газила голяма кал, че сега ли ще газя! Представям си как изглеждат работите там през късна есен и в ранна пролет!» Иначе беше много красива и пишеше стихове. Някои стихове беше отпечатала в столични вестници. Оттам се сетих за тия тротоари. Условиата бяха наизрекли, можеше да се направи един скок и в това отношение. Излязох с предложение в съвета и хората се запалиха много. Правихме ги две години. Само за две години, представяте ли си?

— Наистина — казах аз — направили сте ги за удивително кратко време.

— Така е — усмихна се председателят, — когато материалните условия благоприятствуват!

Усмивката му беше малко разсеяна и затова го попитах:

— А като станаха най-после тия тротоари, тя дойде ли?

— Тя ли? — Председателят махна с ръка и помълча някое време. . . — Не. Омъжи се за един мой колега от окръжния съд, два месеца преди ние да се захванем с плочите. Тогава настилахме чакъла. Беше една мокра есен, краят на октомври, всеки ден падаше дъжд и много пречеше на работата. Пък и работна ръка не стигаше, нашите бяха хвърлили всичките си сили за кукуруза. Ние сме животновъдно стопанство и кукурузът за нас е по-важен от хляба. А онова момче, за което тя се ожени, него после преместиха в София. Сега и двамата са в София. Научих преди месец, че тя работела в някакво издателство, но не разбрах в кое. Нали ви казах, че пишеше стихове!

Помълчахме, загледи и двамата в плочите на тротоара.

— Все пак — казах аз — придобивката е чудесна.

Той ме погледна в очите, не му беше ясно за каква придобивка приказвам, но се досети, че имам пред вид плочниците, и кимна с глава.

— Така е — рече. — Всяко нещо е с времето си. Замогнахме се от добитъка, натрупахме пари и си направихме тротоари. Сега можем по пантофки да излезем и в най-късна есен, а някога. . . — Той махна с ръка и въздъхна тъжно. Сигурно си беше спомнил ужасната някогашна кал.

После ме заведоха в салона на стопанството, където беше сервиран обедът. Около масите бяха насядали най-знатните овчари, кравари и свинари. Настаниха ме сред двамата председатели, а насреща ми седнаха зоотехникът, една гърдеста, червендалеста булка и бригадирът на първа овцевъдна. Наляха ракия, председателят на стопанството поздрави хората с празника и всички пихме. Ракията пареше като огън. После пак наляха ракия и председателят на селсъвета вдигна наздравица за бъдещите успехи, всички пихме много възторжено, нали чудесното бъдеще е в успехите. Аз попитах тихичко председателя кой е булката насреща и той ми обясни, че тя е тяхната най-знатна млекодоячка, тазгодишен първенец. Обясни ми още, че нейният мъж излязъл непрокопсаник, затрил се някъде по строежите из Южна България, лапнал по някаква непристойница, та сега щели да се развеждат. Но това било може би по-добре, защото мъжът ѝ бил по начало лош човек, а тя жена като злато. Аз казах, че това е вярно, и се присегнах през масата, за да поздравя тази чудесна жена. Чукнахме чашките си, но към нас тутакси се присъедини нейният съсед, бригадирът на първа овцевъдна. Той беше мъж-планина, но очите му гледаха под рунтавите вежди меко и добросърдечно, гледаха като грижовни ръце. Пихме и председателят ми каза, че бригадирът е вдовец. Той чукна чашата си с моята много внимателно, но с чашката на доячката го направи къде по-силно, почудих се как нейната чашка не се строши.

След това донесоха печените агнета и виното и духовата музика, която беше заела места в дъното на салона, почна да изпълнява поредните си номера. Задумка могъщият тъпан и на мен ми се стори, че някакви горещи и тежки вълни току прииждаха и заливаха салона. Видях как бузите на доячката почервеняха още повече, като си говореше с бригадира.

Ядохме и пихме, после излязохме на мегдана да играем хоро. Бяхме весели и тропяхме много живо. На мен ми се падна да съм до доячката, пък играхме това хоро, уловени през кръста.

Чудесно беше хорото, мислех си, гледай каква е едра съседката ми, а кръстът ѝ е толкова тънък. Но откъде се домъкна на мегдана проклетият пращен сандък, старата кранта, и бай Танас изникна сякаш изпод земята и с две кошници, та трябваше без време да напусна хубавото тържество.

Свечеряваше се, до пристигането на влака имаше още цял час. Здравчината беше лилавосиня, въздухът ухаеше сладко, седяхме върху насипа и се заслушвахме, наблизо чуруликаше скорец.

Но аз бях недоволен от нещо си и казах доста троснато на бай Танас:

— Ето, не е хубаво това, дето мъкнеш кошници и винаги мислиш за разни материални блага. Ти си бивш стругар и следва очите ти да са в по-идеалната страна на живота. А ти правиш обратното. Когато са те преустроили трудово, ревал си, задето си загубил стругарското си положение. Бива ли? Какъв нов човек си ти?

— Кой ти каза, че съм ревал заради загубеното си стругарско положение? — изръмжа бай Танас и ме погледна злобно в очите. — Този, дето ти е казал така, е бил един голям лъжец. Отде-накъде! Ако съм ревал тогава, то е било за съвсем друго. Ще ти го кажа, но ти няма да разбереш, макар и да си заслужил човек. Вярно е, че аз тогава ревах, ама не за положинието си, а за моя си струг! Не ми издържа сърцето, той ми е мил като свой човек, като жена и син, с него и битки съм водил, и знамена съм печелил и изведнъж — сбогом, любезни! Минавам и заминавам като чужденец покрай него, било е нещо и вече го няма. Затуй ревах, другаря си загубих, а ти ми навираш в очите някакво си положение! Много ме е еня мен за това положение! Не изтърпях. Затуй напуснах завода. А за кошниците, дето ми приказваш, и тук имаш много здраве! Знаеш ли ти защо прислужвам при тезгяха и не отказвам, когато ми оставят някой лев? Защото съм решил да ида на операция, сухожилие да ми пришият, то е рисковано и ако не излезе сполучливо, съвсем ще остана без ръка. Ако се размърдат пръстите ми — отново ще съм при моя струг, кой ще ме спре? А ако загубя съвсем ръката си — и портнерската работа няма да я бъде вече! Та събирам за туй възможно време да има нещо настрана, поне на първо време да не бъде съвсем тежко на жена ми. А ти. . .

Той не довърши, плюна настрана и бръкна в палтото си за цигари. Не му казах нищо. Ослушах се в песента на скореца.

Тоя ден бях весел, един меден кавал беше започнал да ручи в душата ми още призори, чух го в просъница, пе-

сента му идеше отдалече, от лъките над Кралъвия дол, където сутрин изкарвахме говедата на паша. А може би песента идеше откъм Кошарите, те са оттатък корията, в подножието на оня обрасъл с габъри и букаци хълм, с който стъпваше върху равнината големият балкан. Там беше кошарата на чичо ми, имаше наклеявали на по-заветните места и други къщли, плетени от пръти и мазани с кал, със сламени покриви и дворове, заградени с високи плетища от трънак. По тия места нашите хора изкарваха овцете на паша, своите и чорбаджийските, своите дояха за попарата, а чуждите гледаха за оная кирия, от която щяха да кътат за данъци и газ. Но моравата между шубраките беше гъста, сочна и дъхава, от билото на балкана се спущаше прохладен ветрец, небето изглеждаше по-синьо, отколкото беше над ония лъки над Кралъвия дол, та като чух рученето на кавала, стори ми се най-напред, че песента се стелеше откъм тия места. Много ги обичах, затирех ли се там, не знаех връщане, чичовият клисав просеник ми се услаждаше като симид.

Весел бях този ден още от сутринта. Набързо разтребих, сварих кафе, после отворих капандурата, за да влезе утрото. Не можеше да се сравнява този мой правоъгълник небе със синевата, дето зяпах вчера, като лежах върху насила до спирката. Моят правоъгълник беше голям колкото няколко педи и изглеждаше сивичък поради мъглавината, която образуваха далечните и близки пушеци, а оная синева приличаше на стъклен купол, толкова голям, че захлупваше цялата земя и сякаш беше потопен в едно море от синя виделина. Стоях из под купола и си мислех дали тъй ми изглежда, или изобщо няма никакъв купол, а само онова море е над главата ми и всичко друго е илюзия и измама на окото. Но сега такива мисли не ми минаваха през главата, мъничкото небе зад моята капандура не отвличаше вниманието ми с разни отвлечени представи.

Много бях весел и затова веднага побързах да се заломя за работа. Просто се боях да не отиде на вятъра доброто ми разположение, нали знаех колко тънка беше оная вратичка, зад която дебнеха какви ли не сложни въпроси. Трябваше да използвам времето, докато песента, която сънувах, не беше стихнала съвсем. И без това откъм улицата вече долиташе сутрешната шумотевица, гърмяха автобусите, утринната гимнастика звънко дрънкаше под

краката ми, старият Сюлемов, бивш офицер, ставаше с петлите. Сред тая напираша бодрост на утрото песента на кавала можеше да се изгуби като разсеяна струйка цигарен дим. Грабнах четките и застанах пред триножника, дори не почистих палитрата.

Рисувах дълго, кой знае докога, не поглеждах часовника. Когато все пак завърших, изтупах ръцете си, поразкърших раменете и се отдалечих на няколко крачки от статива. В горния ляв ъгъл надуваха инструменти тумба свирджин, тъпанджията блъскаше огромен тъпан, долу се люшкаше отворено хоро, водеше го бригадирът на първа овцевъдна, той размахваше червена кърпа, а най-отпред се кипреше млекодоаячката, макар и да не приличаше точно на нея. Тази млекодоаячка като че ли не чуваше нито свирджиите, нито я беше еня за хороводеца, тя гледаше съсредоточено и тихо пред себе си, а в ръцете си държеше, притиснато до гърдите, едно бяло и къдраво гергьовско агне. Свирджиите бяха забравили и хороводецът беше на път да се забрави, нали празнуваха празника на овчаря, но тя стоеше съсредоточена и тържествено спокойна, както зографите изписваха мадоната по иконите.

Имаше още много работа по картината, трябваше инструментите на свирджиите да лъснат като златни, алената кърпа на хороводеца да засияе като огън, а в очите на мадоната да изгрее обичта на жената, която дарява живот. На хороводеца тази работа можеше да изглежда лесна, какво ли не изглежда лесно на ония, които гледат отстрани, но тя знае едничка и най-добре колко е велико и трудно да се създава и дарява живот. Е, помислих си, ако няколко сутрини подред оня кавал ме събужда с песента си, та в душата ми да е весело и излизам напред поляната да погледна как долу в ниското сутрешната мъгла влачи повесмото си из ливадите, а над главата ми върхарите на буките златеят, докоснати от тънките пръсти на изгрева, няколко сутрини, рекох си, да ме събужда песента на кавала, аз всякак ще свърша тази картина за седем дни!

Като си казах това, аз отворих долапа, налях си чаша коняк и вдигнах наздравница за моята доячка. Тя беше първенец в млекодобива, вървеше пред другите, сега беше месец май, а пък тя доеше овцете за месец юни. Казаха ми, че като дойде полугодieto, щели да я прехвърлят при

кравите и тя щяла да е по-доволна, защото при кравите работата била по-доходоносна. Това е добре, рекох си, много ще е добре, по този начин няма да бъде постоянно пред очите на бригадира от първа овцевъдна. Не зная поради какви причини към тоя човек не изпитвах особени симпатии, но го сложих на картината, и то не къде да е, а да води хорото. Все пак беше един знатен овчар.

Налях си още една чашка, сетне облякох хубавия си светлосив тергален костюм, бях малко празнично настроен заради картината, но чадъра си не взех, макар че и него трябваше да разходя, времето беше съвсем ясно.

Излязох и като минах покрай цветарския магазин, купих няколко червени карамфила, най-малкия забодох на петлицата си, а другите подарих на цветарката. Тя ги прие и много се смя.

Отбих се в галерията на улица «Раковски», там един нашумял млад художник излагаше за втори път. Нямахте кой знае колко посетители и това ми направи странно впечатление, защото за този млад художник се пишеше доста често във вестниците и списанията, дори в телевизията му направиха творческа вечер. Надпреварваха се да го хвалят, казваха, че извеждал нашето изкуство по съвсем нови модерни пътища. Аз познавах работите му и бях на друго мнение, но тия, които го хвалеха, осъждаха с една многозначителна усмивка, че другояче не можело да се очаква от мен.

Сега обиколих няколко пъти салона и все занях в очакване, че, аха, ще видя нещо, което ще обърне мнение-то ми ако не наопаки, то поне на четиридесет и пет градуса. За съжаление нищо не се мярна пред очите ми, тоест нищо такова, което да измести поне с минутка от градуса предишното ми становище за тоя човек. Неговите български хора имаха някакъв неопределен израз на лицата си, рисуваше ги застинали, условни, издължени, намазани от горе до долу с ръждивокафява боя. Други негови хора пък приличаха направо на сенки, силуети, на призраци, излезли от здрачевини и потънали в неизбродни мъгли. А трета група хора бяха нарисувани като плоскости, но с обемно изразени очи; тия странни човеци успоредяваха в геометричен порядък движенията си в разни скели, бетонни и тухлени съоръжения, над които блестяха стрелки на кранове и продълговати шиш на го-

леми и малки подедни багери. Тия хора очевидно участваха в най-различни социалистически строителства.

Излязох от тази изложба с малко развалено настроение и понеже исках денят да завърши празнично, а до вечеря имаше още време, реших да ида на театър, не бях ходил на представление доста отдавна. Театърът беше близо до галерията, купих си билет и влязох в салона няколко минути преди да започне спектакълът. Даваха лпеса из съпротивата, това ми допаднаше, щях да видя на сцената някои преживени неща. В първата картина се показваше как двама нелегални, един студент и един коминочистач, получават нареждане да очистят някакъв фашистки главорез. Коминочистачът е влюбен в една студентка, също нелегална, и преди да тръгне за акцията, рецитира на любимата си тъжни стихове от Есенин. Във втората картина тиха лунна нощ, героите пристигат на мястото, където живее главорезът, но са се увлекли в един много горещ спор по някои въпроси на ницшеанската философия и фройдизма. Коминочистачът поддържа тезата, че в настоящия жесток век на борбата ние бихме могли да се възползуваме от някои моменти на тия две буржоазни философии, но студентът е решително против, той казва: ницшеанството, както и да е, но що се отнася до фройдизма — в никакъв случай! Те дълго спорят, после ги виждаме върху покрива на сградата, откъдето ще се спуснат в апартамента на фашисткия злодей. Но те не се спускат веднага, а продължават спора си, защото студентът упорито отрича фройдизма и не вижда каква полза ще има революцията от това търсене на сексуалното начало. Спорейки, те зареждат пистолетите си и като интермецо разменят някоя и друга мисъл за предимствата на оръжейната марка «Валтер» пред оръжейната марка «Маузер». Коминочистачът казва, че за предпочитане е марката «Броунинг». После отново подхващат нишките на философския си диспут, главорезът може да почака малко, все едно, неговата съдба е решена, а въпросът за обогатяването на революционната философия е от първостепенно значение.

Но докато те спорят горе на покрива, охраната на злодея ги надушва и насмалко не им вижда сметката. Спасява ги необяснимата любов, която главният агент изпитва към Шекспир — преди да застреля жертвата си, той винаги изрича първите изречения на прочутия Хам-

летов монолог: «Да бъдеш или да не бъдеш!» Главният агент се увлича и изрича целия монолог, и слава богу, защото през това време нашите герои успяват да се спуснат на земята по водосточната тръба.

Малко преди да завърши тази втора картина на пиесата, аз станах от мястото си и излязох. Излизането ми от салона не беше съпроводено с особени трудности, защото публиката беше малко и повечето от столовете не бяха заети. Но все пак имаше зрители и аз чух как един от тях каза доста височко зад гърба ми: «Не му харесва на праволинейния. Догматик!»

От празничното ми настроение беше останало толкова добро чувство, колкото да се напълни едни напръстник, затова побързах към Клуба на журналистите, чашка хубаво вино можеше да възвърне предишната ми радост. Портiererът се усмихна сърдечно, като ме видя, толкова отдавна не бях дохождал, келнерите също ми се усмихнаха — няха обичай да давам бакшиш, но винаги, преди да си тръгна, им наливах от моето вино. А понякога им оставях за спомен и по една скица, рисувана с молив върху сервитьорския лист.

Та в това заведение ме посрещнаха усмивките на келнерите и една тънка, но много апетитна миризма на доброкачествена скара. Потърсих с очи свободна маса, в тоя час беше пълно, хората току-що започваха. По неписано правило тук имаше маси, около които седяха само художници, и маси, около които обикновено седяха само писатели. При това тия маси не бяха безразборно заемани, защото около всяка се установяваха в повечето случаи единомишленици по школа и направление, доста непримирими спрямо школата и направленията, застъпени по другите маси. Не беше деликатно да седнеш къде да е, току се почувствуващ натрапен гост, чужденец сред свои, и не усещаш какво ядеш.

Аз бях от много своеобразна школа, нито романтик с някогашните романтици, нито новатор със сегашните модернисти. Мъчно можех да си намеря подходяща маса, самостоятелна, затова обикновено отивах на гости ту при едните, ту при другите, приемаха ме любезно, разбира се, все пак имах толкова картини по галериите, но и едните, и другите ми даваха съвсем определено да разбера, че не ме смятат за свой.

Така, докато търсех с очи свободно място, някой ми подвижна отстрани:

— Заповядайте при нас, другарю Анастасов, моля ви се!

Обърнах се и видях на една от средишните маси в салона младия и нашумял художник, чиято изложба бях посетил, а до него — художествения критик Иларионов, голям почитател на новаторските търсения и приятел на по-модерните стилови школи.

Вътрешно не се зарадвах от тая покана, но нямаше как — да откажа, щеше да изглежда, най-меко казано, невъзпитано.

— Благодаря — рекох и седнах срещу тях.

— И при нас да дойде един голям човек! — засмя се Иларионов. Той кимна към съседа си: — Младите много ви уважават, а пък вие някак си страните от тях! Така ли е, другарю Тахов?

— Може би е така — отвърна уклончиво Тахов.

Той не искаше да се обвързва с мнението на своя критик, уважението е монета с висока стойност, не се хвърля току-тъй за било и небило по масите.

— Да имаш три свои картини в постоянната експозиция на Националната галерия — това не е малко нещо! — каза Иларионов, но в гласа му не звучеше голямо въодушевление.

— Да — кимна Тахов и разсеяно отпи една глътка от чашата си, — макар и това да не е винаги мерило за истинската големина на един талант. Аз мисля например, че по ателиетата има много картини, достойни за постоянната експозиция, които по една или друга причина още не са намерили мястото си там. И вероятно няма скоро да го намерят. Но все едно, рано или късно те един ден непременно ще отидат в националния фонд. А някои картини, които сега са в националния фонд, сигурно ще идат в архивите, ще ги бракуват. Нещата са много относителни и на мен ми се струва, че времето е най-справедливият съдник за това — кое е истински талантливо и кое дава само някаква фалшива видимост за наличие на талант. — Той отпи пак една глътка и добави: — Времето отсява конюнктурите и слава богу!

Всичките тия камъни като че ли бяха хвърлени в моята градина и затова тактичният Иларионов се почувствува неудобно.

— Да прием — рече той, че на нашата маса няма фалшиви слави. Съгласен ли си, Анастасов?

— Не — казах аз, — не съм съгласен. Аз напълно поддържам мнението на моя млад колега Тахов — времето ще отсее модите и конюнктурите така, както отвява в небитието всяка шумна и евтина слава. Пред моите очи — казах, като внимателно се взирах в листата за вечерното меню — са минали много моди и лесни слави, изгрявали са имена на какви ли не новатори, а от това — и от славите, и от имената — не е останало нищо, блеснали са и са изчезнали като следите, дето оставят подире си така наречените «падащи звезди».

Посочих на келнера каквото си бях избрал, сетне извърнах глава към младия си събеседник — по лицето му беше преминала сянка, тънките му устни се силеха да направят някаква снизходителна усмивка.

— Вие изобщо нямате вкус към новите търсения в живописа — каза той. — Никога не сте одобрявали новите неща.

Какво можех да кажа на това наперено пале? Повдигнах рамене и се засмях.

Иларионов се чувствуваше вече като в небрано лозе: много му се искаше да вземе страната на любимеца си, пък му беше неловко, пречеха му ония мои картини в постоянната експозиция на галерията. Това беше официално признание, а той работеше в академията и смяташе, че е задължен поне външно и за благоприличие да не вдига крак над моя престиж. Крак наистина не вдигаше, но воюваше срещу моето изкуство с друг вид оръжие, поне за него по-безопасно — с мълчание. Във вестниците, където имаше влияние, в академичните издания и обзори, по комисиите за откупи и възлагания — моето име почти не се споменаваеше. Забравяше моето име, отрупваше като че ли нарочно работата на половин дузина млади художници с най-хиперболизирани венцехваления — движели нашето изкуство напред и го обогатявали с нови изобразителни средства. Е, добре, нали видях тия «нови» изобразителни средства в картините на най-изтъкнатия от младите! Иначе Иларионов се държеше възпитано, внимателно, колчем ме срещаше — подчертаваше голямо внимание и уважение. Все пак аз бях нарисувал нещо в ония по-отдалечени години!

И така, аз се засмях, когато младият човек намекна,

че не съм имал вкус към новите търсения в живописата. Палето му с пале! Ами оная картина със сребърната слънчева люлка и крачещия екскаватор? Ами «Селска зима», «Нашенецът в космоса», «Празник на овчаря»? Аз ли не търся новото? Търся го и го изобразявам с вечните неща на духа български, а ти стой на задните си лапи и свивай опашка, защото при тебе всичко е облечено с кинкалерията на чужди моди, а освен това, миличък, ти и в рисунчицата си слаб!

Не му казах тия думи, а се засмях и той трябваше да разбере, дявол да го вземе, какво означаваше моят смях.

— Моля ви се — каза Иларионов, — вие двамата за дълбахте в сериозни теми. — И направи опит да се пошегува: — Не само че ме ограбвате — с тия неща, за които спорите, аз си вадя хляба, — ами правите лоша услуга и на храносмилането, и на апетита си!

Плоска шега. Дори неговият приятел Тахов не направи опит да се усмихне.

После, докато аз вечерях, Иларионов захвана да разпитва младия човек как му е дошла наум онази идея за работниците, дето успоредяваха движенията си с хоризонталите на строителните елементи, а отгоре ги сечеха вертикалите на крановите стрели и багерните шиш.

— Интересува ме как си дошъл до това изобразително решение — каза Иларионов. — Една естетическа задача за откриване на нов ритъм ли си решавал, или си искал да подскажеш в един по-загатнат план определено социално внушение?

— И едното, и другото — каза Тахов. — В нашата социалистическа епоха интересите на работническата класа вървят в успоредица с развитието на техниката, затова ръцете на моите работници са протегнати паралелно с бетонните трегери, с напречните дъски на скелите и с трансмисиите на машините. Вертикалите на багерите и крановете показват колко това единство между работници и техника е категорично и спонтанно. А освен това аз съм търсил и един по-съвременен ритъм, вдъхновен от динамиката на нашия технизиран живот.

Повдигнах очи от чинията си и погледнах Иларионов — думите на Тахов бяха изписали по лицето му едно умилено изражение, набожен богомалец слушаше неделното правоучително слово на проповедника, под черковния

купол звучеше реч, която разкриваше на грешния мирянин скрития смисъл на божите дела.

— Да — каза замислено Иларионов и по устните му разцъфтя една значителна усмивка, — ето че ние излязохме от това старо и традиционно схващане за образа — да го насищаме с психологически живот. Сега ние се задоволяваме само с някои по-външни черти. Но пък за сметка на сложната психология постигаме повече всеобхватност, за сметка на типизирането постигаме изобразяване на многоликото движение, което разтърсва нашия съвременен ден. — Той помълча някое време и изведнъж се обърна към мен: — Вие какво мислите по тия въпроси, другарю Анастасов?

Аз току-що бях изпил виното си, оная радост, колкото да се събере в един напръстник, и тя беше се изпарила, повиках келнера и му платих. Когато той си отиде, казах на Иларионов:

— Всичко това, което изрече, са празни приказки, така мисля. А неговите хоризонтали и вертикали, и ръждивокафяви фигури, и безплътни сенки — това е една предвзета бояджийска работа. Той просто не умее да рисува.

След тия думи на нашата маса настъпи ужасно мълчание.

Станах и си излязох.

Автобусът ме настигна тъкмо на спирката пред Народния театър. Качих се и макар да стоях прав до вратите, както се бях замислил за нещо си, сигурно щях да стигна до Студентското градче. Но дойде контролър да проверява билетите, та се посъвзех навреме и слязох на Орловия мост.

Седнах на една скамейка до езерото, напълних лулата си и запуших. Откъм «Ариана» се носеше на вълни прелестна музика, беше някакъв валс, танцова музика, за да им е весело на ония, които се катаеха по леда. Падаше чудесен сняг, мек, пухкав, виждаха се през белите нишки вълнените шапчици с пискюлчета, цветните пуловери, късите поли, които правеха много хубави чадърчета на кръста, когато момичетата се въртяха в кръг. А на мен ми е студено, защото стоя на едно място, стъпвам от крак на крак и духам в ръцете си. Не ми е много весело, но пък долу кипи радост, едни летят напред, уловени за ръце, други правят разни елипси, а едно момиче танцува с ка-

валера си истинско танго, макар че грамофонът свири валс, все пак е хубаво и аз се усмихвам, това момиче ми е познато, то живее в насрещната къща и понякога слиза на двора.

Е, казвам си, защо пък и аз да не потанцувам? И ето ме за един миг на леда с вълнена шапчица и бял пуловер, и със специални обувки, за които са прикрепени бляскави островърхи кънки. Плъзгам се, летя, като че ли са ми израснали невидими криле, и си казвам колко лесно е било катаенето, струва ми се, че съм се пързлял по тая огледална повърхност хиляди пъти досега! Провирам се между поруменели момичета, те всички ми се усмихват, но аз само им махам леко с ръка, в края на краищата, за да танцувам с всяко от тях, не би ми стигнал целият ден. И тъй невидимите криле ме носят, моите кънки едва докосват леда или може би съвсем не го докосват и ето, най-после стигам при най-хубавата девойка, нейната поличка прави най-хубавото чадърче, а устните ѝ се усмихват с най-хубавата усмивка на света.

— Ето ме, Снежанке! — казвам аз.

Тя веднага сваля ръцете си от раменете на своя кавалер и ги протяга към мен. Дори не намира за необходимо да каже «извинявай» на момчето. Няколко снежинки са кацнали върху нейните руси къдрици и тя прилича в тоя миг на една истинска Снежанка от приказките.

Улавяме се за ръце, но преди това сме се погледнали в очите и кой знае колко хиляди неща сме си казали за един миг, след това се вслушваме в музиката, влизаме в такта и се понасяме по леда. Бели цветове падат от небето и ние подлагаме длани, за да уловим някои от тях. Аз съм я прегърнал през кръста, тя е сложила ръката си на моето рамо, притиснала се е до мен и аз усещам колко е тънък пуловерът ѝ, колко е прекрасен оня чудесен свят, който се крие под него. Сетне всичко изчезва, оставаме само ние, музиката и надиплената мрежа на снега.

Стъпвам от крак на крак, духам в шепите си и от време на време помръдвам с рамене, за да изтърся налепилия се по палтото ми сняг. И, гледам, насреща ми иде Снежанка, преметнала кънките си през рамо, килнала шапчицата си назад, смее се и весело разговаря с един висок момък, неговият пуловер е от чиста камилска вълна. Тя ме забелязва едва когато е на една крачка само от мен,

учудено ме гледа и устичата ѝ правят една много състрадателна усмивка.

— Анастасов — възкликва тя, — какво правите тук?

— Гледам ви как се пързаяте — отговарям аз.

— Но вие приличате на един снежен човек — казва тя. — Целият сте побелял!

— Нищо — отвърщам ѝ, — то е от снега. Много хубаво вали.

Нейният кавалер вади цигари и ми предлага. Той пуши луксозни цигари, със златен мундшук. Обяснявам му, че съм свикнал с трето качество, те са по-серт, и вадя своите.

— Бягайте да се стоплите някъде — съветва ме Снежанка, — носят ви е червен, станал е като същински до-мат! Ще изстинете!

Тя е много грижовна към мен и аз се усмихвам. После двамата ми казват довиждане, а аз изваждам цигара от овлажнялата си кутийка и няколко пъти драсвам с кибрит, за да запала, пръстите ми са тромави от студа.

Тръгвам по Яворовата алея, нагоре към Рибното езеро. Пуша и се радвам на снега. А той се сипе тихо, като насън, само когато минавам под някой стар кестен, чуввам как шумоли едва доловимо в клоните му, сякаш горе, по върхарите, един премръзнал кос помръдва с крило.

РАЗКАЗ ЗА АЛЕКСАНДЪР

Такива неща ми дойдоха наум, като седях на онази скамейка пред езерото. Или може би нарочно ги търсех в паметта си, за да се спасявам от лошото си настроение, от някои трудни въпроси, на които не исках да отговарям. Когато човек бяга от себе си, какво ли не си припомня? Когато вървах към езерото с рибките, реших да се изкача до Обелиска на загиналите, не ми се прибираше в къщи, знаех си, че онова вторачено око на капандурата няма да ме остави на мира кой знае докога.

Но като наближих детската площадка, гледам, един мъж, горе-долу на моя възраст, скромничко облечен, със смачкана яка, попрегърбен, стои на кръстопътя между

аленте и ме чака. Видях го, че се зададе откъм шосето, на това място фенерите силно блестяха и всичко се виждаше много добре.

Доближих тоя човек, а той се усмихна стеснително и попита:

— Извинявайте, бихте ли ми услужили с огън? — Допря цигарата до устните си и ме погледна в очите.

Срещнах очите му, изпитах изведнъж някакво особено чувство — тоя човек ми беше познат, идеше от отдавнашни години. В паметта ми се мяркаше един друг човек като него, но оня всъщност беше много по-млад. Срещнатият, както беше се навел, за да всмукне с цигарата си от огъня на кибритената клечка, за миг се поколеба, но се усмихна и запали.

— Ето че се срещнахме — каза той, като издихваше бавно дима. — Вие сигурно сте ме забравили, а? Кога е било то? Почти тридесет години оттогава!

— Да — казах аз, ровех се в спомените си и все не можех да се досетя, — тридесет години са се изминали оттогава или приблизително толкова!

— Вие не сте се променили много. Тази посивяла коса ви прави като някакъв мъдрец. А в ония времена имахте буен перчем, все ходехте поразрошен и Методи се сърдеше: «Свали тая растителност от главата си, Бояне, правеш впечатление на полицията!» Помните ли?

Както казват някои начинаещи писатели, «една завеса се вдигна пред очите ми» и още — «миналото изплава из дълбочините на времето и застана отпреде ми като на длан». Как да не помня! Щом спомена името на Методи, всичките някогашни неща оживяха — квартирата в Лозенец, онази стая на партерния етаж, в която не влизаше слънце, но идваха често слънчеви хора и между тях — един сладкодумен момък с живи и хитри очи, най-елегантният от нас, защото ходеше винаги с връзка и носеше бяла копринена кърпичка в малкото джобче на връхната си дреха. Той следваше право, но беше велик икономист, неговото призвание беше икономиката, как само ни разясняваше Марксовия «Капитал» и разните циклични кризи, които разтърсваха на периоди буржоазния свят! Той си правеше някакви диаграми с цветни моливчета и казваше, че може с точност до две години да предвиди всичките инфлационни и девалвационни вихрушки, които тепърва ще има да брулят стихийното капиталистическо

стопанство. Баща му беше виден адвокат с умерено прогресивни идеи. Колко пъти Александър, нашият икономист, с подправен ключ ни беше въвеждал вечерно време в неговия кабинет, за да пишем на пищещата му машина нелегални позиви!

— Спомних си — казах аз, — ти си Александър. Александър Карев! — И, кой знае защо, изрекох много тържествено: — Улица «Дъбова» в Лозенец. «Капиталът» от Маркс, формулата за принадлежната стойност. Фабрика «Орел» срещу Първи май, нощна акция, Александър Карев изписва по стените нелегални лозунги. Гледай ти — казах аз, — това си ти! И макар че съм сдържан човек и нямам навик да давам външна изява на чувствата си — протегнах ръце и го прегърнах, притиснах го силно до гърдите си.

Тази непринудена сърдечност като че ли го пообърка, личеше си, че се стеснява, че е смутен, а се мъчи да прикрие смущението си с някакво уж спокойствие и с думи, които звучеха, меко казано, фалшиво и «купешки».

— Не съм ви срещал толкова време — говореше той, като избягваше да ме гледа в очите, — но съм следил с най-голямо внимание вашето развитие, успехите ви. Когато ви удостоиха със звание преди три години, просто бях щастлив, казах си: «Ето, така и трябваше да стане, той още в ония времена рисуваше като голям художник!»

— Остави тия работи, Александре — рекох, — ами да седнем на оная скамейка при козичката и да си побъбрем като хората някоя и друга минута. Ти нали не бързаш?

Минаваше десет часът, настъпваше голямата нощ, но ми се струваше, че той наистина не бърза за никъде. Има хора, които не подтичват, не изглеждат припсени, а въпреки видимото им спокойствие — щом ги погледнеш, изпитваш чувството, че ужасно бързат за някъде и нищо не е в състояние да ги отклони от пътя им или да ги задържи. А други — уж подтичват, припкат, изглеждат погълнати от някакви важни мисли, пък им кимнеш, и те веднага се отклонят от пътя си, дохождат при тебе, веднага усещаш, че не са бързали всъщност за никъде, че такива хора изобщо няма за къде да бързат.

Седнахме на скамейката, Александър запали от догарящата си цигара нова цигара, не му беше удобно, изглежда, да иска отново огън или пък се вълнуваше, та се

мъчеше да разсее вълнението си с тютюн. Не знаейки защо, но като го гледах такъв посмачкан и притеснен, в младежките години близък приятел, почти брат, а сега се държи на разстояние и ми говори на «ви» — някога сме стояли на едно стъпало, а сега аз съм отхвъркнал толкова «нависоко», че другояче не бива! — започна да ми става неудобно и неловко и на мене самия.

— Вредно е да се палят цигарите една след друга! — казах аз.

Той махна с ръка.

— Тия правила на благоразумието ги спазвайте вие, творците, защото сте необходими за живота и представляват ценен обществен капитал. Вие трябва да щадите здравето си, защото сте малко, всеки ден не се ражда талантлив художник. Когато мястото на талантливия се оваканти, то не се заема със заявление и не се попълва за ден и за два. А моето място — той пак махна с ръка, — това не е проблем: заявление, диплома за завършено образование и готово, мястото отново е заето!

— Ти ме удивляваш — рекох, — как можеш да делиш хората на «важни» и «неважни», тоест на ценни и малоценни? Що за схващане е това? Ами че това е ницшеанство чиста проба!

Всъщност го казах шеговито, но Александър го взе сериозно.

— Моля ви се! — каза Александър. — Аз просто така, от уважение към творците, а вие правите политически изводи!

Погледнах го отстрани — до мене като че ли седеше чужд човек, една изкривена сянка от някогашния човек.

— Я разправи — казах — как е минал животът ти през тия двадесет и пет години — какво те е огорчило, та изглеждаш такъв кисел?

— Няма такова нещо — каза Александър. — Аз не съм кисел. И защо?

— Мечтаеше да станеш голям икономист, замисляше разни трудове, какво стана с тия мечти?

— Нищо! — Той всмукна от цигарата си, пусна догорялата угарка на земята, бавно я размаза с крак.

— Изпратен си бил на неподходяща работа, така ли?

— А, не, напротив! Няколко месеца след Девети постъпих като сътрудник на Икономическия отдел на

ЦК. Там работих три години. Дори ставаше дума да ме изпратят на работа в Съветския съюз.

— Е — попитах, защото той изведнъж замълча. — Замина ли?

— Тогава започна усилената масовизация на село и ако си спомняте, в някои околии работата не вървеше добре, някъде ние работехме лошо, а на други места оказваше голяма съпротива средняшката прослойка. Много стопанства бяха изпаднали в сериозна криза. За да се спасява положението, изпращаха специалисти от София. Казаха и на мен: «Хайде, стягай багажа си и заминавай бързо за град Кула, ще помагаш на околийския комитет!» Попитах: «За колко време?» Отговориха ми: «Сигурно за година-две, докато се оправят нещата.» Не беше правилно да ме изпращат в град Кула, защото знаех много добре, че имаше решение да специализирам в Съветския съюз. Когато им напомних за решението, те казаха: «Знаем, но сега положението на село е много тежко, особено в някои райони, липсват кадри и политическата работа заглазва, та въпросът за твоята специализация ще се отложи по-нататък.»

С една дума, праснаха ме по селата, за да съм в помощ на местните партийни организации. Трябваше да ви кажа, че аз посрещнах това предложение с абсолютно отрицание. Преди всичко нямаше никакво взимане-даване със селските работи, тъй като съм градски човек, а баща ми и майка ми също са градски хора. Не съм живял на село дори един ден. Второ: инструкторската работа не ми беше при сърце. Може би си спомняте, че още като бонсист аз държах да бъда използван главно за просветна работа. Не че се боях от организационните трудности, от акциите, спомняте си сигурно, че сме ходили заедно, но тъй — не ми бяха по вкуса. Моя стихия беше теорията и всеки опит да ме подхлъзнат в сферата на практическата работа посрещах на нож.

От друга страна, и в семейството си срещах решителна съпротива. Идеха слухове от провинцията, че тоя или оня партиен деятел станал жертва на класовата битка — кого кулаците застреляли, кого опозиционерите намушкали с нож. Баща ми се намръщи, тази работа не била за мен, казва, майка ми ревна, сякаш ще ме изпраща на война.

И момичето, за което щях да се женя, лаборантка в

една аптека, и то се възпротиви, даде ми да разбера, че няма да ме чака нито ден, ако наистина реша да се халосам по селските сокаци.

Така стоях нещата тогава в мен и около мен и затова отказах да замина, заявих, че държа на специализацията си в Съветския съюз. Отговорникът на нашата група ме запита:

— Ако ти предложим да заминеш утре за Москва, ще тръгнеш ли?

Отговорих му, че съм готов да замина още същия ден.

— А да идеш на село отказваш, така ли?

Казах му, че селските работи ми са чужди, че нямам никакво намерение да си губя времето по селата.

Наказаха ме за неизпълнение на партийно поръчение с «порицание» и ме приведох на по-ниска партийна работа — изпратиха ме в агитпропския отдел на Ловешкия околийски комитет. Там отидох нацупен и с много горчилка в душата си, смятах наказанието си за несправедливо и сурово, имах такъв актив от нелегално време и сега изведнъж — наказание. Не можех да го преглътна.

И защото бях обиден и огорчен, гледах работата си през пръсти и в края на годината ме сполетя второ наказание — отстраниха ме от комитета и ми казаха, че мога да си вървя.

Върнах се в София два пъти повече огорчен и с два пъти повече горчилка в душата си. Като е тъй — помислих, — нека други да разработват проблемите на политическата икономия, аз ще си стоя настрана. Обидно ми беше! Политическата икономия беше моя стихия, а ме пращаха из провинцията с инструкторски задачи! Тайничко в себе си се надявах, че непременно ще ме потърсят. Ако партията уважава кадрите си — мислех, — непременно ще бъде потърсен! Ще кажат — било, каквото било, хайде сега заминавай за Съветския съюз! Ще специализираш, пък като се върнеш — може да те направим и професор в университета.

Така си мислех и все чаках някой ден да се обадят по телефона: елате в ЦК в толкова и толкова часа!

Чаках година-две, напразно, никой не ме потърси.

Онази лаборантка ме остави. Кое момиче свързва живота си с безработен човек?

На третата година подадох заявление до един адвокатски колектив. Постъпих на работа, но и адвокатството

не ми беше присърце, отегчавах се, противни ми бяха всички тия дела и съдилища. Започнах да пия и кой знае докъде щях да стигна, ако не бях успял овреме да си на-
меря друга, по-спокойна работа — оваканти се една служ-
ба в Застрахователния институт, намериха се добри хора
да ми дадат препоръка и аз постъпих там. Работа на това
място вече толкова години. . .

Ожених се за една колежка, имам син — следва във
Висшия икономически институт «Карл Маркс». Вдъхнах
му любов към политическата икономия още докато беше
малък.

А на моите занимания и мечти от младежки години
отдавна съм им турил пепел. Имам едно хоби — играя
бридж. Бриджът е интелектуална игра. Събираме се през
вечер при наш колега от службата, той има хубав апар-
тамент в комплекса «Ленин». Играем до десет часа и си
отиваме. Аз живея в Лозенец и като си тръгвам за в къщи,
минавам през тази алея.

Такъв е моят живот, другарю Анастасов. Лош, добър,
това е. Можеше да бъде и друг, какъвто го мечтаех, но не
излезе нищо. Аз ли съм сбъркал, други ли ме сбъркаха —
не мисля по тия работи, защото няма смисъл. Гледам
службицата си, играя бридж, а сина си наставлявам да е
добър комсомолец и да служи за пример по отношение
на дисциплината. Кръстил съм го Ивайло, макар това
име да не подхожда твърде за един икономист. Но жена
ми така поиска. Той е отлично момче.

Когато след половин час се разделихме, не изпитах
желание дори да стисна по-силно ръката му. Не го пока-
них в ателието си, нито пък той ми предложи да се срещ-
нем повторно някъде, кой знае, при втора среща може би
щяхме само бегло да се поздравим, като случайни познати.
А едно време си мислехме, че ще останем приятели за цял
живот, че няма ден да минава, без да се видим и да прием
бирата си на една маса; и че в празник заедно ще се кач-
ваме на онова самолетче, окичено със знаменца и гирлян-
ди, за да се радваме на преобразената земя и да махаме
весело с кърпички на щастливите хора. . .

В началото сме на месец юни, а слънцето вече жари
съвсем по лятному. Към обяд небето става толькова сиво
от жегата, пепеливо, че напълно се слива по цвят с пу-

шеците, които бълват насреща му заводските комини и кремиковските доменни пещи. С напредъка и разрастването на техническата революция, мисля си, на разните лазурни цветове и на синята боя изобщо няма твърде да им върви. Сега ведрите и поетични небеса се съхраняват от музеите и това е правилно. Хрумне им на бъдещите поколения да си направят едно синтетично синьо небе — откъде ще вземат терк, нали от музеите?

Та голямата жега настъпи доста рано и тъкмо поради това някои от нашите хора зачестиха да приказват за почивки и за море. Стана много на мода да се приказва и пее за морето. Ах, море, море! — пишат поетите. Море, море — късат се естрадните певци и певици пред микрофоните и ако радиото не съобщава понякога някои данни във връзка с прибирането на реколтата, човек би помислил, че родината ни се е преместила върху някой коралов остров сред Тихия океан. Но тия данни ни напомнят, че все пак ние сме една сухоземна страна и че е от голямо значение хлябът да се прибере навреме. За хляба не пише никой, установило се е мнение, че това е един остарял мотив. Едно време, когато го нямаше, художниците се надпреварваха да рисуват златни ниви, коситби и вършитби. Хлябът в наше време е в изобилие, но златните ниви като че ли съвсем изчезнаха от платната на художниците. А пък те сега наистина приличат на истински златни морета и е жалко, че са излезли от мода. Но какво ли е дълготрайно в нашите вкусове, ние меним вкусовете си по-често от носните си кърпи.

И тъй, иде лято и нашите хора вече говорят за отмора и почивка. Знойната съпруга на Недьо Недев ще летува на Слънчев бряг, директорът на Бактериологическия институт и съпругата му — на Златните пясъци, старият Сюлемов ще лови риба някъде към Мичурин, женичката на моя приятел, професора, готви черноморско турне с някаква трупа на Концертна дирекция. Часовникарят ще ходи на село, от някое време загадъчна усмивка непрекъснато играе на устните му, станал е мълчалив и се държи като човек, който има в главата си велики идеи. Михалаки е изпаднал в лошо настроение, нещо не върви с неговата «ЕЛКА», казва, че му е противно да мисли за летуване, летните месеци били най-спокойното време за работа, но от по-висшестоящи институти са наредили

непременно да замине на почивка, дори чух, че са му дали място в някаква правителствена вила.

От възрастното население на нашия дом само моят професор няма да ходи никъде, ще работи върху някакъв нов серум против най-опасните грипове. Компания ще му прави бай Танас. Нашият портнер ходи на операция, съшиха му нови сухожилия и пръстите на лявата му ръка възвърнаха предишния си трудов живот. Като се увери, че могат пълноценно да вършат работа, бай Танас подаде заявление до завода да го върнат пак на неговия си струг. Върнаха го с голямо удоволствие, защото такива стругари като бай Танас са много ценен капитал. Ако се вярва на думите му, а той е малко халваджия, целият завод го посрещнал с гръмко ура. Но, тъй или иначе, бай Танас казва, че достатъчно е почивал, че плюе на всякакви мисли за почивка и така ще си поработи сега, през летните месеци, та да му се насити душата, да му държи влага дори през мъртвите пенсионни години. Той казва още, че ще прави компания на професора, за тоя човек ние да не берем грижа, сутрин ще му занася мляко, преди да тръгне за завода, ето къде е нашата закусьчна, а вечер ще му кипва хубав чай.

И студентската младеж се готвеше за път. Юри получи назначение за Кърджали, там го изпращаха учител, онова наказание му попречи да остане в София и да готви аспирантура, както беше смятал по-рано. Попитах го защо бърза да замине, нали учебната година започваше наесен? Отговори ми, че иска да пообиколи окръга, големите заводи, строежите, селата, да опознае хората и да послуша говора им, та като бъде учител, да знае сред какъв свят е попаднал, как да учи децата и с какъв ключ да отключи сърцата им. А колкото до аспирантурата — здраве да е, ще я готви задочно.

Той говореше бодро и аз се чудех как може. На негово място щях да изглеждам мрачен и доста сърдит. Подарих му за спомен и по случай завършването на университета една моя стара пътническа чанта с презрамки, кожата, с няколко отделения и с две много солидни секретни ключалки. Малко беше изтъркана около дръжката, но иначе изглеждаше съвсем запазена. Къде ли не бях скитал с нея! Купил я бях преди петнадесет години от един окаянон магазин в Париж. Продавачът, който разбра, че съм чужденец и художник, набързо ме слъга, че тази

чанта била собственост някога на Русо Митничаря, и аз се направих, че му вярвам — нека се радва човекът! Но успях да преполовя цената, която ѝ искаше, сиромашкият не знаеше, че си има работа със стар ерген, врял и кипял в житейските работи.

Подарих тази хубава чанта на Юри и от сърце му пожелах да бъде щастлив.

Веселина стягаше куфара си за Добруджа. Назначението ѝ влизаше в сила от месец септември, но и тя като Юри си имаше нещо наум.

— Какво ще правиш из тия добруджански степи през лятото? — беше я запитал тъжно Михалаки.

— Степи ли? — беше се засмяла весело тя. — Ти от кои времена си излязъл?

И Михалаки трябваше да изслуша една лекция за най-могъщите агропромишлени комплекси и за стопанствата-гиганти с над двеста хиляди декара орна земя, където всичко се върши с машини, където мотиките, сърпове и косите са отдавна изкупени от околния музей. За какви степи говори Михалаки?

Когато ми се оплака, аз му казах:

— Ти да си мъчиш! Защото ти и подобните ти правите тази техническа революция. Ядрените физици и кибернетиките! Ако ви нямаше, много от старите неща щяха още да си живеят. И степи щеше да има, и бунари с мотовилки и чекръци, и живописни къщички от пръти и кал, по чиито покриви расте зелена, сочна трева. Кой щеше да прави гигантски агропромишлени комплекси, ако електрониката не прогнозираше щастливото им бъдеще, очакваните чудеса от успехи? — Така му казах и го погледнах строго. — Вие ще превърнете полека-лека целия ни живот в един огромен завод. И въздишате отгоре на всичко, че приятелките ви не си стоят в къщи! Как ще си стоят агрономките в къщи, като ония степи са изчезнали — с ветрищата си, дето вят на умряло, и вече няма какво да ги плаши? — И му казах много мъдро: — Волът рие, ама на главата му пада!

После се смахме и изпихме по две чашки ментовка. Аз вдигнах наздравица за електрониката, а той, кибернетикът — за бунарите, отколешните, с чекръците и мотомотилките. Правеше се на весел, но си личеше, че му е тъжно, големи грижи му създаваше тази негова «ЕЛКА»!

А веднъж срещнах Юлия на двора случайно. Боже,

колко се беше разхубавила през тия последни седмици!

— Къде отиваш, Юличке? — попитах.

Отговори ми, че отива във факултета, имали някакво прощално тържество.

— Ако ми позволиш, ще те изпратя до парка — рекох.

Тя се усмихна мило, прозвъняха сребърните камбанки от най-хубавите приказки в света. И ме улови с безкрайна доверчивост подръка.

Така вървахме и говорехме нещо, и сигурно съм бил остроумен, знай ли, но тя често се смееше и рамото ѝ се притискаше до лакътя ми и на мен ми се искаше пътят до парка да няма край.

Все пак стигнахме и аз я попитах:

— Не мислиш ли, че е рано?

Тя погледна часовничето си, помисли някое време и поклати глава;

— Като че ли имам още десет минути.

Бяхме се спрели пред паметника на Яворов.

— Юличке — казах. — Ще заминаваш ли някъде това лято?

— Никъде няма да ходя — каза Юлия. — След две седмици постъпвам на работа като химик-експериментатор в един изследователски институт. — От предишното закачливо-весело изражение на лицето ѝ не беше останала дори следичка.

— Не е хубаво, Юличке — поклатих глава. — Как тъй — от студентската скамейка — на работа — така небива!

— Този изследователски институт е мечта! — каза Юлия и се усмихна, но в усмивката ѝ нямаше нищо шеговито. — Там ще се разработват нови видове технологични процеси за получаване на нов тип полиестерни влакна.

— Хм — казах аз и помълчах. После попитах: — А кога ще се жените с Лозан?

Тя не се стресна от моя въпрос, а той имаше за мен почти съдбовно значение. Проклетият апартамент висеше над главата ми като съвсем истински дамоклев меч.

— Може би към края на годината — каза Юлия.

— Но защо толкова късно — попитах, — поради липса на подходящ апартамент?

— Не, не е за апартамента — отвърна Юлия. Тя дори не долавяше нотките на моя сарказъм. — Ще живеем в стаята на Юри, нали той заминава за провинцията, това решава поне временно нашия въпрос.

— Може би Лозан не бърза — казах аз.

Този намек трябваше да я хвърли в известна тревога, винаги има нещо тревожно, когато мъжът не бърза. Но тя само поклати глава и каза с много спокоен глас:

— В случая аз не бързам, а не той. Аз настоявам за една по-късна дата. Лозан работи над голяма творба, необходимо му е спокойствие, нуждае се от пълно съсредоточаване, той не бива да отвлича вниманието си със странични неща.

— Чудесно! — казах аз. Какво друго можех да кажа, щом като тя самата гледаше на сватбата си като на едно странично нещо. Важното беше Лозан да завърши своята голяма творба. — Чудесно! — повторих аз, усмихнах се по-скоро на себе си, отколкото на нея, помълчах някое време, загледан в бюста на Яворов, сетне ѝ подадох ръка. — Дано бъдеш щастлива — рекох ѝ, — а това, за полиестерните влакна, е много добро!

Така се разделихме.

Подарих ѝ по случай завършването на университета един много хубав бележник в кожена подвързия и с особено механизъм за внаждане на белите листа. И той ми беше спомен от едно задгранично пътуване. На първия титулен лист нарисовах с цветни моливчета току-що разцъфтяло черешово дръвче. Но вместо черешки по вейките му се кипреха, намотани като пашкулчета, златни полиестерни влакна.

Когато наближи краят на месеца, опаковах съгъваемата си палатка и тръгнах на път. Дългуна ме заведе с колата си чак до Доспат. Не го бях молил да ме води, само споменах веднъж, че ще ходя по ония краища, и той веднага си предложи услугите. Не ми беше удобно да му отказвам, аз и без това се държах доста строго с него. Пък и защо да се не поразходим, помислих си, бъдещето му не блестеше с кой знае какво разнообразие, беше успял да се вреди за аспирантура на мястото на Юри, така че заседналият живот щеше да му дойде до гуша. И така, момчето ме заведе до Доспат, а когато трябваше да се разделим, истински се натъжи. Не биваше да се натъжава, защото с него не бях ласкав, дори честичко го мъмрех, ядосваше ме лошата му склонност да се прикрива и да хитрува. Като стигнахме Доспат, той настоятелно поиска да ме придружи до мястото, където ще установя лагера

си, но аз решително му отказах. С такива хора като него човек трябва да се държи твърдо.

А когато се разделихме, аз го прегърнах и му подарих за спомен сребърния си молив. Автоматичен молив, от най-старите, плосък и с капачка, и с халкичка на капачката, за да може да се окачва върху верижка. Какво ли не бях нарисувал с тоя молив!

— Заповядай — рекох му, — за спомен и по случай завършването на университета. И да пишеш с него хубави и достойни неща!

Наблегнах на думата «достойни» и забелязах, че той кимна утвърдително.

После се разделихме.

От граничната застава ми дадоха кон и един войник, който да ме придружи до мястото на моето лагеруване. Натоварихме палатката и по-едрия багаж на коня и поехме по пътя, дето криволичеше покрай Доспатската река. След един час спряхме на една разкошна поляна, покрита с морава до колене, заобиколена почти от всички страни с гъста иглолистна гора. Тази поляна беше открита откъм север, виждаха се хълмове и равнини, додето окото стига. А на юг, зад гърба ми, възправяше снага исполински клон, обрасъл с мури, бор и ели.

Почерпих моя придружител с чашка коняк, изпушихме по една цигара и си побъбрахме за туй-онуй. После той яхна коня, пожела ми приятно прекарване и затопурка по обратния път.

Върхарите на по-високите дървета бяха започнали да златеят, слънцето захождаше в ниското, оттатък ридовете, които препречваха западния хоризонт. Ще прелети птица и за миг ще лъсне в светлината на полегатите лъчи, сетне ще се стопи и ще изчезне в здрачевината, която извираше като мъгла из усоните на дълбоките долища.

Беше тихо като в някакъв омагьосан, приказен свят.

Изпуших една лула, сетне поразкърших рамене, за да отърся умората, и се залових мъжки за работа. Избрах равно място, забих колчета и опънах конусообразната си палатка. Пода покрих с дебел слой рехави борови клонки, а отгоре им метнах походното си одеяло. Стана скътано и уютно. Пренесох вътре багажа — сухари, консерви, сгъваем статив, бои и платна. Когато завърших с обзавеждането, вече тъмнееше, по небето бяха започнали да примигват едри, светли звезди. Грабнах секирката и отидох

в гората да сека клони и да събирам връшляк, задаваше се хладна нощ.

Натрупах пред палатката голям куп дърва, примъкнах и няколко полуизгнили пънчета, за да правят жарави и да поддържат огъня. И докато все още светлееше, изтичах до реката да напълня котленката си с бистра вода. Реката гърмолеше, скачаше от камък на камък, беше малко зловещо наоколо, може би поради това съчетание — гърмолене и тъмнина. Или поради самотията — човешките селища бяха далеко, на няколко часа оттук, а по черния път, който лъкатушеше из гората, рядко се мяркаше жива душа. Въздухът беше мокър от разбитите пръски, миришеше на папрат и изгнила иглолистна настилка, на мъхове и стара борова гора.

Изкачих се отново на полянката, палатката едва се мержелееше в тъмното, сега по небето сияеха рояци звезди. От югозапад полъхваше тих и топъл привечерен ветрец. Натъкних вършините, по-едрите клони, пъновете, подложих запалена клечка кибрит пред валмото суха трева и след няколко минути на моята полянка лумна весел огън, тъмнината се отдръпна уплашено на няколко крачки.

Когато водата възвря, изсипах в канчето пликче кондензирана кокоша супа, прибавих малко лютив пиперец и докато свалях съдинката от огъня, помислих си, че тази супа сигурно ще е най-апетитната от всичките вкусни супи в света. Сложих бяла салфетка върху земята и развързах пакета със сухарите. Вечерях сладко и с вълчи апетит.

После напълних отново лулата, запалих тютюна с въгленче, наметнах кожухчето си и седнах кръстат пред входа на моя горски дом. Над главата ми се разстилаха безкрайни пътеки, посипани със ситни златни пари. Кваката водеше пиленцата си, търсеше им завет, Голямата мечка крачеше към разливите на Дунава, Коларят размахваше подире ѝ остен, а прелестната Касиопея оглеждаше хубостта си в невидимо огледало. По-встрани Вероника решише разкошните си коси, усмихваше се отдалече на Арктур.

Какво ли нямаше по небето!

Огънят започна да догаря, привечерният ветрец захладна, сякаш беше се изкъпал в студените води на реката, тъмнината стана още по-гъста, тук и там захванаха

дрезгаво да се обаждат нощни птици, съобщаваха си на-
късо някакви свои новини.

Промъкнах се в палатката, изпънах крака и затворих
очи. И може би защото много миришеше на бор, а отвън
ухаеха всякакви билки и между тях сигурно имаше и та-
кива като омайничето, стори ми се, че някакво странно
население приижда към моята палатка и че полянката
отпред се е изпълнила с някакъв странен народ. Ето, ка-
зах си, уж бягам на тишина и спокойствие, а то и тук пра-
вят конференции и обсъждат разни производствени пла-
нове, за да разкрият на всяка цена скритите вътрешни
резерви и да въвеждат час по-скоро спасителните методи
на автоматизираното ръководство. Много се ядосах, за-
щото човек трябва все пак поне веднъж в годината да не
мисли за вътрешни резерви и поточни автоматизирани
системи. Така той ще си отпочине и тогава ефективността
на неговия труд ще бъде много по-висока.

Дори ми мина такава еретична мисъл през главата, а
именно, че тоя планински свят трябва непременно да се
запази непокътнат, чист от асфалтови магистрали, елек-
тричество, къмпинги и мотели, за да може човек да подиша
боров въздух без примеси на изгорели газове, да си запали
огън на поляната, както е правил неговият прададо, и да
послуша гърмоленето на реката, без да се набиват в уши-
те му естрадните песни за морето и делфините.

— Тъкмо по този въпрос сме дошли да си поговорим
с вас — каза едно момиче, което беше излязло от конфе-
ренцията и сега стоеше пред входа на палатката, право
като дръвче и облечено в китна родопска носия.

Казах на момичето, че не е необходимо да стои навън
и че може да влезе в палатката, колкото и да е тясно, все
ще се намери място за още един човек. Но то ми отговори,
че може и така, защо да ме притеснява, и направо ме по-
пита за същите ония работи, по които и аз мислех одева.

— Трябва да зная — каза девойката — дали скоро ще
прокарат асфалтовите магистрали и как стои въпросът за
хотелите и мотелите.

Живо се интересували за тия неща.

— Но какво те засяга това? — попитах я тъжно.

— Много ме засяга — каза девойката. — Защото, ако
нашите места станат обект на международния туризъм,
трябва да се науча да играя шейк, да танцувам модерни
танци, да пия уиски и джин, нали? И да си направя тоа-

лети според последната мода! — Тя показа какви, като повдигна високо над коленете си шарената престилка.

Нейните бедра блеснаха ослепително и главата ми се замая.

— Наистина — казах аз — това са важни неща.

— Разбира се — кимна девойката. — Ние обсъждахме тия въпроси, защото, съгласете се, не бихме искали международните туристи да ни мислят за изостанали. Пък и моите приятели горят от нетърпение да узнаят по-нататъшната си участ.

— Кои приятели? — нададох ухо и се повдигнах на лакът.

Тя посочи зад гърба си:

— Те са на поляната. Няколко мечки, няколко елена, три двойки диви кози. Толкова са останали из нашия край. Ако ще има мотели и хотели, питат, трябва навреме да знаят, за да потърсят спасение в най-тилилейските места.

Аз се усмихнах:

— Има ли още такива места?

Девойката повдигна рамене. Откъде ще знае.

— Аз съм от Момчилово — каза тя.

Канех се повторно да я покания вътре, оня ослепителен блясък от краката ѝ беше изпълнил палатката с една чудна виделина, въпросите, които тя повдигна, бяха сложни, можехме дълго да си поговорим. Но докато премислях думите, с които да я покания, една грач-птица изкрещя наблиз, аз се стреснах и всичко изчезна в непрогледна тъмнина. Никога не съм обичал грач-птиците, гракнат ли — винаги се будя от сън. А в някои сънища има хубави неща и е жалко, че свършват толкова набързо, с тази девойка например щяхме да си приказваме до зори.

На това място над Доспатската река прекарах две седмици. Преди да тръгна за там, бях казал на началника, който командуваше заставата:

— Ще ви помоля, другарю капитан, да ми изпратите на седмия ден от днешна дата по някого от вашите момчета малко сиренце и хляб. Ето ви пари.

Така му казах, храната, която си носех, щеше да ми стигне за пет-шест дни, а той кимна с глава и се усмихна и дори не погледна парите. Аз си обясних това негово

пренебрежително отношение към паричните знаци с влиянието на околната природа и с пустинния свят, сред който живееше. Диви плинини, овчарски селца, все едни и същи грижи около границата — какво общо можеше да има всичко това с парите? Ето защо не се учудих твърде, когато видях командира да се усмихва снизходително на моите пари. Храната щеше да ме намери на седмия ден.

Но останах много изумен, когато само след два дни видях да пристига в моя лагер войник на кон. Той водеше подире си един катър, а върху гърба на катъра се поклащаха две тежки кошници, покрити с бели кърпи. Войникът ме поздрави, поиска разрешение да остане, след това свали двете плетени кошници и ги остави до входа на моята палатка. Какво ли нямаше под белите кърпи! И прясно сиренце, увито в шума, и печена агнешка плешка, и варени яйчица, и топъл хляб, че и две шишета, пълни с червено вино.

Войникът поиска да си тръгне веднага, но аз го задържах за обяд. Той яде малко, едва се докосна до месото, оправдаваше се, че уж бил скоро закусвал, но аз си знаех, че се въздържа, за да има за мен.

Ето какъв бил този капитан. Всеки два-три дена ми провождаше по две-три кошници, а с парите, които му бях оставил, той не можеше да напълни дори половин кошница, наистина си личеше, че към паричните знаци нямаше никакво отношение.

Първите няколко дена рисувах от сутрин до вечер: борове и ели, мури, близки и далечни планини, сини и лилави небеса. После пак рисувах, но се улових, че мисля за други неща, пренасям едно облаче от небето, а си мисля за художествения критик Иларионов и облачето, вместо да изглежда въздушно, заприличва на непрана риза. Чудя се какво търси Иларионов сред тоя все още запазен планински свят, ядосвам се на непраната риза, хвърлям четките и бягам на реката, за да наплискам лицето си със студена вода.

Така от ден на ден рисуването започна да изостава.

После се улових, че от някои мисли ми става студено, уж седя на слънце, а като че ли съм се потопил в някакъв леден вир. Иде ми да тракам със зъби от студ, струва ми се, че по челото ме е избила пот като при огън, докосвам го с ръка и нищо, нито е студено, нито е горещо. Най-обикно-

вено чело, а откъде идеше усещането, че ме тресе — един бог знае, приличаше на истинска загадка.

Е, казах си, ще мине, когато човек е сам, за какво ли не мисли? И както правех едно време, когато ми предстоеше да ходя на нелегални акции — извиквах разни хубави представи във въображението си или представи за разни хубави неща, все едно, и се надявах, че ще ми стане по-весело и по-леко, както биваше в ония времена. Тогава много ми допадаше представата «градски празник» — автобусчето, окичено с разноцветни знаменца, и момичетата в бели престилки, които предлагаха на веселите хора безплатни фунийки със сладолед. Край на лошите мисли, казвах си, и си представях същата тази картина. Но като я възстановявах сега пред очите си, изпитвах едно особено чувство: картината е уж същата, а пък нещо ми подсказва, че не е съвсем, има някаква разлика, макар и много неуловима. И започвам да търся неуловимата разлика и на края злорадствувам, защото най-после съм успял да я открия, или тъй ми се струва, че съм успял. Защото в картината всичко си беше, както по-рано, само че сега автобусчето стоеше някак разсеяно и никак не даваше вид, че държи сто коня под ламаринения си капак. По всичко си личеше, че неговият резервоар не беше зареден с бензин. Улисал се шофьорът и забравил! А когато автобусите нямат бензин, те изглеждат много особени, някак си разсеяни и безразлични. Всичко беше, както някога — и веселите хора, и момичетата с престилките, и музиките, дето свиреха с лъскави инструменти, и тържествените разноцветни ракети, пламнали в небето като слънца, и танците, и веселбите — всичко си беше, както някога, само това автобусче нямаше бензин.

Нищо, казах си, голяма работа, ще дойде шофьорът и ще налее бензин. Колко е то! Работата беше нищо и никаква, но нали картината все пак не изглеждаше същата, настроението ми не ставаше по-добро.

А после размислих и си казах: това е от самотията. Човек може да поживее ден-два в усамотение и сред природата, както е живял дядо му, но повече не бива, отдавна сме скъсали с естествената си среда. Сега ни е по-удобно да сме в компания дори с разни иларионовци, отколкото да се чувстваваме сами.

В това разсъждение имаше желязна логика, никой не можеше да го обори. Беше четиринадесетият ден. Случи

се този ден войникът пак да дойде с кошниците, но аз му казах:

— Ще изядем плешката и ще изпием виното, а после ще натоварим палатката и другия багаж и ще поемем заедно обратния път!

Когато стигнахме в Доспат, дадох голям обяд на капитана и помощниците му, подарих им картините, които бях нарисувал, сетне изпратих багажа си в София и само с няколко скициника в чантата си тръгнах отново по широкия свят и главно — сред хората.

Довлече се най-после и моето време — жълтата и мокра есен. Бях се зарекъл след доспатските истории да не рисувам пейзажи — не заничах вече по градините и пътищата, малко ме беше грижа за небето, рисувах човечи. Едни чакат автобуса на прашния площад, други дремят на перона пред гарата, някои набързо закусват, по-неспокойните възбудено се разхождат и нетърпеливо поглеждат към замъглената от мараня далечина — ще ли се подаде черното туловище на гърмящия влак. Рисувах човечи по строежите, при петролните сонди, на полето — толкова се насъбраха в скициниците ми, че ако речех да ги събера на едно място, нямаше да ми стигне дори един среден по големина читалищен салон.

Тази мисъл за читалищния салон често ми идеше наум. Виждах хората си насядали, проточили шии, внимателно следят онова, което ставаше на сцената. А аз стоя отстрани и ги наблюдавам. Толкова различни лица, всяко по своему особено, и по характер, и по израз, и по черти, пък усещам, че има нещо общо помежду им и това общо не е във външните черти, а дявол знае в какво и се ядосвам, че не мога да го открия.

Понеже не рисувах пейзажи, не забелязах кога беше пристигнала есента. Видях я за пръв път преди няколко дена, както се разхождах покрай железопътното платно на една малка добруджанска спирка. Бях учителствувал някога по тия места, спомнях си разни работи и изведнъж се ослушах — някакъв шепот достигна до слуха ми, кро-тък и не много весел. Беше полъхнал студен утринен вятрец и от тополата, която стърчеше самотно до сградата, политнаха към плочите на перона рояци изсъхнали, мъртви листа.

Погледнах дървото — то изглеждаше оскубано, тук и там по вейките му потръпваха сбръчкани пожълтели листа. Над високия остър връх тъмнееше ниско, сиво небе.

Извадих лулата си, но отново я мушнах на мястото ѝ, запалих цигара. Гледай ти — усмихнах се и поразмърдах рамене, — есента дошла! Имах пред вид истинската есен, ранната не ми правеше впечатление. А раменете си размърдах, защото изведнъж ми беше станало студено.

Така стоях на перона и се радвах на себе си, беше дошло моето време, нали?

Над угарите, плъзнали се над южния хоризонт, докъдето окото стига, плъзяха развлечени къдели сива мъгла.

Щях да пътувам за Кардам, но като отвориха гишето, поисках билет за София, време беше да се прибирам на моя таван.

И ето, спомням си досега тия доскорошни преживелици, подреждам скиците в папки и си мисля дали да не маля камината — студено е, от зори вятърът пищи между комините, по стъклото на капандурата почукват капки дъжд. Навремени чукат тихо, сетне изведнъж затрополяват като подгонени и аз се усмихвам — струва ми се, че виждам как тишината бяга през комина. И си представям какъв е нейният цвят, и си казвам, че той не е и не може да бъде един и същ. Планинската тишина е зелена и рехава, на полето тя е златиста, а тишината в моя таван има непременно миши цвят.

Нареждам папките по лавиците и слагам кафеничето на котлона, в тоя ранен час автобусите са претъпкани, пък и какъв смисъл има да бързам, срочна работа не ме чака навън.

В нашата кооперация животът си тече по предишному. Сякаш нищо уж не се е случило, а все пак има някои нови неща. Трябва да държа сметка за промените, иначе как ще нарисувам нашия дом! Веселина е на работа в Добруджа. Часовникарят Хрисим Бетлиев, майсторът на пеещите часовници, е на село, по всичко изглежда, още дълго време ще стои там. Оня ден получих картичка от него. Общинският съвет се е разделил на две: едни са за часовникова кула, а други казват да измайстори един голям

часовник под покрива на главния краварник. Ако над-делее първата партия, той ще продаде апартамента и ще започне строежа, освен него в това голямо строително мероприятие ще участвува със свои средства и физкултурното местно дружество — момчетата ще играят разни мачове из района и със събраните приходи ще помогнат на строителството. Но каквото и да се случи — а нещата ще се изяснят до края на годината, — за да бъде спокоен, оня часовник с виенския валс ще бъде непременно мой, твърдо е решил да ми го подари и ще устои на думата си, дори е написал нещо като завещание, но още не е заверил този документ при нотариуса. Иначе бил добре, младеж-кото звено често го взимало със себе си на камиона, та много най-чудесни неща успял да види, една машина на-пример окопавала лозите, а по-рано всичко това се вър-шело с мотика.

Недьо Недев, началникът, напоследък ходи посърнал и очите му са все в земята, една съвсем непривична за него стойка. Предмет е на обследване и както чух, работите не вървели на добре. През лятото бил на командировка, пак в Италия и пак във връзка с някаква голяма доставка. Той водил много умело преговорите, сключил великоле-пен договор и, така да се каже, реализирал печалба за нашата страна за повече от един милион. Всичко минало най-благополучно, но един ден преди завръщането в ро-дината Недьо открил в някакъв магазин чудна батерия за баня, пълен комплект. Душ, кранове за топла и студена вода, с разпределител, който приличал на истински меха-низъм от самолетен мотор. Комплектът бил от полиран бронз и блестял като златен. Недьо имал вече половин ду-зина подобни кранове в къщи си, но този бил нещо съвсем изключително. Ахнал Недьо и почувствувал, че няма да се засмее цял живот, ако не придобие по някакъв начин тоя изключителен комплект. Друг начин за придобиване освен със заплащане в брой не бил известен в търговията на дребно и затова Недьо се принудил да вземе нещо от ва-лутата, която била предназначена за мероприятия от по-обществен характер. Сумата не била кой знае каква, рав-нявала се на един обяд с делови среди в по-реномиран ресторант.

Но за такъв обяд се съставял протокол и сумата се оправдавала по съответен начин. Обядът с делови среди влизал в кръга на обществените мероприятия, а купува-

нето на батерия било дело без друго от частноправен характер. Не било възможно сумата да се оправдае с никакъв официален документ и поради това съответните контролно-финансови органи уловили незабавно Недьо за гушата.

— Връщай валутата!

— Откъде?

Няма да уволнят Недьо, защото той е човек със заслуги и владее отлично работата си, но ще го мъмрят и порицаят и сигурно ще го приведат за известно време в по-нисък чин.

Затова Недьо ходи посърнал и с наведени очи.

Оня ден срещам бай Танас на двора.

— Как е — казвам, — върви ли?

— Тепърва ще се види — повдига бай Танас рамене.

— Но защо тепърва — чудя се, — нали ти мечтаеше за машината си, как така?

— Така — казва бай Танас. — Сега не работя на тази машина.

И ми обяснява. Във връзка с автоматизираното ръководство на работата въвели нов поточен метод и някои млади кадри изостанали, не им стигало умение да се справят. Тогава партийното бюро отправило въззвание към по-старите майстори — да се преквалифицират за учители и някое време да обучават младите, за да овладеят, както следва, новата система.

— Длъжко се двоумих — казва бай Танас, — защото, като съм на струга си, изкарвам и наднормено, а то не е малко, понякога стига до половин заплата, че и повече. Сега ми предлагат да се откажа от тази половин заплата и повече, за да уча на умение младите. Свят ми се виеше до обяд от мислене, предложението не беше в мой интерес, но после си казах: че то, като не върви поточната работа, и моето наднормено не ще да е кой знае какво! И тъй ще бъде кой знае докога, ами я да се захващам с младите, че да усвояват овреме, каквото има да се усвоявал! Така си казвах и изведнъж ми олекна на душата, защото аз още когато ни съобщиха за обучението, бях вече решил за себе си — как може майстор като мен да отказва? Какво ще си помислят хората? Сега уча младите, а кога ще уврат, както трябва — тепърва ще се види. Дано стане тази работа по-скоро, че съвсем отгънях!

Поговорихме така, бай Танас си тръгна и аз останах на мястото си. Позабавих се, за да напълня лулата си с тютюн.

И тъй, бях насъбрал вече доста материал за моята софийска картина, време беше да започвам ескизите, но се въздържах — не беше приключила историята с апартамента, не се знаеше какво ще стане между Лозан и Юлия и как ще завърши войната, която професор Филип Максимов водеше срещу своя колега професор Борис Паскалев.

Налагаше се да чакам, да бъда търпелив.

Един ден тия бели демографски петна върху нашия дом ще изчезнат и тогава ще лъсне цялата истина за нашия малък, дребен по мащаби свят—грабвай четките и рисувай, това са делнични картини, капчици, в които се отразяват цветовете на времето, а празниците са една илюзия, театър, празни разходки по големите булеварди и паркове, бърбене на глупости пред чиния със скара и бутилка вино.

Моите празници са делниците, животът се твори в делничните дни.

Но кой казва, че аз не творя нищо, че цял ден лежа по гръб и слушам оная тишина с мишия цвят или скитам безцелно по улиците, както се прави на голям празник?

Ако някой казва така, той без друго лъже.

Елате с мен, моля ви се, и ще видите. Ето, обличам старата си мушама, слагам на главата си старата широкопола шапка, грабвам стария си чадър. Мога да взема автобуса дотам, но, по дяволите, толкова е хубаво да ходи човек под дъжда! Пък и не е бог знае колко далече — трябва да се прекоси паркът в югоизточна посока и да се излезе над Агрономическия факултет. Оттам по улица «Дъбова», където е Юлиният апартамент, има само петнадесет минути път.

На входа може да ви срещне портиерката и с тъжни и обидени очи да ви разправя колко е несретен халът ѝ и колко им е трудно да живеят трима души и син ерген, при това в една нищо и никаква стаичка с едно нищожно антре. Но вие не ѝ обръщайте внимание, отминете я, тия трима не заслужават да бъдат съжалявани, те са просто хитреци. Никой не ги е карал да напускат селото, голямата си къща, работата си в стопанството, която им е но-

сила богат и тлъст трудоден. Подгонила ги е от село не нужда някаква, а лакомия за по-лесен живот. И не мислете, че са толкова нещастни, колкото тази женица го казва — напротив, напротив! Синът е на добра работа и припечелва добри пари, заслужава си ги, а и бащата печели като надзирател в парка, и тя самата не портиерства за тоя, що духа — получава заплата и безплатна квартира в добавък. Направили са вноска в Инвестиционната банка за апартамент, скоро ще им дойде редът и понеже от село им провождат сухоежбинка и други неща заради селището, от което взимат кирия — пестят парички, кътат лев по лев, за да си купи синът лека кола. Такъв е халът на тия хора и затова не се трогвайте много от жалостивите думи на нашата портиерка, а отминавайте мъдро напред.

Сега заповядайте в Юлиния апартамент.

Постойте в хола и погледайте.

На тавана съм нарисувал едно голямо слънце, то прилича на златна пита слънчоглед. Усмива се и изпраща на хората засмяна светлина.

Двете стени — източната и западната — съм шпакловал с гипс, станали са гладки като огледала. Вие виждате разни фрагменти от рисунки по тях, но не може да се досетите какво представляват — всичко е още толкова недовършено!

Ще ви обясня: това са «Селски празник» и «Градски празник». Спомняте ли си? Това са моите наивни, но прелестни някогашни мечти. Музики свирят, автобусчето чака гостите, за да ги води на площада, момичета предлагат сладолед и бонбони, вият се кръшни хора, младите танцуват, небето е пламнало в разноцветни светлини. Ето го и самолетчето, пилотите махат с фуражки: заповядайте, заповядайте!

Самолетчето лети ниско над една земя-градина, а ние със Снежанка сме се навели от прозорците и махаме на хората с кърпички: «Здравейте, здравейте.»

Отдолу викат «ура» и ни канят да слезем, но самолетчето лети.

И ето ни на полянката с огньовете, с жарените гергьовски агънца, с люлките и въртележките, калпаклии мъже точат вино от една бъчва и ни предлагат:

— Пийте, чичовци, не е като да няма! Ха наздравей! Наздраве, щастливо бъдеще! Чукаме чашите си със

Снежанка и се целуваме, на калпаклиите мъже им е весело и те викат «ура»!

Разбира се, това са още наброски, отделни фрагменти, ще поработя месец-два и ще завърша и двете картини.

А вие казвате, че бездействувам и че слушам само оная, с мишия цвят.

Но ще ми възразите: «Каква полза? Рисувате някогашните си романтични видения, а за настоящето не мислите! Къде ви е софийската картина?»

Така ли било! Пък аз мисля, че човек може да разговаря за настоящето, като отваря дума и за някои минали неща.

Но да се върнем към главната тема, щом ще ме питате какво става със софийската картина.

Животът на втория етаж продължаваше да си тече по предишному. Олга, съпругата на професор Паскалев, ходи по турнета през лятото с една трупа от Концертната дирекция, но повечето време прекара на Слънчев бряг. Захванала се беше да прави някакъв сценичен монтаж, а главният режисьор на «Театър 209» ѝ помагаше. Нейният съпруг не напусна София дори за един ден, изпробваше разни серуми върху себе си, проучваше упорито азиатския грип и всякак се мъчеше да отдели опасния му вирус. Хранеше се с каквото намери, а понякога изобщо забравяше да се нахрани, често го тресеше и посред лято се случваше да ходи из улиците със зимно палто, зъбец и пребледнял, а в къщи палеше всичките електрически печки, включително и кухненския котлон.

Директорът на института професор Филип Максимов ходи през това време на някакъв симпозиум в Стокхолм, а сетне се оттегли на почивка в Боровец, където имаше малка вила. Той можеше да замине на море, предлагаша му две стаи в дома на академията, но предпочете да е поблизо до София, за да следи дори през ваканционното си време всекидневната работа на своя институт. Всеки съботен ден тримата секретари на института взимаха рейса за Чамкория и отиваха на доклад при своя шеф. Той ги изслушваше, разпитваше ги за това, онова, най-много се интересуваше от работата на професор Паскалев, отделил

ли е оня вирус и докъде е стигнал, сетне черпеше гостите си с кафе и ги изпращаше да си вървят.

А опасният вирус не се поддаваше на отделяне, криеше се и се камуфлираше, заблуждаваше електронния микроскоп, та професор Паскалев се видя принуден да излиза насреща му и със средствата на биохимическия анализ.

Така вървяха нещата, а малко след като падна първият сняг, този азиатски грип се насочи стремително и към нашата страна. Знаеха се поразите му в ония страни, през които беше минал, той не си играеше на дребно, та хората, като слушаха, че се приближава до границите, се тревожеха не на шега и току се питаха един друг: Няма ли някакъв серум против тая смъртоносна напасть? И се възмущаваха: Ето, изпращаха се космически кораби в околоземното пространство, космическа сонда забодене на носа си чак в марсианската атмосфера, доколкото я имаше, а тука са безсилни да открият средство против един нищо и никакъв зловреден вирус!

Директорът Максимов извика в кабинета си професор Паскалев и макар че бяха седели някога на един чин, напомни му със строг началнически глас, че е крайно време да свършва с тоя вирус и че в края на краищата всяко търпение си има край. Паскалев го слушаше разсеяно и тъжно, можеше да му каже, че напоследък почти не излиза от лабораторията си, че оня ден, като е отишъл в къщи да се преоблича, не е познал режисьора, толкова е бил уморен, а когато жена му го поканила да поседне за минутка при тях, той нанстина седнал и тутакси заспал. Но имаше ли смисъл да казва каквото и да било? Колкото му бяха останали сили — трябваше да ги хвърли в една последна битка с вируса. Ще приказва, когато го открие, когато хване престъпника за шията, дотогава е по-добре да си мълчи.

Най-напред грипната епидемия избухна в югоизточната част на страната, но вестта обходи и другите краища, както се казва, с мълниеносна бързина и мрачни предчувствия надвиснаха над всеки дом. Знаеше се, че въпреки разните строги карантини неуловимият вирус ще прелети и в другите окръзи.

И сигурно точно така щеше да стане, ако в същия този ужасен ден привечер професор Паскалев не беше успял най-после да отдели вируса. Така се случи, както

става в романите. Той го отдели, направи му снимка, идентифицира личността му като биохимично явление, за да знаят лимфоцитите в човешката кръв с кого си имат работа, и всичката тази документация предаде на главния директор на института Филип Максимов.

Час по-късно радиото предаде извънредно съобщение. То беше много обнадеждаващо:

«Министерството на народното здраве уведомява гражданите, че група сътрудници на Епидемиологическия институт под ръководството на видния наш учен професор Филип Максимов, директор на института, са успели да открият вируса — причинител на така наречения «хонконгски» грип. Работи се спешно за установяването на противогрипния серум.»

Професор Паскалев не можа да чуе това съобщение — едва беше предал документацията по откритието, и в ушите му забучаха пороища и водопади, прилоша му от умора, та трябваше да го отведат до къщи с такси. Заспа тутакси, както си беше облечен, и се пробуди чак на другия ден по обяд.

Дотътра се пожълтял в ателието ми и ме помоли да му сваря чашка силно кафе.

— Жена ми пак е забравила да ми запази малко — усмихна се сконфузено и простря ръцете си към огъня, — толкова пъти съм ѝ напомнял, но нали идат постоянно гости, улисва се и забравя. И нейните грижи не са малко!

Казах му за съобщението и се учудих защо не са споменали неговото име — всички знаят, че той е откривателят на страшния вирус.

— Какво общо има Филип Максимов с тази работа! — рекох. — Защо приписва на себе си чуждо откритие? Меко казано, това е подлост!

Той махна с ръка, наведе се към огъня и дълго мълча. После се извърна към мен и каза:

— Какво значение има кой е открил пръв вируса! Дори никак не е важно! Ако не бях аз го открил, щеше да го открие някой друг. Важното е, че един от най-лошите грипове е изваден от строя. Да са хората весели и здрави, това е важното, а другите неща са от порядъка на производствените подробности. На Максимов му е нужна сла-

ва — нека я има, щом това го топли! А мене ме топли мисълта, че хората няма да умират повече от тоя «хонконгски» грип.

В началото на месец декември завърших ония две картини в Юлиния апартамент. Завалях чудесен сняг, а чудесният сняг винаги ми влияе, изпитвах неудържимо желание да кажа някому нещо много приятно, хубаво, защото аз извиках такси и прошепнах на Юлия:

— Тръгвай с мен! Ще ти покажа един палат, който си спечелила с билет от Държавната лотария!

По пътя ѝ обясних, но премълчах ония мои съображения, заради които държех в подполие нещата до тоя час.

Тя остана много доволна от разположението на стаите и от изложението, направиха ѝ силно впечатление и моите две картини.

Зарадва се и като не знаеше как другояче да ми се отблагодари, прегърна ме и ме целуна по двете бузи.

Аз я целунах по устните, но то беше от смущение. А тя не обърна внимание на моята целувка, или се престори, че не обръща, кой знае, но, тъй или иначе, отговори мъничко на моята целувка и това ми се видя по-хубаво от приказка.

Мислил ли съм някога, че Снежанка ще ме целуне, макар и с крайчеца на устните си!

Една седмица преди големия Лозанов концерт Юлия се разболя тежко, не от оня хонконгски грип, от друг някакъв, разболя се мъчително и опасно. Затова не можа да присъства на концерта. Но радиото го предаваше и ние двамата го слушахме сами в нейната стая. Леля Катеринка плетеше пуловер в хола, там осветлението беше по-силно.

В тоя концерт нямаше помен от никакви додекафонии.

Юлия слушаше и плачеше, а и мен ме беше хванала силна хрема, та от време на време вадох кърпата си, за да се секна.

— Е — казах ѝ, когато концертът свърши и радиото

се тресеше още от оваците на публиката, — щастлив съм от две неща: първо, че Лозан отново свърна по правия път на голямото и истинско изкуство и че е успял да създаде знаменита творба; и — второ — че вие двамата скоро ще се ожените!

Тя преглътна сълзите си и щастливо се усмихна.

Но това мое предсказание, че ще се оженят, нито се сбъдна, нито даде надежди, че въобще някога ще се сбъдне. Като последствие от болестта Юлия получи частичен парализ в мускулите на десния си крак, един месец остана на легло, а сетне пак тръгна на работа, но с бастун. Влачеше си крака. Докторите казваха, че с течение на времето сигурно ще се оправи.

Може би ще се оправи и Лозан вярваше, че ще се оправи, затова веднъж смотолеви с половин глас, че ако Юлия няма нищо против, те биха могли да се разпишат още утре, колко е то. Въпреки че, погледнато справедливо, допълни той, тази формалност за него не играе всъщност никаква роля. Юлия пламна, а после пребледня. Тя мълча някое време, за да успокои дишането си, болестта я беше много изтощила, после каза с тих, но твърд глас, че и за нея всъщност това е една формалност и че за тия неща има време, не бива да се мисли за тях много. Лозан намери отговора ѝ за разумен и изрази пълно съгласие.

Семафорът на славата беше дал зелена светлина и Лозан тръгна на път — поканите за гостувания в чужбина идеха една след друга. Той се прочу, навсякъде защищаваше с успех нашето музикално изкуство, ние с Юлия четяхме отзивите в печата и се радвахме от сърце. Разбира се, нейната радост беше много по-силна от моята.

Помогнах им да се пренесат в новия апартамент.

Делничните дни Юлия се залисваше с работа, тежки бяха неделите и празниците, не идеше да тръгне по разходки със своя бастун. Но и аз ненавиждах празниците, скучаех, беше ми пусто и затова често отивах у тях на гости. Леля Катерина плетеше в кухнята, ние с Юлия бърбяхме в хола. И понеже нямаше за какво толкова да приказваме, аз ѝ четях книжки, а тя слушаше.

Случваше се да задреме, а може би се правеше на задрямала. Тогава и аз оставях книжката на коленете си, пушех лулата си и гледах двете картини, които бях нари-

сувал. Музики свирят, автобусчето чака гостите, вят се
кръшни хора. Пилотите махат с фуражки:

— Заповядайте, заповядайте!

Самолетът лети над една земя-градина, а ние със Сне-
жанка сме се навели от прозорците и махаме на хората:

— Здравейте, хора на бъдещето, здравейте!

Самолетът лети.

София,

януари — май 1970 г

СЪДЪРЖАНИЕ

СЕДЕМТЕ ДНИ НА НАШИЯ ЖИВОТ / 5

РОМАНТИЧНА ПОВЕСТ / 213

**АНДРЕЙ
ГУЛЯШКИ**
**Избрани
произведения**
Том първи
Първо издание

Редактор Димитър Коруджиев
Художник Любомир Гуляшки
Худ. редактор Кирил Гогов
Техн. редактор Веселина Балабина
Коректор Елена Куртева

Формат 32/84/108; тираж 30113 екз.; печатни коли 24;
издателски коли 20,16; уик 22,28; л. г. IV/56^a; изд.
№ 6064; поръчка № 27/1984 година на изд. «Българ-
ски писател»; дадена за набор на 11. X. 1983 година;
излиза от печат на 30. I. 1984 година; цена 2,87 лв.

Код 25⁹⁵³⁶²⁷⁹⁵¹¹
5605—230—84

ДП «Димитър Благоев» — София

2,87 лв.